

జే శీ ప్ర చు రణ
ప్రథమ ముద్రణ
నవంబరు - 1954
రెండున్నర రూపాయలు

జే శీ ప్రెస్,
విజయవాడ-2.



శంపాదకులు :
బొందలపాటి శకుంతలాదేవి
శివరామకృష్ణ.

రెండు మాటలు.....

వ్యక్తిగతమైన జాబుల్లోగాని రచయిత 'తను' కనపడడు. కథలలో, నవలలలో, నాటకాల్లో పాత్రల ప్రభావంతోనో, సంఘటనల పరంపరలోనో 'తను' మగునపడిపోతాడు. అందు చేత రచయిత అభిప్రాయాలు, ఆశయాలు, అభిరుచులు ఒక్క జాబులద్వారానే తెలుచుకోవచ్చు.

అయితే తెలుగులో అలాంటి సాహిత్యం లేదనే చెప్పవచ్చు. అలాంటి సాహిత్యసృష్టి కష్టసాధ్యమైన పనికూడాను. అసలు ఏవరూ తమ ఉత్తరాలకు కాపీలు వుంచుకోరు. ఉత్తరం అందుకున్నవారుకూడా వాటిని జాగ్రత్తగా వుంచేవారుకూడా అరుదే !

కాని శగత్ తను వ్రాసే జాబు లన్నిటికీ నమూనా లుంచుకునో, లేక పత్రికలలో ప్రచురించుకూనో వచ్చారు. ప్రసిద్ధ బెంగాలీ రచయిత శ్రీ వ్రజేంద్రనాథ్ పత్రికల, శిరత్ చంద్రుని మిత్రుల సాయంలో చాలా ఉత్తరాలను సేకరించి పుస్తకంగా ప్రచురించారు; ఇప్పటికీ ఒకటి అరా సేకరించి ప్రచురించుకూనే వున్నారు.

ఈ పుస్తకం శ్రీ వ్రజేంద్రగారి పుస్తకానికి అనువాదమే. వారు సేకరించిన ఉత్తరాలన్నీ ఇందులో వున్నాయి; ఇంకా లభించితే మరిసంస్కరణలో చేర్చగలం.

సంపూర్ణ శరత్ సాహిత్యాన్ని తెలుగులోనికి తీసుకు
వచ్చిన మేము 'శరత్ ఉత్తరాలను', 'శరత్ జీవితాన్ని' ప్రచు
రించి 'చంద్రుని కొక నూలుపోగన్నట్టు' శరత్ ని ఇంకా
తెలుగు పాఠకుల హృదయాలకు దగ్గరగా తీసుకురావా లను
కున్నాం. ఆ ప్రయత్నంలో మొదటి మెట్టే ఇది. సంపూర్ణ,
సమగ్ర శరత్ జీవితం కూడా త్వరలోనే వస్తుంది.

—సంపాదకులు.



శరత్ ఉత్తరాలలోని వ్యక్తులు.

1. టపేంద్రనాథ్ గంగోపాధ్యాయ : శరత్కి వరుసకు మామ. ప్రసిద్ధ బెంగాలీ నవలాకారుడు. 'విచిత్ర' అను బెంగాలీ మాస పత్రిక సంపాదకుడు. శశినాథ్, రాజపథ, అమూలతరు, అస్తరాగ్, దిక్ శూల మొదలైన నవలలు. నవగ్రహ, గిరికా ఆదిగాగల కథా సంపుటములు 'అత్యుత్తమ' వీరి ముఖ్య రచనలు.
2. ప్రమధనాథ భట్టాచార్య : శరత్ చంద్రుని మిత్రుడు, సాహిత్య ప్రేమియుడు.
3. ఫణీంద్రనాథ్ పాల్ : 'యమున' పత్రిక సంపాదకుడు. వీరిపత్రిక లోనే మొట్టమొదట శరత్ చంద్రుని రచనలు తరుచు ప్రచురింపబడుతూ ఉండేవి. దానివల్లనే వారు సాహిత్య జగతిలో ప్రఖ్యాతులయ్యారు.
4. హేమేంద్ర కుమార్ రాయ్ : ప్రసిద్ధ కథకులు, నవలాకారులూ. చాలా అపరాధ పరిశోధక నవలలు కూడా వ్రాశారు. పసరా, మధు పర్క, సిందూర్ చుపడీ, మూచందన్ ఆదిగాగల కథల సంపుటలు; ఆలేయూర్ ఆలీ, జశిర్ అల్-పనా, కాలవైశాఖీ, పాయేర్ ధులో మొదలైన నవలలు వ్రాశారు. 'యావనేర్ దాన్' అను వీరి కవితా సంపుటికూడా వుంది.
5. హర్దాస్ చటోపాధ్యాయ : శరత్ చంద్రుని పుస్తకాలు ప్రచురించిన గురుదాస్ చటోపాధ్యాయ అండ్ సన్స్ యజమాని.
6. మణిలాల్ గంగోపాధ్యాయ : 'భారతి' పత్రికకు సంపాదకులు. పాశ్చాత్య కథలను అనువదించటంలో దక్షులు. కల్పకథా, అల్ పనా, రూంప్, మహువా, సాపడీ, జలభవి మొదలైన కథల సంపుటములు, 'ముక్తార్ ముక్తి' అను నాటకం వ్రాశారు.

7. సుధీర్చంద్ర సర్కార్ : శరత్ చంద్రుని సాహితీ మిత్రుడు. బాల సాహిత్యకారుడు. 'మధుచక్ర' అనే పిల్లల పత్రికకు సంపాదకుడు.
8. మురళీధరవసు : బాల సాహిత్య స్రష్ట, శరత్ చంద్రుని మిత్రుడు.
9. ప్రమధనాథ్ చౌదరి : ప్రసిద్ధ జెంగాలీ కవి, కథకుడు, నవలా కారుడు, వ్యాస రచయిత. 'సబుజపత్ర' సంపాదకుడు. వీరబలేర్ హాల్ ఖాతా, నానా కథా, వీరబలేర్ టిప్పణి, నానాచర్చ, ఘర్బహిరే, మొదలైన వీరి వ్యాస సంపుటములు, నీలలాహిరీ ఆదిప్రేమ, చార్ యారీకథా ఆదిగాగల కథల సంపుటములు వచ్చాయి. దర్శన, సంగీతం, రైతుసమస్యలమీద చాత్రక మైనవి, ఇంకెన్నో పుస్తకాలు వ్రాశారు. వీరి హాస్యరచనలు తరుచు వీరబల్ పేరున ప్రచురింపబడుతూ వుండేవి. వీరు రవీంద్రుని బావగారు.
10. లీలారాణీ గంగోపాధ్యాయ : శరత్ చంద్రుని శిష్యురాలు, కథా రచయిత్రి.
11. హరిదాస్ శాస్త్రి : శరత్ చంద్రుని మిత్రుడు.
12. అక్షయచంద్ర సర్కార్ : సాహిత్య ప్రియుడు. శరత్ చంద్రుని ఆత్మీయుడు.
13. చిల్లిప్ కుమార్ రాయ్ : ప్రసిద్ధ జెంగాలీ నాటక రచయిత స్విజేంద్రలాల్ రాయ్ కుమారుడు. నవలాకారుడు, వ్యాస రచయిత. గాయకుడు, అరవిందుని శిష్యుడు. మనేర్ పరస్, రంగేర్ పరస్, బహు వల్లభ, దుగ్ధారా, గోలా మొదలైనవి వీరి ప్రసిద్ధి నవలలు. తీర్థకర్ మొదలైన ఎన్నో వ్యాస సంపుటములు ప్రచురితమైనాయి. యాత్ర, సంగీతం, ఇంకా ఎన్నో విషయాలమీద చాలా వ్యాసాలు వ్రాశారు. శరత్ చంద్రుని 'నిష్కృత' వీరు ఇంగ్లీషులోనికి అనువదించారు. శరత్ వీరిని తరుచు 'మంటూ' అని సంబోధించేవారు.

14. భూపేంద్రకిశోర్ రక్షితరాయ్ : విప్లవ యోధుడు, శరత్ చంద్రుని మిత్రుడు. 'నేలు' అను పత్రికకు సంపాదకుడు.
15. కృష్ణేంద్రు నారాయణ బొమిక్ : 'భోటరంగ' అను హాస్యరస పత్రికకు సంపాదకుడు. శరత్ చంద్రుని భక్తుడు, సాహిత్య ప్రేమియుడు.
16. అతులానందరాయ్ : శరత్ చంద్రుని భక్తుడు, సాహిత్య ప్రేమియుడు.
17. అవినాశచంద్ర ఘోషాల్ : శరత్ చంద్రుని మిత్రుడు. 'వాతాయన్' అను పత్రికకు సంపాదకుడు.
18. మతిలాల్ రాయ్ : అరవిందఘోష్ భక్తుడు, అనుయాయు. అనేక భీమా కంపెనీల నిర్వహకుడు. ప్రవక్తన్ అనే మాస పత్రిక సంపాదకుడు. దర్శనశాస్త్ర రచయిత.
19. పశుపతి చటోపాధ్యాయ : నాటక కర్త, పత్రికా రచయిత. శరత్ చంద్రుని భక్తుడు.
20. జహాన్ ఆరా చౌదరి : 'వన్ వాణి', 'బేగమ్' సంపాదకురాలు.
21. కాజీఅబ్దుల్ బదూన్ : శబ్దకోశములు, నవలలు, వ్యాసాలు, జీవిత చిత్రాలు వ్రాశారు. మిరపరివార్, హిందూ ముసల్మాన్, గేటే, క్రీయే టివ్ బెంగాల్ మొదలైనవి వీరి రచనలు.
22. ఉమాప్రసాద్ గంగోపాధ్యాయ : కీ. శే. అశుతోష్ ముఖర్జీ మిత్రుడు. సాహిత్య ప్రేమియుడు, 'వంగవాణి' సంపాదకులు. ఈ పత్రిక లోనే శరత్ చంద్రుని 'పథేర్ దాచీ' మొదటిసారి సీరియల్ గా ప్రచురితమైంది.
23. రవీంద్రనాథ్ టాగూర్ : పరిచయం అనవసరం, విశ్వకవి.
24. కేదార్ నాథ్ ఉపాధ్యాయ : పసిద్ధ కథకులు, నవలాకారులు. బెంగాలీ సాహిత్యంలో 'దాదా మె సాయ్' పేరున ప్రఖ్యాతి గన్న వారు.

వీరు శేషశేయా, అమరాకి వోశీ, కయిలతి, సాధేయ్, దుక్కేర్, దివాళీ మొదలైన లెక్కకు మించిన నవలలు, కథలు వ్రాశారు. వీరు బక్సర్ విక్రహ సమయంలో తన చైనా యాత్రవివరణ ఇచ్చారు.

25. చారుచంద్ర వంద్యోపాధ్యాయ : నవలాకారుడు. యమునా పులిశీ, బిఖారిని, దోటానా, చోర్, కాంటా, హేర్ షేర్, హై షేన్ మొదలైనవి వీరి ప్రసిద్ధ రచనలు.
26. మహేంద్రనాథ్ కారణ్ : బెంగాలులో పోద్ అను నిష్పజాతి వుద్ధారకుడు. 'పాండు క్షత్రియవంశ పరిచయ' అను పుస్తకం వ్రాశారు. శరత్ భట్టాడు.
27. అమల్ హమ్ : ప్రసిద్ధ పత్రికా రచయిత, సాహిత్య ప్రియుడు శరత్ చంద్రుని భట్టాడు.
28. సురేంద్రనాథ గంగోపాధ్యాయ : సాహిత్య ప్రియుడు వరు సకు శరత్ చంద్రునికి నామ.
29. మణీంద్రనాథరాయ్ : సాహితీ ప్రియుడు. శరత్ చంద్రుని మిత్రుని కుమారుడు.
30. బుద్ధదేవ భట్టాచార్య : శరత్ అభిమాని, సాహిత్య ప్రియుడు. వృక్ష శాస్త్రాధ్యాపకుడు.



శ్రీ ఉపేంద్రనాథ గంగోపాధ్యాయునికి :

నీ ఉత్తరం చేరింది. నా కోపం పోయింది. రెండు రోజుల క్రితం ఫణీంద్రకూడా ఒక ఉత్తరం రాశాడు; 'చిత్ర హీరులు' పంపించాడు మీ మీద నాకు కోపం వచ్చినా ఎన్నాళ్ళో ఉండదు. ఇప్పుడు నాకేమీ కోపంలేదు. కాని నిన్న మొన్నటి వరకూ కోపంగానే ఉన్నాను. ఉత్తరానికి జవాబై నా రాయకుండా మీరేం చేస్తూ ఉంటారో నా కర్థంకాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు నుతి తిరిగిపోతూ ఉంటుందా యేమిటి? ఎవరేపని చేసినా బాగా ఆలోచించే చేసారని నే ననుకుంటాను. అదే నాకు ఉన్న దురిలవాటు. 'స్టేస్వి' (సున్నతమైన) అనే అంగ పదం ఉండికదూ! నాలో అది ఒకపిసగు అధికంగానే ఉంది. సురేంద్రుని రెండునారాల క్రితం రాశాను ఒక ఉత్తరం. ఇంతవరకు జవాబులేకు—వీళ్ళు ఉత్తరాలు ఎందుకు రాస్తారో హఠాత్తుగా ఎందుకు రాయటం మానేస్తారో నాకు అర్థం కాకుండా ఉంది. నువు సమాజానికి 'కాశీనాథ్' ఇచ్చటం నాకు బాగుండలేదు. చిన్నప్పుడు అభ్యాసం రాసిన కథ అది. 'భోర్పు'లాంటి కథే అది.....అప్పు వేయించటం మాట అలా ఉంచు... ఇతరకు చూపించటానికూడా నా కిష్టలేదు. అది ముద్రితమై నా పేరుప్రతిష్టలు మట్టిపాలు కాకుండుగాక! 'భోర్పు' ముద్రించారు, చాలు.

యమునపట్ల నాకు ఆదరణ లేకపోవటం ఏమిటి? చేతనైన సాయం తప్పకుండా చేస్తాను. కాని చిన్నకథలు రాయాలన్న కోరిక నాకిప్పుడు లేదు. మీరే రాయండి. ఎలా రాయాలో ఆ నిధుమ నిబంధనలు తెలుపుతాను. 'చరిత్ర హీనులు' ఎప్పుడు పూర్తి అవుతుందో నేను చెప్పలేను. పూర్తి అయిన తర్వాత సమాజపతికే పంపిస్తానని చెప్పలేను. నువ్వు కలకత్తాలోనే ఉంటే నీకే పంపిస్తాను. 'కాశీనాథ్' అచ్చు వెయ్యవద్దని సమాజపతికి ఉత్తరం రాయి. అది అచ్చువేస్తే మాత్రం నేను తలెత్తుకు తిరగటానికి వీలేదు. రెండు మూడు కథలురాసి పంపమన్నావు. ఒక వేళ రాయగలిగితే ఎవరెవరికి పంపిస్తాను?—నీకా? ఫణికా?

ఒక రహస్య విషయం; నీకే రాస్తున్నాను: గిరి అప్పుడు చాల చిన్నవాడు... అంటే నేను సపరివారంగా ఇవతలికి వచ్చేసి నప్పుడు, ఇన్ని సంవత్సరాలు గడచిన తరువాత ఇప్పుడు నేనతనికి గుర్తు ఉండకపోవచ్చు. ఇంకో సంగతి: ఒకనాడ, నేనతని పుస్తకాన్ని కొనాలనుకున్నాను. నేను డబ్బులు పెట్టికొంటే అతను బాధపడతాడని నువ్వు చెప్పావు. అందుచేత నేను కొనలేదు. ఒక ప్రతి పంపించ వలసిందిగా కోరుతూ ఉత్తరం రాశాను. కాని అతను పంపలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ అతని ప్రవృత్తి నాకు తెలుసు. ఉత్తరాలు నేన రాస్తున్నాను కాబట్టి నాళ్ళు రాస్తున్నారు. నాళ్ళు ఒక లిఖితమాస పత్రిక నువ్వు తయారుచేసావు ఇంతవరకూ ఒక్క ప్రతికూడా నాకు నాళ్ళు చదవటానికి పంపించలేదు. బహుశా నావంటి మూర్ఖుడికి నాళ్ళ పత్రికలోని అంశాలు గృహాని అభిప్రాయ పడుతున్నారు

కామాలు ! పోనీ, అందుకు విచారించవలసిన అవసరం లేదు. ప్రపంచరీతి అలాగే ఉంటుంది కామాలు ! ఇప్పుడు నా ఆరోగ్యం బాగానే ఉంటోంది. స్ఫోటకం పోసి నయమైంది. ఇప్పుడు నేను ఎక్కువగా చదవటం మానేశాను. అసఁపూర్తిగా విడిచిపెట్టిన 'మహాశ్వేత' (తైలచిత్రము) ను నెమ్మదిగా పూర్తిచేస్తున్నాను. నువు ఒక పెద్ద నవల రాస్తున్నావుకదా ! వకీలు వృత్తి చేస్తూ ఉన్నా రచన మానివేయ నక్కర్లేదు.

నే నీ దేశం విడిచిపెట్టి కలకత్తా రావటం పడకపోవచ్చు. ఇక్కడ నా ఆరోగ్యం బాగుండక పోవచ్చు. బాగుండపోయినా సరే నే నక్కడికి రావటం సముచితం కాదనిపిస్తోంది. నా ఫౌంటెన్ కలం నీ చేతిలో అక్షయం బెగాక ! అది చాలా చాలా రాసింది. అవసరం పడితే ఇంకా చాలా రాయగలదు.

ఇంతే సంగతులు. 'చంద్రనాథ్' పూర్తి అయితే, సురేంద్ర్ వాష్పకుంఠే, వీలైనంత వరకు సరిదిద్ది ఫణికి పంపుతాను. జపాబు రాయి.

—శ్రీ రత్న.

౨

24, డాన్స్ట్రీట్

రంగూన్, 26 - 4 - 1918.

శ్రీ చరణములకు :

నీ ఉత్తరం చూచి చాల ఆశ్చర్యపోయాను. అంతకు నూరురెట్లు దుఃఖిపడ్డానుకూడా. 'నువు నన్ను ద్వేషిస్తున్నావు' అని నేను అంటానా ? నువు నమ్ముతావా ? మనం కలకత్తాలో

కలిసివున్న దినాలు నేను మరచిపోలేదు. నేను స్వతః అనేక విషయాలు మాత్రం ఇంత తొందరగా మరచిపోను. అసలు మరచిపోలేనేమోకూడాను. ఒకసారి నన్ను, నా మాటల్ని స్మృతికి తెచ్చుకున్నావంటే... 'నువు నన్ను ద్వేషిస్తున్నావు' అనేమాట నా నోటినుంచి వెలువడదని గ్రహించుకుంటావు. నా తత్వం నీకు బాగా తెలుసునని నా అభిప్రాయం. నువు నా మంచికోరేవాడివి, ఆత్మీయుడివి, దగ్గరచుట్టానివి. మీ అన్న దమ్ముల్లో ఏదో వివాదం వస్తే నేను జోక్యంకలగజేసుకుంటానా? నువు నన్ను ద్వేషిస్తున్నావన్నమాట నే నన్నానని నువు నమ్మావా? నమ్మి ఇలా ఉత్తరం రాయటానికి నువు ఎలా సాహసించావు? నేను చెడ్డవాడినే కావచ్చు, అయినా అంత అధమవ్యక్తి నా? నేను అటువంటిమాట కలబోకూడా అనుకోను. నువు నా మనస్సుకు చాల బాధ కలిగించావు. ఇలా అనవసరంగా నాకింత బాధ కలిగించినందుకు నా మరణానంతరం నువు కూడా చాల విచారపడతావు. నువు నన్ను చాల నీచుడుగా భావిస్తున్నావు కామాలు. నీ ఉత్తరం చదువుకున్న తరువాత నా కలాగే తోస్తున్నది. బహుశః నే నంత మూర్ఖుణ్ణి, నీచుణ్ణి కావటం వల్లనే... కలకత్తాలో మనం అంత సన్నిహితంగా ఉన్న రోజుల్ని కూడా మరచిపోయి... నువు ఆ మాట విశ్వసించి ఉండవచ్చు. ఇప్పటికైనా ఆ యపోహ నీకు లేనట్లు వెంటనే తెలుపమని నా ప్రార్థన. 'నా మీద నీకు ద్వేషం ఉండబట్టే కామాలు ఆ పుస్తకాలు అచ్చువేసుంచటానికి పూనుకున్నావు'—అంటూ సురేంద్ర్ కు కొద్ది రోజుల క్రితమే ఉత్తరం రాశాను. అలా ఎందువల్ల రాశానంటే—సమాజపతికి

నేనుకూడా రాశాను ఆ పుస్తకాల్ని అచ్చువెయ్యనద్దు అని. అందుకు జవాబేమీ ఇవ్వకండానే ఆచ్చువేయటం ఆపలేదు - సరికదా, సాగిస్తూనే ఉన్నారు. ఏమైనా గానీ, ఇప్పుడు లోగుట్టు తెలిసి వచ్చింది. నువుకూడా సమాజపనికి ఆమాటే చెప్పావు. అతని విషయం ఇప్పుడింకా ఎక్కువగా తెలుసుకోగలిగాను. నువు నా మంచికోరేవాడివని నాకు సమ్మతం ఉండబట్టే ఈనాడు నేను ఇటువంటి కథలు రాయగలుగుతున్నాను. నేను మానవ హృదయాన్ని ఎరుగుదను 'నేను రెరత్తును నిజంగా ప్రేమిస్తున్నాను' అని నువు నిస్సంకోచంగా భగవంతుని ముందు చెప్పగలవు; నాకు తెలుసా సంగతి

పోనీ, ఆ సంగతికేమి....ఒక్క 'చంద్రనాథ్' ను పురస్కరించుకుని ఇంత హంగామా ఎందుకు? దాన్ని ఫణి తన పత్రికలో ఎలా ప్రచురించగలుగుతాడో నాకు దుర్గాహ్యంగా ఉంది.

మీరందరూ విషయం సాంతంగా తెలుసుకోకుండా, ముందు వెనకలు ఆలోచించకుండా నన్ను ఇలా నాలుగు మూలలానించీ ఆర్పించి చాల పిచ్చిపనే చేశారు. దాని ఫలితమూ అనుభవిస్తున్నారు. తప్పంతా మీదే; మరెవ్వరిదికాదు; ఫణికోసంగాను నువు ఇరకాటంలో పడినట్టు అడుగుడుగునా తెలుస్తూనే ఉంది.

నేనూ ఇప్పుడు సంకటంలోనే పడ్డాను. 'చంద్రనాథ్' ఉన్నది ఉన్నట్టుగానే ప్రచురించటం నా ఉద్దేశంకాదు. అయినా కొంత భాగం ప్రచురితమైపోయింది. మిగిలిన భాగమైనా సవిరించటానికి నా దగ్గరలేదు. పంపిస్తే తిరిగి తనకు చేరదేమోనని

సురేంద్ర్ చాల భయపడుతున్నాడల్లేడింది. అతనికి నా రచన లంటే చాల ఆదరం. అందుకనే అతడు తటపటాయిస్తున్నాడనుకుంటా.

మరో సంగతి : 'భారతవర్ష' లో ప్రచురించేందుకు ప్రమథ బాబు 'చరిత్రహీనులు' పంపవలసిందిగా కోరుతున్నాడు. చివరకు ఈ విధంగా గందరగోళం అయింది. ఏం చెయ్యను? అతడు నాకు ఎన్నాళ్ళనుంచో మిత్రుడు. తన పత్రికలో 'చరిత్ర హీనులు' ప్రచురిస్తాననీ, ఆ ఆశతోనే... ప్రచురణార్థం వచ్చిన నాలుగైదు నవలలను తిరిగిపంపించి వేశాననీ అందరితో చెబు తున్నాడు. ఇది 'భారతవర్ష' సంపాదకుని కథ. మరో వైపున 'యమున' లో 'చరిత్రహీనులు' ప్రచురిస్తామని ప్రకటించారు. సమాజపతికూడా అడుగడుక్కి రిజిష్టరు ఉత్తరాలు రాస్తున్నాడు. నేనేం చెయ్యాలో అర్థంకావటం లేదు. ఇప్పుడే వచ్చింది ప్రమథనాథ్ విచారం సూచిస్తూ రాసిన ఉత్తరం... పెద్ద ఉత్తరం. అది అతనికి పంపకపోతే తాను లోకులకు ముఖం చూపించలేడట. తన మిత్రులందరినీ వాదులుకోవలసి వస్తుందిట. ఏం చెయ్యమంటావు? కాస్త ఆలోచించి జవాబురాయి. ఈ వ్యవహారమంతా మొదటినుంచి చివరిదాకా నీకు తెలుసు. కాబట్టి నీ సలహా అవసరం.

ఆరోగ్యం ఏమీ బాగుండటం లేదు. ఏడేనిమిదిరోజుల నించీ జ్వరం వస్తోంది. అవసరమనితోస్తే ఈ ఉత్తరం సురేంద్ర్ కు చూపించు. మీ అన్నదమ్ములు మీలో మీరు ఎంతైనా వివాదపడండి. కాని నేను మీకు ఒకప్పుడు ఉపాధ్యాయుడను. కనీసం పెద్దవాడినని అయినా గౌరవించండి.

— శ ర త్.

(ఫణిబాబూ! ఈ ఉత్తరం నువ్వు చదువుకుని ఉపేంద్ర్ కు పంపించు.)

24, జాన్స్ట్రీట్,
చంబూన్; 10 - 5 - 1918.

ప్రియ ఉపేంద్ర :

ఇవాళ నీ ఉత్తరంతో పాటు ప్రమధనాథ్ ఉత్తరం కూడా చేరింది. నీకు నా యెడల కలిగిన అపోహ తొలగినందుకు నాకు కలిగిన సంతృప్తిని ఎల్లొచటూ చాదస్తంగా ఉంటుంది. నీ హృదయంలో ఇప్పుడే విధమైన క్లേശంగాని, దుఃఖంగాని లేదు. కాబట్టి అతి సహజంగా నా కర్తవ్యాన్ని నిర్ధారణ చేయగలిగావు. నేనొక మూర్ఖుడనని రాశాను. అది అబద్ధం అంటావా? మీ ముందు నేనొక పండితుణ్ణిగా భావిస్తానా? అత అహం భావమా నాకు? ఏవోకొన్ని కథలు సృష్టిస్తాననుకో. అందులో పాండిత్యం ఏముందీ? బి. ఎ, ఎం. ఏ, బి యల్-ఇత్లాది డిగ్రీలను నేను గౌరవిస్తానని రాశాను. నా కథలకు తన మిత్ర బృందంలో మంచి ప్రచారం లభించినట్లు ప్రమధ బాబు రాశాడు. ద్వితీయ ప్రలాల్ రాయ్ నమ్మటానికి వీలేనంత అధికంగా ప్రశంసించాడు. 'నారీర్ మూల్య' అమూల్యనస్తువుగా పరిగణింపబడుతోంది. నా కథల్లాంటి కథలు రవిబాబు కూడా రాయలేదనీ, వంగభాషలో ఇటువంటి వ్యాసం ఇంతకు పూర్వం ఎక్కడా లేదనీ ద్వితీయ బాబు రాస్తున్నాడు. నిజానిజాలు భగవంతునికి ఖేలియాలి. పణిబాబు నడుపుతూన్న ప్రతిక చాల చిన్నది. కాని అటువంటి మంచి పత్రిక మరొకటి లేదు. ఇలాగే కష్టించి తన పత్రికను ఫణి సాగిస్తాడుగాక! ఇప్పుడే గాకపోయినా, ఏనాటికైనా శ్రీకృష్ణ సిద్ధిస్తుంది. కాని ప్రయత్నము, పరిశ్రమ అవసరం. అతిమనసు తమ్ముడు లాంటివాడు. అతని పత్రికనించి ఎలాగో

తప్పించుకుంటే మరో పత్రిక వచ్చి మీదపడుతుంది. ఈ సమయంలో నాకుపడి చేతులు ఉన్నా పనిసాగెలా కనిపించటంలేదు. 'చరిత్రకారులు' అతని పత్రికలో ప్రచురితం కాదని నీకెవరు చెప్పారు? ప్రచురణ బాబుకు చురువుకోటానికంటూ ఇచ్చాను. అతడు దాన్ని తన పత్రికలోనే ప్రచురిస్తానని చెబుతూ వుండవచ్చు. కాని అందుకు నా సమ్మతి ఉండాలికదా! కాని వాళ్లు నా సమ్మతి అడగటంలేదు. రాత ప్రతిపూచి అతడు భయపడి పోయినట్టు కనిపిస్తుంది. సావిత్రీని అతడు కేవలం పరిచారికనుగానే అర్థం చేసుకున్నట్టున్నాడు. కాని అతను కన్నులు తెరచి చూడగలిగితే... కథ ఎలా ఏ విధంగా ముగుస్తుందో ఊహించుకోగలిగితే... ఏ బాగులోనించి ఎలాంటి అమూల్య వజ్రం ఉత్పన్నమౌతుందో తెలుసుగలిగితే... ఇంత తేలిగ్గా దాన్ని విడిచిపెట్టడు, చేతులకి వచ్చిన రత్నాన్ని పోగొట్టుకున్నాననే అని అతడు ఏనాటికైనా పశ్చాత్తాపడి తీరుతాడు. ఉపసంహారం ఎలా ఉంటుందీ? అని అతడు ప్రశ్నిస్తున్నాడు. మొట్టమొదటి సారిగా ఈ నవలను తన పత్రికలో ప్రచురించుటానికి కతడు వెనకముందాడు తున్నాడంటే ఆశ్చర్యమేమీ లేదు. కాని వాళ్ళే అంటున్నారు 'చరిత్రకారులు'లో చివరిభాగం (మీరు చదివినంతవరకు) గవిబాబు రచనల్ని మించిపోయింది అని; అంటే వైలిలోను కథా సంవిధానంలోను, కాని ఉపసంహారం నేనెక్కడ పాడు చేస్తానో అని అతని భయం ఒక 'మెస్' లోని పరిచారికను తీసుకొచ్చి ప్రారంభంలోనే పరిచయం చేసిన రచయిత చివరిదాకా తన రచనా పాటవాన్ని కాపాడుకోగలుగుతాడని అతడు విశ్వసించలేక పోతున్నాడు. అంత మాత్రం

కూడా చాతగాకపోతే ఇంతవరకూ మీ గౌరవాన్ని చూరగొన గలుగుతానా? ఇంకో సంగతి : 'భారతవర్ష'ను నా పత్రిక గానే చూచుకోవలసిందిగా ప్రమథబాబు కోరుతున్నాడు. అలాగే చూచుకుంటున్నాను కూడా. నాకు సాధ్యమైనంత వరకు సాయం చేస్తానని కూడా రాశాను. ఎంతవరకు సాధ్య మాతుందో మాత్రం తెలుపలేదు. అతడు వెలయిచ్చే రచనలను పుచ్చుకుంటాడట. వెల యిచ్చినంత మాత్రానే అందరి రచ నలూ లభించవు. నా విషయంలో ఈ అంశం ఈపాటికత. కి తెలిసే ఉంటుంది. 'చరిత్రహీనులు' నా చేతిలోకి రావటం తోనే ఫణికి పంపుతాను నా దగ్గరఉంచుకోను. కాని ప్రమథ బాబు మాత్రం తాను ఫణికి దాన్ని ఇవ్వడు. ఫణిమీద కిత నికి కొంచెం కోపం ఉంది. అంతేకదా! మాసపత్రికల సంపాద కులు పరస్పరం కలసి మెలిసి ఉండరు, అది సహజం. ఏమైనా ప్రమథబాబు నాకు బాల్కమిత్రుడేకాదు, మిక్కిలి సన్ని హితుడు. కపటంలేని మనిషి, చాల మంచివాడు. అతడంటే నాకు చాల ప్రీతి అందుచేత అతని పట్టుదలకు నేను లొంగి పోవలసి వస్తుందేమో చెప్పలేను. ఈ విషయమై వివరాలు మున్ముందు తెలుపుతాను.

“మీరంతా 'యమున'ను అభివృద్ధికి తేగలరు—” అని రాశావు. 'మీరంతా' అంటే ఎవరని? నువుకూడా 'యమున' అభివృద్ధిని కోరేవాడివే. నిస్వార్థంగా దానికోసం పాటుపడు తున్నావు. కాబట్టే నీ విషయమై నా చెవినిపడిన కొన్ని సంగ తుల్ని నేను నమ్ముతేను. ఏదో కొంత కూటనీతి సాగుతోంది కామూలు! పోనీ, మనం ప్రేమించేవాళ్ళకు అలాగే సాయం

చేస్తూనే ఉండాలి. సహజంగా నీకు వేరుకదా! అటువంటి
 బస్సుకు 'మింగుతా' అని నువ్వు వాడిన కబ్బానికి అర్థం స్పష్టం
 చేయలేదు. ఈసారి ఉత్సవంలో విశేషంగా రాం. 'పెన్
 నిర్దేశ', 'రామ్ కీ సుమతి' ఈ రెండింటిలో మొదటిదే నాకు
 స్పష్టం నా ఉద్దేశం! కాని అది కొంచెం క్లిష్టంగా ఉంది. అందరి
 రికీ నాగా అక్కడ కాకపోవచ్చు దాని గురించి వివరమంది
 అనేక కాలాల అభిప్రాయాలన్నీ పకటించటం విన్నాను. కాని
 'రామ్ కీ సుమతి'లాంటి కథను రాయటం వేలికేసి, 'పెన్
 నిర్దేశ'లాంటి కథను రాయటం చాలా కష్టం అని... స్వయంగా
 కథలు రాయగలవాళ్ళకు తోచక నూనూ. ఇటువంటివాన్ని
 అందరూ రాయలేరు. ఇటువంటి గడబిడ పరిస్థితుల్లో కలుగా
 పులగం చేసేస్తారు. పూర్తిగా పక్కం కాకమునుపే సమాప్తం
 చేసేస్తారు. నా అభిప్రాయాన్ని నేనై ఎలా చెప్పగలను?
 కాని కలకత్తాలోనూ ఈ దేశంలోనూ చాలామంది దృష్టిలో
 ఆ రెండున్నూ 'సుపర్లెటివ్ డిగ్రీ'లో ఎక్సలెంట్లుగా ఉన్నా
 యిట. అవి రెండూ ఆదర్శపాఠ్యములైన కథలని ద్విజాబాబు
 అభిప్రాయం. ఫణి పత్రికలో ప్రతినెలా ఇటువంటివి ప్రచురితము
 తాతూవుంటే పత్రిక త్వరలో ప్రచుదరణకు పాత్రము కాగల
 దని అంటున్నారు. కాని చిన్న కథలు రాయటం అంటే నాకు
 ఇష్టంలేదు. చిన్నవి రాయాలనుకున్నా పెద్దవై పోగూడటాయి.
 మీకుమల్లే చిన్నవి రాయలేకపోతున్నాను. ఇంకో విషయం
 కూడా చెప్పాలి: నేను 'చంద్రనాథ్'ను ఒక కొత్త సమాసంలో
 పోత పోయాలని చూస్తున్నాను. బేనూ, కథ (నాథ్) సూత్ర
 సంగం ఉంటుంది. 'చంద్రనాథ్'ను ఒక కథగా పరిగణించే

ఉత్సాహమైనది. 'యమున'లో ప్రాచురితం కావాలి. నన్ను న్యానాల మాట! న్యానాల అవసరంకూడా ఉంది. కథలు మూలాన్నే పత్రికకు విలువ వస్తుందని చాలామంది వెర్రిలు భావించారు. చిన్నకథలు రాయమని నన్ను మీరు నిర్బంధించి కుండా ఉంటే... వాటినుంచి మీరు నాకు కాస్త వ్రులు బాటు కల్పిస్తే న్యానాలుకూడా రాస్తారు. కథలు లాగానే సుఖమైన ధారాశ్రమైన శైలిలోనే రాస్తారు. ఈ విషయంలో నీ ఉద్దేశం రాయి. చిన్నకథలు రాసేపని మీరు వెట్టుకొనే ట్టుకొనే నేను నవలలు, న్యానాలు రాస్తాను. చివరకే నేను రాత్రిళ్లుకూడా శ్రమపడాలి వుంటుంది. నా ఆరోగ్యం బాగుం డటలేదు. రాత్రిళ్లుకూడా శ్రమపడలేదు. అందుకల్లా గర్భిణి పతనంకూడా కుంటువడుతుంది. విమ్మనలు; న్యానాలు, చిన్న కథలు, నవలలు అన్నీ నేనే రాస్తూవుంటే లోకులు నన్ను 'సవ్యసాచి' అని పిలిచానం చేస్తారు. ఇంకా ఇతర పత్రికలకు కూడా ఏమైనా పంపుతూ ఉండాలిదా!

'దేవదాస్', 'పాపాణ్' నీదగ్గర ఉన్నాయి. పంపించు. తిరుగరాయటానికి ఆరంభిస్తాను. ఫణి మూడు నేలు పత్రికలు చుద్రించి ఎందుకలా డబ్బు వృథా చెయ్యటా? ఆ పత్రిక కొనేవార్య సుఖ్య అంత ఎక్కువగా ఉండా? నేను అలా అనుకోట లేదు. కాని నచ్చే యేడాదిలోగా ఆ పత్రిక ఉత్తమ పత్రికల జాబితాలో చేరగలదని నాకు విశ్వాసం ఉంది.

తన పత్రికను కడిచిపెట్టి నేను ఇతర పత్రికలకు రాస్తా నేమోనని ఫణికి అస్తమానం భయంగానే వుంది. ఆ భయానికి

కారణం ఏమిటి? అతడు నాకు తమ్ముడు వంటినాడు. ఈ విషయం అతడు ఎందుకు విశ్వసించలేకపోతున్నాడో అతనికి తెలియాలి, నాకు తెలియదు.

నువ్వు రాసిన 'క్రియ విక్రయ' అనే కథ నిజంగా చాలా బాగుంది. ఇంకా కొంచెం పెద్దదిగా ఉండాలి. అంతిమ ఘట్టాన్ని ఇంకా పొడిగించాలి. అటువంటి కథను అంత తొందరగా ఎందుకు ముగించావో నాకు అర్థంకాలేదు. ఒక్క విషయం జ్ఞాపకం ఉంచుకో. కథ పన్నెండు పదమూడు పేజీలు పుండాలి. పరిణామం స్పష్టంగా కనిపించాలి.

సురేంద్ర నా ఉత్తరాని కెందుకు జనాబు రాయలేదు? నే నతనికి నా చేతిలోని కలాన్ని ఇచ్చాను. అతనికి చేస్తున్న కంతకన్నా మంచివస్తువు నా నగ్గరేమీ లేదు. దాన్ని అతడు సద్వినియోగం చేస్తున్నాడా? అడిగి తెలుసుకుని నాకు రాయి. నా కలాన్ని అతడు నిర్లక్ష్యం చేయకుండా కాక! ఇంకా నలుగురికి కలాలు పంపించాలి. యోగేశ్ ముజుందార్ ఎక్కడున్నాడు? పూంటూ, బూడీ, సారీన్-వీళ్ళందరికీ పంపటానికి కలాలు జాగ్రత్త చేసి పుంచాను! ఎప్పుడో ఒకరోజున పంపిస్తాను.

గిరీన్ బంకిపూర్ కు తిరిగి వచ్చాడా? అతడు ఎక్కడ ఉన్నదీ తెలియకపోవటంచేత ఉత్తరం రాయలేకపోతున్నాను. నావద్ద ఫోటో లేదు. ఈ సంగతి నా కెప్పుడూ స్మృతికి తగలేదు.

ఇంకో సంగతి : సాధు కృష్ణ బాగచీ ఒక పెద్ద ఉత్తరం రాసి పంపించాడు. అతడన్నీ అబద్ధాలేనని చెబుతున్నాడు. బాగానే వుంది. ఏమి అబద్ధాలో నాకు తెలుసు. ఎందుకనాడు

తానొక మాట అనలేదు అని చెప్పినతర్వాత ఆ వయానికి అంతటితో స్వస్తి చెప్పేయ్యాలి. అదే సముచితం. సజిబాబూ! నువు తెలిగ్రాం ఇచ్చినానూడా నేను జాబు రాయలేకపోతున్నాను. ఎదువల్లనంటే నీకు పంపించాల్సిన వస్తువు నా చేతుల్లో లేదిప్పుడు. త్వరలో అది నావద్దకు రాగలదని ఆశిస్తున్నాను.

‘నాకీకామూల్య’ పంపిస్తాను. ఆ తరువాత టపాలో ‘చంద్రనాథ్’ పంపుతాను. ‘చరిత్రసీనులు’ ‘యుమున’లోనే ప్రచురితం కావాలని నా ఇచ్చ. ఈశ్వరుని యిచ్చకూడా అదే అగుగాక! కాని అందులో ‘మెన్’ పరిచారికను పుస్తకం కుని కొంత గందరగోళం లేచినట్లు విన్నాను. లేవనీగాక! ప్రజలు ఎంతైనా నిందించగలరు. దేన్ని ఎంత ఎక్కువగా నిందిస్తారో దాన్నే అంత ఎక్కువగా చదువుతారు. మందిదిగాని, చెడ్డదిగాని, ఒకసారి చదవటానికి ఆసక్తిచేసిన తర్వాత చదివితీరుతారు. అర్థంకానివాళ్ళు, కళారహస్యం తెలియనివాళ్ళు నిందిస్తారు. అలా నిందించటంవల్లనే లాభాలున్నాయి. కాని ఆ పుస్తకం పైకాలజీ దృష్ట్యా నిర్దుష్టంగానే వుంటుంది. అందులో సందేహం లేదు. అది ఒక సంపూర్ణ వైజ్ఞానిక నైతిక నవల. (సైంసిఫిక్ ఎథికల్ నవల.)

24, చాన్ స్ట్రీట్,
హంబూన్, 22 ఆగష్టు 1913.

ప్రియ పేస :

చాలా రోజులకు నీకు వ్రతనం రాయటానికి కూచున్నాను. నువ్వుకూడా చాలారోజులదాకా నీ శ్రేయ సమాచారాలు తెలుపలేదు. తెలుపబోకు. నేనేమీ విచారపడను; ప్రాణేయ పడను. చెండుమూడు నెలలైన తరవాతనైనా సాక్షాత్కరించకపోవు అప్పుడన్ని విషయాలు తెలుస్తాయి.

ఈనెల 'యమున' సంచిక వచ్చింది. అందులో నువ్వు రాసిన 'లక్ష్మీలాభం' చదివాను. దాన్ని గురించిన నా ముఖ్య ప్రాయం నీ మాటల్లోనే చెబుతాను; 'తండ్రిముఖతః కుమారుని గూర్చినప్రశంస విన్నందువల్ల లాభంలేదు. నిజం చెబుతున్నాను. అటువంటి మధురమైనకథ నేనీమధ్య ఎన్నడూ చదవలేదు. నువ్వు రాసిన కథలన్నింటిలోకీ అది చాలా శాగుంది. అనుపసాదించిన ఆడంబరం ఏమీలేదు కథలో. మానవత్వంలోని గోనాలు చూపించటం, ప్రపంచంలోని కష్టాల్ని ప్రవర్ణించటం... అటువంటి వేమీలేవు. ఒక చక్కని పుష్పంలాగా, పవిత్రంగా ఉంది. చాలా మనుషులగావుంది అటువంటి కథలంటే నాకు చాలా యిష్టం. చదివినతర్వాత ఆనందాతిశయంతో కన్నులు చెమ్మగిరికి పోతే అదేం కథ! చాలా బాగా రాశావు ఉప్పేట్ట! నిజంగా నాకు కలిగిన అభిప్రాయాన్ని చెబుతున్నాను. అప్పుడప్పు డీటువంటి కథ చదివే అవకాశం లభిస్తూవుండాలి. నన్ను సంభోష

పెట్టటం తేలిగ్గా సాధ్యంకాదు. ఇటువంటి వస్తువు దొరికిందంటే చాలు. నాకింకేమీ అక్కర్లేదు. నేనింతగా ప్రశంసించటంనీకు అనుమానాస్పదంగా ఉండవచ్చు. అందరూ నా అభిప్రాయంతో ఏకీభవించకపోవచ్చు. అయినా ఒక్క రచనాబును మినహా నాకుమల్లే లోతు తెలిసినవాడు ఎవరూ లేరనే చెప్పాలి. అది నా అహంభావం అనుకో; గర్వం అనుకో—నా నిర్ణయం అదే. అటువంటి కథ నేనీ మధ్య ఎన్నడూ చదవలేదు. మరో కథ ఒకటి నీవు రాసింది... చాల బాగుందిట. 'బారతవర్ష'లో ప్రచురితమైనట్టు విన్నాను. 'భారతవర్ష' పత్రిక నా కంకారాలేను. ఎలా రాశావో నాకు తెలియదు. భావనిస్త్రుతి లోనూ, గనపరిసాకంలోనూ ఈ కథలాగే ఉన్నట్టయితే అది కూడా ప్రశ్నార్థమే రచన అయివుండాలి.

నీ శైలికూడా చాల బాగుంది. నీ భాషాపాండిత్యం, పదజాలిత్యం నాకూవుంటే నా కథలు ఇంకా బాగుంటాయి. సహజం, నిర్మల నాతో పోల్చును. నీకు అవమానం కలగవచ్చు. కాని కలిగిన ఆనందాతనయంతో నన్ను నేను అజిమకోలేక పోతున్నాను.

కులాసాగా వుంటున్నావు కదా! నాకు ఆరోగ్యం బాగా వుండటంలేదు. ఈ వరాకాలం దుఃఖదాయకంగానే వుంది. పది పన్నెండు రోజులనుంచి జ్వరంతో శాధపడి, రెండు రోజులనుంచి మాత్రమే కులాసాగా వుంటున్నాను. నీకు నా సుఖాకాంక్షలు.

—శ ర త్.

డి. సి. జి. దత్తర్,
రంగూన్, 26 - 3 - 12.

ప్రమథనాన్ భట్టాచార్యునికి :

ప్రమథ్ ! నీ తరం చేసింది. వెంటనే ఇవాళే జవాబు రాస్తున్నాను. ఇది నా మాటకు భిన్నం. నా స్వభావం తెలిసిన వారిముందు నన్ను గురించి నేను చెప్పుకోవటం బాగుండదు.

నన్ను గురించి కొన్ని వివరాలు అడిగావు కదూ ! టూంగా యీక్రింద తెలుపుతున్నాను :

1. పట్నానికి వెలుపల నదియొడ్డున ఒక యింట్లో కాపురం

2. ఉద్యోగం చేస్తున్నాను. 90 రూపాయలు జీతం, 10 రూపాయలు అలవెన్సు దొరుకుతున్నాయి. భోజనానికి లోపంలేకుండా రోజులు గడస్తున్నాయి. నిలవ జేయగలుగుతున్నది ఏమీలేదు.

3. గుండె జబ్బుగా ఉంది. ఏ ట్రీట్మెంట్...

4. చాలా గ్రంథాలే చదివాను. రాసిందిమాత్రం ఏమీ లేదు. గడచిన పది సంవత్సరాల్లోనూ శరీర విజ్ఞానము, జీవ విజ్ఞానము, మనోవిజ్ఞానము, కొంతవరకు చరిత్ర చదివాను.

5. నా సర్వస్వం పగశురామప్రీతి అయింది. నా పుస్తకాలయం, 'చరిత్రహీనులు' వ్రాతప్రతి అన్నీ తగలబడి పోయాయి. 'నారీకాఞ్ఞిహీన్' అయిదారు పేజీలు వ్రాశాను. అదీ తగలబడి పోయింది.

ఈ యేడు అచ్చు వేయించాలనుకున్నాను. ఈ పని నాద్వారాకాదని కామాలు అగ్నిదేవునికి స్వాహా అయినాయి. మళ్ళీ ఆరంభించి రాయాలన్న ఉత్సాహంలేదు. 'చరిత్ర హీనులు' నాలుగునందల పేజీలు ఇంచు మించు అంతా పూర్తి అయింది. అంతా భగ్నం అయిపోయింది.

ఇంకోసంగతి చెప్పాలి. మూడేళ్ళ క్రితం గుండె జబ్బు లక్షణాలు కనిపించినప్పుడు గ్రంథపఠనం పూర్తిగా మానివేసి 'తైల విత్తాలు' గీయటం ఆరంభించాను. ఈ మూడేళ్ళలో చాలా చిత్రాలు గీచాను. అవికూడా భస్మీపటలం అయిపోయాయి. చిత్రలేఖన ఉపకరణాలు మాత్రం మిగిలాయి.

ఇప్పుడు నన్నేం చేయమంటావు? నీ సలహా ప్రకారం కొన్నాళ్ళు నడిచి చూస్తాను. నవలలు, వ్యాసాలు, చిత్ర లేఖనం...దేన్ని మళ్ళీ ఆరంభించమంటావో చెప్పు.

—శ ర త్.

౬

రంగూన్,

4 ఏప్రిల్ 1978.

ప్ర మ థ్ :

నీ మొదటి పుత్తరానికే నే నింతవరకూ జవాబు రాయ లేదు. నువ్వు ఎప్పుడూ నన్నెందు కింతగా ప్రేమిస్తున్నావోనని ఆలోచిస్తున్నాను. చాలరోజుల నిద్ర నా కిదే ఆలోచనగా వుంది. ప్రిమస్ ! కొంచెం అహంకారం చూపిస్తున్నాను; ఓమిస్తానా?

క్షమించేట్లుంటే చెబుతాను: నవలగాని, చిన్నకథగాని నాకంటే బాగా రాయగలవాళ్ళు ఒక్క రివిబాబు తప్ప మరెవరూ లేరు. ఈ మాట సత్యమని నీ మనస్సుకు తోచి నప్పుడే నవలగాని, చిన్నకథగాని, వ్యాసంగాని పంపించమని అడుగు. లేకపోతే అడక్కు. ఇదే నా సార్ధన. ఈ విషయంలో మర్యాదకోసం మొగమాటం చూడనక్కర్లేదు. నాకు సత్యం కావాలి....

—శ ర త్.

ఐ

రంగూన్,

17 ఏప్రిల్ 1918

ప్ర మ థ్ :

నీ వ్రత్రం నిన్న చేరింది. ఇవాళ జవాబు రాస్తున్నాను 'చరిత్రకారులు' తిరుగ రాసినంతవరకు (ఈమధ్య చాలా రోజులు రాయలేదు) నీకు చదవటానికి పరిష్కారమవుతున్నాను. ఈసారి టపాలో, కనీసం ఈ వాగంలోనే పంపిస్తాను. మరిగేమీ చెప్పేలేదు. చదివి మళ్ళీ పంపించు. అందులోని తైలి మీసంతి వాళ్ళకేదిధంగానూ బాగున్నట్టు తోచదు. నీకు వచ్చుచుందో, నచ్చుందో, నాకు అనుమానంగానే వుంది. కాబట్టి దాన్ని వచ్చు వెయ్యనద్దు. సమాజపతి దాన్ని తన కిమ్మని చాలా పట్టునలగా అడుగుతున్నాడు. అతనికి భాగానే వచ్చిందట... ఇంట్లో నా వ్యర్థమైన రచనలు. వీటిలోని యదార్థభావం... స్పష్టమిది తెలుసుకోటానికి ఎవరు ప్రయత్నిస్తారు? ఎందుకీ స్పష్టం కాదు?

నీ పత్రిక 'భారతవర్ష'లో ప్రచురించటానికి ఇది యోగ్యమైన దేనని నీకుతోస్తే ప్రచురించుకోవటానికి అనుమతి నే నిస్తాను. అంతేగాని ఏదో నామంచికోరి ప్రచురించినట్లుగా ప్రచురించ నద్దు. సాహిత్యక్షేత్రంలో సత్యంకావాలి. మొగమాటాలు కాకు. అదీగాక మీద్విజ్ఞానాబు (ద్విజ్ఞేంద్రలాల్ రాయ్) ఆభి ప్రాయం ఎలావుంటుందో చెప్పలేం. అందులో ఏఅంశంఅయినా మనోవిధంగా మార్పుచెయ్యటం అనసరమని మీకు తోచ వచ్చు. కాని అలామార్పుటానికి వీలేదు. ఒక్క పంక్తికూడా మార్పునీయను. ఒక్కవిషయం చెప్పాలి: కేవలం మేకునుబట్టి ప్రాగంభించిన తీరునుబట్టి మాత్రమే 'చరిత్రహీనులు' అయినట్లు అనుకోనద్దు. నేను నీతిశాస్త్ర విద్యార్థిని. నాకు నీతిశాస్త్రం శాగానే తెలుసు. అందులో నాకన్నా ఎక్కువ తెలిసినవాళ్ళు ఉన్నాగని నే ననుకోను. ఏమైనాగానీ చదివి మళ్ళా పంపించు. నిష్పక్షపాతంగా నీ అభిప్రాయం తెలుపు. నీ అభిప్రాయానికి విలువ వుంది. కాని నీ అభిప్రాయాన్ని తెలిపేటప్పుడు నా గంభీర ఆశయాన్ని కూడా గుర్తుంచుకో. ప్రచురణార్హమైన వస్తువుగా తోస్తే నాకు రాయి. మిగతా భాగకూడా రాసేస్తాను. నాకు భాగానే జ్ఞాపకంవుంది. కలంపట్టుకుని ఏనితోస్తే అదే రాసేటటు నంటి నాణ్ణికాదు. మొదటినుంచి చివరిదాకా ఒక వుద్దేశం పెట్టు కునే రాస్తాను సన్నివేశాల పగంపగ మారదు. 'యమున' వైశాఖ మాసపత్రిక ఎలావుంది. 'పథశ్రీ' అర్థం అయిందా? వెంటనే జనాబు రాయి.

రంగూన్,
24 మే 1913.

ప్రమద్ :

రంగూన్ గజిట్లో ద్వీజాబాబు మరణవార్త చదివి చాల ఆశ్చర్యపోయాను. అతన్ని నేను బాగా ఎక్కుమను. అయితే నీకు ఉన్నంత పరిచయభాగ్యం నాకు లేకపోవచ్చు. అయినా ఆయన్ను గురించి నాకు బాగానే తెలుసును.

ఆయన సాహిత్యపరుడు, వీరుడు. ఆయనకు నా విలువ తెలుసు. ఒక వేళ తెలుసుకోలేకపోయినా వారిముందు నేను సిగ్గుపడ నవసరంలేదు. అందుకనే రాసి పంపించుదామనుకున్నాను. బాగుంటే ప్రచురిస్తారు, లేకపోతే ప్రచురించరు. ఇందులో అభిమాన పడవలసిన అవసరం ఏమీలేదు కాని ఆ కాగితాలనుబట్టి నా విలువ లెక్క కడతారు. ప్రచురణ యోగ్యంగానే తోచవచ్చు. లేకపోతే చింపి పారెయ్యి; లేదా ఫ్లో పెట్టెకో అంటారు. కాబట్టి ప్రమద్! నన్ను ఊహించు. నువు నాకు ఎటువంటి మిత్రుడివో నాకు తెలుసు. ఆ సంగతి నేను ఒక్కనాటికీ మరచిపోను. నువు ఒక వేళ నన్ను అసార్థం చేసుకున్నా, నామీద కోపగించుకున్నా నా స్నేహభావం అచంచలంగానే ఉంటుంది. కాని ఇప్పుడిది వేరే సంగతి. మరో పత్రికను పునఃస్థాపించును నా మర్యాద పొగొట్టుకోటానికే నే నంగీకరించను. నేను చిన్న పత్రికానే రాస్తాను. నాకు అది చాలు. నాకు అక్కడ గౌరవం. అదే ఇంట్లోని అంత కన్నా ఎక్కువ నా కింకేం కావాలి? 'చరిత్ర' అంటే విషయమై మరోమాట!.....నువు రాజువు. — బాబుగూడ

నూచించాడు : అది చాల నీతిబాహ్యమైనది, ఏ ప్రతికూలనూ ప్రచురించకూడదు అని. బహుశ అంతే కావచ్చు. అకారణంగా నామీద దోషారోపణ చెయ్యటానికి మీరు నాకేవీ శత్రువులు కాదుకదా ! సాధారణంగా అందరూ మొదట్లో అలాగే అర్థం చేసుకుంటారని నేనూ అనుకుంటూనే ఉన్నాను.

నా పేరు ప్రతిష్టలను గురించి లెక్కచెయ్యటం లేదు నేను. నన్ను గురించి లోకులు ఎలా తోస్తే అలాఅనుకుంటారు. పోనీ. దాని కేమిటి. కాలం నా బాగోగుల్ని నిర్ణయిస్తుంది. మానవుడు పొగుడుతాడు, నిందిస్తాడు. అందుకు విచారపడటం పొరపాటు... నేను కేవలం పద్యాలే కాదు... ఏమైనా రాయగలను. సంపాదకుని యెకుట నా రచనల్ని పరీక్ష చేయించుకోలేను. అది నాకు అసాధ్యం, ఒక్క రవిబాబు చేతి తప్ప.

—శ ర త్.

—

డి. వీ. జి. దస్తర్,

రంగూన్, జనవరి 1918.

భ జీ ం ద్ర నా థ్ కు :

ఫణిబాబూ ! మీరుతా క్షేమమేనా ? వెంటనే ఈ ఉత్తరానికి జవాబు రాయటం మరచిపోకు. నాకు చేతనైనంత వగకు చేసి తీరుతాను. ఉపేంద్ర ఎక్కడ ఉన్నాడు ? ఎత్తు భవానీపురం ఎప్పుడు వస్తాడు ? నాకు 'చంద్రనాథ్' ఎప్పుడు పంపుతావు ? చన్ను ఏమిచేయ మంటావో సలహా ఇస్తూ ఉండు లేకపోతే నాకు నేనై ఏమీ చెయ్యలేను. ఇక్కడికి వచ్చినప్పటినింగీ స్కోటకం పోసి, జ్వరంతో బాధపడతూ

ఉన్నాను. లేకపోతే ఏమో కొంతరాసేవాట్టి. మళ్ళీ ఉత్తరం రాస్తాను. పోరీస్ ను అడిగానని చెప్పి.

—శ ర త్.

౧౦

రంగూన్,
మార్చి - 1917.

ఫ జీం ద్ర దా బూ :

‘రామకి సుమతి’ చివరిభాగం పంపిస్తున్నాను. దాని విషయంలో ఒకమాట చెప్పటం అవసరం! కథ కొంచెం పెద్దది అయింది. ఒకే సంచికలో అంతా ప్రకటించటానికి నీలుండదేమో! కాని ఒక సంచికలోనే ప్రకటిస్తే బాగుంటుంది. చిన్నతైపులో వేస్తే ఒకటి రెండు పేజీలు ఎక్కువ ఔతుంది. చిన్న కథల్ని సీరియల్ గా ప్రకటించటం అంత బాగుండదు. అదీగాక నీ పత్రికకు విశేషప్రచారం కావలసి ఉంది. చిన్న కథలు రాసే అలవాటు నా కిప్పుడు తప్పిపోయింది. కాని రెండుమూడు నెలల్లో మళ్ళీ తగినంత ప్రాక్టీసు పొందగలనని ఆశిస్తున్నాను. ప్రతినెలా పది, పన్నెండు పేజీలకు మించకుండా చిన్నకథలూ, వ్యాసాలూ పంపిస్తూ ఉంటాను. కథలు మాత్రం తప్పకుండా పంపిస్తాను. వాటికే కదా ఇప్పుడు మంచి ఆదరణ ఉంది!

ఇకనుంచి కథల్ని చాల చిన్నవిగా రాయటానికే ప్రయత్నిస్తాను. నువ్వు ఒకసారి శ్రమాజపతిని కలుసుకో. అతనూ ఒక పత్రిక నడుపుతున్నాడు. మీరిద్దరు పరస్పరం సంప్రదించు కుంటూ ఉండటం మంచిది. ఈ సారి సంచికలో ‘సాహిత్యం’

అన్న శీర్షికకింద నా పేరుమీద ఏదో చెత్త ప్రచురితం అయింది. అది నేను రాసిందేనంటావా? నేను రాసివట్టు నా కెక్కడా గుర్తులేదు. ఒకవేళ రాసివుంటే మాత్రం ప్రచురించాలా? చిన్నప్పుడేమేమో చాలా రాస్తాం. అవన్నీ ప్రచురించ వచ్చునా? నువ్వు 'బోర్డు' ముద్రించి నన్ను చిన్నపరిచావు. అలాగే సమాజపతి కూడా ఆ చెత్తను ముద్రించి నన్ను చిన్నపరిచాడు. ఇకనుంచి ఏదైనా సరే నా అనుమతి లేకుండా ముద్రించరాదని నిషేధించమంటూ ఉపేంద్రుకు ఉత్తరం రాస్తాను. అవసరమైతే నేను చిన్నకథలు చాలానే రాస్తాను. నీ పత్రిక చాల చిన్నది. దానికి మూడు నాలుగు కెల్లు పెట్టడైన పత్రికను కూడా నే నొక్కడినే నింపుతాను. ఒక్క కథలే కాదు, అన్ని విషయాల మీదా వ్యాసాలు కూడా రాయగలను. నీకు అవసరమైతే నాకు తెలుపు. ఏ విషయం అయినా సరే నేను సిద్ధంగానే ఉన్నాను. "గామకీ సుమతి"ని రెండు సంచికల్లో ప్రచురిస్తావో, ఒకే సంచికల్లో ప్రచురిస్తావో నాకు తెలుపు. రెండు సంచికల్లో ప్రచురిచేట్లయితే చైత్ర నూన పత్రికకు నేనేమీ రాయవలసిన అవసరం ఉండదు కదా!

'చరిత్రకానులు' పూర్తి కావచ్చింది. రోజూ ఉదయమప్పుడే రాస్తున్నాను. రాత్రిళ్ళు రాయటం లేదు. రాత్రిళ్ళు పడుకుని నీదన్నా చదువుకూ ఉంటాను.

ఇంకో సంగతి : నువ్వు కథలుగాని, వ్యాసాలుగాని, నవలలు గాని, 'యముని' ప్రచురించే శక్తిగా నా కొకసారి చూచిస్తే బాగుంటుంది చైత్రమాసం సంచికకు ప్రచురణార్థం వచ్చిన రోజునల్ని ఇప్పుడే...అంటే నెలముందుగా నాకు నువ్వు

పంపిస్తే మంచివి ఏరి సరిచేసి పంపిస్తూ ఉంటాను. పుష్ప మాసపు 'యమున' సంచిక ఏమీ బాగుండలేదు. చివరి కథ సరిగ్గా లేదు. బేను. ఈ విధానంవల్ల నీకు పోస్టుఖర్చులు అధికం పోతాయి; నిజమే కాని అందువల్ల ప్రతిక బాగుపడుతుంది. ఇక్కడినించి పంపించేటప్పుడు పోస్టు ఖర్చులు నేనే భరిస్తాను, ప్రచురించేయించు వ్యాసాలన్నీ నేనొకసారి చూడాలని కోరుతున్నాను. నేను ఒక్క కథలే కాదు... ఏమైనా రాయగలను అని మొదటినుంచీ చెబుతూనే ఉన్నాను. కవిత్వం మాత్రం రాయలేను చెప్పొద్దూ. సారీన్ బాబు ద్వారా... లేకపోతే ఉపేన్, సురేన్, గిరీన్ లతో చెప్పి నిరూపమాదేవి కావ్యాల్ని సంపాదించేందుకు ఎందుకు ప్రయత్నం చెయ్యవు? ఆమె అన్నగారైన విభూతి బాబును నువ్వెరుగుదు వనుకుంటాను. అతనికి రాశావంటే నిరూపమాదేవి వ్యాసాల్నిగాని, పద్యాల్నిగాని పొందగలవు. చాల మందికంటే ఆమె వ్యాసాల్ని, పద్యాల్ని చాల బాగా రాస్తుంది.

నా వల్ల కాదగినంత ఉపకారం నేను చేసితిమిగానూ తప్పకుండా చేస్తానని వాగ్దానం చేస్తున్నాను. సాహిత్య క్షేత్రంలో నైచ్యం జొరబడలేదంత వగరూ. అదీగాక నా కది వృత్తికాదు. దాన్ని వృత్తిగా స్వీకరించే ఉద్దేశమూ నాకు లేదు. బ్రతుకు తెరువు కోసం నేను కలం పట్టలేదు.

నేను దగ్గరగా ఉంటే నీకు చాల ఉపకారంగా ఉండేది. కాని నేనే దేశాన్ని విడిచిపెట్టలేను ఇక్కడ నాలుగోసే ఉన్నాను. అనవసరంగా కష్టాల్లో చిక్కుకోకుండా నాకిష్టంలేదు. అలా చిక్కుకోను కూడా. ఇది నా సంగతి.

నచ్చే యేడాదిలో ఏలై వే నీ ప్రతికను ఇంకా కొంచెం పెద్దదిచేసి వెల పెంచటానికి ప్రయత్నం చెయ్యి. ప్రతి శీర్షిక కింద చదవటానికి యోగ్యమైన రచనలే ఉండాలి. అందుకనే చిన్నకథల్ని సీరియల్ గా కాకుండా ఒకే సంచికలో ప్రచురించటం మంచిదని చెబుతున్నాను.

‘చంద్రనాథ్’ పంపిస్తున్నానని ఉపేంద్ర చాలసార్లు రాశాడు. కాని అది ఇంతవరకు నాకు చేరలేదు. నీవు ‘చంద్రనాథ్’ ప్రచురించదలిస్తే అవసరమైన మార్పులుచేసి తిరుగరాసి పంపిస్తాను. దాన్ని గురించి మంచిచెడ్డలు భవానీపురంలో సాగీన్ ముఖతః విన్నాను. జ్ఞాపకం ఉంది. అందుచేత మార్పులు చేసి తిరుగ రాయటం అంతకష్టమైన పనికాదు. ఇటువంటి కొత్త రచనలు నీకు కావాలంటే నాకు రాయి.

—శరత్ చంద్ర చట్టోపాధ్యాయ.

౧౧

రం గూన్,

12-2-1:13.

ఫణిదాబూ !

ఇప్పుడే నీ ఉత్తరం చేరింది. ‘మొదటి అంశం; ‘వంగవాసీ’ ‘క్రీడాలోకం’ ఇత్యాది శీర్షికలకింద ఒకపేజీ వినయోగించటం అనవసరం. నువ్వేమీ భయపడ నక్కర్లేను. నీ ప్రతికలో మంచి మంచి రచనలు ప్రచురిత మాతూవుంటే ఆసంగతి నేడు కాకపోతే మరికొన్ని శ్లోకానా దానంతట అదే ప్రచారం పొతుంది. ఎవరూ అడ్డగించలేరు. నీకే భయం అక్కర్లేను. ప్రచారంద్వారా చందాదార్లను ఎక్కువ చేసుకోవాలిగాని

అనుబంధ పత్రాల్ని ముద్రించి డబ్బు ఖర్చుచేయటం మంచిది కాదు.

రెండో అంశం: 'రామ్ కి సుమతి' చిన్నపైపులోనే నా ఒకేసారి ప్రచురించటం మంచిది. అటువంటి చిన్నకథల్ని సీరియల్ గా ప్రచురించటం సముచితంకాదు. రెండు మూడు రోజుల్లోనే మరో కథ పంపుతున్నాను. నీ వద్దనంచి జాబు రావటంతోనే పంపుతాను. నా ఉద్దేశంలో 'రామ్ కి సుమతి' కన్నా ఈ కథ బాగుంటుంది. కాని దానిలాగే ఇదీ పెద్దదే అయింది. అదే విచారం. ఎంత ప్రయత్నించినా కుదించలేక పోయాను. ముస్కూదు ఇంకాచిన్నవి రాయటానికి ప్రయత్నించి చూస్తాను.

మూడో అంశం: 'చంద్రనాథ్'ను పురస్కరించుకుని ఒకరకమైన వినాదం లేచింది. అందుచేత దానితో ప్రయోజనం లేదు. 'చరిత్రహీనులు' ప్రచురించనచ్చు. కాని దానికోసం పత్రికను పెద్దది చేయవలసి వుంటుంది. ఎప్పుడినించీ పెద్దది చేస్తావో, ధర ఎంత పెడతావో నాకు తెలుపు. ధర పెంచకుండా పత్రిక పెద్దదిచేసి ఖర్చు భరాయించటం కష్టం. అలా చేయకూడదు.

నాలుగో అంశం: సమాజపత్రితో విగోధం వద్దన్నాను. అంతేగాని అలాగే ఆశ్రయించ మనలేదు. ఫణిబాబూ! నీ దుకాణంలోని ఎన్నోవి శ్రేష్టమైనవి... ఇంకా ఇలాంటివి కాకపోతే మరి కొన్నాళ్ళ కయినా కొనుగోలుదార్లు ఎక్కువగా వస్తారు సగుకు సరియైనది... ఇంకా ఇంకా ఎంతశ్రమ పడినా దుకాణం సాగదు... ఇంకా ఇంకా, లేకపోతే నెలగడిచిన తర్వాతనో దినాలలో మువలసిందే.

నా చిన్నతనపు అసంబద్ధపు రచనలన్నీ ప్రచురించి మీరు నన్నెంత చిన్నబుచ్చుతున్నారో నేను చెప్పలేను. ఆ రకంగా మీరు నా యెడల ఎంత అన్యాయం చేస్తున్నారో చెప్పలేను. సమాజపతి తెలిసిననాడు. అయినాకూడా అటువంటి రచన ఎందుకు ప్రచురించాడో నాకు ఆశ్చర్యంగా ఉంది.

అయిదో అంశం: సోరీస్ బాబును నువ్వు ఎప్పుడు ఏ సందర్భంలో కలుసుకున్నావు. అతడు నా 'దీప్' కి సంబంధించిన విమర్శన చూచాడా? చూచి చాల కోపం తెచ్చుకుని ఉంటాడనుకుంటాను. బేనా? అయినా నా దోషం ఏముంది? ఎవరు రాశారో వారే దానికి బాధ్యులు. అదీగాక ఆ రచనలను చిన్నతైపులో ప్రచురించారు కదూ!

ఆరోవంశం: నేను రెండుమూడు రోజుల్లో పంపబోయే కొత్తకథను ఏ నెలలో ప్రచురిస్తావు? చైత్రమాస పత్రికలో 'రామ్ కీ సుమతి' పూర్తి బౌతుంది, కాబట్టి వైశాఖమాస పత్రికలో ప్రచురిస్తావు. ఏ నెలలో ప్రచురించినా సరే, చిన్నతైపులో వేస్తే ఎక్కువపేజీలు పట్టదు. చందాదార్లు చదవటానికి ఎక్కువ రచనలు కనిపిస్తూనూ వుంటాయి.

ఏడవ అంశం: వైశాఖమాసం నించీ పత్రిక సర్వార్థం సుందంగా ఉండాలి. బొమ్మలకోసం ఎక్కువడబ్బు ఖర్చుపెట్టకుండా... ఆ డబ్బు కో మరో విధంగా పత్రికను అభివృద్ధిపరచే ఏర్పాట్లు చేయటం మంచిది. చందాదార్లకు బొమ్మలుకూడా కావాలేమో నాకు తెలియదు. పత్రికలో బొమ్మలుకూడా ఉండటం ఈ నాటి ఫేషన్ అయితే... బొమ్మలు కూడా అదిం చాల్సిందే మరి! ప్రచురించనలసిన గచనలను సరిచూడండి

నాకుకూడా కొంత బాధ్యత ఇస్తే బాగుంటుంది. నేనుకూడా ముందుగా చూచి మంచి చెడ్డను నిర్ణయిస్తాను. సరిగా పరీక్ష చేసి చూడకుండా చెత్తనువనల్ని పేరుచూచి భ్రమించి ప్రచురించకూడదు.

ఎనిమిదో అంశం: శ్రీమతి నిరూపమాదేవి దయయుంచి తన రచనల్ని నీకు ఇస్తే మంచిదే. ఆమెకు గల కవిత్వ రచనా శక్తి అపూర్వం. శ్రీమతి అనుమాపదేవి రచనలను సంపాదించటం కష్టమే. ఆమె 'భారతి'లో రాస్తూ వుంటుంది. నీ పత్రికకు రాస్తుండో రాయడో చెప్పలేం ఒకవేళ రాసినా పట్ల కొరుకుంటూ, బొమలుకుంచింది రాస్తుందేమో! వాగంతా గొప్ప గొప్ప రచయితలు. "యమునలాంటి చిన్న చిన్న ప్రతికలకు రాయాలనిపించదు వాళ్ళకు. అయినా ప్రయత్నించి చూడు. ప్రయత్నం ఫలిస్తే మంచిదే; ఫలించక పోయినా మంచిదే. నా మూడు పేర్లు ఏ వంటే—

విమర్శనలు, వ్యాసాలు : అనిలాదేవి

చిన్న కథలు : శరత్ చంద్ర చట్టోపాధ్యాయ్

పెద్ద కథలు : అనుపమా.

అన్నీ ఒక్కడే రాస్తూ ఉంటే... సంపాదకునికా ఒక్క రచయిత తప్ప మరెవ్వరూ దొరకలేదు కామాలను కుంటారు.

ఇక్కడ నాకొక మిత్రుడున్నాడు, అతనిపేరు ప్రభుల్లా హిడీ, బి. ఏ., మంచి నిర్వాహక శక్తి ఉన్నాడు. వ్యాసాలు చాల చక్కగా రాస్తాడు. పేరుకడ వాడుకాదు. ఎదువల్ల నంటే...

తన రచనల్ని ఏ పత్రికలోనూ ఇంకెవ్వరూ ప్రచురించలేదు.

‘యమున’ ప్రతీకకు వ్యాసాలు రాయవలసిందిగా నే నతన్ని కోరాను. అతడేమైనా రాసియిస్తే పంపిస్తాను.

‘యమున’ సైబు చాల చిన్నది. ఎక్కవ ప్రయాస పడ నక్కర్లేదు. వెలకూడా తక్కువే. హఠాత్తుగా వెల పెంచేస్తే ఏమాతముందో చెప్పలేం. ఇప్పుడు కాకపోయినా, కొన్నాళ్ళ కయినా సైబు పెంచి, ధర ఎక్కువ చెయ్యాలిందే. నువు వట్టి సోమరివి. ఇలా రోజులు వెళ్ళుచుచుంటే లాభంలేదు. ఇది తప్ప మరోపనేమీ చెయ్యటానికి నువు నిశ్చయించుకోలేదు. కాబట్టి దీన్నే శ్రద్ధగా చూచుకుంటూ ఉండాలి. మరోవంక గృహపరిస్థితులను కూడా విస్మరించకూడదు. ‘ప్రవాసి’ మొదలైన చిన్నచిన్న పత్రికలన్నీ ఎంత అభివృద్ధి పొందాయో చూడు! పురుష రచయితలను గురించి విమర్శక వ్యాసాలు రాయవలసిందిగా కోరావు. కాని నా దగ్గర వంగవాఙ్మయం ఏమీ లేదు. మాసపత్రికలు కూడా నేను కొనటం లేదు. ఏమీ సామాగ్రి లేకుండా వ్యాసాలెలా రాయను? రాస్తేమాత్రం లోకులదృష్టి ఇటువైపు ఆకర్షిత మౌతుంది. ఏదో గడబిడ లేస్తుంది. నాకు తెలుసు. అయినా నాకేమీ భయంలేదు. నా విమర్శనగా ఏదైనా పొరపాటువుండి, ఎవరైనా దాన్ని నిర్ధారించగలిగితే (నిర్ధారించటం చాల కష్టం) అదీ మంచిదే.

ఇంకో సంగతి: నా కిక్కడ గ్రంథపతనకు గాని, ఏదైనా రాసుకోటానికి గాని చాల అభ్యంతరంగా ఉంటున్నది. రోజూ ఉదయకాలం అంతా నీ కోసంగాని ‘చరిత్రహినుల’ కోసంగాని న్యాయమై పోతోంది. రాజ్ కిళ్ళు గ్రంథపతనం నాగుతోందనుకో. కాని ‘నోట్’ చేసుకోటం పడటంలేదు. హెచ్చుర్లు

స్పెన్సర్ రాసిన సమస్య యాత్మక తత్వశాస్త్రం మీద సమాలోచన చేస్తూ... యూగప్ అతని వాదాన్ని అంగీకరించిన, అంగీకరించని ఆయా తత్వజ్ఞులందరి రచనలను గురించి... ఒక పెద్ద న్యాయం రాద్దామని పిస్తున్నది నాకు. మనదేశపత్రికలలో కేవలం సాంఖ్య వేదాంత ద్వైతాద్వైత పద్ధతులను గురించేగాని మరేయితర దృక్పథాలను గురించి సమాలోచనలు ప్రచురితం కానటాలేదు. అందుచేత అటువంటి పనేదైనా చేద్దామనిపిస్తూ వుంటుంది నా కప్పుడప్పుడు. చెయ్యమంటావా? దానికి నీ పత్రికలో ప్రచురించటానికి వీలుంటుందా రాస్తావా?

వెంటనే జవాబు రాయి. నువు రాయకపోతే నాలో పుట్టిన ఈ కోరిక నాలోనే అంతరించి పోతుండేమో! అది కూడా ఒక పనికింద పెట్టుకో. రచనలు రిజిస్టర్ పోస్టులోనే పంపుతాను. దానికైన ఖర్చు నువ్వెందుకిచ్చుకోవాలి? పోస్టు ఖర్చులు కూడా తీసుకోవలసినంత దుర్దశలోలేనులే. అటువంటి మాటలు మళ్ళీ ఎప్పుడూ రాయకు.

నీకు దినదినమూ శ్రీవృద్ధి యగుగాక! అది నా ఆశీర్వాదము. అదే నా పారితోషికమున్నూ.

ఇక చంద్రనాథ్ అడగబోకు. అవసరమైతే దానిని మళ్ళీ రాస్తాను. మళ్ళీ రాసినప్పుడు మరిచిదల్లా చెడ్డదై పోదు.

నా మూడు పేర్లను గురించి నీ అభిప్రాయం ఏమిటి? అందువల్ల ఎక్కువగా రాసి పంపటానికి అవకాశం ఉంటుందనుకుంటాను. ఒక్క పేరుమీదే చాల రాయటం బాగుండదు. నీమంటావు?

ఉపేంద్ర! ఏమంటున్నాడు. అతడు ఉత్తరం పత్రం రాయటమేలేదు. అతడు దగ్గర లేకపోతే హైరానగా ఉంటుంది. అతనికి నీ మీద చాలప్రేమ. అతనివల్ల చాల పనులొత్తాయి.

ఏమైనాగానీ నువ్వేమీ గాభరాపడనక్కర్లేదు. విచారించనక్కర్లేదు. నేను నిన్ను విడిచిపెట్టి పోతాననిగాని; ఏదో ఆశలోపడిపోయి మరో విధంగా వ్యవహరిస్తానని గాని... అటువంటి ఆలోచనలు నీ మనసులోకి రానీకు. నా చరిత్ర అంతా దోష భూయిష్టంకాదు.

ఇతర పత్రికల వాళ్ళు నన్ను బలవంత పెడతాగని రాశావు. బలవంతపెట్టినీ... దానగుణం ఇంట్లోనే ఆరంభమౌతుంది (Charity begins at home) అంతేకదా! వెంటనే జవాబు రాయి. నీకు నా ఆశీర్వాదాలు.

— శ ర త్.

౧౨

మైత్రం - 1913.

ఫణి బాబూ !

నువ్వు పంపిన వ్యాసాలు తిరిగి పంపించేస్తున్నాను. రెండూ బాగానే వున్నాయి. ప్రచురించవచ్చు. 'కల్లు'మీద రాసిన వ్యాసం బాగుంది.

'చంద్రనాథ్'ను పురస్కరించుకుని చాలా గడబిడ తేచింది. అది ఇంకా సాంతం నా చేతిలోకి రాజేదు. దాని కోసం నన్ను ప్రాధేయపడి అడిగి లాభంలేదు. వాళ్ళు ఇంకా

దాన్ని పురిచిలేదు. దాని కోసం నువు తాపత్రయపడకు. కొంచెం కొంచెం తిరుగరాసి పంపిస్తున్నారు. నే నెప్పుడో పూర్వం రాసిక రచనలన్నీ ఉన్నవి ఉన్నట్టుగా ప్రచురించటం నా నిష్ఠ. వాటిలో అనేక పొరపాట్లు ఉన్నాయి. వాటన్నింటిని సవరించే అవకాశం లభిస్తే ప్రచురించవచ్చు. లేకపోతే ప్రచురించకూడదు. 'కాశీనాథ్' విషయంలో నేను చాల సిగ్గుపడుతున్నాను. ఇష్టమితుల ద్వారా ఇటువంటి కొంచెపాటు నాకు సంభవించటం బాగులేదు. అందరూ నా శ్రేయస్సుకోరే వాళ్ళే మళ్ళీ. కానీ నా ఉద్దేశాలకు విరుద్ధంగానే అన్నీ జరుగుతున్నాయి. 'చంద్రనాథ్'ను తిరిగి పంపించకుండా అట్టి పెట్టెసుకున్నారు. 'చరిత్రహీనుల' ప్రచురణ జ్యేష్ఠ మాసంలో ఆరంభిస్తారుట. 'చంద్రనాథ్'ను వైశాఖమాసంలో మొదలు పెడతారేమో! అలాచేస్తే గత్యంతరంలేదు. మిగిలిన భాగాన్ని వీలైనంత వరకు పరిష్కరించి పంపించవలసి వుంటుంది. వైశాఖంలో ఎంతవరకు ప్రచురిస్తారో చూసుకుని, మిగిలిన భాగం నాకు చేరినా చేరకపోయినా, కొంచెం కొంచెం తిరుగరాస్తాను. వె శాఖంలో 'చంద్రనాథ్' ఆరంభించకపోతే 'చరిత్రహీనులు' ఆరంభిస్తారు.

'చరిత్రహీనులు' కోసం చాలమంది ఉత్తరాలు రాస్తున్నారు. కొందరు డబ్బు ఇస్తామని, కొందరు చేరు ప్రతిష్టలు లభిస్తాయని, మరికొందరు ఆ రెండు సమకూరుతాయని ఆశలు చూపుతున్నారు. నాకు మాత్రం అవేమీ అక్కర్లేదు. నీకు శ్రీయోదాయకమయ్యే రీతిగా చేస్తానని చెప్పాను. ఆ మాట తప్పను.

పాల్కుణ, చైత్ర, నైశాఖమాసాల 'యమున' సంచికలు బి, పరిధమనాథ భట్టచార్య, 19, యుగళ కిశోరదాస్ వీధి, కలకత్తా చిరునామాకు పంపించు.

వారు అనగా గురుదాసు బాబు పుత్రులు తాము కొత్తగా ఆరంభించిన పత్రికలో నా రచనలను ప్రచురించటానికి ఆత్మతపడుతున్నాను. ప్రముఖ బాబు నాకు ప్రియమితుడు. ఏమైనా గానీ పాల్కుణ-చైత్ర మాసాల 'యమున' సంచికలు అతనికి పంపించు. అతడూ, అతని మిత్రులూ నా 'కాశీనాథ్'ను పురస్కరించుకుని ఏదో కొంత రహస్య సమాలోచన కావించినట్లు విన్నాను. 'యమున' పత్రికలో తప్ప మరే పత్రికలోనూ నేను నియమితంగా రాయటానికి ఇష్టపడనని కూడా వారు అభిప్రాయపడుతున్నట్లు తెలిసింది. అదికూడా మంచిదే. నా రచనలను అవహేళనచేసే ధైర్యం అతనికి లేదు. నేను మూర్ఖుడిని కాదు. ఆ సంగతి ప్రముఖ బాబుకు తెలుసు.

నిరూపమాదేవిని నీ పత్రికవైపు ఆకర్షించే ప్రయత్నం చెయ్యి. ఆమె నిజంగా చాలా బాగా రాస్తుంది. మంచిపేరూ ఉంది. నా రచనలకన్నా ఆమె రచనలు చాలా వగకు బాగా వుంటాయని నా ఉద్దేశం ఈలోగా 'మానసీ' పత్రికాధిపతి శ్రీధరబాబు కలిస్తే చెప్పి: అతడు రాసిన ఉత్తరం అందింది, త్వరలోనే జవాబు రాస్తానని. నాకు జ్వరంగా ఉంటోంది అందుచేత వెంటనే జవాబు రాయలేదు; రాస్తాను త్వరలోనే.

ఒక్క సంగతి చెప్పగలవా? ఇంకా ఎన్నాళ్ళవరకూ నాకు 'సాహిత్య' పత్రికమీద అభిమానం వుంటుంది. 'కాశీనాథ్' కన్నా ఉత్కృష్టమైన పుస్తకం రాయగల ఓర్పు నాలో

తేదని లోకులు అనుకుంటూ వున్నారు. దీనితో నా పేరు పోతోంది. ఉపేంద్రకు పాపం ఈ సంగతి తెలియదు. అయినా నా నుంచికోరే అలా చేశాడు. అందుచేతనే ఓర్పు వహించాను. అంశకన్నా చేసేదేం లేదు. కాని ఒక్కమాట! అతని దగ్గరి అటువంటి కథలు ఇంకా ఉన్నాయా? ఉంటే మాత్రం నేను చిక్కులో పడ్డానన్నమాట. నీకు ఇంకో సంగతికూడా చెప్పాలి. ఆనాడు గిరీశబాబు ఉత్తరం చేసింది. 'చంద్రనాథ్' ను పురస్కరించుకుని ఉపేంద్రకూ వాళ్ళకూ కొంత సంభాషణ ఏదో జరిగింది. వాళ్ళకు నీ మీద విరోధం ఏమీలేదు. కానీ కాశీనాథ్ 'సాహిత్య' పత్రికలో ప్రచురించిన కారణంవల్ల వాళ్ళు 'చంద్రనాథ్' ను తిరిగి ఇచ్చివేసే ఉద్దేశంలో లేరు. వాళ్ళకు నా రచనలంటే చాల యిష్టం. పంపిస్తే తమకు మళ్ళీ రాజేమోనన్న భయంవల్ల, ఇంకే పత్రికకైనా ఇస్తానోమోనన్న అనుమానంవల్ల...పంపటం మానేశారు. గిరీశ్ బాబు కొంచెం కొంచెం నకలురాసి పంపించటానికి సంకల్పించాడు. వాళ్ళు వైశాఖ మాసంలో 'చంద్రనాథ్' ను ప్రచురించటం ఆరంభిస్తే నువ్వు ఉత్తరంద్వారా గాని, తంజిద్వారాగాని నాకు తెలుపు, మరొకసారి సురేష్ బాబుకు విజ్ఞప్తి చేస్తాను ప్రచురించకపోతే నుంచిదే; చరిత్రసీనులు వేసుకుంటారు.

నాకు కథలు, వ్యాసానికీ... ఇంకా పంపించు. మిగతావి నువ్వే సరిచూడు. కథలుమీదకి ముందుగా నాకు చూపించకుండా ఉన్నవి ఉన్నట్టు ముద్రించనద్దు.

ఉత్తరం చాల తొందర తొందరగా రాసేస్తున్నాను. వేరేపని వుండటంవల్ల. అందుచేత అని విషయం తెలుసుకు

అలోచించి రాయలేకపోతున్నాను. కాని రాశిచంతవరకు నువ్వు సవ్యంగా గ్రహించగలవు.

ద్విజాబాబును సంపాదకునిగా నియమించి, చాల పెట్టుబడితో హరిదాసుబాబు పత్రిక ఒకటి ఆరంభించాట్ట. మంచి మాటే, వాళ్ళు డబ్బిస్తారు; కాబట్టి మంచి రచనలే దొగక సచ్చు. అదిగాక ధనవంతులకే ఇంకా సాయం లభిస్తూవుంటుంది. లోకంతీరే అది. దాన్ని గురించి ఎక్కువగా ఆలోచించవలసిన పనిలేదు.

జ్యేష్ఠమాసంలో ప్రచురణలకు పంపవలసిన రచనలు వైశాఖం మొదటివారంలోనే పంపిస్తాను. కేవలం 'చంద్రనాథ్' విషయంలోనే నాకు విచారంగా వుంది, అది ఎలాంటి కథో, శైలి ఎలాంటిదో తెలుసుకోకుండా ముద్రించటం ఉచితం కాదు. ఏమైనాగానీ దాని విషయమై త్వరలోనే ఏ సంగతి తెలియగలదని ఆశిస్తున్నాను.

ఆరోగ్యం బాగుండటం లేదు. విన్నరాత్రినించీ జ్వరంగా వుంది. తీవ్రంకాకుండా తగ్గిపోతే మంచిదే. నీ ఆరోగ్యం ఎలా వుంది? జ్వరం తగ్గిందా?

—శ ర త.

౧౩

డా క్స్ ట్రిట్

రంగూన్ 3-5-1918

ఫణిదాసు!

నీ ఉత్తరం చేరింది. నువ్వు పంపిన 'ప్రవాసి' 'మానసి' 'భారతి' 'సాహిత్య' మొదలైన మాసపత్రిక లన్నీకూడా చేరాయి. 'చంద్రనాథ్'లో ఉచితమని తోచిన మార్పులు

చేశాను. అతిమధురమైన కథ. కాని ఆ మాధుర్యం జాస్తి అయింది. చిన్నతనలోనూ, లేదా తన యౌవనంలోనూ రాసింది కాబట్టి అలా తయారవటం సహజమే. ఏమైనాగానీ, చివరకు అది నా చేతిలోకి వచ్చింది కాబట్టి ఒక మంచి నవలగా పరిష్కరించాలి. కాని అందువల్ల నవల కనీసం రెండుగంటలు పెరిగేట్టుగా వుంది. ప్రతినెలా దానికి ఇగవై చేజీల చొప్పున ప్రత్యేకించినా మూడునెలలకైతే నా పూర్తిబొతుందో లేదో సందేహమే. ఏ విధమైన అవిసీతితోనూ ఈ కథకు సంబంధం లేదు. అదే ఇందులోని విశేషం. అందరూ చదవవచ్చు. 'చరిత్రహీనులు కళాదృష్ట్యా' చరిత్రనిర్మాణ దృష్ట్యా బాగానే వుంటుంది. కాని దాని రీతివేరు. 'చరిత్రహీనులు' కోసం ప్రమథబాబు తగాదా చేస్తూనే ఉన్నాడు. ఈ తగాదా మూలంగా చిన్నప్పటినించీ వస్తున్న మా స్నేహం ఎక్కడ చెడిపోతుందోనన్న భయంవల్ల 'చరిత్రహీనులు' చదవటానికి అతనికి పంపించాను. అతని మనసులోవున్న వుద్దేశమెమిటో నాకైతే తెలియదు. కాని నేను మాత్రం నా మనోభావాన్ని విశదంగానే రాశాను. అది జనాబు ఇంతవరకూ రాలేదు. వచ్చినతర్వాత నీకు తెలుపుతాను. నీనా మధ్యగల మిత్రత్వం లోతైనది. నేను వయసు మీరినవాడిని. ఈ వయసులో నేనేమి చేసినా వృథాగా చెయ్యరు. నువ్వు నా కష్టయంలో ఎంకొక త బాధపడతావు అనవసరంగా? 'యమున' బాగా అభివృద్ధి చెందాలి. అది నా లక్ష్యం. గురింకేదైనా దాని తిరుగుతినే 'చరిత్రహీనులు' ఆ సగమెరాసి పడివుంది మీగ . నీ ఏమి కావాలో నాకు తెలియకు . నీ పూర్తి కష్టానో కూడా నాకు తెలియకు.

‘చంద్రనాథ్’ ను ఈ సంవత్సరం ప్రకటించాలి. ‘యమున’ ఏ విధంగా ఈ సంవత్సరం పేరు ప్రతిష్టలు పొందుతుందో ఆ తీరు తెన్నులు కూడా ఆగోచించాలి. ఆ తరువాత వచ్చే సంవత్సరంనాటికి ‘యమున’ను ఇంకా అభివృద్ధిలోకి తీసుకురావాలి. ఈ సంవత్సరం చందాదారు ఎంతమంది వున్నారు? వెనుకటి సంవత్సరంకన్నా తగ్గారా? పెరిగారా? ఆ విషయం తెలుపు. ఒకవేళ నేను ఇతరపత్రికలకు రాసి, పేరు సంపాదించుకున్నా, అందువల్ల ‘యమున’కు ఉపకారమేగాని అపకారంలేదు. కాని ఈ అస్వస్థత మూలాన నేను రాయటం పడదు. అది జరిగే విషయం కాదు. తాపత్రయపడి లాభంలేదు. ఫణిబాబూ! శాంతం వహించి ఆత్మవిశ్వాసంతో ముందుకు నడవాలి. నేను నీ పనిలోనే ఉంటాను. కాని నాకు బలహీనంగా ఉంటోంది. ఎక్కువ పరిశ్రమ చేయలేక పోతున్నాను. ఒక విమర్శకవ్యాసం రాస్తున్నాను. కెండుమూడురోజుల్లో పూర్తిపెళుతుంది. ఋతేంద్ర తాకుర్ కు విరుద్ధంగా, కొంచెం కటువుగా తయారౌతుండేమా! ‘సాహిత్య’ పత్రిక ఫాల్గుణమాస సంచికలో అతడొక పరిశోధకవ్యాసం రాశాడు. మొదటిసంచి చివరదాకా అన్నీ పోగొట్టే, పురాతత్వ పరిశోధన అంటూ అసంబద్ధపు రాతలు రాయకూడదని చెప్పటమే నా వ్యాసంలో ఉద్దేశం. ఋతేంద్ర తాకుర్ తో యమున కేమైనా సంబంధమున్నదేమో నాకు తెలియదు. ఉచితమని తోస్తే ప్రచురించు; లేకపోతే ‘సాహిత్య’ పత్రికకు ఇచ్చేయ్యి ఉహు. ఆ కథ ఇంతవరకూ దొంగలేదు. నిరూపనూదేవి రచనలేమైనా సంపాదించావా? సంపాదించటం మంచిది, నా స్థానే సోరీస్ బాబు నా భారం వహిస్తే బాగానే

ఉంటుంది. నిరూపమాదేవి కూడా చాలభాగం నివ్వహించగలదు. సురేష్, గిరీష్, ఉపేంద్ర కూడా. కాని వారు వ్యాసాలు రాయగలరో లేదో నాకు తెలియదు. వ్యాసాలు రాయటానికి మనిషి బాగా చదువుకున్నవాడై ఉండాలి. అందువల్ల మనస్సుకు పటిష్ఠత వస్తుంది. కథలూ మొదలైనవి వాళ్ళు రాస్తేట్లయితే నేను కేవలం వ్యాసాల్లో నిమగ్నుడనై వుంటాను. కథలంత ఎక్కువగా రాయలేకపోతున్నాను. రాసినా పూర్వంలాగ బాగుండటంలేదు కూడా. వయసు మళ్ళిందికదూ! విమర్శనాత్మకములైన రచనలవై పే దృష్టిపోతున్నది. కథలనేవి బలవంత బ్రాహ్మణార్థంగానే రాస్తున్నాను. బలవంతాన చేసే పనులు ఎలా బాగుంటాయి? ప్రీమథ్ ఉత్తరం కూడా ఇందులో పుపుతున్నాను. నా పేరు అనిలాదేవి, ఇది ఎవరికీ తెలియకూడదు. నేనేనని అనుమానపడి ప్రీమథ్ బాబు డి. యల్. రామ్మో చెప్పాడు. అతనికి గట్టిగా ఉత్తరం రాయి.

సీ పత్రికను నా పత్రికగానే భావిస్తున్నాను. దానికి శాధకలిగించే పని నేనేమీ చెయ్యను. ఒక్క ప్రీమథ్ బాబు మూలాన్నే చిక్కులో పడేట్టు వున్నాను. అతడు నాకు కేవలం పరిచితుడే కాదు. స్నేహ పాతుడు; పరమ బంధువు. అందుకనే కాస్త ఆలోచిస్తున్నాను. లేకపోతే ఏముంది? ప్రీమథ్ బాబు ఉత్తరంద్వారా నువ్వు చాల విషయాలు తెలుసుకోగలవు, ఇప్పుడు నాకు జ్వరం 102 డిగ్రీలు వుంది. ఈ జ్వరం రంగూన్ లో ఉండటం వల్ల కాదు. ఇతర కారణాల వల్ల వస్తున్నది. హృద్రోగానికి సంబంధించినది. ఈ దేశంలో మామూలుగా ఆరోగ్యం గానే వుంటుంది. కాని నాకు మాత్రం దుస్సహంగా ఉంది.

సంగ్రహ, 27-3-1913.

ఫ జి బి బూ :

నువు పంపిన రిజిస్టరు పార్సిల్ ఇప్పుడే అందింది. రిజిస్టరు చేసినప్పుడు ఇంటి అడ్డనుకు ఎందుకు పంపించావు? అట్లను అడ్డనుకు పంపించటమే నుంచిది. ఎందువల్లనంటే టసానాడు ఇంటికి వెడతాడు; అప్పుడు నేను ఆఫీసులో వుంటాను. రిజిస్టరు చెయ్యనివే ఇంటి అడ్డనుకు పంపిస్తూ ఉండు. ఆ కేసు వ్యాసాలూ చూచి త్వరలోనే పంపుతాను. వైశాఖమాస సంచికకు కొంచెం గడచిడ అయ్యేట్టే ఉంది. ఏమైనా గాని ఈ నెలకు ఇలా కానియ్యి: మొదట 'పథనిచ్చే' తరువాత 'నాథ కామూల్య' ఆ తరువాత మిగతా వ్యాసాలు. 'చంద్రనాథ' ప్రచురించవద్దు. ప్రచురించేందుకు యోగ్యంగా తయారై నప్పుడు క్రమశః ప్రచురిద్దాం. జ్యేష్ఠమాసంలో 'చంద్రనాథ' గాని 'చరిత్రహీనులు' గాని ఆరంభించి పెద్దపైపులో ఆకర్షకంగా వుండేలాగు ప్రచురిద్దాం. సురేన్ గిరీస్ కు ఏమి జవాబిస్తావో చూస్తాను. వైశాఖమాస సంచిక అందంగా తయారయేలాగు కనిపించటం లేదు. ఔను. నువ్వే నన్ను ప్రథమంగా అడిగావు; అందులో సందేహం లేదు. నేను బ్రతికి వున్నన్ని నాళ్ళూ నువు ఎక్కువగా కష్టపడనవసరం లేదు. కాని నా ఆలోచన ఏమీ బాగుండటంలేదు. అదీగాక నాకు ఇప్పుడు చిన్నసిద్ధలు రాయాలనిపించటం లేదు. చాల అవస్థపడి రాస్తూన్నాను. అయినా నీ కోసం రాస్తూనే ఉంటాను. ఈ మధ్య అనేక చోట్లనుంచి కథలు గాని పంపించమంటూ చాల ఉత్తరాలు వస్తున్నాయి. నాకేమీ సో చటంలేదు. విస్తారంగా

కథలు రాయటమే పనివెటుకుంటే నా గ్రంథపతనకూ, సొంత రచనలకూ ఆటంకం కలిగేట్లుంది. రోజుకు రెండుగంటలకంటే ఎక్కువసేపు నేను రాయటంలేదు. పది పన్నెండు గంటలు గ్రంథపతనకు వినియోగిస్తున్నాను. ఏమైనాగానీ నీ వైశాఖ మాసప్రతి ఇబ్బంది లేకుండా బయటపడాలి. ఆ తరువాత నెల విషయం ముచ్చటగా చూచుకోవచ్చు. మొరట నీ చందాదార్ల అభిరుచుల్ని బట్టి మన తరువాత కార్యక్రమం సాగాలి. మీ అమ్మగారు కూడా నా శ్రేయసమాచారాల్ని తెలుసుకోగోరటం నా భాగ్యం. నే నిక్కడ హాయిగానే ఉంటున్నానని ఆమెకు చెప్పు. మీరందరూ అక్కడ శ్రేయమేకదా! వైశాఖ మాససంవిక అనుకున్నంతగా బాగాలేకపోతే... ప్రతినెలా నా కళ్ళ ఒకటి ప్రచురితం బొతుంది అని... అందులో ఒక ప్రకటన చెయ్యి.

నా చిరునామా అందరికీ ఎందుకు తెలుపుతావు నువ్వు? అనేకమంది నన్ను పెద్దపెద్ద పత్రికలకు రాయమని సలహాలిస్తూ ఉత్తరాలు రాస్తున్నారు. పెద్దపెద్ద పత్రికలకు రాస్తే పేరు వస్తుందిట. నీ పత్రిక చిన్నదట! ఎక్కువమంది చదవరట. కానప్పు. లాభనష్టాలు విచారించిచూస్తే వాళ్ళిమాటే వాస్తవం కానప్పు. అంగరూ ఆ విధంగానే అంటారు. కాని నాకు ఆత్మసంభ్రమము, ఆత్మనిర్భరతా ఉన్నాయి. అందరికీ లాభదాయకమని తోచినచూర్గమే నాకూ లాభదాయకమని తోచినా అదే నాకూ ఏకమాత్ర అవలంబనంకాదు. ఒక చిన్న పత్రికను చేయగలిగినా... అందులోనే నాకు అధికలాభం కనిపిస్తుంది. అదీగాక నీకు తోడుపడటానికి భరోసా ఇచ్చాను.

ఇప్పుడొక నీచుడలా మరోభంగా ప్రసరిస్తానా? వాలో
నోమాలు వుండవచ్చు. కాని నా చరిత్ర పదహారుగాలా దోష
ఘాయిష్టమేకాదు. అన్నమాటమీద నిలబడటానికే ప్రయత్ని
స్తాను. నువు ఏమీ విచారపడవద్దు. ఈ నా ఉత్పత్తి ఎవరికీ
చూపించకు. నీ చందాదార్ల సంఖ్య నైశాఖంలో తగ్గకుండా
అధికమే అయితే... మున్నుండు అధికతయి అయితే సుతునది
ఆశించవచ్చు. 'ఇధనిగే' పూర్తిగా ఒక సంచికలోనే ప్రచు
రించు. సీరియల్ గా వద్దు. స్త్రీలను గురించి రాసిన వ్యాసంలో
అచ్చుతప్పులు చాల ఉన్నాయి, ఒక-చోట 'అనుమానా' బదులు
'అమోగిని' అన్న పేరు ముద్రితమైంది. నిరుపమా దేవిని
సంతోష పెట్టి ఆమె వద్దనించి ఇంకా ఎక్కువ గచకలు సంతా
పించటానికి ప్రయత్నించు. ఆమె చాలా బాగా రాస్తుంటు
ఆమె నా చెల్లెలు; శిష్యురాలు కూడాను.

—శ ర త.

౧౪

ఏప్రిల్ 1918.

ఫ లి దా యా :

నువు ఒకపని చేసిపెట్టాలి. ఇప్పుడు నడుస్తూన్న మాస
పత్రికల విషయమై నాకు బాగా తెలియదు. అందువల్ల తత్సం
బంధమైన వ్యాసం రాయలేకపోతున్నాను ఏమీ తెలియకుండా
రాయగల తున్న గచకలుతను కాను. అందువల్ల ప్రయత్ని
చేసి రాస్తారు 'యము' కొసం. కాబట్టి నాలుగైదు మాస
పత్రికల్ని వి. పి. ద్వారా పంపించు. వి. పి చెల్లించి తీసు
కుంటాను. 'ప్రవాసి' 'సాహిత్య' 'మాససి' 'భారతి' పంపించు.

విలువలేని రచనలిచ్చి పత్రిక ప్రతిష్ట పాడుచెయ్యటా నాశ్రిష్టం లేదు. అన్ని పత్రికలూ ఎలా దొంగుకుతాయి నాకు? ఒకటి రెండు పత్రికలవాళ్ళు గౌరవంగా ఊరికనే పంపిస్తున్నారు. అలా పంపించవలసిన అవసరంలేదు. వాళ్ళు ఊరికే పత్రికలు పంపిస్తూ వుండటం, నేను తిరిగి వాళ్ళకేమీ చెల్లించకపోవటం... నాకు సిగ్గుగా ఉంటోంది. ఇలా ఈ సంగతి నోగుచిడిచి చెప్పుకోటం కూడా నాకు సిగ్గుగానే వుంది. ఈ విషయాలన్నీ ఆలోచించే నిన్ను ఈ కోరికకోరుతున్నాను. నా అడ్రసు: 24, లోవర్ పోజా ఉంగ్స్ట్రీట్, వైశాఖం నింఛీ అయితే మా క్లబ్ లోకూడా పత్రికలు వస్తూవుంటాయి. కాని క్లబ్ నింది తెచ్చుకుని చదువు కోటానికి అవకాశాలు తక్కువ. ఇలాగ మధ్యమధ్య ఏవో కోరికలు కోరుతూ నీకు బాధకలిగినూ ఉంటాను. నా స్వభావమే అంత. వేరవిధంగా అనుకోవద్దు. నువు నా కన్నా వయసులో చాల చిన్నవాడివి. నాకు తమ్ముడులాంటి వాడివి. అందుచేత మాట మాటకీ పెట్టిచాస్తే చేయించుకుంటూ వుంటాను. ఈ సారి టపాలో రచనలు పంపుతాను; ఉత్తరం కూడా రాస్తాను.

—శ ర త్.

౧౬

24, డాన్ స్ట్రీట్,
రింగూన్, వైశాఖం 1913.

ఫణిబాయి!

. వెనుకటి టపాలో 'చంద్రనాథ్' కొంతభాగం పంపించాను. ఈ సారి టపాలో మరికొంత భాగం పంపిస్తాను. చాల

బాధగా వుంది. 'యమున' వైశాఖమాస సంచికకోసం యాతన పడుతున్నాను. తలనొప్పి జ్వరము ఉంటూంది. ఏ పని చెయ్య లేకపోతున్నాను. గ్రంథపతనగాని, కవనగాని సాగటం లేదు. సారీన్ బాబుకు నా ఆశీర్వాదాలు. ఈ నెల ఎలాగో వెళ్ళ బుట్టాలి. ఆరోగ్యం చిక్కిందనే సమాధిమాస సంచికకై విచారపడచుక్కలేదు. సారీన్ కు జవాబు రాయలేకపోయాను. అతడు నాకొక వుత్తరం రాశాడు; చదివి చాల ఆనందించాను. నన్నక్కడికి రమ్మని రాశాడు. అటువంటి మిత్రుడు వుండటం ఒక సాభాగ్యం. సగంమాత్రమే రాసిన 'చరిత్రహీనులు' ప్రస్తుత బాబుకు పంపించాను చదవబానికే. దానికోసం అతడు మాటిమాటికి వుత్తరాలు రాస్తూ వుండటం మళ్ళీ మిత్రుని కోరిక కాదనలేక పంపించాను. అతడు దాన్ని తిగి పంపించిన తరువాత మిగతా భాగం రాస్తాను. ఈ నెలలో చిన్న కథ రాయలేను. ఒక వ్యాసం రాద్దామని ఆశించాను; పూర్తి చెయ్యలేక పోయాను. పూర్తిచేసి నీకు పంపించేసరికి 26 వ తారీఖు వస్తుండనుకుంటాను. కాబట్టి ఈ నెలలో నీకు ఉపయోగపడదేమో! నాకు చాల విచారంగా వుంది. ఎంత ప్రయత్నించినా నేనేమీ రాయలేకపోయాను. ఎవరైనా రాసేవాడుంటే చెప్పేదరు. అటువంటి వాడెవడూ దొరికడు. 'యమున' వైశాఖమాస సంచిక నిజంగా బాగుంది. సారీన్ రాసిన కథ బాగుంది. వ్యాసాలుకూడా బాగున్నాయి.

ఫణిదామి :

మీ అమ్మగారు అప్పుడప్పుడు నా శ్రేయసమాచారాన్ని అడుగుతూ వుండటం నా సౌభాగ్యం, ఆమెగారితో నేనిప్పుడు చాల ఆరోగ్యంగా వున్నానని చెప్పి, నా శ్రేయసమాచారాన్ని అడిగి తెలుసుకోవాలనుకునే వాళ్ళు ఈ విశాల ప్రపంచంలో ఎవరూ లేరు. అందుచేత ఎవరైనా నా మంచిచెడ్డలు తెలుసుకోవాలని ఆత్మత పడేవారు ఉన్నారని తెలిస్తే నా హృదయం కృతజ్ఞతా పూర్ణమై సోతుంది. నావంటి హరిభాగ్యులు ప్రపంచంలో చాల తక్కువమంది వుంటారు. కీర్తిప్రతిష్టలు కావాలన్న కోరికగాని, ఉపకారం చేస్తున్నాను, స్వాగత్యుగం చేస్తున్నాను, అన్న గొప్పగొప్ప భావాలు కాని నా హృదయంలో ఇదిలేదు. చాలా తక్కువమంది వుంటారు. కీర్తి కావాలనుకుంటే దానికోసం ఇదివరకే ప్రయత్నం చేసేవాణ్ణి, ఇన్నాళ్ళు నోరుమూసుకు కూచుంటానా? మరోసంగతి: నేనొక శతద్వారీచండీ పాఠకునిగా తయారు కావటం నాకిష్టం లేదు. అదినాకు లజ్జాహేతువు. ఏదో ఒక పత్రికలో నియమితంగా రాస్తున్నాన, అది చాలు. నా రచనలంటే యిష్టం గలవాళ్ళు ఆ పత్రికే చదువుతారు. అంతేగాని హోమియోపతి మాత్రులూగ అందులో కాస్త, ఇందులో కాస్తా రాస్తూ ఎక్కడినుంచో కొంతభాగం తర్జుమాచేస్తూ, ఇతర భావాన్ని దొంగిలెస్తూ నానుడిలు చేస్తున్నవారూ నానుడిని అలవాటు చేసుకుంటున్నారు. నానుడిని విడిచిపెట్టి మిగతా గ్రంథాలను

మూలపక్షి పోతుంది. నేను చనిపోయిన తరువాత తప్ప ఈలోగా గంభీరమైన మానివెయ్యను. నేను చిన్నకథ రాద్ధానిని ఉపక్రమించటమూ, అది పెద్దదైపోతూ వుండటమూ జరుగుతున్నది. నేనొక ఉద్దేశం పెట్టుకునికథ ఆరంభిస్తాను. ఆ ఉద్దేశం స్పష్టంగా వ్యక్తమయ్యేవరకూ విడిచిపెట్టను. 'బింగ్-కాలో' మీరు నచ్చదని నాకు తెలుసు. బహుశః ప్రచురించటానికి నువ్వు జుకుతావు. నామీద వుండే మొగమాటాన్ని బట్టి నీకు యిష్టం లేకపోయినా ఎక్కడ ప్రచురిస్తావోనని నేను మొదటి నించి హెచ్చరిక చెబుతూనే వున్నాను. విశ్వాసం ఉండాలి. నిజంగా నీకు నచ్చివుంటే ప్రకటించి మంచిపనే చేశావు. ఈసారితో 'నారీకామూల్య' పూర్తిచేసి ముంకోటి ఏదైనా ఆరంభిస్తాను. 'నారీకామూల్యకు' మంచిఖ్యాతే వచ్చింది దానికి పథాలుగుండెట్లు మూల్యంగలదాన్నే రాయటానికి నిశ్చయించాను. ఈ సారి 'ప్రేమకామూల్య' లేకపోతే 'భగవాన్ కామూల్య' రాస్తాను. ఆ తరువాత ముసగా 'ధర్మకామూల్య' 'సమాజకామూల్య' 'అల్పకామూల్య' 'వేదాంతకామూల్య' 'సత్యకామూల్య' 'నాంఖ్యకామూల్య' 'వేదాంతకామూల్య' రాస్తాను... 'చరిత్రకామూల్య' పథాలుగు పదిహేను అధ్యాయాలు రాశాను. మిగిలింది కొంతభాగం చిత్తుకాగితాల మీద రాశాను. తిరుగరాయాలి. ఆ తరువాతి అధ్యాయాల్ని నిజంగా చాలా *Grand* గా తయారు చేస్తాను. మొదట పాఠకులు ఏమైనా అననీ; చివరకు మాత్రం వాళ్ళు అభిప్రాయాల్ని తెప్పించడా మార్చుకుంటారు. నేను అబద్ధపు బడాలులు చెప్పకొను. నా

నిజమైన విలువ తెలుసుకోకుండా మాటాడను. నిజంగా చివరి బాగం చాల గొప్పగా ఉంటుంది. నైతికంగానీ, అనైతికంగానీ 'ఇదికాదా ఒక రచన' అని ప్రజలనేట్టుగా చేస్తాను. దీని వల్ల నీకు అపకీర్తి వస్తుందిన్న భయం ఎందుకూ? అపకీర్తి వస్తే నాకు వస్తుంది. అదిగాక నేను గీతకు టీకరాస్తున్నానని ఎవరంటారు? వానివేరు 'చరిత్రహీనులు' ఆ భావం పానకునికి అదివించి కలికేట్టు చేశాను. అది నితిశాస్త్ర ప్రచార సభకు గాని, నూకళ్ళ పాత్యగ్రంథంగాగాని ఉద్దేశించింది కాదు. టాల్స్టాయి రాసిన 'రిబుక్షన్' చదివిన వాళ్ళు 'చరిత్ర హీనులు'కు వ్యతిరేకంగా విమర్శించారు. కళాదృష్ట్యా, మనో విజ్ఞాన శాస్త్రదృష్ట్యా గొప్పనైన గ్రంథంలో దుశ్చరిత్రలేకుండా ఉండదు. 'కృష్ణకాంతకే ఎసీయత్ నామూ'లో లేకుండావుదా? దబ్బే ప్రధానంకాదు. దేశసేవ చెయ్యాలన్న అవసరం వుంది. నలుగురైదుగురికి నిజంగా చదువు సంధ్యలు చెప్పి అక్షరాస్యులను చేయగలిగితే, లోకంలో జరిగే అత్యాచారాలని ఖండిస్తూ బిగ్గరగా ప్రచారం చేయగలిగితే... అంతకన్నా అనందకరమైన విషయం ఏముంటుంది? అటువంటి శుద్ధదవ్యక్తిని గురించి ఈనాడు ప్రజలు వినిపించుకోరు. కాని ఒకనాడు వినిపించుకోవలసి వుంటుంది. కాని ఈ సంకల్పంతోనే ఒకప్పుడు నేను 'సాహిత్యసభ' అంటూ స్థాపించాను. కాని ఇవాళ ఆ సభ లేదు; నాకు అనాటి శక్తిలేదు.

10-10-1916

ప ణి డా బూ :

నువు పంపిన 'బడదీది' చేరింది. చెడ్డకనకాదు. కాని చిన్నప్పాడు రాసింది. అచ్చువెయ్యకుండా వుంటేనే బాగుండే దేమో!

ఈ నాడు పత్రికలో ప్రచురితమాతున్న చిన్న కథలో పదిహేను అణాలవంతు తీసి పారేయవలసినవే. అవి అన్నీ 'సాహిత్యం' కాదు. అసలు కథలే కావు. సిరాఖర్చు; కాగితాల ఖర్చు; పాఠకలోకం మీద అత్యాచారం! ఈ సారి ఎన్నో కథలు ప్రచురించారు. కాని ఒక్కటికూడా మంచిది లేదు. చాలావఱకు చదవతగినవి కాదు. ఏ కథలోనూ తత్వం లేదు; భావంలేదు. కేవలం శబ్దాడంబరం మాత్రం కనిపిస్తుంది. ఏవో సన్నివేశాలు కూర్చుట, బలవంతాన (Pathos) కరుణ రసాన్ని సృష్టించేందుకు ప్రయత్నించటం. అంతే. ఒక ముసలి వేష్యను తీసుకుని, అలంకారాలు చేసి లోకుల్ని మురిపింప చేసే ప్రయత్నాలు చూస్తూంటే సిగ్గుస్తుంది. అటువంటి కథలు రాయటానికి ఈ రచయితలంతా చేస్తున్న ప్రయత్నాలు చూస్తూంటే నాకు చాల అసంతృప్తి కలుగుతున్నది; మతి చెడిపోతున్నది. ఈ నాడు చిన్న కథలకు చాల దుర్దశ దాపు రించింది.

'చరిత్రహీనులు' విషయమై ఒకటి రెండు పూటలు చెబుతాను: దాన్ని గురించి ఎవరేమీ అనుకుంటున్నా నాకు తెలుపు. ఆ పుస్తకాల విషయమై లోకుల్లో భిన్న భిన్న అభి

ప్రాయాలు వున్నాయి. అది అనైతికము (Immoral), అది చాల మంది చెబుతూనే ఉన్నారు. కాని ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలో ఉత్తమ రచనలని చెప్పబడుతున్న గ్రంథాల్లో కొన్ని అనైతిక సంఘటనల కూర్పు కనిపిస్తూనే ఉంది. అయినా మన సాహిత్య పఠక అభిప్రాయాలను నాకు తెలుపుతూ ఉండు,

— శ ర త్.

౧౯

రంగూన్,

20-3-1914.

శ్రీ హేమేంద్ర కుమారరాయ్ కి :

హేమేంద్రగారా! ఈనుష్ఠ కొన్నాళ్లు రంగూన్ లో లేను. నేను తిరిగి రాకముందే మీ ఉత్తరం వచ్చింది. చెప్పబడుతున్నాంటే జవాబు రాయలేని ఉండే. కాని శరీరం అస్వస్థంగా ఉండటంతో ఏమీ పొరపాటు రాస్తానో అన్న భయంతో రాయలేను. మరొకవిధంగా అనుకోకండి. శరీర అనారోగ్యం వల్ల సామాన్య సభ్యులనుకూడా అతిక్రమిస్తానేమో నన్న భయం కలుగడం వల్ల వుంటుంది నాకు. అయినా ముసలివాణ్ణి. నా అంగం తగ్గవచ్చును.

‘చరిత్రాచలు’ వచ్చే యేడాదిలో సగం గడిచాక పూర్తి అవుతుందేమో! అంతా పూర్తి అయ్యేవరకూ దాన్ని సామాన్య పాఠకుడు ఏవిధంగా సమాదరిస్తాడో ఊహించటం కష్టం. నా రచనలపట్ల మీరు చూపిన ఆదరణకు చాల సంతోషిస్తున్నాను. అందరూ అలాగే దయవంచి ఆదరిస్తే చాలు. అంతేకాని నా రచనలన్నీ సామాన్యమైనవే. వాటిలో ఏమి

విశిష్టత ఉంది? కాని నాకు ఒక్క లక్ష్యం మాత్రం వుంది. నా భానాలకూ రచనకూ సామ్యం ఉండా లేదా అని చూచుకుంటూ వుంటాను. భావాన్ని అనుసరించే రాస్తాను. వాళ్ళే మనుకుంటారో, వీళ్ళే మనుకుంటారో అనే దృష్టి వుండదు నాకు. కాబట్టి కొన్ని చరణు పాఠకులకు నచ్చుతూవుంటాయి; కొన్ని నచ్చకుండా పోతాయి. నచ్చకపోయినా సభ్యత పాటించి వారు నన్ను అవమానించటానికి పూనుకోరు. మీ రచనల్లో ఒక విశేషం వుంది. నాకు బాగా నచ్చాయి. మీ వయ ఎక్కువగా సంపాదించుకోమంటూ ఇటీవల ఫణిశాబుకు ఉత్తరం రాశాను. నాకు వంగభాషలో ఎక్కువ ప్రావీణ్యం లేదు. నా శబ్దభాండాగారం చాలా స్వల్పం. కాబట్టి నా రచనలు చాల సగళంగా వుంటాయి. కాశీన్యాసికి తావులేదు. నా అల్పపాండిత్యమే నా పనికి ఉపయోగించిందని చెప్పవచ్చు. 'భారతవర్ష' పత్రికలో హరిద్వారము మొదలైన తీర్థయాత్రలను గురించిన వ్యాసం హోమేంద్రరాయ్ రాసి నట్టుగా ప్రచురితమైంది. అది మీదేనా? ఈ సంగతి వెంటనే తెలుపండి.

మరొకసారి తీరిక చిక్కినప్పుడు ఇంకా వివరాలు రాస్తాను. మీ ఉత్తరం ఎక్కడో పెట్టాను; ఎంత వెదకినా కనిపించలేదు. అందుచేత ఈ ఉత్తరాన్ని ఫణిశాబు అడ్రసుకు రాస్తున్నాను, బహుశః మీ రడిగిన అన్ని ప్రశ్నలకూ జవాబు రాయలేక పోయానేమో! క్షేమం చాల అస్వస్థతగా వుంది. ఇవాటికి ఇంతే సంగతులు. ఈసారి ఉత్తరంలో ఇంకొన్ని విష

యాలు రాస్తాను. మీతో చెప్పాల్సిన అంశాలు చాలా వున్నాయి.

ఫణిబాబును, అతని 'యమున' ను కాస్త నీనిపెట్టి చూస్తూ వుండండి మీరు కాస్త అతనికి సాయం పోతుంటే నా భాగం సగం తగ్గుతుంది.

ఇట్లు

మీ అనుగ్రహాకాంక్షి,

శరత్ చంద్ర చట్టాపాధ్యాయ.

౨౦

రంగూన్,

25-11-1913.

శ్రీహరివాసు చట్టాపాధ్యాయకు !

'శ్రీకాంత కీ భ్రమణకళాసీ' నిజంగా ప్రచురించటానికి యోగ్యమైన దేనిని నే ననుకోలేదు; ఇప్పుడూ అనుకోటంలేదు. కాని ఎవరో ఒకరు ప్రచురించక పోతారా అనుకున్నాను. ఆరంభంలోనే వున్న శ్లేషను పురస్కరించుకుని దానికి మీ పత్రికలో స్థానం ఉంటుందన్న సంగతి విశితమే. కాని అట్టి అభ్యంతరం మరో పత్రికలో వుండదుకదా అన్న ఆశ నాకు. అందుకోసమే దాన్ని మీ ద్వారా పంపాను. మీరు రాయమంటే ఇంకా మిగిలింది రాస్తాను. ఆ శ్లేష ఆరంభంలో చివరదాకా సత్యములైన సంఘటనలే రాస్తాను.

నా పేరుమాత్రం ఎవరికీ తెలియకూడదు. అతడెవరు? శ్రీకాంతుని ఆత్మకథనో కొంత సంబంధం వుండవచ్చు. అదీ గాక అది భ్రమణ నృత్యాంతం. కాని అందులో 'నేను' నేను

కాదు. ఫలానా స్వక్తిని కలుసుకున్నాను; ఫలానా స్వక్తిని అంటి పెట్టుకుని వున్నాను;—అని ఇలా అనుకోటానికి వీలేదు. రవిభాబు తన ఆత్మకథ రాసుకున్నాడు. కాని తను మాత్రం ఎలాగ పరదాచాటునే వుంచుకోగలిగాడు! రచన చేతగాని వాళ్ళు...అంటే తమ రచనలను తాము సరిగా విమర్శించాచుకోలేని వాళ్ళు. ఎంత గొప్పవాళ్ళయినా సరే...తమ పొడుగాటి రచనలు ప్రచురితం అయిన తర్వాత నిరాశపడక తప్పదు. అన్ని సంఘటనలూ కథలు బొత్తాయని వాళ్ళ అభిప్రాయం. తాము చూసింది, విన్నది, ఎక్కడో జరిగింది, ఏదైనా సరే ఇతరులకు చూపించేందుకు, వినిపించేందుకు యోగ్యమైనదేనని భావిస్తారు. చిత్రలేఖనం తెలియని వాళ్ళు కుంచే చేతిలోపుచ్చుకుని కనిపించిందల్లా బొమ్మగీయటానికి చూస్తారు. కాని ఎక్కువ అనుభవం మీద విషయం అది గాదని తెలుస్తుంది. అనేక గొప్పవిషయాలను విడిచిపెట్టవలసి వుంటుంది; ఎంతెంతో చెప్పాలన్న ఆశను అణచుకోవలసి వుంటుంది; అప్పుడే చిత్రాన్ని గీయగలం. చెప్పటం కన్నా, చిత్రం గీయటం కన్నా చెప్పకుండా వుండటం; చిత్రం గీయకుండా ఉండటమే చాల కష్టం. ఎంతో ఆత్మ సంయమనం కావాలి; ఎంతో లోభాన్ని అణచుకోవాలి. అప్పుడే సత్యాన్ని చెప్పటం, చిత్రించటం సాధ్యమౌతుంది.

అరె, మీకు లెక్చర్ చెబుతున్నానే! క్షమించండి. ఈ విషయాలన్నీ నా కన్నా మిక్కిలి ఎక్కువగా తెలుసు. ఏమైనా గానీ... 'శ్రీకాంత్' చదివి లోకులు ఎలా ఛీ, ఛీ అంటారో దయచేసి నాకు తెలపండి. అంతవరదాకా మిగిలివ భాగం ఒక్క పంక్తికూడా రాయను.

నేను ఇప్పుడు ఇంకో కథకూడా రాస్తున్నాను. బాగానే వుంటుంది. నుఖాతిమే; కష్టాంతం కాదు. ఎంత తొందరలో పూర్తి చేయగలుగుతానో చూస్తాను.

ఈకథకు భావాన్ని 'గోరా'లోని పదేళ్ల బాబు ఇచ్చాడు. అంటే అనుకూల అన్నమాట; తెలుసుకోటం కష్టం. సమాజ పాస్తితులకు సంబంధించిన కథ. అందంగానే తయారాతుందని నాకు చాల ఉశ్నాహంగా వుంది. కాని దేని తరువాత ఏది వస్తుందో చెప్పలేం.

—శ ర త్.

౨౦

రంగూన్,

7-12-1913.

రాస్తూన్న కొత్తకథ సకాలంలో పూర్తిచేసి పంపించ గలనని ఆశిస్తున్నాను. అది పూర్తిగాని పక్షంలో మరో చిన్న కథ ఒకటి పంపుతాను. దాన్ని పూర్తి చేయ్యకుండా ఎలా పంపను? పూర్తిచేస్తానన్న నమ్మకంతో ప్రచురణ ఆరంభించ మనీ చెప్పలేను. కాని 'చంద్రకాంతకీ కహనీ' స్వతంత్ర రచన. మీరు ఆభయమిస్తే దాన్ని గురించి ఒకమాట చెబు తాను : సంపాదక మహాశయులు దాన్ని నిర్లక్ష్యంగా చూడ కుండుగాక! ఇంతవరకు ప్రచురితమైన, ఇప్పుడు ప్రచురిత మౌనూన్న రచనలకన్నా ఇది తక్కువేమి కాదు. ఎన్ని సాంఘిక పరిణమాలో కాల గర్భంలో దాగి వున్నాయి. నేనెంతో ప్రయత్నించి, కష్టపడి బయటికి తెసున్న ఈ వస్తువు మీకు అదృశ్యం సంపాదించగలడనే నా విశ్వాసం.

భంజ్ ఖరాబుగానే వుంటుంది. కాని మంచివస్తువెప్పుడూ మొదట ఖరాబుగానే కనిపిస్తుంది. అంతే నేను చెప్పేమాట! 'యీసారై నా ప్రచురణగా! అచ్చుపడితే చూడాలన్న ఆలోచన దాన్ని మీకు పంపించాను. ఆ సంగతి దాని వీక్షణ రాశాను కూడా.

—శ ర త్.

౨౨

54/26 వాం స్ట్రీట్,

రంగూన్, 22-2-1912.

చాలరోజులాయె మీ దగ్గరనించి ఉత్తరం లేదు. అంతా కులాసాగా వున్నారు కదా! నా వ్యవహారమంతా తల్లకిందులుగా వుండిక్కడ. అంతదూగనించి కూడా ప్రమథజాబుగాలి సోకి నేనేమైపోతున్నానో నాకే తెలియటంలేదు. ఇప్పుడ ఆరోగ్యం మరీ పాడై పోయింది. ఇది బర్మా జ్వరం. ఈ దేశం విడిచిపెడితేగాని ఈ జ్వరం నన్ను విడిచిపెట్టేటట్లేదు. నేను బర్మాను విడిచి పెట్టటమో, జ్వరం నన్ను అంటిపెట్టుకుని వుండటమో ఏదో ఒక్కటి తప్పదు నాకేమీ తోచటంలేదు. ఏమి కావలసి వుందో భగవంతునికే తెలియాలి. బ్రతుకంతా అవిటి బ్రతుకుగా వెళ్ళబుచ్చాలి కామాలు! నాకు చాల భయంగా వుంది. మనస్సుతా చంచలంగా ఉంటోంది. ఏ పనీ చెయ్యలేక పోతున్నాను. ఈ సమాచారమంతా జలధర దాదాకు చెప్పి 'సమాజశ్శక్తికామూల్య' చదవటానికి ఇన్వంటి. అంతనాకే ఫెయిర్ రాయగలిగాను. మిగిలిన భాగం తరువాత ఫె . కొన్ని . పాను. ఆ తరువాత రాయదానున్న

దంతా ఇతర దేశాల సమాజ వ్యవస్థకు మనదేశ సాంఘిక వ్యవస్థకూగల రీతి భేదాలు మాత్రమే. ఇందులో స్వక్తిగత భావాలు తావులేదు. దాన్ని 'భారతవర్ష' లో ప్రచురించటా అతనికి ఇష్టమో కాదో నాకు తెలియదు. ఇష్టం లేకపోతే తిరిగి పంపించేయ్యండి. నేను పూర్తిగా రాసి... అందులో ఏమైనా స్వక్తిగత అంశాలు వుంటే తీసివేసి ప్రచురణ యోగ్యంగా తయారు చేస్తాను. సాంఘిక తత్వాన్ని గురించిన ఈ రచన ఆసక్తికరమై చాల రోజులైంది. ఇంకా ఈ ఉత్తరంలో మీకు చాల విషయాలు చెప్పాలని హృదయం ఉబలాట పడుతోంది. కాని సుళుంగా, సభ్యకీర్తిని ఎలా చెప్పాలో నాకు పాలుపోవటం లేదు.

జలధరి బాబుకు చాల ఆశలు కల్పించాను. కాని మనస్సు స్థిరంగా వుంటే తప్ప కథలు రాయటం కష్టం. శాశ్వతంగా నేనూ హతభాగ్యుడుగానే ఉండవలసివస్తే... ఏం చేస్తాను? ఈ దుఃఖాన్ని ఎలాగో సహించాను మరి! నేనిలా అవిటి బ్రతుకు వెళ్ళ బుచ్చటం భగవంతుని ఆశీస్సుగా భావించి స్వీకరిస్తాను. నా శరీరం కట్టెలా ఉండేది. దీనికి జ్వరబాధ అంటూ పోకుతుందని నే నెన్నడూ అనుకోలేదు. ఈ జ్వరం అనివార్యమే అయితే ఆవశ్యకమైనదని కూడా భావిస్తాను. చిన్నప్పుడు నాకు భగవంతుడంటే చాలభక్తి వుండేది. కాని మధ్యలో ఆయన్ను పూర్తిగా మరిచి పోయాను. చివరకు ఈ అంతకాలంలో ఆయన వచ్చి నాకు దర్శనం ఇవ్వగోరుతున్నట్టయితే... మంచిదే కదా!

రంగూన్,

మార్చి 1915.

మీ ఉత్తరం చేరింది. కాని ఇక్కడినుంచి నారానికి నారానికి ఒకటే ఒడ బయలుదేరి వెడుతుంది. అందుచేత జవాబు రాయటం ఆలస్యం అయింది.

నా వ్యాధిని గురించి తెలుసుకున్న మీదట మీరు రాసినఅంశాలు మీ సహృదయత్వాన్ని తెలుపుతున్నాయిగాని నాకే మాత్రం ఆశకలగటం లేదు. మీకు నీర్హాయువు, చిగిసౌఖ్యం లభించుగాక! మీకు ఏమాత్రము హానికూ నష్టకూండా భగవంతుడు క్షమించుగాక!

నేను చాల బాధపడుతున్నాను. నయం పొతుండన్న ఆశ నాకు లేదు. శరీరాన్ని, అవయవాల్ని యథాతథంగా వ్రుంచే నన్ను ఎందుకూ పనికిరాని జీవచ్ఛంగా తయారు చేయటమే భగవంతుని ఇచ్ఛకామాయి. అందుకే నన్నిలా శిక్షిస్తున్నాడు. ఒక చోటినుంచి ఇంకో చోటికి నడిచిపోగల శక్తిలేదు కాళ్ళుకట్టి పడేశాడు భగవంతుడు. చేతులతో మాత్రమే నీపని నీవు చేసుకోమని ఆయన ఉద్దేశం కామాలు! అలా తోస్తూ వ్రుంటుంది నా కప్పుడప్పుడు. కాని జీర్ణ శక్తి కూడా నానాటికి తగ్గి పోతూ ఉన్నది.

మీరు నాకు ఇవ్వదలచుకున్నది...అదే పదివేలు. నేను ఈ యేడాదిలో చావను. కాబట్టి కొంత ఋణం తీర్చుకోగలుగుతాను. కాని కృతజ్ఞతా ఋణం మూత్రం అలాగే ఉంటుంది. ఒక యేడాది సెలవు వుచ్చుకుని వచ్చేస్తాను. ఎప్పుడు నీ కెక్కట్లు దొరికితే ఎప్పుడో ఒక ఎక్కువ వచ్చేయాలని

పిస్తాంది. మీరు నాకు మూడువందలు రూపాయలు పంపించగలిగితే సంతోషంగా వచ్చేస్తాను. ఈ దిక్కుమాలిన చోటు నించి వచ్చేసి మీ వద్ద కొంచెం ఆర్థికసహాయం పొందగలిగానుటే... ఈ యేడాదికి ఇంతే చాలు.

ఇప్పుడు కొంచెం బాగానే ఉంటోంది. నాపు కొంచెం తగ్గింది. కవిరాజు తైలం మర్ధన చేసి చూస్తాను ఏమైనా ఉపసమ్రంజేమో. మీకు నా కోట్లకొలది ఆశీర్వాదాలు. ఇలా మిమ్మల్ని అంతగా ఆశీర్వదించే వాళ్ళు ఎక్కువగా ఉండరనుకుంటాను. సెలవుపెడితే ఆఫీసునంచి ఏమైనా జీతం ముట్టుతుందో లేదో తెలియదు. ఇక్కడి ఆఫీసు నియమాలన్నీ పెద్ద దొరగారి యిష్టా యిష్టాలమీద ఆధారపడి వుంటాయి. మీరు నాకు ఇవ్వడలచుకున్నదే...అదే నాకు పదివేలు.

—శ ర త్.

౨౪

రంగూన్, మార్చి 1916.

మీరు పంపిన మూడువందల రూపాయలు నిన్న చేరాయి. ఏప్రిల్ 11 తేదీ వరకూ ఓడ టికెట్టు కొరిక్టేట్ చేశాను.

—శ ర త్.

౨౫

266, శివాలయం,

బనారస్ సిటీ, 7-4-20.

శత్యానమస్తు! మీ ఉత్తరం చేరింది. ఇక్కడ ఎండ్లు ఎక్కువగా వున్నాయి. క్షణంకూడా ప్రాణాలు నిల్చేట్టులేవు.

చాలాజైత్రము పొందినట్లు; నాకు, ప్రామాణ్యం కదలటానికి నిశ్చయ. ప్రతింటో వున్నాను.

ఇది చాలా పెద్ద పదేరేం. అప్పుడుగా చూడోంది. ఒక్క పంక్తికూడా రాయలేకపోతున్నాను. నాలుగైదు రోజులనిచీ నిలువారితం తీసుకొని కూర్చోట... చెడు గంటలు అలా కూర్చోట లేచిపోనటా జరుగజోంది. అసలు ఇక్కడ వున్న న్నాట్య కలమెత్తి రాయలేనని పిస్తోంది. నాలో సుకుంతలా ఈ సాహితీ అయిపోదేమో! ఎవరు చెప్పగలరు? ఒక తమాషా నికయ: ఇక్కడ భృగువంశీతుడని ఒక పేరు గాంచిన పండితుడున్నాడు. అతడు నా జాతకం చూచి చాలా హైరాన పడ్డాడు. నేనూ హైరాన పడ్డాను ఇంతవరకు ఎవరికీ తెలియని గతజీవితాన్ని ఆ పండితుడు ఏ కరువుపెట్టి చెబుతూంటే నేను స్మృత్యో తలనుంచుకున్నాను. నా భవిష్యజీవితం కూడా చాలా భీషణమైనదే, నే నిచ్చిన జాతకం (రాశికుండలి) నాదేనని నేను చెప్పలేను; అది ఏ మహాయోగిదో, లేకపోతే ఏ మహారాజుదో, జాతకం అయివుండాలని ఆయన అన్నాడు. ఆ పండితుడికి మంచిపేరు వుంది, ఆస్తి వుంది. ఇంకా చాలామంది అక్కడే వున్నారు. పండితుడు నా రాశికుండలి పరిశీలించాడు. పారిశ్రామికమేమీ తీసుకోలేదు. 'ఈ జాతకం ఎవరిది? వాక్కడ ఉంటున్నాడు?' అని అడిగాడు. ధన్వన్తరంలో బృహస్పతి అంత బలహతుడై వున్న జాతకం తానెక్కడా చూడలేదట. నాలాంటి నా స్త్రీని విషయంలో... అదే నిజమయితే... ఎంత వ్యత్యస్త గా వుందో చూడు. పరిహాసాస్పదంగా లేదా? ఆయుర్దాయం 47 సంవత్సరాలట. లేదా 56 సంవత్సరాలదా కా.

అయిన సంభావనలకు మృత్యువు విషయం చెప్పలేదు. ఆ సమయే వ్రచ్చరించలేదు. అన్నాడు కదా: “ఈ జాతుకుడికి 47 వ యేట మోక్షం వచ్చి కాకపోతే... అతని వాని అతడు పంసాంశ్యజుడి 56 వ యేట శరీరత్యాగం చేస్తాడు.” ఇంతకూ అసలు విషయం ఏమంటే—ఇవంతా నిజంకాదు. నాకు బాగా తెలుసుకాని నా గతిజీవితాంశాలను అక్షరాలా వ్రన్నది పన్నుల్లు ఎలా చెప్పగలిగాడో నాకు అశ్చర్యంగానే వుంది. అదే అస్తమానం అయి చిస్తున్నాను. ఏమో, వుండి వుండి ఈ ముసలితనంలో మళ్ళీ పోయి ఆ బంతుల్లో చేరుతానేమో!

—శరత్.

౨౧

ఇకనించి మీరు నన్ను శాశ్వతమై మెలగాలి. శాపం పెట్టి అందర్నీ భిక్షిపటలం చేసే వ్యక్తి మాత్రం కాకుండా. ఇక్కడ సుఖభాగ్యుడి అని ఒక సంఖ్య శాస్త్రజ్ఞుడున్నాడు. అతడేదో లెక్కవేసి నేను చాల భార్యకన్నకీసని నిర్ణయించాడు, ఈ సత్యం అతడొక్కడే చెప్పాడు. ఏమో తీసుకు పోయి నన్ను ఆ జట్టులో కలిపేస్తాడేమో!

—శరత్.

౨౨

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్, హావడా.

కళ్యాణమస్తు '...గత బుధవారంనాడు జ్వరంవచ్చింది. ఎనిమిది రోజులై నా ఇంతమకూ తగ్గలేదు. 'దత్త' నాటకంగా మార్చి ప్రదర్శించుకొంటూనికి అనజ్జ కోరానని మీరు. అనజ్జ నేను సంతోషపూర్వకంగా ఇవ్వటానికి సంసిద్ధుడనై వున్నాను.

కాని విధివైషమ్యం ఏమంటే ఇంతవరకూ నేనా నాటకం పూర్తి చెయ్యలేదు.

ఇంకెవరి చేతనన్నా రాయించాలని మీ ఉద్దేశమా? అతడు నాకన్నా త్వరితంగా రాయగలడా? ఇంకొక రెవరో రాయటం కష్టమైన పనే అది మొదట నవలరూపంలో రాసింది నేను. ఇంకెవరో అయితే అన్ని అంశాలు చక్కగా అతిక్రమం రానాడో లేదో మరి! అతని గవన ప్రదర్శనాను కూలంగా నాగుతుందో లేదో! నేనే అయితే ఆ యిబ్బందులేమీ ఉండవు. అప్పటికే 'విజయ' అనే పేరుతో ఒక నాటకం కూడా రాసి అచ్చువేయించాలని చూస్తున్నాను. మీ రింకెవరి చేతనో రాయించేట్లుంటే నేనా పని చెయ్యలేను. దాన్ని సీనిమా స్క్రీన్లలో చూర్చాల్సిన అవసరం నాకు లేదు.

మొదటి అంకం ప్రబోధ బాబుకు చూడ్డానికి ఇచ్చాను. అతడు మళ్ళీ పంపించలేదు. నా దగ్గరువున్న చిత్తుకాఫీని ఆధారంగా చేసుకుని ప్రదర్శనాను కూలంగా నాటకం రాద్దామని ఆంధించాను. కాని ఇంతలో ఈ అవాంతరం వచ్చేసింది.

ఆలస్యం అయితే మీకు బాధ. నటీనటులకు మీరు అనవసరంగా వేతనం ఇచ్చుకుంటూ వుండాలి, ఈ పరిస్థితుల్లో నేనే చెయ్యాలో నాకేం తోచటం లేదు ఒకరుకంటా ఎక్కువకంటా పూర్తి అయినట్లే. అక్కడక్కడ కొన్ని చూపులు చేసి, కొన్ని చోట్ల కొంత అవసరంగా రాసి-కాఫీ తయారు చెయ్యటమే. ఈలోగా గవంత ఆరోగ్యం చికిత్సే ఆ పనిపూర్తిచేసి పంపు తాను మీ క్రి. సిల్బయం ఇది వరకే తెలిపివుంటే బాగుండేది.

మొదటిభాగం విను పరిశీలనారంభిస్తున్నాను. ఆదిమాది వింత భాగం విను రాసుకోగలిగితే... అ... గతి నాకు తెలిపింది.

—శత్రుత్వ.

౨౮

శత్రుత్వ

7-1-14.

మజిలార్ గంగోపాఠ్యాయకు :

మజిలారు ఇన్నాళ్ళు గడచినా మీ ఉత్తరానికి జవాబు రాయకండా ఉన్నందుకు నాకు చాల సిగ్గుగాడింది. మీరేమీ అర్హత భావించకండి.

మీ రచనమీద నేను వెల్లడించిన అభిప్రాయాన్ని తెలుసుకుని మీరేమీ విచారపడలేదని రాశారు. నా కొరత బరువుతీరి నట్టేసింది. ఇతగదోమార్ని చూడమే నానా డిప్యూ కావాలని అందుంటూ ఉంటారు అప్పుడప్పుడు. ఇతలే నునుకుంటూనే ఆలోచించద్దూ నొసేయండి. నాకప్పుడు బరువు తీరినట్టుగా ఉంది.

అ తరువాత మళ్ళీ మీ పుస్తకాన్ని ఒకసారి మొదటి నించి చివరదాకా చదివాను. చాల బాగున్నట్టు కనిపించింది. నాకు మల్లెనే చాలమందికి ఈ రచన ఎందుకల్ల బాగుండదో ఇప్పుడు బాగా తెలిసింది. నిజానికి మీ రచనలో కవిత్వం ఉంది. నిరూపణ (abstract) భావాలు గల కవిత్వం సచ్చుని వాళ్ళి కేమీ రచన బాగుండదు. ఈమూట నేను సజ్జితంగా చెప్పుగలను.

వాస్తవిక సత్యములు : 1. సకలములు, వానరీ కములు అయిన భావాలుగల కవిత్వంగానీ, కవలుగాని చాని మందికి వచ్చునాయి. ఎందుకంటే వేర్వేరు ఆకామాతాయి. బాగా బోధపడతాయి. ఇంకోసంగతి కొన్నాళ్ళకైతం 'సకల మతే' పత్రికలో మీ 'బిందు'నుగురించి విమర్శచరాస్తూ "హిందూ వితంతువు రాత్రిపూట మరొకరింటికి వెళ్ళిబయ్యి ఏమి సభ్యతఉండి?...'' ఇలాగ ఏమేమో రాశాని ఒక మిత్రుడు చెప్పాడు. ఆక్షుకేః ఆచార్యాలు నాకు తెలియవు. ఆ విమర్శని మూర్ఖుడు ఖండిస్తూ చాల తీవ్రంగా ఒక ప్రతి విమర్శరాసి ఏ పత్రికలోనైనా ప్రచురిద్దా మనుకున్నాను. చాల కలుపుగా రాద్ధానుకుంటున్నాను. 'రసయిత సభ్యులలో లోపంలేదు, నువ్వే మూర్ఖుడివి. అందుకంటే నీకు దానిలో దోషాలు కనిపించాయి...' అంటూ ఘోరంగా రాద్ధానుకు కున్నాను. బిందు ఏమి తప్పుచేసిందో నాకేమీ బోధపడటం లేదు. వాపం ఆమె తనలాంటి ఒక నిపుహాయుడైన అభాగ్యుడైన మిత్రుడిని చూడ్డానికి రాత్రిపూట చాటుగా వెళ్ళింది. ఎందుకు? చూచి నాలుగు కన్నీటిబొట్లు రాల్చేందుకు - అంతేగా! మనసులో ఆమె కనువిషట్ల కొంచెం స్నేహం ఉంటే ఉండచ్చు. చిన్ననాటి స్నేహితుడు కాబట్టి ఇదొక పెద్ద దోషమా? అసభ్యతా? విధివరాలు కాబట్టికదూ! అంటే ఒక హిందూనితంతువు కళ్ళముందు ఒకన్యకై చచ్చిపోతూ ఉంటే... ఆమె వాస్తవ వేలుచాచి స్ఫురించినంతగా నొవ అతడు బ్రతిక్కేక్కియితే... అంతమాత్రం కూడా ఆమె చెయ్యి కూడదన్నమాట! ఆమె విధివరాలు కావటం వల్ల నేకమా!

ఆ చనిపోయేవ్యక్తి పురుషుడు కావటంవల్లనే కదూ ! ఇంతేనా హిందూవితంతువుల ఉదస్సుం !

ఇటువంటి సంకుచితమైన బుద్ధులతో లోకులు ఇతర తప్పుల్నే మూర్ఖంగా వేలెత్తి చూపిస్తూ ఉంటారు. ఇటువంటి విమర్శలను చదివి 'ఆమాటవిజమే, చాల బాగ రాశాడు' అంటారు.

ఆ విమర్శన ఎలా ఉండో నేను చెప్పలేను. నామిత్రుని ద్వారా విన్నమాటల్నిబట్టి రాస్తున్నాను. ఆ విమర్శన నువు చూడే ఉంటావు.

జపం, తపం, హిందూత్వం, సన్యాసం - ఇలాంటి గొప్ప గొప్ప పదాలు ఉంటేగాని కథగాని, నవలగాని ఉత్తమ మైనది కాదని భావించే పాఠకులూ ఉన్నారు.

ఒక వితంతువుకు వినాహం అయిందని ఏ కథలోనైనా రాశావూ అంటే... నువు ఎక్కడికి . పారిపోతావు ?... 'కొట్టు, చంపు' అంటూ సిమిడికి అంతా దాడివస్తారు - లేని పోని నిందారోపణల చెయ్యటంలో వాళ్ళు చాల నేర్పరులు. వాళ్ళబలం అంతా అందులోనే ఉంది. ఛీత్కారం చేస్తూ శరీర బలం ఉపయోగించి విజయం పొందటానికి చూస్తారు. విజయ్యాన్ని సాధిస్తారు కూడా.

రోజురోజుకూ మన సాహిత్యం అంతా ఒకే పోతిలో పోసిక్కు రయాకాత్రించి. రోజురోజుకూ సంకుచితభావ పూర్ణం బెతోంది. అందుకనే విశ్రంఖలంగా రాద్ధామనిపిస్తూ ఉంటుంది నాకు అప్రదప్రదు. కోపంవచ్చి ఎప్పుడో ఉన్నది ఉన్నట్టుగా రాసేస్తానేమో ! కొన్నాళ్ళక్రితం నేను మా

అక్కయ్య పేరుమీద 'నారీ కామూల్య' రాశాను అనొక
 వెద్దవ్యాసం. మొదట మా అక్కయ్య ఒక ఉత్తరం రాసింది.
 దాన్నే నేను పెంచి రాశాను. దానిమీద బంధువులు, విశ్రులు
 నాపై ఎంతకోపం ప్రకటించాలో చెప్పలేను. నేను స్నేహితి
 ననీ, సజంగా హిందువును కాదనకూడా అన్నాడుచాల మంది.
 హిందూధర్మాన్ని నేనెప్పుడూ అవహేళన చెయ్యలేదు; దాని
 అనాదార్యం మీద దాడిచేశాను. దాన్ని భయంకరంగా విమ
 ర్శిస్తాం అని చాల మంది బెదిరించారు. అయితే ఇంతవరకూ
 ఎవరూ ఏమీ చెయ్యలేదు. నేను పైకి బ్రాహ్మణుడుగా కని
 పించినా లోపల బ్రాహ్మణమాజికుడంటూ ఒక మామయ్య
 ఉత్తరం రాశాడు. అయినా నా మెడలో తులసిమాల ఉంది;
 సంధ్యవాస్తవండా ఏమీ తినను, అందరిచేతి నీళ్ళుతాగను;
 చెడుగా అనుకోకు మణిబాబూ! ఈ విషయాలన్నీ నీతో
 చెప్పటం ఉచితంకాదు. నేను వాస్తవంగా ఎవరినో నీకు తెలు
 పుతున్నాను. నేను ఇలా ఉంటున్నాకూడా ఆ మామయ్య
 నన్ను చాల నిందించాడు. నేను ప్రపంచాన్ని మోసగిస్తున్నా
 నన్నాడు. ఇంకా ఏమేమి రాశాడో ఏం చెప్పను? అ తన
 వాత నాకు జ్వరం పెట్టుకు నచ్చింది. లేకపోతే బాగానే
 'దేవతాటం కామూల్య' 'హిందూశాస్త్రకామూల్య' ఇత్యాది
 శీర్షికలలో పెద్ద పెద్ద వ్యాసాలు అభించి రాశేవాడినే -
 ఎందుకీ విషయాలన్నీ! ఇంతవరకు అన్నీ నాసంగతులే
 రాశాను. మీరేలా ఉంటున్నారా? ఆరోగ్యం బాగాదా?
 కొత్తగా ఏమన్నా రాశారా? బాగుగానీ, మీరేమిరాసినా

చివ్విలో అనేడుతై పోయి ముగింపు పాడుచేయద్దు. మీలో ఉన్న లోపం అదే అనుకుంటాను.

ఈ ఉత్తరంలో ఏమైనా రాశాను. చెడుగా భావించ వద్దు. ఏమైనా అరుచిత వాక్యాలు రాసినప్పటికిన్ని.

మీరూ రాసే భాషకు సంబంధించిన ఒకటరెండుపాఠ పాటలు పురిస్కరించుకుని కొన్నింటులు గంధర్వగోళం చేస్తున్నట్టు తెలుస్తోంది. నేను స్వయంగా మీకుమల్లే (ఆ పాఠ పాటు) రాయలేను. కాని అలా రాయటంలో నాకు దోష నేమీ కనిపించదు. ఏమైనా మీదే భాష, అదే గుణితం రాస్తున్నారు. మంచిదే ఏదైనా మీకు మంచిదనితోచి వచ్చుడు ఇతను ఆటేపిస్తున్నారని మానివేయవద్దు మార్పుకోటం ఆనశ్యకమని మీకు తోస్తేనే మార్పుకోండి.

— శరత్.

౨౩

రంగూన్

శ్రీ సుధీరచంద్ర సర్కార్ కు!

ప్రియ సుధీర్ ! నీ ఉత్తరం నిన్నరాత్రి చేరింది. ఆలస్యం బోలెడని, అందువల్ల కొంతబాధ ఉందనీ నాకు తెలియిందటానా ? కాని చాలవరకు కొత్తరీతిలో రాయవలసి వుంది. ఒకటరెండు నెలలు ఆలస్యం అయితేనే మంచిది. ఆరంభంలో ఇంత బాగాదొర్లిన రచన చివరకు విరూపంగా తయారౌతుందేమోనని భయపడుతున్నాను.

అయినా ప్రమాణ ఆప్తివే. మనక్కడేదు ఈసారి టసాలో చాల భాగం పంపిస్తారు. మళ్ళీ రాయటా అనేసరికి భయంగా వుంటుంది. ఒకసారి ఇదివఱకు చెప్పినమాట మళ్ళీ చెప్పలేను. అప్పుడు అనుచరితనకు నాకు ఎక్కువ కాపీలు రాతేను. అప్పుడు అనుచరితనకు రిజిష్టరు చేసి పంపించు. మొదటివి చీ పంపించు. తొందరగా ముగించాలనుకుంటే ఒక ఎక్స్‌పోజ్‌జుర్ అయి పోతుంది. కాని అలా తొంతకపడితే బాగుంటుందా? ఎంత ఆలస్యం అయినా మామూలుసాక్షానికి చాలభాగం అయిపో గలరు. నా చేతుల పరిస్థితి పూర్వంలాగే వుంది. బహుశః ఇష్టానో బాగుపడవేమో! పాల్గొనూసంగో వద్దామనుకుంటున్నాను. నీకు నా స్నేహపూర్వక అశీర్వాదాలు.

—శ క త్.

30

14 మార్చి 1916

నేను జీవచ్ఛవంగా తయారై నాను. నీవు విచే వుంటావు. నేను లేచి తిరిగే యోగ్యతలేను. గ్రంథపతన, గచన నూత్రం మామూలుగా సాగిస్తూనే వున్నాను కాని మనస్సు ఏమీ బాగుండటం లేదు. ఏ పని చేయటానికీ ఇచ్ఛలేను. బాహ్యతాన ఏ పనినైనా చేదామని కూచున్నా సాగను. కేలం ఇదివికు సగంపరకో, మూజోపంజో, నాజుగోపంజో రాసిపడేసిన రచనలు చాలా వున్నాయి... చాటిని జోడించి ఒక రూపంగాకి తీసుకొస్తాను. 'చక్రతిహాను' : షయలో అలా చేయడంమ కోటీను. తడవకు పోడేసి అధ్యాయాలు రాసి పంపిస్తాను లేక పోతే నువు వచ్చి నా దగ్గర కూచుంటే పని అయిపోతుంది.

నేను ఆయుర్వేద చికిత్స పొందడామని కలకత్తా వస్తున్నాను. అక్కడ ఒక సంవత్సరం వుంటాను. ఏప్రిల్ 11 న తేదీన బయలుదేరుతాను. ఈగోడా టికెట్టు దొంగను. నాగావికి ఒక ఓడ, ఒక్కొక్కప్పుడు రెండేసి వారాలకు ఒకటే ఓడ బయలు దేరుతోంది. నువ్వు ఇక్కడికి రావాలనుకుంటే రా. కాని టికెట్టు దొరుకుతుందా ?

—శ ర త్.

౩౧

54/35 వాం ప్రియ్,
రంనూస్, 10-3-1916.

శుభమస్తు: నేను ముసలివాణ్ణి కాబట్టి నన్ను ఆశీర్వాదిస్తున్నాను. నాతో ఎక్కువ పరిచయం లేకపోయినా నువ్వు ఉత్తరం రాసినందుకు అది నా పాప సాధాగ్యంగా భావించలేనంత ఆహంభావిని కాదు నేను.

నీ ఉత్తరానికి జవాబు రాయటం ఆలస్యం అయింది. అందుకు మొదటి కారణం: ఇక్కడినుంచి తప్ప పనిగోజులకొక సారి గాని వెళ్ళదు. రెండో కారణం : నాకు వంట్లో సుస్తీగా ఉంటోంది.

ఈ వయసులో నాకు ఒంట్లో సుస్తీగా వుంటోందని విచారించటం తోటిచదేమో! అయిన ప్రాణుల్ని వరించిన మామూలు ఒక పట్టాన నీశిపోదు కదా! నల్లబై సంవత్సరాలు దాటాక ఇటువంటి శరీర బాధలు రావటం మంచిదే ననుకుంటూ వుంటాను. నా మనస్సును విచారం ఏమీలేదు. పోనీ ఆ విషయాలె-గు-కు ?

‘గ్రామీణ సమాజ్’ మీకు అసహ్యం కలిగించలేదని పైగా నచ్చిందని విని చాల సంతోషించాను. నా బాల్యం, చూపన దశలో చాల భాగం గ్రామంలోనే గడిచాయి. పల్లె లంటే నాకు చాల యిష్టం. అందునల్ల ఇంతదూరాన వున్న నాకు ఏవో రెండుమూడు విషయాలు జ్ఞాపకగరాగా అవే రాశాను. ముసలిదశంలో మరుపు ఎక్కువగానే వుంటుంది. కాని జ్ఞాపకం వున్న ఆ కొంచెమైనా నా ఆ సికాదూ! గ్రామ ప్రజలు తమ నిజమైన భావాలేమిటో దాచకుండా చెప్పే ట్టులుతే... అవి చాల ఉపయోగిస్తాయి. నారి నాస్తవిక పరి సితులు... కలకతా, మొదలైన పట్నల్లోని ప్రజల కల్పానిక నాగనకతా విశేషాల కన్నా... మంచి కథాననువు బోతాయి.

ఇకపోతే సంసారం సంగతి, అందుకు ఉపాయం ఏమిటో పరామర్శించే ఓర్పు ఉందా? దానికెంతో శక్తి, ఆభిజ్ఞత వుండాలి. అవన్నీ నాకు వున్నట్టుగా నేనేదో చెప్పబోవటం అహం భావం కాదూ!

అయినా మధ్య మధ్య కొన్ని సూచనలు చేశాను. జ్ఞానవిస్తాగం నల్ల నే గ్రామ జీవితం సంస్కరించాలి. గ్రామం విడిచి ఏ దేశానికో పోయి కూచుని సంస్కరించలేం. గ్రామం లోనే వుండాలి. గ్రామంలోని ముచ్చెట్టలు తెలుసుకోవాలి. గ్రామంలోని అన్ని తరగతుల వారితోను సన్నిహిత సాబంధం ఏర్పరచు కోవాలి. ఇవన్నీ చాల అవసరం. ఇలా నాలుగైదు సూచనలు చేశాను.

విశ్వేశ్వరి మాటలు బహుశః నీ దృష్టిని ఎక్కువ ఆకర్షించలేదనుకుంటాను. మరొకసారి నిబ్బంగా పరిశీలిస్తే

మొదట దృష్టికి తగలని కొన్ని అంశాలు బోధపడవచ్చు. ఒకవేళ నిబ్బరంగా చదివినప్పటికీ ఆ మాటలకు ఎక్కువ వాస్తవికమైన విలువ లేనేలేదేమో! మరొకసారి చదివి కాలం వృథా పుచ్చవలసిన అవసరంకూడా లేదేమో! నీ యిష్టా.

ఇంతవరకూ అన్ని సంగతులూ రాశాను. ఇక నా గురుత్వానికి సంబంధించిన విషయం వుంది.

నాకు పద్దెనిమిదేళ్ళ దాటకముందు ఆచార్యత్వం వహించే శక్తి చాల వుండేది. అప్పుడు నా దగ్గర శిష్యులుగా వుండినవాడు ఈనాడు నన్ను మించి చాల వైకివెళ్ళి నూచున్నారు. ఇప్పుడు వాళ్ళపేర్లు చెప్పాలంటే నువ్వు చాల ఆశ్చర్య పొతావు. నే నొకప్పుడు వాళ్ళ రచనలను చదివి తప్పులు కొట్టిసేనాడివి. మంచిచెడ్డలు నూచించేవాణ్ణి. ముందుమార్గం బోధించేవాణ్ణి.

ఆ తరువాత నా విజ్ఞానం వృద్ధిచెందుతోన్న కొద్దీ ఆచార్యత్వం కోల్పోతూ వచ్చాను. ఇప్పుడది అణుమాత్రం కూడా లేదు. నేను ఇతర్లకు ఏ విషయమైనా సేర్పాలి, అన్నభావం నాకు కాలాలో కూడా లేదు.

ఈ ఉత్తరం మీకు చేరేలోగానే బహుశః నేను ఓడెక్కి రంగూన్ విడిచిపెడతాను. ఈ దేశం విడిచిపెడితే ఆరోగ్యం భార్య ఉత్పండేమోనని ఆశ. మరొకసారి నీకు ఈ ముసలివాని అతీష్టలు.

54/36 వాంట్విట్,
రంగూన్, 7-4-1917.

శ్రీ మురళీధర వసుకు :

శుభమస్తు ! చాలరోజులకు మీ ఉత్తరానికి జవాబు రాయాలని కూచున్నాను. ఇన్నాళ్ళు అలస్యం చేశాను. నావద్ద నిండి జవాబువస్తుందన్న ఆశ మీ నీ పాటికి వదులుకుని ఉంటారు.

నేను చాల సోమరిని. ఇటువంటి తప్పులు చేస్తూ వుంటు నాకు అలవాటైపోయింది. అసలు కావాలిగాక ఒకటి వుంది. నాకు కొన్నాళ్ళనించీ జ్వరం నానాటికీ ఎక్కువైపోయింది. ఇక నే నీ దేశంలో వుండలేననిపిస్తోంది. నీళ్ళు మార్పాలి; ఇంకోచోటి కెక్కడికన్నా వెళ్ళాల్సిందే. ఈ ఉత్తరం మీకు చేరేలోపునే నా యీ చిరునామా మారిపోతుంది. ఒకవేళ మీరు దయతో దీనికి జవాబు రాయదలచుకుంటే... నా యీ ప్రస్తుత చిరునామా ఎలా తెలుసుకున్నారో కొత్తి అడపే కూడా అలాగే తెలుసుకోగలరు. అయినా మీ కా అవసరం వుండదనుకుంటాను.

నా రచన మీకు సచ్చిదాని రాశారు. సంతోషం. అదే నా పరిశ్రమకు తగిన పురస్కారం. మీ రా సంగతి రాసి నన్నానంద పరచినందుకు మీకు నా ధన్యవాదాలు. మీకు నా ఆశీర్వాదాలు, శుభాభిషేకాలు ఉన్నాయని చెబుతున్నాను ! భగవంతుడు మిమ్మల్ని గ్రహీంచుగాక !

—శ ర త్.

6, నీలకమలకుండ లైన్,
శివపురం, 16-6-16.

ప్ర మ థ చౌ ద రి కే !

మీ దగ్గరనించి నాకు ఉత్తరం వస్తుందని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు. ఇవాళ మంటూ దగ్గరనించి కూడా ఒక ఉత్తరం వచ్చింది.

నేను ఈ దేశంవచ్చి సుమారు అయిదునెల లయింది. వచ్చినప్పటినుంచీ మిమ్మల్ని కలుసుకోవాలని అనుకుంటూనే వున్నాను. కాని ఇంత వరకూ సందర్శపడలేదు. ఏ దారిన వస్తే మీ యిల్లు చేరుకోగలనో నాకు తెలియదు. అదీగాక ఏ అసమయాన వచ్చి మీ పనిపాటలకు భంగం కలిగిస్తానేమోనని కూడా భయపడుతున్నాను, ఇప్పుడు మీరే స్వయంగా పిలిచారు కాబట్టి తప్పకుండా వస్తాను. నచ్చే బుధవారం మీ ఆఫీసుకు వచ్చి కలుసుకుంటాను, లేకపోతే శనివారంనాడు బాలీగంజ్ లో వున్న మీ యింటికే వస్తాను. నేను మిమ్మల్ని తప్పకుండా కలుసుకోవలసిన కారణమూ వుంది. మీ రచనలంటే నాకు చాల ప్రీతి. అందువల్లనే ఇతరుల మిమ్మల్ని నిందిస్తూ వుంటే నాకు చాల బాధగా వుంటుంది. ఇరుపక్షాల రచనలూ చాలా ఆగ్రహం చదువుతున్నాను. ఇంతకూ వాళ్ళ కోపకారణం ఏమిటో నాకు బోధపడటం లేదు. మీరైనా ఏమి చెప్పవలచుకున్నారో అదీ నాకు దురవగాహంగానే వుంది. వాదప్రతివాదాలు నిజానికి ఒక ఉచ్చస్థాయికి సంబంధించే వున్నాయి. అందుకు సందేహం లేదు. కాని అసలు విషయం ఏమిటో నాకు బోధపడటం లేదు. నాది చాలమంద బుద్ధి. అందుచేత

ప్రతి విషయమూ గట్టిగా తెలుసుకోవాలని కోరితారు. అందుకే మిమ్మల్ని నేను కలుసుకోవాల్సివుంది. మిమ్మల్ని కలుసుకుంటే అన్ని విషయాలూ బాగా అర్థమౌతాయని నా ఉద్దేశం. శ్రీయుత యాదవేశ్వరపండిత మహాశయుని ఒకనాడు అడిగాను. ఆయన తెలియజెప్పారు. ఈ సారి వంతుమీది.

ఒకనాడు క్షీరోదబాబు (నాటకరచయిత) అన్నాడు: వంగసాహిత్యంలో నేనొక రిత్నాన్నట. దానికి కాణం ఏమిటీ అంటే నేను రాసే భాషే సరైనదిట. కాని ఆయన 'సబుజపత్ర'లో భాషను పాడుపాడు చేశాడు. ఆయన భాష భాషే కాదు.

'సబుజపత్ర' లో భాషకూ, నేను వాడేభాషకూ తారతమ్యం ఎక్కడ వుందో తెలుసుకోలేపోతున్నాను. అది మీ దగ్గరించి తెలుసుకోవాలి. నా రచన లేమన్నా మీరు చదివారో వేదో, తెలియదు. కాని చదివు వుంటే మాత్రం మీరు తెలుసుంది.

పండిత మహాశయులూ నాడు మరో మాట అన్నారు: వంగభాష సంస్కృత పరిపుష్టం కావాలిట. సంస్కృతం అంటే శ్రద్ధ ఎంతవఱకు వుండాలో వారికి స్వయంగా తెలియదు. చాల మందికి తెలియరు. ఈ సమస్యకూడా మీ దగ్గరఎంతవఱకు ఉరిష్కారం బొతుందో చూడాలి.

కొన్నాళ్ళక్రితం మీరు నాకొక పుస్తకం పంపించారు. పుస్తకాలు చదవటం నాకొక అలవాటై పోయింది. అది రాను రాను మహా చెడ్డ అలవాటుగా తయారైంది. పుస్తకం చదివినా చదవకపోయినా మీరు దాన్ని పంపినందుకు నేను స్వీకరిస్తూ ధన్యవాదం తెలుపాలి. అది సభ్యత కాని ఆ సంగతి కూడా నాకు జ్ఞాపకం వుండను. ఈమాటలో కొంచెం ఆహంభావం ధ్వనిస్తూ ఉన్నా... అది సత్యమే. చివరకు ఇన్నాళ్ళ తరువాత మీ పుస్తకమే ఆ సభ్యతను నాకు జ్ఞాపకం చేసింది. ఇక ధన్యవాదాలు సమర్పించకుండా ఉండలేను, ఆదిలో ఒక సారి ఇప్పుడూ షరొకసారి చివరిలోనూ సమర్పిస్తాను.

నిన్నరాత్రి పుస్తకం చదవటం పూర్తిచేశాను. అందులోని కథలు చదివి చాల ఆనందించాను. ఈమధ్య ఎప్పుడూ కథలు చదివి అంతగా ఆనందించిన అవకాశంలేదు. దాన్ని ప్రశంసించాల్సినస్త్రీ దానిలోని గుణగణాలు వివరించాల్సి వుంటుంది. ఆపు సకాన్ని గూర్చి సమీక్షగా మీ అభిప్రాయం చెప్పవలసిందిగా మీ మిత్రులు కోరి తున్నారని మీరే నిన్న చెప్పారు. అందువల్లనే ఆపని మీరు చెయ్యాలి, నేను చెయ్యను. ఈ పుస్తకం అందరికీ బాగానే ఉన్నట్లు ఆలోచనచు. కాని నీచలో ఎంతప్రాథత్వం ఉందో, ఎంతశ్రేణి ఉందో, అసలైన సౌందర్యం ఎక్కడవుందో, గొప్పసూక్తి ఎక్కడ కనిపిస్తుందో... మొత్తంమీద దాన్ని రాయటం ఎంతకష్టమో - ఈ విషయాలన్ని స్వయంగా కలం పట్టి రాయగల రోగం

గలవాళ్ళకే తెలుస్తుంది. ఆ విషయం వదలిపెట్టేయండి. అసలు సమాచారం ఏమంటే... రవిబాబు రచనలు చదివిన తరువాత ఎంత ప్రయత్నించినా నేను, అలాగ రాయలేనని స్పృహించింది. మీరు పంపిన కథల పుస్తకం చదివిన తర్వాత కూడా... ఎంత ప్రయత్నించినా నేనలా రాయలేననే తోచింది. ఈ విషయం సూచించేందుకే నేనీ పుస్తకం రాస్తున్నాను.

నిన్న సాయంత్రం మీ యింటినించి బయట దేరిననూ 'భారతవ్వు' కార్యాలయానికి వాయి 'సోనునాథ్'కి కన్ఫీస్ అక్కడే చదివాను జలధర బాబు ఇంకా కొంత సుఖి దానినాడ సమాలోచనకు దిగారు. అప్పుడు నా అభిప్రాయాన్ని నేనూ చెప్పారు. స్వేయంగా రచయితలైనవారు దాన్ని తప్పకండా చదవాలి తైలి నిర్దుష్టంగా వుంది. కథా సంవిధానం సహజంగా వుంది ప్రతి ఘట్టాలోనూ పరిపాకం కనిపిస్తుంది. పాత్రల మనోభావాలు ప్రస్ఫుటంగా అభివ్యక్తమౌతున్నాయి. దానిలో స్వయంగా తేలికులైనవానికి గ్రాహ్యమయ్యే విషయ సానుగ్రహాల వుంది. సాధారణ పాఠకుల కింతగా గ్రాహ్యం కాకపోవచ్చు కాని వాళ్ళకు బాగా వున్నట్టు తోస్తుంది. గ్రంథాచయితలకు మాత్రం బాగుండటమే కాదు; పుస్తకం కూడా బొతుంది.

ఇక్కడ మీకోసంగతి చెప్పాలి. ఇంత గొప్పగా రాగడు తున్నానని... నానూబల్లో ఏ మాత్రమో ఏ, తేలిక వుండక పోదు. మీను కోవదు ఇచ్చేకాలు పులుకున్నానని భావించుచు. ఈనూట ఎగునల్ల చెమటన్నానంటే... నాకోయారీని పురస్కరించును మీను అనకముంది ప్రతి ఒక్కరినీ.

పొగడ్డలు అరిగియుండవచ్చు అందులో చాలవరకు ఇచ్చుకాయి గానే మీరు తోచియుండవచ్చు. వాకైతే అలాగే తోస్తాయి సుమీ! ఈ పుస్తకం సాక్షాంక పాఠకుల కోసం మాత్రం కాదని నేను విశ్వయంగా చెప్పగలను. మామూలు ప్రజలర్థం చేసుకోలేరవని; 'నువు రవిబాబు కవిత్వంలోని ఆర్థం ప్రబోధించలేవు' అన్నాడు కదా ఆ నాడొక పండితుడు ఈ పుస్తకాన్ని గూర్చి ప్రసంగిస్తూ. మామూలు ప్రజలు ఆర్థం చేసుకోలేరని చెప్పాను. మీరు వేదాంతశాస్త్రంలో పెద్దపండితులే అయినప్పటికీ కాన్యాన్ని అర్థం చేసుకోలేక పోవచ్చు. అదీగాక ఒకరు రాసిన కవిత్వా ప్రతివారికీ అర్థమై లీనమవ్వలేదన్న నిబంధన ఏమిటేను రవిబాబు నచ్చించిన 'శ్రేష్ఠవిమో' చదివి... 'ఇటువంటి అశ్లీలమైన కవిత్వం నేనెదిగిరెప్పుడూ చదవలేదు' అంటూ వాఖ్యానించాడు గురుదాసుబాబు. సర్ గురుదాస్ గారి ముఖానికి నచ్చినమాట కాబట్టి దాన్ని నమ్మాల్సిందేనా? నమ్మక పోవటం ఘోరమైన అపరాధం బోతుందా?

ఇంగ్లీషులో (art to hide art) అనే సూత్రం ఉంది. అంటే... కళను ప్రచ్ఛనం చేయటమే కళ. దీని ఆర్థం తెలియని వాళ్ళకు వాస్తవికమైన సాండ్స్టోంలో సాండర్స్టోమ్ కనిపించదు. మార్వాడీలు ఇల్లు కట్టిస్తారు; ఆ తర్వాతి డబ్బు ఖర్చుపెట్టి గోడలపైరేడా చిత్రకాల సగమీలు చెక్కిస్తారు.

పాఠకుల బుద్ధి కూశలత, సంస్కృతి (Culture) ఒక స్థాయికి రానంతవరకూ ఈ పుస్తకాన్ని ఆర్థం చేసుకోలేరు. ఈ మాట నేను అనాలని గురుదాసుబాబు అన్నమాట కాదు. వరంగిసారి కలిసినప్పుడు ఇంకా దీన్ని గురించి మాట్లాడు

కుందా. మీకు వెయ్యి ధన్యవాదాలిచ్చి ఇక సెలవుపుచ్చుకుంటాను.

—శ ర త్.

3౫

శివ పురం, 2-10-16.

ఇవాళ ఇప్పుడే మీ ఉత్తరం చేరింది. ఇదివారే మీకొక ఉత్తరం రాసివుంచాను. కేటీవరకు పాస్తు చేయలేను. మీ రేమన్నా అనుకుంటారేమోనని ఇవాళే పాస్తు చేశాను. ఒక నాడు వచ్చి కలుసుకుంటాను.

—శ ర త్.

3౬

ఓ, నీలకమలకుండ లైన్,

బాజీ - శివపురం, హావడా

11-10-1916.

మీ ఉత్తరం వచ్చి ఎన్నాళ్ళో అయినా ఇంతవరకూ జవాబు రాయలేకపోయినందుకు సిగ్గుపడుతున్నాను. మీ యింటికికూడా ఒకసారి రాలేకపోయాను. అందుకూడా మీరు మనసులో బాధపడుతూ ఉండవచ్చు. ఎప్పుడి గురువారిం నాడు సాయంత్రం మీరు ఇగిల్లోనే ఉండేట్లయితే నేనొకసారి వస్తాను. గొప్పచారిగిటికి వెళ్ళటమంటే నాకు సంకోచంగా, సిగ్గుగా ఉంటుంది; అందువల్ల చెలరేమ రాను.

ఆ సంకోచం నన్నావరించకపోతే ఎప్పుడి నిపుకంఠా వస్తాను. ఒకచేర రాకపోయినట్లయితే... ఎందుకురాలేదో కారణం చెప్పనక్కర్లేను. ఆ విషయం అలా ఉంచండి.

మీ యీ పుస్తకంమీద రాయబడిన విమర్శ పత్రికా సూపాదకులకు సచ్చక్షగానటానికి కారణం... అని అధిక ప్రశంసానాక్యాల్తో నిండివుండటం కాకు అనుకుంటాను. మీకు తెలుసుకోవాలి: నేటి మన పత్రికా సూపాదకులు మూడు 'వేళు' చూస్తారు. గతనాటిని బుద్ధి కుశలతను పరీక్షించుతారు. ఒక వేళ ఆ విమర్శ చేసే రాసి పుచ్చుట్టయితే అది శాగుండదు ... ఎవరైనా కంపెనీని పుస్తకంలోని విషయం నా శక్తికి మించింది.. కాని క్రింద నావేళు ఉండటంతో దానికి ఏ పత్రికలోనైనా సానుకూలభావం తీసుతుంది. కాబట్టి సచ్చక్షనాలో నేనే విమర్శ రాసి 'భారతస్వ' కుగాని 'ప్రవాసి'కి గాని పంపుదామనుకుంటున్నాను. కానీ అది ఉత్కృష్ట భావతీయ కళాఖండంగా లేదని నా భయం నా విమర్శనమీకు అన్వేషించగలిగినచో పోవచ్చు. మీరు అభయం ఇస్తే రాస్తాను.

మీ 'బడే బాబుర్ బడే దిన్'కు శ్రీయుత పాంచకడీ దేవ్ 'మున్మియానా' అని స్పర్శిస్తాను. నిజమే అయినా అది నాకు సచ్చక్షేను మీ విమర్శనారీతులు వేరుకావచ్చు. నా యీమత భేదానికి కారణం మీరు ఊహించుకోగలగలుగుంటాను. ఒక పాత్రను ముగ్ధుడు ప్రాయంగా సృష్టించి చూపటంలో మీ ప్రజ్ఞ అసాధారణం అని ఆయన మీతో చెప్పివుండవచ్చు. వ్యంగ్యవాక్య భోజి చూపుతూ, ఒక పాత్రను వ్యక్తివిగా ప్రదర్శించి పాత్రకులకు సన్నిహితంలో మీరు పాపంగతులే. కాని మీలో ఈ ప్రజ్ఞ కన్నా మనమిది మనమిగా చూపించగల ప్రజ్ఞ అధికంగా ఉందని నేను గ్రహించాను. గంభీర కృత్రిమ నాన్నా సాధారణంగా విమర్శనాత్మకతలు

చెప్పుకుంటూన్నప్పుడు కూడా ఒకరకమైన స్త్రీ లక్ష్యభావమే కనిపిస్తూ ఉంటుంది, సొంత కష్టాలు చెప్పుకుంటున్నట్లుగా ఉండను. ఇతిర్ల నుఁఖగాధ ఏదో చెబుతున్నట్లుగా ఉంటుంది. ఆ చెబుతున్న విషయంలో తనకేమీ సంబంధం లేనట్లుగా చెబుతూ ఉంటారు. మీరూ అన్నం కొలాగే చెబుతారు. చెదకిమూచినా కాణిలోకి ఎక్కడా కరిపించను కాని జీతంలో సంభాషనూ ఉండే అనేక వివాదసంఘటనలు పాతక హృదయాల్ని కలనంపెడతూ ఉంటాయి మీరిచనలో ఉన్నయీ సహజము, శాంతిమూ, చిరాభ్యసనూ అయినవీటి నన్ను మగ్ధపరచింది. కనుకనే ఇదివర కొకసారి మీరురాశాను. 'చాయార్' కథలు అన్న చేయవాలంటే పాతకల బదికల లత సంస్కృతి ఒక స్థాయిని చేరివుండాలి అని లేకపోతే అది మనలోని సౌందర్యం అంతా వాళ్ళిముందు నిర్ధకమే అయి పోతుంది,

ఒకస్థానము పరిహాసాపురంగా సృష్టింపచూపున్నప్పుడు రచయిత బౌద్ధాస్మికమైనదనించి చివరదాకా వ్యక్తిమాత్రా ఉండటం అసంభవం. అక్కడక్కడ దానికి భంగం కలుగుతూ ఉంటుంది. బహుశః అందువల్లనే నాకు 'బడాదిన్' నచ్చలే దనుకుంటాను. అందులోని హాస్యరసం నాకు బోధపడలేదు.

నేను దాన్ని సరిగా అర్థచేసుకోలేక పోయోనేమో కూడాను. అంతేకావచ్చు కాబట్టి నాకు నచ్చటం, నచ్చక పోవటం వెద విషయమేమీలేదు ఇంతిసేపు అనవసరంకా అర్థంలేని చచ్చుచేవానేమో నడిపిస్తోంది నాకు అలా చెప్పించే అధికారం లేదు. నన్ను క్షమించండి. ఈ అసాధికార చచ్చు

స! నయంగా కూడా చేశానుకదు. నేను సరిగా చదువుకున్న వాణికాదు, ఇంగ్లీషు భాగా రాని కారణంవల్ల మీ రచన లోని మంచిచెడ్డలు ఓపిగ్గా పరిశీలించలేక పోయానమో! ఆ ఓపిక సుశిక్షితులకే ఉంటుంది. గొప్పగొప్పచారి పెద్దపెద్ద విస్మయలను చదవకపోయినా సాధాన ప్రపంచ జ్ఞానంతో విషయాన్ని అర్థం చేసుకొలేకపోయి, కాని ప్రత్యక్ష అనుభవం లేని విషయాలకి మాత్రం బుద్ధిచొందు బైటకల్గుని మూసి వున్నదే; తలుపు మూసివున్న సంగతికూడా విస్మృతితో పడి పోతుంది. శబ్దాలు అగ్రమైసంత మాత్రాన అంతా అగ్రమైపట్టు గానే భావిస్తారు. అందువల్లనే వంగభాషలో మంచి విమర్శనా గ్రాధాలు లేవనీ, విమర్శనారీతులు తెలుసుకునే బలంకూడా వంగీయులకు లేదనీ అంగభాషావేత్తలు, అంటున్నారు. క్రమ బద్ధంగా ఎక్కిడైనా శిష్యత్వం చేసి కేర్సుకోవాలనే అను కోము. నాకు నేర్చుకోవాలనే ఉంది. అందుకనే ఇన్నిసంగ తులు రాశాను. ఈసంగతులన్నీ నేను విద్వాంసులద్వారా విన్నాను. కాని నాకు సచ్చటం, సచ్చకపోవటంలో విలువ ఏమీలేదు. ఇలాంటి విమర్శనే రాసి పంపించదలచాను. పం పిస్తే ప్రచురణ పోతుంది; ఇందుకు మీ అనుమతికూడా అడగ వలసిన అవసరం లేదనుకున్నాను. ఇంతకూ మీరించనలపట్ల నాకు అత్యంతశ్రద్ధ ఉండబట్టే ఇలా కొంతవరకు నా అనా చిత్యాన్ని వెల్లడించి మీ అభిప్రాయాన్ని తెలుసుకోగోరు తున్నాను. మీరేమీ కష్టమనుకోకుండా ఉంటే ఈ చెప్పిన విషయాలతో ముగించేస్తాను - మీ రచనలపట్ల నాకున్నశ్రద్ధ గమనిస్తారుగాక!

బాజీ-శివపురం, 11-7-1919.

శ్రీమతి లీలారాణి గంగోపాధ్యాయకు !

శుభము! నీ ఉత్తరం, 'మిలన్' చేరాయి. మొదటి నించి చివరదాకా చదివాను; నా పుస్తకం నీకు నచ్చిందని రాశావు. రచయితకు అంతకన్నా మించిన పురస్కారం మరేం కావాలి ?

నా యెడల భక్తి ప్రకటింపావు. వినయం లేనచోట భక్తి మంచి వస్తువే, వుండాలిందే. కాని ఎవరియెడల భక్తి చూపుతున్నామో — అని కూడా ఆలోచించుకోవటం అవసరం.

నీతో నాకు పరిచయం లేదు. కాబట్టి అధికంగా ప్రశ్నించటం బాగుండదు. కాని ఒక్క ప్రశ్ని అడగాలని పిస్తాంది. నువ్వు బ్రహ్మసమాజానికి చెందిన దానివికావు కదా! విలంతు విహవాం (కథలో) చేయించాలని ఎదురు కోరుతున్నావు ?

ఇది తాత్కాలికంగా వుద్భవించిన భావావేశమా? లేక హేను, గుణి నీరీద్దరి పరిస్థితులూ చూచి కరుణ వుత్పన్నమైందా? (హేను, గుణి నవలలోని పాత్రలు) అదే అయితే, 'మిలన్' (సమ్మేళనం) పొందటంతో చిత్తం ప్రసన్నమయ్యి ట్టుయితే... అట్టి సమ్మేళనకు ఒక విశేషమూల్యం వున్నట్టు నేను భావించలేను.

నీ రచనలోని మంచికెడల విచారణ ద్వారా దాని విలువ కట్టటం ఈ చిన్న ఉత్తరంలో సాధ్యంగాని సరి.

నువ్వు నా పుస్తకాలన్నీ చదివావో లేనో నా కైతే తెలియదు. ఒక వేళ చదివి యున్నట్టుగాతే... మన సమాజం

అనేక మంచిమంచి జీవితాలు... కేసిలం విలింతు వివాహాలు
జరక్కపోవటం ఎల్ల నే ... శాశ్వతంగా స్వర్గములు, నిష్ప
ములు అగుపోతున్నాయని నీకు అనగతమే వుంటుంది. ఇంత
కన్నా నీ విషయంలో ఉచితంగా నేను చెప్పేదిలేదు.

—క ర త్.

౩౨

బాబే - శివపురం, హావడా

26-7-1919.

శుభమస్తు! నీ ఉత్తరం చేరింది. నాకు ఉత్తరంరాసి,
జవాబుకోసం ఎదురు చూడడం దురాశనంటిది. నా యీ చక్కని
అలవాటును గురించి నువ్వేచుకుంటున్నావో నని ఆలో
చిస్తున్నాను. నిజంగా నా దగ్గరించి జవాబు పొందటం చాల
కష్టం. నేను చెడ్డ సోమరిని. అది పరమ సత్యం.

అయినా ఇంతవరకు నీకు రెండు ఉత్తరాలు రాశాను.
ఎలా రాశానా అని నాకు నేనే ఆలోచించుకున్నాను. నువు
నా పట్ల చూపించిన భక్తి అసంభవాన్ని సంభవం చేసింది.
నిజానికి ఆ వస్తువు మనిషిచేత ఎంత విచిత్రమైన పనైనా
చేయిస్తుంది. నన్ను తన అన్నలాగా ఆదరిస్తున్న స్వర్గీకీ జాబు
రాస్తున్నాను; అన్నభావంలో ఎంత గర్వం ప్రచున్నమై వుంది.

నీకు నేనేమీ బోధించింది లేదు. నిన్నెప్పుడూ నేను
చూడలేదు. ఎవరి బిడ్డవో, ఎవరి కోడలివో నాకేమీ తెలి
యదు. అయినా నువు నా చెల్లెల్నినీ చెప్పుకుంటున్నావు.
ఇటువంటి మహాభాగ్యం ఎవరికో, ఎప్పుడో లభిస్తూ వుంటుంది.
అలా లభించినవానికి ఒక రకమైన సమ్మదం అవహిస్తుంది.

నువు నన్ను ఎప్పుడూ ఎక్కడోయినా, హిందువుల యింటికోడలివై నిప్పుకోచుగా నాకు పుత్తం రాస్తున్నావు. ఈ పని అందరూ చేయలేరు నేనుకూడా నిప్పుకోచుగానే జవాబులు రాస్తున్నాను; ఏచేవో చెప్పి లకుగుతున్నాను. అయినా నీకు నా మీద ఏ విధమైన దుభిపాయం లేకపోవటం వల్లనే నువు పుత్తరాలు రాయగలుగుతున్నావు. వుంటే రాయజాలవు నా మీద ఏ కేసుకో విశ్వాసం ఏమిటి వుండాలి. లేకపోతే నే నిన్ని పుస్తకాలు రాసిన ప్రయోజనం ఏమిటి?

బాగుంది నా చెల్లెలులాగా నీకు ఇష్టమైనప్పుడెల్లా పుత్తరాలు రాస్తూవురా నాకు నిజమైన శిష్యురాలు, సహోదరి మరొక తెచ్చురా. ఆమెవేళ పిరుపనూడేవి. కేటి సాహిత్య లోనూ పేరుగాంచిన వ్యక్తి. నువు ఎవరే వూటావు. 'దీపి' 'అన్నపూర్ణ కా ముదిర్', 'విధిలిపి' మొదలైనవన్నీ ఆమె రాసిన గ్రంథాలే—ఆమె మొదట పదహారేళ్ళ వయసులో భర్తను కోల్పోయి విచారగ్రస్త అయింది. వితంతువు కావటం స్త్రీకి ఒక మహావిపత్తు అనిగాని, ముత్తయిదువుగా వుండటమే స్త్రీ జీవితానికి సఫలత అనిగాని అనుకోకూడదు. ఆ రెండు అబద్ధాలే అని నే నామెకు చాలాసార్లు బోధించాను. ఆ తరువాత ఆమె చిత్తాన్ని సారస్వతం వైపు మరలించుకుంది. ఆమె రాసిన రచనలను చాలమారు సరిదిద్ది పెట్టాను. రచనా విధానం నేను పట్టుపట్టి నేర్పాను. ఇవాళ ఆమె వ్యక్తిత్వం నిలబెట్టుకోగలిగింది. కేవలం స్త్రీ కావటం వల్ల కాదు. అది నాకు చాల గర్వకారణమైన విషయం.

భర్త అంటే ఏదీటో తెలియని దశలోనే, భర్త గతించిన బాల వితంతువు తిరిగి పెళ్ళిచేసుకుంటే తప్పేమిటి? అని అడిగావు. నీ నోట వచ్చిన ఆ ప్రశ్నకు చాల విలువ వుంది. నా గ్రంథాల్లో ఏ ఒక్క బాల వితంతువు పట్లనైనా నీకు కనీస ఉత్సాహమే వుంటే నా రచనలకు పునస్కారం లభించి న్నట్లే.

ఇక నీ రచనల విషయమై ఒకమాట చెబుతాను : ఈ నాడు పంగ భాషలో నవలులు అసంఖ్యాకంగా వస్తున్నాయి. వాటిల్లో నాకు రెండు అంశాలు కనిపిస్తున్నాయి. మొదటిది : పురుషుల రచనలు విస్మయంగా వుంటున్నాయి. చదవటానికి యోగ్యంగా లేవు; పైగా వారి రచనలు పదిహేను అణాల పాత్రు దొంగిలించిన భావాలే. అందుకు వాళ్ళు సిగ్గు పడకు కామాలు! పుస్తకాలు అమ్ముకుపోతే చాలు నాళ్ళకు.

రెండవది: స్త్రీల రచనలు మాత్రం ఎలాగున్నా ఇతర చోట్లనించి దొంగిలించి తెచ్చిన సరుకు మాత్రం కాదు. తమ సంకుచిత పరిసరాల్లోనించి...తాము చూచింది, తమ జీవితంలో యథార్థంగా తమకు అనుభవంలోకి వచ్చిన దాన్ని కథా పుస్తక పుగా తీసుకుని తమ కల్పనాశక్తితోడుగా ఏదో రాయటానికి ప్రయత్నం చేశారు. అందుచేత వారి రచనలలో కృత్రిమపు కూర్పులు చాల తక్కువ.

నీ రచనలలో నువ్వు చూపిన సత్సాహసము, రచనా సారత్వం నన్ను ముగ్ధునిచేచాయి. రచన అంత బాగు లేకపోయి నప్పటికీ కృత్రిమత్వం లేకపోవటంచేత మొత్త మీద సుగంధ తంగానే వుంది. మిగతా భాగాన్ని నా చేత రాయించి, నా

సమయాన్ని వృథా చేయకు. నువ్వే స్వతంత్రంగా పుస్తకం పూర్తి చేయి. నీకు గా ఆశీర్వాదాలు. నువ్వు ఎవరికో లొచ్చు పడేవానివి కాదు.

ఒక వ్యవధికి వాక్యం చెబుతాను. స్త్రీకి భర్త ఎవరూ పూజనీయుడైన స్వర్గీ అందన్నీ మించిన గురు తుల్యుడు, అని అర్థం చేసుకోకూడదు. ఈ రికమైన భావం స్త్రీని చిన్న పరుస్తుంది; ఆమెను ఒక తుచ్చ వస్తువుగా తయారు చేసే స్తుంది.

నువ్వు ఎప్పుడు ఏ పుస్తకం రాద్ధామని ఆనంభించినా ఈ అంశాన్ని సూత్రం బాగా జ్ఞాపకం వుంచుకో. పతికి విరుద్ధంగా ఏ విధమైన భావమూ మనస్సు లోనికి రానీయ కూడదు; కాని భర్త అనేవాడు కూడా మనిషే. మనిషికి భగవంతుడని పూజించి నందువల్ల ఫలితం లేదు. పూజించే వారు, పూజింప బడేవారు కూడా చిన్నతనం పొందవలసి వుంటుంది.

ఒక్క ప్రశ్న అడుగుతాను; “భర్తను చూడని ఎవరని బాల వితంపు...”

కాని భర్తను ఒకసారి చూచిన, ఎరిగిన...అంటే పదహారు పదిహేను సంవత్సరాల యీడులో వితంతువైన యువతికి తన సునీర్ఘ భవిష్యత్ జీవితంలో ఎవరినైనా ప్రేమించటానికిగాని, పెండ్లి చేసుకోటానికి గాని అధికారం లేదా? ఎందుకు లేదు? కొంచెం ఆలోచించి చూస్తే ఇందులో దాగి వున్న సంస్కారం ఇదే: “స్త్రీ పురుషుని వస్తువు. స్త్రీకి స్వతంత్ర వ్యక్తిత్వం లేదు” అని.

“హేను సంశయయాత్మకంగా రోజులు గడపుతోంది. ధైర్యవ్రాతేని వ్యక్తికి బంధనమే మంచిది కాదా!”

ఈ ప్రశ్న యొక్క అంతిమ పరిష్కారం అయినప్పుడు అంటే వివాహమే స్త్రీకి సర్వోత్కృష్టమైన శ్రేయస్సు అని నిర్ణయించినప్పుడు... బంధనమే మంచిది ఘోషిస్తుంది.

నే నెక్కడా కథల్లో విశ్రాంతి వివాహం చేయించలేదు. ఈ సంగతి నీకు చిత్రంగా వుండచ్చు. అందుకు సమాధానం ఏమంటే... ప్రపంచంలో చాల చిత్రాలు వుంటాయి, ఎంత ప్రయత్నించినా వాటి కారణం గోచరం కాదు.

నీకు నా ఆశీస్సులు.

—శ ర త.

౩౯

కాశీ - శివపూర్, హావడా

5 ఆగస్టు 1919.

శుభవస్తు ! నువ్వు పంపిన ‘కాశీ’... ఇంకా ఇతర రచనలూ చేరాయి. నేను వెంట వెంట ఉత్తరాలు రాస్తున్నందుకు నువ్వు లోలోపల స తోషిస్తున్నావుకదా ! ఈసారి నీకు చాల నివయాలు రాయాల్సిన అవసరం కనిపిస్తోంది. కాని నీకుమల్లే నేను ఉత్తరాలు క్రమబద్ధంగా రాయలేను సుమీ ! నా ఉత్తరాలన్నీ విశ్రంభిలంగా, చిన్నపిల్లలు కాసిపట్టు కట్టటా యనీ... చివరవరకూ చదివేదాకా ఓమి పట్టటం కష్టమనీ... ఎలాగో చివరవరకూ చదివినా అర్థం మనసుకు ఎట్టేసరికి వాళ్ళంతా చెమటపట్టి పోతుందనీ నామేలకోన నిశ్చయంతా చెబుతూ ఉంటారు. ఒకరకంగా అమాట నిజమే, నేను

కాదనలేను అటువంటి ఉత్తరం నమూనాలు నీకూ చూపించకండా ఉండలేను. ఆసంగతి నీయిష్ట విత్తులతో నువు రహస్యంగా చెప్పియుండవచ్చు. అయినా నాకేం కోపం లేదు.

నేను చాలమంది బ్రాహ్మగుహిశలను ఎరుగుదును. వాళ్ళు నన్నొకమిత్రునిగా పాటించి సిస్సంకోచంగా ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు రాస్తూ ఉంటారు. కాని మన సమాజంలో సొంత చెల్లెలకైనా సరే ఉత్తరం రాయటానికి సాకోచంగానే ఉంటుంది. ఆమె సంగతులు ఏమనకుంటారో, భర్త ఏమి అనుమాన పడతాడో తద్వారా ఆమెకేమీ దుఃఖం కలుగుతుందో అని జంకుగా ఉంటుంది. మన సంఘనియమాలు, న్యాయం అలా ఉన్నాయి స్త్రీలవిషయంలో నాకున్న అనుభవాన్నిబట్టి... నీ ఉత్తరాల్ని చదివేమీదట... సాధారణంగా స్త్రీలకు ఆత్మనుర్యాద అనేది ఉత్పన్నమయ్యే వయసులో ఉండే నువు రాస్తున్నావని నేను భావిస్తున్నాను. అందుకనే నీకు ఇన్నివిషయాలు రాద్ధామని ఆరంభించాను. ఆ గాంభీర్యం, ఆత్మసంయమనం ఇంకా అయిదేళ్ళలోపుగా స్త్రీకి వస్తుండవు. ఒకవేళ నీ విషయంలో నా అంచనా తప్పిపోవచ్చు. తప్పిపోకండా ఉంటేనే నాకు నిశ్చింతగా ఉంటుంది. ఎందువల్లనంటే...ఆ వయః పరిమితిని నువు దాటినప్పుడే... తరుణ వయసుకరాలైన ఒక యువతికి ఉత్తరంరాయటమంటే ఎందుకు సాకోచం కలుగుతుందో నీకు తేలిగా తెలుస్తుంది. కాని అన్నిటికన్నా గొప్పసంగతి ఏమిటంటే... నువు నన్ను అన్నా అని పిలుస్తున్నావు. అన్నముందు చెల్లెలు సిగ్గుపడాల్సిన అవసరం ఏమీ లేదు. ఏది రాయదలచుంటే అదే రాయ; ఎంత

తలచుకుంటే అంతేరాయి. అన్నమీద ఎంత అత్యాచారం అయినా చెయ్యి. ఎంతైనా చెయ్యి-ఎంతైనా వీడిపించు-నాకు సంతోషమే.

నువు ఉత్తరం రాసే తీరూ అదీ చూస్తూంటే నాకు నిరుపమాదేవి జ్ఞాపకం వస్తుంది. మీ యిద్దరి రచనావిధానం ఒకటే.

నాలుగురోజులనించీ జ్వరంగా ఉంటోంది. దాహం ఎక్కువగా ఉంటోంది. ఎక్కడికీ కదలటం లేదు - అందుచేత నువు పంపినకాపీ తడేకంగా చదివాను. చదువుతూంటే నా కెలా అనిపించిందో తెలుసా? విలువైన వస్తువులు గల మకాణంలో కొన్ని వస్తువులు చెల్లాచెదగుగా, నిరాదరణగా పడి పుండటం చూచినప్పుడు ... వాటి విలువ తెలిసిన వాడి మనస్సు కెంత కష్టంగా ఉంటుందో నాకూ అలాగే అనిపించింది. ఇలాంటి దశలోనే నిరుపమాదేవి రచనలుకూడా ఒకప్పుడు నా చేతిలో పడ్డాయి.

చెల్లీ! నీవద్ద మంచి విలువైన సరుకులే ఉన్నాయి; అయితే చెల్లాచెదురుగా ఉన్నాయి. నా వృత్తికూడా అదే కాబట్టి దగ్గరఉండి నీచేత రాయద్దామనిపిస్తూ ఉంటుంది. నిరుపమాదేవికి అలాగే తప్పీదు ఇచ్చాను. నీ విషయంలో కూడా అలా చేశానంటే త్వరలోనే మొక్క పెరిగివచ్చి, విస్తరించి, శాఖలన్నీ వికసించిన పూగుత్తులతో నిండిపోతాయి. త్వరలోనే 'వీదీ'లాంటి ఒక ఉత్తమరచన లోకులకు చేకూరుతుంది. కాని అలా జరిగే అవకాశం కనిపించటం లేదు. అందుకు విచారించి లాభంలేదు. అందుకు చింతించి లాభంలేదు.

ఇలానే కోట్లకొలది బుద్ధిగుండులు కావలసిన శిక్షణ లభించక మగిపోతున్నాడు. వాళ్ళింకా ఇంకా చిన్నదేమో ఏదో చెప్త తయారు చేసేవాళ్ళు, గ్రంథశాలల్లో బ్రతికేవాళ్ళు తమ చేపల బుట్టలవంటి పిల్లలతో వంగ సాహిత్యాన్ని కళానితం చేస్తున్నాడు. జీవితంలో వాస్తవిక తత్వాన్ని అనుభవించిన వారు. ప్రేమస్వరూపాన్ని దృఢీకరించారు మూల మూలల్లో ఒదిగే ఉన్నారు. దుఃఖాన్ని తప్తమై అనుభూతి పరివర్తన కాకుండా, చక్కం అవగతం కాకుండా ఉన్న మాహానుభావులే ఈనాడు సాహిత్య బ్రహ్మలై కూచున్నారు. అందుకనే నేటి పాండిత్యం నానాటికీ దిగజారుచూడుంది.

లీలా! హృదయారు భవంలోకి వచ్చిన ప్రతివిషయాన్నీ భాషలో వ్యక్తీకరించకూడదు అన్నిసంగతులూ కొంచెమో, గొప్ప ఇతర దగ్గు నేర్చుకోవాలి. నీకు నీవై నేర్చుకోలేవు. నేనో చెయ్యను చెప్పమ్మా! నీకు తగిన శిక్షణయిచ్చి నీరు పనూదేవివిలాగ తయారు చెయ్యగలనుగాని, అందుకు అజ కాశం ఏదీ నురి? లేకది విచారిస్తే ఏం లాభం?

ఏమైనాగాని ఒక ఉపదేశవాక్యం చెబుతాను. మొదట రాయదలచుకున్నదంతా అధ్యాయాలుగా విభజించుకోవాలి. పథాలుగణాల వంతు రచయిత తనకు తానై, చెప్పకూడదు. పాత్రద్వారానే చెప్పిస్తూ ఉండాలి. అలా చెప్పించటానికి అవ కాశం లేని ఘట్టాల్లోనే గనయిత తానై చెప్పే నాక్యాల్ని పాఠకుడు ఓపిక సడలకండా వింటాడు, మరొకవిషయాన్ని తీసు కుని నిన్నూ, పాఠకులనూ దుఃఖపెట్టకూడదు. చాల విష యాలు పాఠకుల ఊహకు విడిచిపెట్టేస్తూ వుండాలి. కాని పి

యిత కొంత చెప్పటం, మిగిలింది పాతకుడు ఊహించుకోగల గటం... ఇది శిక్షణ వల్ల, బుద్ధి చాకచక్యం వల్ల సాధ్యం ఔతుంది.

ఇవాళనించీ నీకు శిక్షణ ఆరంభిస్తున్నాను. అధ్యాపకాలు విభజించుకుని, నా పుస్తకాల్లో లాగ రాయటానికి ఆరంభించు. రెండు అధ్యాయాలు రాసి నాకు పంపించు. నా సామాన్య శక్తిని అనుసరించి కొట్టివేతలు పెట్టి పంపిస్తాను. కొట్టివేసిన చోట ఎందుకు కొట్టివేశానో రాస్తాను ఇంత పరిశ్రమ నే నెందుకు చేయదలచుకున్నానో తెలుసునా! నీ చేత సాహిత్యమందిరంలో పూజా సామాగ్రిని ఆయత్తం చేయించేందుకే. ఆ సామాగ్రి అల్పమూల్యం కలదిగా వుండరాదు. నేను సూచించిన పద్ధతిలో గల ప్రయోజనాన్ని గుర్తిస్తావనుకుంటాను. ఏదో సభ్యతపాటించి నాలుగు ప్రశంసా వాక్యాల్లో ఇచ్చకాలోరాసి నాకూ నీకూకూడా సమయం వృధాచెయ్యటం నా కిష్టం లేదు.

ఒక్కమాట జ్ఞాపకం ఉంచుకో నా ఆశీర్వాద బలం వల్ల నువ్వు ఎవరికీ తీసిపోవు.

నీ కాపీ నాలుగైదు రోజుల్లో పంపిస్తాను. 'కాలో, కథను నా 'పరిణీత'లో లాగ అధ్యాయాలుగా విభజించి పంపలేవా? చెల్లీ! మొదట చాల కష్టమనిపిస్తుంది. సహనం కోల్పోతే లాభంలేదు. ఇంత కష్టపడ్డ తర్వాతనే వస్తువుకు విలువ వస్తుంది. మొట్టమొదట, 'అనవసరంగా ఇంత పరిశ్రమ చేస్తున్నామే' అనిపిస్తుంది. కాని నిజానికి పరిశ్రమ అనేది వృధాపోదు. ఏదో ఒక రూపంలో ఫలవంతమే ఔతుంది. రాత్రి

చాల పోయింది. ఇక ఇ-తటితో ఆపేస్తాను. ఇవాళకూడా కడుపులో అన్నం పడలేదు. కాగా ఉత్తరం గడచిపోతే రాత్రాను. చదువుకోకుండా కష్టం అనిపిస్తే... ఎక్కడైనా రాత్రీ విస్తృతంగా లేకపోతే... మీ అన్నయ్యను కదూ... చూపించు. నీకు నా ఆశీస్సులు. రాత్రి పన్నెండున్నర అయింది.

సవ్యంగా తయారైన తర్వాత ఏదైనా మాసిక పత్రికలో ప్రచురించు నేనే పంపిస్తే ఏ సంపాదకుడూ కాదనడు. యోగ్యంకాని వచనలు నేను పంపనని వారికి తెలుస్తు. ఇంటి పనులుంటాయి. కాబట్టి రాయటానికి నీకు సమయం ఎక్కువ దొరకదు. కాని మామూలుగా అవకాశం లేనప్పుడే సావకాశం అంటూ లభిస్తు ఉంటుంది. అవకాశం ఉన్నప్పుడే ఏ పనికి సావకాశం వుండదు.

—శ ర త.

౪౦

బాజీ - కివపురం,

24-8-16.

శుభమస్తు! నువ్వురాసిన రెండుపుత్తరాలూ... ఒకటి పెద్దది, ఒకటి చిన్నది... నిన్న వొకటి, ఇవాళ ఒకటి అందాయి. మొదట నా గొడవ క్లాస్ చెబుతాను. నేనెప్పుడూ అన్ని దరవాజాలూ, కిటికీలూ తెరచివుంచే ఇంట్లో నిద్రపోతూ ఉంటాను. తెల్లవారుఝామున నిద్రమెలకువ వచ్చి చూద్దాను కదా పక్క, దిండు అన్నీ వర్షానికి పూరిగా తడిసిపోయాయి. నా వొళ్ళంతా చలిలో వొణికి పోతోంది. లోగడదినం సాయంత్రంకూడా ఇంటికి తడిసేవచ్చాను. ఈ రెండు కారణాల

వల్ల జ్వరం వచ్చేసింది. వెంటనే లగ్గలేదు జ్వరం రోజురోజుకూ ఎక్కువైంది. ఇప్పుడు తగ్గింది. మరొక సంగతి ఇంకా తనూ పాగా ఉంటుంది చాలరోజులనంచీ కుడి మోకాలుకు కొంచెం దిగువన దువడగా ఉంటోంది. నాలుగు రోజులక్రితం తెల్లవారి వేచేసరికి ఆభాగంలో ఎర్రగా 'ఎగ్జిమా'లాగ పొడ నూపింది. కొంచెం పొట్టుగావుంది. సంజురోగం కూడా ఇలాగే ఆగంభమాతుడని విన్నాను. కాని అదేమిటో ఇతనకూ విచారించి తెలుసుకోలేదు సంజురోగమే పట్టుకుంటుందను కున్నాను, టిచర్ అయోడిన్ తగిలించాను మాటిమాటికీ తగిలించటంవల్ల దాని రూపం భయంకరంగా మారైంది. ఇ-సంజున్యాధికింద పరిణమిస్తేనే బాగుంటుందనిపించింది. డాక్టరువచ్చి దాన్ని బాగా వెచ్చపుట్టేలాగు వొత్తాడు. నేను బాధ పడుతుంటే... "మీకు ఏ విషయంలోనూ కాస్తకూడా ఓర్పులేదు, చాలా వేకు. కాసిక్ ఆడి. ఫోసిడోవేసి ఏమైనా చేసుకోండి. నేను వెతుకున్నాను" అన్నాడు. మరి కాసేపటికి కోపం చల్లంగా ముందుపుచ్చుకోవనీ, మాలిన్ చేయిస్తూ ఉండమనీ సలహాలుచ్చి, రెండుకాళ్ళూ దిండుమీదపెట్టి కదల కండా పడుకోమన్నాను. నీ చెయ్యమన్నాచమ్మా మరి ! పడుకోకే ఉన్నాను. ఇకపోతే చూడోవిషయం: నాకు కడుపు లో ఆమ్లం పేపరుటూ ఉంటుంది. అదొకజబ్బు నేను కొబ్బటి చాల తక్కువ : భోజనం చేస్తూ ఉంటాను. కాని మొన్న యిట్లో ఏరో ఆఫ్ గాని చేసి బలసంతాన తినిపించాను. సరిగ్గా జీర్ణంవలేదు. ఇప్పుడుకూడా పులితేపులు ఎస్తున్నాయి. ఈదేశంలోకెల్లా ప్రసిద్ధిచెందిన సోమంబాతును నేను.

కొంతసేపైగా నమలకలసి వస్తున్నది సాధారణంగా నేనేదీ నోట్లో వేసుకోను. ఇటువంటి నామీద ఇంత అత్యాచారం చేస్తుంటే ఎలా సహించేసి చెప్పి. కాని ఇంట్లోవాళ్ళకే తెలుస్తుంది. నేను సరిగ్గా తిరిగిపోవటం వల్లనే చిక్కిపోతున్నానని, బాగా తినటా మొదలుపెట్టానంటే వాళ్ళలాగే బలిసిపోయి ఏనుగులా తయారౌతానని వాళ్ళు అభిప్రాయ పడుతున్నారు.

స్వర్గీయ గిరీశ్ బాబు 'ఆబూ హసన్'లో ఒకమాట రాశాడు— “స్త్రీలకు ఎక్కడోదేని వాపి. చచ్చిన తర్వాత కూడా తోటారు వాళ్ళు” అని స్త్రీజాతి లక్షణాల తనకి బాగా తెలుసు కామాలు!

ఇకవై సంవత్సరాలనించీ మేము ఈ తిండి విషయం లోనే లాటీలు విసుకకుంటూ వచ్చాం. 'ఆయన అసలు భోజనమే చెయ్యటలేదు—గోజుగోజుకు చిక్కిపోతున్నారు, ఈ యిల్లా, వాకిలి నంట ... ఇంన్నీ ఎందుకు నాకు? అన్నీ వొడలేసి ఎక్కడికన్నా పోయి బైరానల్లో చేరిపోతాను...” ఇలా ఎన్ను మాటలనుకున్నావు? అందుకు నేను అంటాను కదా! “అరె, బైరానల్లో చేరాలనుకుంటే వెంటనే చేసు పోయి; నన్నెందుకా బెదిరించటం?” ... నిజానికి నా బాధ ఎవరూ గ్రహించలేకు. స్వర్గముంటూ ఒకటిపండి... అక్కడ ఒకరు మరొకరిని ఎక్కువగా భోజనం చెయ్యమని బలవంతం చేయటమే ఆచారమైతే అటువంటి స్వర్గం నాకక్కర్లేదు— నర కానికి పోతాను

మరొకసంగతి : ఇకవై గోజుల క్రితం వీధిలో కుక్కలు పోట్లాడుకుంటూంటే వెళ్ళగొడదామని పోయాను. ఇంతలో

ఒక గజ్జనుక్కవచ్చి నా అరచేతిలో దంతక్షతం చేసింది. ఆ దాగ్గాస్సపు కుక్క ఎంత కృతఘ్నుంగా ప్రవర్తించిందోచూడు. దాన్ని నువ్వో గొనుకుక్క బారినించి రక్షించేందుకు నేను పోవే అని నేనీ ఉత్సాహం ఇది. గాయం మానిందికాని నిన్నటి నించీ నుళ్ళీ పోయినా ఉంది.

విన్నాపుకదా ఇక్కడ నా ఆరోగ్య పరిస్థితులు. కాని ఒక్క సుఖకామైన విషయం ఏమిటాటే... నేను వృద్ధుడినై నాను. ఇక ఏదో ఎంతో అకర్మణ్యుడినై కాలక్షేపం చేస్తూ ఉండచ్చు. అనేకకాల దుఃఖాలతో, కష్టాలతో, ఆపదలతో 40 యేళ్లు బ్రతీకారు. నూ ఎంతో ఎనకూ నలభై ఏళ్ళకు మించి బ్రతుకు లేదట. ఈ విషయంలో నూత్రం నేను మా తండ్రిని, తాతను ఓడించాను. ఇంకా కానల్సిందేమిటి ?

పోనీతే, ఈ ముసలివాని చావు బ్రతుకులను గురించి మీరేమీ ఉర్విగ్న చిత్తులు కానక్కర్లేను. కాని చెల్లీ నీకూ సుస్తీగా ఉండని రాశావు. శరీరాన్ని కాపాడుకో - ఎక్కువ పరిశ్రమ చేయకు - వాళ్ళు నయమై ఇంటికి వచ్చాక చూడచ్చు. నీ రచనలన్నీ నిష్కా చదవనాను. వాటిలో ఉండ వలసిన వన్నీ వున్నాయి. శీఘ్రం ఒక్కటే తక్కువగా కని పిస్తోంది. నాహిత్యాన్ని సృష్టించగల నేర్పు ప్రజ్ఞ వుండాలమ్మా ! కేవలం అనుభవాన్ని క్రొడిచిరిస్తే చాలదు. కాని నాదీ అదేవృత్తి కాబట్టి త్వరగానే నీు ఎనకూమైన విషయాలన్నీ నేర్చుతాను.

ఎంత రాయాలో... ఏ అంశాల్ని విడిచిపెట్టేయ్యాలో -

“దశ జాతా సభో సత్యవయో
కవి తప మనఃభూమి రామేర్ జన్మస్థాక్
అయోధ్యాక్ చేయో ధేర్ సత్యజానే.”

ఇంత సత్యమైన మాట మరొకటి లేదు. చెల్లీ ! అనుభవంలోకి వచ్చిన సంఘటనలన్నీ చిత్రించకూడదు కొన్ని వున్నవి వున్నట్టుగా రాయాలి; కొన్ని చూచించి విడిచివెట్టాలి. కొన్నింటిని పాఠకుల ముఖతః చెప్పించాలి. కేవలం వృత్తరాల ద్వారా... నీ రచనలలో మంచిచెడ్డలు చూపుతూ మాత్రమే నేను చేయవలసిన సాయమంతా చేయలేకపోవచ్చు. కాని తప్పకండా ప్రయత్నిస్తాను. ఈ శీతాకాలం గడిస్తే మీ దేశంలోనే పది పథాలుగురోజులు మీకు దగ్గరగానే ఒక రుల్లు తీసుకుని వుంటా. కొంత నీకు సాయపడతాను. ఒకవేళ అప్పుడు కూడా... నావొంట జీర్ణించిన సోమరితనమే ఆవరించేటటువంటి నేనే చెయ్యలేను.

మహిళలు ! వాళ్ళకు శుభమస్తు ! వాళ్ళలో చాల మందితో నీకు పరిచయం చెయ్యటం లేదు. బాగా చదువు కున్న మహిళలు చాలామందే వున్నారు. వాళ్ళలో నలుగురై గురుకి తప్ప మిగతా వాళ్ళందరికీ నేనంటే భయమే. వాళ్ళ ఆంతర్యం నాకు బాగా తెలుసునని వాళ్ళకు అనుమానమే. అందుకేనే వాళ్ళకు నా యెదుట బోనులో వున్నట్టుగా వుంటుంది. వాళ్ళ వ్యవహారమంతా కృత్రిమంగానే వుంటుంది. సంకుచిత మైన మనుస్సులు వాళ్ళి. అంత సంకుచితమైన మనుస్సులు గల యువతులు వంగదేశంలోకెల్లా వాళ్ళే. నేను అస్పృశ్యత పాటించను. ఎవరు అన్నం వడ్డించినా తింటాను.

కాని...మహిళల చేతిమీదిగా ఇచ్చిన ఎస్తువేదీ తినను. బ్రాహ్మణ దంపతులకు పుట్టి, బ్రాహ్మణ యువకుని వివాహం చేసుకున్న యువతులు నడ్డిస్తేనే తింటాను. మన సమాజంలోని వాళ్ళే కావచ్చు. అయితే మాత్రం ఏం? సంకరజాతి వాళ్ళ చేతిమీదిగా ఏ వస్తువూ తినను. ఇంత బాబు పెద్ద పెద్ద ఆశయాలు వర్ణిస్తూ వుంటాడుగాని నిజానికి అతనికి చాల మూఢ నిశ్వాసాలు వున్నాయి, అని చాలమంది అంటూ వుంటారు. నాకు మూఢనిశ్వాసాలేమీ లేవు. నాకు వాళ్ళంటే కోపం కాబట్టే వాళ్ళించిందేమీ నేను ముట్టుకోను...మహిళలకు పుట్టిన ఆడపిల్లలు చాలవరకు వికారరూపం గలవాళ్ళే. సబ్బులు, పొడర్లు, విలుగల దుస్తులు ఎంతగా వుపయోగిస్తే మాత్రం ఏలాభం? కేవలం అయిదారుగురు కంటే దర్శనీయమైన రూపంగల పిల్లలు నాకు కనిపించలేవు. బి. ఏ వ్యాసై నంతమాత్రాన వాళ్ళు మన ఆడపిల్లల కన్నా బుద్ధిమంతులని చెప్పటానికి వీలేదు.

స్త్రీలను నిందిస్తున్నానని నీకు నా మీద కోపం ఎందుకేమో! కాని నాకు హృదయాంతరాళంలో మీరంటే ఎంత ఆదరమో, గౌరవమో! నీకు తెలుసునా? కేవలం వాళ్ళ ఆడంబరం, ఎంతో చదువునున్న వాళ్ళలాగ చలామణి అయ్యేందుకు వాళ్ళు పడే వుబలాటం, కుసంస్కారాలించి బయట పడ్డామంటూ వాళ్ళు సూపే అహంభావం, వాళ్ళ మీడి మీడి జ్ఞానం చూస్తూంటే నాకు అసహ్య మనిపిస్తుంది, అంతే.

వాళ్ళ సమక్షంలో నువ్వు పరిహాస పాత్ర మాతానా? వాళ్ళలో ఒక అరడజన్ మందిని బండిలో ఎక్కించుకుని

కాన్పుక్. జైలుకి తీసుకుపోయి విడిచిపెట్టి వచ్చానుటే నాకు నచ్చినపని చేసినదాని వాతావు.

‘అన్నయ్య మర్యాద?’ సీకేం తెలుస్తుంది. నీ కెవరూ అన్నయ్యలు లేరుకదా!

నీ భర్తగారి బొదార్యాన్ని తెలుసుకుని నేను చాల సంతోషించాను. వారికి నా హృదయపూర్వకమైన ఆశీర్వాదాలు. కాని వారికి నే నొక్క సంగతి చెప్పాలి: నేను చిన్నప్పటినుండి ఆరు ఏడువందలు మంది కులత్యాగం చేసిన వంగదేశ స్త్రీల ఇతి హాసం సంగ్రహించాను. అందుకు చాల భరణి ఖర్చు అయింది కూడాను. కాని చివరకు నే నొక గురు పాఠం నేర్చుకోవలసి వచ్చింది. నాకు ఒక పెద్ద చెడవేళ వచ్చేసింది. ఒక్క విషయం మాత్రం అందరికీ తెలిపాను. ఇలా కులత్యాగం చేసిన స్త్రీలలో నాటికి 70 మంది భర్తల కాపురం చేస్తున్న వాళ్ళే. చింతంతురులు చాల తక్కువమంది వున్నారు. మొగుడు బ్రతికివుంటే యేం? రాత్రిం బవళ్ళు పవారా కాస్తూ వుంటే యేం? చింతంతువైతే మాత్రం ఏం? అనేక కష్టాల మూలంగానే స్త్రీ తన భర్తాన్ని కోల్పోవటానికై తే సిద్ధపడుతుంది. పగవుగవుని రూపాన్ని మోపించికాదు. ఒక భీభత్స ప్రవృత్తికి లొంగిపోయి కాదు. అసలైన భర్తాన్ని కోల్పోయి బయటికి పోయి మరేదో గొప్ప వస్తువును పొందుదామని కాదు. కేవలం తానున్న పరిస్థితులలో నించి విముక్తి పొందుదామన్న కోరికతోనే మరో దుఃఖాన్ని తలకెత్తుకుంటున్నది ఈ విషయాలన్నీ నీ కర్థం కావేమో! నేను చెప్పటం కూడా ఉచితం కాదు. ఇంతకూ నువ్వు అవటం స్త్రీవి మాత్రమే

కాదు. నాకు తెల్లలివి కూడాను. ప్రపంచంలో స్త్రీ) తుచ్చ వస్తువేమీ కాదు.

నువు పంపిన కథలో నిజం ఎంతో, కల్పన ఎంతో నాకు తెలియదు. కల్పనే అయితే నీ ప్రజ్ఞ మెచ్చుకోవలసిందే. రచనలో మితిమీరిన సాహసం కనిపిస్తోంది. అతిథేనరు? పవిత్రుని గురించి కొంచెం చెప్పాలి. అతన్ని నేను చాల కాలంనించీ యెరగను. కాని పరిశుద్ధమైన ప్రవర్తన కలవాడని, మంచి కుర్రవాడని మాత్రం ఎరుగునును. బహుశః నిన్ను అక్కా అని పిలుస్తుంటాడేమో. నీ కన్నా మూడు నాలుగు నెలలు చిన్న అయి వుండచ్చు. అతని వల్ల ఏ స్త్రీకీ, ఎటువంటి కష్టమూ కలగదు. అదీగాక నువు కూడా స్వచ్ఛమైన బంగారానివే కదా! అతడు నీ చేతిలో సుశిక్షితుడని నా విశ్వాసం. అతడి మధ్య ఒక ప్రచారం చేస్తున్నాడని విన్నాను. కొద్దిరోజుల్లోనే వంగ సాహిత్యంలో ఒక నూతన రచయిత్రి పొడ సూపుతుందని, ఆమె ఇప్పుడున్న రచయితల కే మాత్రమూ తీదపోవనిన్నీ. నిన్న నొక వ్యక్తి వచ్చాడు నా వద్దకు 'మిలన్' అచ్చువేస్తానంటూ నేను ఇవ్వలేదు. పత్రికకు పనికిరాదని చెప్పి పంపేశాను. మనకిప్పుడు తొందరేం లేదు చాలమంది బాగుందని పొగుడుతారు, నాకు తెలుసు. కాని బాగుండలేదని విమర్శించే వాళ్ళు చాలమందే వుంటారు. అదికూడా నాకు తెలుసు నేను ఒక సంవత్సరం ఓపికపట్టి చూచి చివరకు ఒకమాస పత్రికకు ప్రచురణ యోగ్యమని పించినప్పుడు పంపిస్తాను.

నిన్ను శిష్యురాలుగా స్వీకరించటానికి అంగీకరించాను. కాని చెల్లీ! చివరకు నన్ను అణగదొక్కే విద్యమాత్రం ప్రక

టంచదు సుమీ! నిరూపమాదేవి అలాగే చేసింది. ఇప్పుడామె నన్ను మించి పోయింది. నువు అలాగే మించిపోవచ్చు. ప్రపంచంలో అనేక విచిత్రాలు సంభవిస్తూ వుంటాయి.

కాని నీకు జబ్బు నయం అయిందనీ, పూర్తిగా ఆరోగ్యం చేకూరిందనీ, ఎప్పుడు తెలుపుతావో అప్పుడు ఆలోచిస్తాను. జబ్బు రాళ్ళను నేను కెవ్వలుగా అంగీకరించను. నువు ఆరోగ్యంగా వున్నట్టు డాక్టరు సర్టిఫికేట్లు పంపించాలి; చెబుతున్నాను నే నెంతో శ్రమపడి నీకు నేర్పుదా మనకుంటున్నాను, ఆ శ్రమ వృథా అయిపోవటానికి నేను ఒప్పుకోను.

“మీకు పగిచితమైన శ్రీరామపురం” అని ఒకసారి రాశావు. జయరాంపురం మాత్రం అపరిచితమా! అక్కడి మలేరియా వ్యాధినీ, చేల్వీ మరొకవరన్నా మరచిపోతారు గాని నేను మరచిపోతానా? ఆ భయంకరమైన నిరుడు వైశాఖ మాసంలో ఆ వూరుకు ఒకరు విందుకు పిలిచినా నేను పోలేదు. జయరాంపురంలోనే మరొక అమ్మాయి వుంది. ఆమె నన్ను అన్నా అని పిలుస్తూది, నే నామెను చెల్లీ అంటాను.

దేవారీ వెనుతున్నావా? ఒకప్పుడు... నువు ఇంకా అప్పటికి పుట్టివుండవు... నెలకొండ కాని ఒడ్డున గిన్నెపళ్ళు ఏరుకునేవాణ్ణి వలవేర చాపలు పట్టేవాణ్ణి. చాలా రోజుల క్రిందటి సంగతి. అప్పటికింకా రైళ్లు ఎడలేదు. చిన్న చిన్న స్టీమర్లు మీద వెళ్లేవాళ్లు. మీ బంగళాకూడ నా కక్కడికి కనిపిస్తున్నట్టే ఉంది. మీ యింటి వాళ్లతో కలుపుంటే కూడ చేకవైపున సూర్యుడు ఉదయిస్తాడు కదూ! ఆ రోజుల్లో ‘సత్తెచౌరా’ అనే పేరుగల రేవు ఒకటి వుండేది. అది మీ యింటికి సుమారు రెండుమైళ్ళ

దూరంలో చూడండి. కొంతవేపు అక్కడికి వెళ్ళి కూచుండి నాణ్ణి చూడండి. ఆ రేపు మనో మో మరి!

‘ఘమకట్’కు వెళ్ళవచ్చు, రావచ్చు కష్టమేమిట. సరే. నీకు బాగాను గుర్తించి ఇన్ని విషయాలు ఎలా తెలిశాయి. ఇక్కడి మేజిస్ట్రేట్ మూగవాడిని నీ కెగు తెచ్చారు? మూడవలే నుండి రావటానికి పా.ట.ని స్వీకరిస్తున్నావని నీ కెగు చెప్పారా? ఒకప్పుడు నువు నిజగా బర్లాలో ఫంక్షి పూతు... ఎక్కడ ఉండేదాని? ఈ కేశంలో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు నేను చూడ ప్రదేశమంటూ లేదు. అయినా వంటి మందబద్ధి జమీందార్లు ప్రపంచంలో చాల అల్పసంఖ్యాకులుగా ఉంటారు.

‘రాజ్యలక్ష్మి’ ఎక్కడ దొగుకుతుంది? అది మొదటినించి చివర వరకూ హృదయాన్ని స్పృశించే కథ. శ్రీకాంత్ ఒక నవల; అంతకంటే మరేమీ కాదు. ఆ వదంతులన్నీ నిరాధారాలు, వాటిని గురించి ఆలోచించ నక్కరలేదు. కథ నిజంగా జరిగిందేనా? ఎవరి కథ అది? ధీర్ఘాయతన ఎప్పుడూ అదే నీకు నాకు ఆశీర్వాదం. శరీరారోగ్య విషయమై ఏ మాత్రమూ అశ్రద్ధ చేయద్దు. నిన్నెప్పుడూ నేను చూచి యుండలేదు. అయినా నీ వంట నాకింత వాత్సల్యం ఎలా కలిగిందో నాకే తెలియదు. అదంతా బహుశః నీ అదృష్టం. నే నింత సోమరిని కాకపోతే నిన్ను చూడడానికి ఎప్పుడో కానుప్పడు వచ్చియుండేవాణ్ణి. కాని అది సాధ్యపడేది కాదు; నాకు తెలుసు.

నీ యిద్దరు పిల్లలకూ నా ఆశీర్వాదాలు. వాళ్ళకు తల్లి దండ్రులు గునాతే సంక్రమిస్తే ప్రపంచానికి కృతార్థత. నువు వాళ్ళకు మంచి తప్పను ఇవ్వాలి. అందుకు నువు దీర్ఘ జీవితం యుండాలి. చచ్చిపోతే ఎలాగ? అప్పుడు నాకు కూడా కష్టంగా ఉంటుంది.

నువు అంత క్రమబద్ధంగా ఉత్తరం రాస్తే నేను ఇలాగ ఒక వరుస, క్రమం లేకుండా జనాబు రాసినందుకు సిగ్గు పడు తున్నాను.

నువు పంపిన కథలోని ప్రథమ అధ్యాయం గురించి ఈ సారి ఉత్తరంలో రాస్తాను.

నీ ఆత్మ య్య,
—శ ర త.

౪౦

బాజీ - శివపురం,
భాద్రపదం, 1896.

శుభమస్తు ! నీ ఉత్తరం చేరింది; సంగతులు తెలిశాయి. నిరూపమాదేవి మీద నేను చాల ఆశలు పెట్టుకున్నాను. కాని ఇమె ఒక్క 'దీదీ' రాసింది; మరేమీ రాయలేదు. ఎందు వల్లనో నీకు తెలుసా? వారం వ్రతం, జపం - తపం ఇత్వాది కర్మకాండతో ఆమె హృదయంలోని మాధుర్యం య వస్తూ ఇగిరిపోయింది. యన హిందూగృహాల్లో స్త్రీలంతా కొంచెమో, గొప్పో యీ కర్మకాండలో మనిగే వుంటారు. పోనీ, ఆ మాటకేమి? ఇప్పుడు నీమీద పెద్దఆశలు పెట్టుకుని ఉన్నాను. వ్యక్తి జీవితంలో సంధికాలం అనదగిన వయసులో వున్నావు.

అమకనే నీకు శిక్షణ గొప్పటానికి సిద్ధంగానే వున్నాను. అందుకనే నీ రచన లేని ఇప్పుడు ప్రచురించటానికి నేను అంగీకరించటం లేదు. నీ రచనలూ; నీ పేరూ అచ్చులో చూడాలని చాలనుంది ఆశ్చర్యపడుతున్నట్లు నాకు తెలుసు. అయినా నువ్వు ఇంకా ఒక్క సాచిస్మం ఓపిక పెట్టగలవని నే నెరుగుచును.

నిను నేను శిక్షణ ఇచ్చగల అవకాశాలు పూర్ణంగా లేవు. అట్టి సవనకాశాలు లభిస్తాయన్న ఆశలూ లేవు. అయినా నే నొకనారి ఆ చాయలకు ఎన్నాను. ఎచ్చినప్పుడు నిన్ను తప్ప కూడా కలుసుకుంటాను. 'ఇన్నాళ్ళవీచీ నా పుస్తకాలే చదువుతాను. ఇంత చదువుతున్నా నేర్చుకో లేకపోయానే. ఎప్పుడు ఎచ్చి పెండు నోజుల్లో నాకు నేర్పేదేమిటి?' అని నువు అనుకుంటావేమో! ఆ మాటా నిజమే. నిజానికది నేర్పేదీ, నేర్చుకునేదీ కాదు. కాని... "తులసి చవిసాయే సమయంలో" అంటూ గాత్రావు. చవిసాయన్న తులసివి గురించి... మళ్ళీ కథలో ఎక్కడా గా. గుంపిరి గురించి మొదటే రెండుపేజీల ఇతివృత్తం రాయటం ఎల్ల సాధకునికి వినుగు కలుగుతుంది. నేనే దగ్గగుంటే ఈ సంగతి నీకు... అదంతా రాయకముందే చెప్పి వుండేవాణ్ణి. నువు కథ ఎక్కడ ఆగిపోయిందా అని చెప్పే ముందు గానే... కథ ఎలా ఆగిపోయిందా అన్నదే చాల కష్టమైన విషయం అని సూచించేవాణ్ణి గ్రంథ సానేక్ష్యం యావత్తు అది ఆగిపోయిన తీరుమీదే ఆధారపడి ఉంటుంది.

"ఒకనాడు తులసీదేవి శంకర్లవాడని బూడిద అయి పోతుంది. ఆమె కూతురు, ఒకచూడేళ్ళిల్ల మంజరి చేదననే స్తబ్ధ చిత్తయై నిల్చుని వుంది. మండుతొవున్న కాష్టజ్వాలలు

ఆమె ముఖఫలకంలో చిత్ర విచిత్రంగా ప్రతిఫలిస్తూ ఉన్నాయి. చాలా సేపు చూడగా ఆమె ముఖంవైపు చూచినవాళ్ళే లేదు. చివరకు హఠాత్తుగా తారాతరకుదాసి దృష్టి ఆమెవైపు ప్రసారితమైంది. ఆమె చకితమయింది. చికిమీద ఇంతకుముందే భస్మపటామై పోయిన ఆ శృక్తి తన బాల్యహావాన్ని కాకొని ప్రత్యక్షమైవచ్చి తోచింది. చక్కని చూపం ఆమెదే. ఆ శాంతి మాధుర్యరేఖలు ఆమెవే ముఖం గాఢ విషాదమేఘా వృక్షమై ఉంది. తల్లి చనిపోయిన ఆ పసిదాని ముఖం చూచే సరికి ఆమె చితిత వృద్ధయంలో అనేక సుఖరఃఖ మిశ్రితాలైన కథలు చలనచిత్రాలలాగా దొరికిపోయాయి. ఒకనాడు తులసి భర్తను కోల్పోయి, దుఃఖంతో, నిరాశతో తన యింటికి వచ్చింది. ఆమె తన యింటికి రావటమండే మొదటిసారి. అప్పుడు నించీ తులసి తన చూపం లానణ్యం లోకులకు కనిపించుకుంటూ ఇంటి చాకిరిలో నిమగ్నమై వుంటూ...” ఇలా అంటుంటే ఎలా వుంటుంది? పూర్వాధను ఇలా ఎంత సంక్షేపంగా ముగిస్తే అంత బాగుంటుంది. ఎందువల్లనంటే... ఈ విషయం ఇక్కడేగాని కథలో మరింతక్కడా రాదు. కాబట్టి ఆ గత సమచారాన్ని వి సరించి చెప్పాల్సిన అవసరంలేదు. కథరాస్తూ వున్నప్పుడు ‘ప్లాట్’ ను గురించి ఎక్కువగా ఆలోచించిన అవసరం లేదు. కథలో వచ్చేపాత్రల చరిత్రను ఒకసారి స్కో నీవు మననం చేసుకోవాలి, నీ తండ్రిని, నీ భర్తను నువు బాగా ఎరుగుదువు. అలాగే నీ కథలోని పాత్రలందరినీ నువు బాగా ఎరిగివుండాలి. ఆ పాత్రలు తమ తమ గుణాల్ని, దోషాల్ని, పురస్కరించుకుని ఏ రీతిలో పూర్ణశృక్తిత్వాన్ని పొందగలరో

అది నిర్ణయించాలి, ఉదాహరణకు నీ కథలో మీ తండ్రిగారు నీ భర్త పాత్రలనుకుందాం. మీ తండ్రిగారు తన కార్యకలాపాల్లో, నీ భర్త తన ఉద్యోగంలోగాని, బౌద్ధావ్యంలోగాని, త్యాగబుద్ధిలోగాని పరిపూర్ణత గాంచినప్పుడే నీ కథాచన ఆరంభించాలి. మొదటినించీ నాటు ఒకటి తీసుకుని తలబద్దలు కొట్టుకోకూడదు. అలా రాసినకథ చదివి లాభంలేదు.

ఇంకా ఇటువంటివే చిన్నవి, పెద్దవి ముఖతః చెప్పవలసిన అంశాలు చాల వున్నాయి. అవన్నీ ఉత్తరాలద్వారా నీకు తెలపటం కష్టం. ఏనాటికైనా నీకు ఈ రహస్యాలన్నీ చెబుతాను. కాని ఎప్పుడు చెప్పగలనో, ఆ సుదినం ఎప్పుడు వస్తుందో బ్రహ్మకు తెలియాలి. నీకు నా అసంఖ్యాక అశీర్వాదాలు.

నీ అన్నయ్య,

—శరత్ చంద్ర చట్టాపాధ్యాయ.

౪౨

బాజీ - శివపురం,

24-11-16.

శుభమస్తు ! నిన్న రాత్రి దీదీగారింటినించి తిరిగి వచ్చేసరికి పదిన్నర అయింది. నీ ఉత్తరం, సరోజరాసిన ఉత్తరం-రెండూ పడివున్నాయి, సరోజ ఇంగ్లీషులో రాసింది. అమెకు వచ్చినంత ఇంగ్లీషు నాకు రాదు. అందుచేత ఎంత చదివినా ఉత్తరం బాగా అర్థంకాలేదు. ఎప్పుడైనా ఆంగ్ల భాషా పండితుడైన మిత్రుడు దొరికినప్పుడు అతనిచేత చదివించుకుని జాబు రాస్తాను.

నీవీ అ తగారి అంత్యక్రియలు గొప్పగానే జరిగాయి. నాకు వేళేపని ఒకటి వున్నది. వారి ఎస్టేటులో ఇన్ స్ట్రూమెంట్ జ్వరం వ్యాపించింది. దీని, బిక్ ఆ జ్వరానికి చాలమంది చచ్చి పోయారు. మందులపట్టె తీసుకుని వెళ్ళాను. ఇద్దరి మాత్రమే చూసారు. ఇంకా కాస్త ఓపికపడితే ఇంకో ఇద్దరు, ముగ్గురు దొరికే గాళ్ళు. కాని అలసిపోయాను. నా దగ్గర మందులు అయి పోయాయి. రోగులు భగవంతుని చరణాల దగ్గర ఆశ్రయం పొందుతూ వున్నారు. మళ్ళీ మందులు తీసుకు వచ్చాను. తిరిగి యింటి కొచ్చాను. కాని రేపు ఉదయానికల్లానాకే జ్వరం పట్టు కొన్నేట్లుంది. ఇనాళ ఎలాగో బైటికి రాజేదు, లోపలే అణగి పుగి. రేపుకూడా ఇలాగే అణగివుంటే మాత్రం ఎటుండి వెడతాను.

నీ అన్నయ్య,

—శ ర త్.

౪౩

బాకీ - శివపురం,

30-8-1921.

శుభమస్తు ! వారిశాల కాన్ ఫరెన్సుకు వెళ్ళాని నాకు చాల కోరిగ్గానే వుంది. కాని నేను కొత్తగా ఏర్పరచిన యీ పాఠశాల పనుల్లో ఎక్కువగా నిమగ్నుడనై యున్నాను. వెళ్ళటానికి వీలు చక్కదనుకుంటాను. ఇదివరకు నాకు పరిచితులై వుండిన కాగ్యకలాపాలపించి పూరిగా విరమించుకోవాలని కూడా నాకొక ఉద్దేశం వుంది. అదీగాక ఇప్పుడు నేను అనుసరిస్తూన్న ఈపనిపాట్లలో ఆనేకలోపాలు, కష్టనష్టాలు వున్నాయి. వీటన్నిటినీ అనుభవించేందు కిప్పుడు నాకు పీట పు వచ్చింది. ఈ

నుష్టి జీవితం అనే వలకు చాల వుచ్చలు వున్నాయి. తీరిగ్గా కూచుని ఈ వుచ్చలన్నీ విప్పే వయసు కాదు. నా కిప్పుడు తొందరపనులు చాల వున్నాయి.

సరోజ రాసిన ఉత్తరాన్ని బట్టి మీ నాన్న గారికి బాగా ఆరోగ్యం చిక్కినట్టే భావిస్తున్నాను. నాకబురు మీకు ఎప్పటి కప్పుడు తెలుస్తూనే వుంటుంది. అందుకు నా కేమీ సందేహం లేదు. సదా నీకు నా ఆశీర్వాదాలు. నేను మళ్ళీ వ్యాకుల చిత్తుడనై పోకుండా మీరు భగవంతుని ప్రార్థించండి.

నీ అన్నయ్య, శరత్.

౪౪

బాజీ - శివపురం,

27 జూన్ 1931.

శుభమస్తు! లీలా! ఇవాళ నీ ఉత్తరం చేరింది. తీరికే పోయినందువల్ల వెంటనే జాబు రాయలేక పోయాను. చెల్లీ! నిజంగా నాకిప్పుడసలు తీరిక ఉండటంలేదు. కాంగ్రెస్ కార్యక్రమం సార్ధకం అయినతర్వాత, నాకు మళ్ళీ తీరిక అంటూ చిక్కుతుండేమో! నా కిప్పుడ సమానమూ...రెండు సం. శ్మరాల క్రితం గాంధీజీ నడపిన సత్యాగ్రహపు రోజులే జ్ఞాపకం వస్తూవుంటాయి. నేను అప్పుడొక వాలంటీరును. నా ప్రక్కన ఒకడు, ముందున్న అయిదారుగురు గుండ్లుతగిలి పడిపోయారు. నే నప్పుడు పారిపోలేదు. గుండు నాకు తగలలేదు. ఆ నాడు ఆ మెసిన్ గన్ గుండు నా కెందుకు తగలకుండా పోవాలి? అనేకసార్లు తలవంచుకుని ఆశ్చర్యపోతూ వుంటాను. ఈనాడు దాని ఆవశ్యకత ఉన్నట్టు తోస్తోంది.

నీ అన్నయ్య, శరత్.

1 జనవరి 1953

శుభము! గయనుంచి తిరిగి వచ్చేవాడు. కాంగ్రెస్ సమావేశాలు పూర్తిగా మూడే వచ్చినాను. కేరళాలోని పూర్తిగా చెడిపోయింది. నందకు వెళ్ళేముందే ఒక ఉత్తరా రాద్దానుచుకున్నాను. కాని నాయలేదు. గయకు వెళ్ళాక అక్కడినుంచి రాద్దానుచుకున్నాను; కాని జలానూ చెయ్యలేదు. ఇప్పుడింటికి తిరిగి వచ్చాక జనాబు రాస్తున్నాను. ఇప్పుడు రాద్దాం, అప్పుడు రాద్దాం అని అనుకుంటూ ఉండటం చివరికి రాయకుండా వుండటానికి విచారాలు కూడా విలువ వుంది తుచ్చమైన విచారాలు కానవి. కాని ఈ సన్ధి అందరూ గ్రహించారా? అ బాగు: “అబ్బాయి! నీ విలువైన అంశాలన్నీ నీ దగ్గరే అట్టిపెట్టుకో. మా అమూల్యమైన ఉత్తరానికి మాత్రం జనాబు ఇన్సూ-మా కంటే కానలసింది” అని.

ఒకప్పుడు నేను చాల దయాదాక్షిణ్యాలు కలవాడినని అందరూ అంటూ వుండేవాళ్ళు. కాని ఇప్పుడు, అన్నలు, తమ్ములు, అక్కలు శిల్లెళ్ళు, బంధువులు నాలో దయాదాక్షిణ్యాలు తులమెత్తుకూడా లేవంటున్నాను. ‘అందులో కూడా ఒక విలువ వుంది’ అంటాను నేను. కాని వాళ్ళు... “ఆ విలువతో నూకు సంబంధం లేదు. ఇదివరకు నీ వద్ద వుండిన ఆ విలువైన వస్తువే నూకు కావాలి” అంటారు. మా ఇంటి ఆవిడకూడా వాళ్ళతో కలసి అదే పాట పాడుతోంది. పైగా ఆమెదే అందరినోకీ ఉచ్చస్థాయిలోని స్వరం.

నీ అన్నయ్య, కరణ్.

బాజీ - కిశపురం,

* ౩^వ మే 19 ౩.

శుభమును! చాలవోజులైంది నా కొక నువ్వున సుభ
మించింది. బడి సాగినన్నాళ్ళు ఫరచాలేకు; బొల్తాపడిందంటే
కొంప మునిగిందన్నమాటే, ఇల్లు ఇంకా పూర్తికాలేదు; బావి
పని అంభించలేదు. ఈ యేం అన్నిపనులు పూర్తి నెయ్యా
ల్సిందే అనుకున్నాను. కాని కూడిబెట్టి వుంచిన డబ్బంతా
అయిపోయింది. పనులన్నీ ఆగిపోయాయి. అదిగాక చాల
మగిడిదగ్గర తెచ్చిన వైకంకూడా పురుసులో పడిపోయింది.
నేను మోసం చేసేవాణ్ణి కాదన్న నమ్మకంచేతనే వాళ్ళు
ఇచ్చారు. ఇప్పుడు వాళ్ళకివ్వాలన్నది ఒంతా ప్రసాదిగిక్కుకూడా
తీరేయ్యాలి. అనేకవంతు బాధవుల్ని సాపించాల్సిన భారం
కూడా నా మీదే ఉంది. నాళ్ళకిప్పుడు నేనే చెప్పాలో
నా కళ్ళం కావటం లేదు. నేను ఉపచాసాలు వున్నందునెల్ల
వాళ్ళు కూడా ఉపచాసాలు వుండొనకో. భగవంతుడేదో
ఇస్తే సకేసరి. కాని ఆయన ఇచ్చాడు. మానవుడు నిండు అకలి
తోనో - ధాతితోనో చచ్చిపోవలసిందే రెండవూకు
రోజుల్లో ఎక్కడికన్నా లేచిపోయి రాత్రిబగయ్య సర్దిశ్రమ
చేసి అయిదారువేలు సొపాదింపకు రానలం అయ్యోచిస్తు
న్నాను. ఏమైనా ప్రయత్నిం భరిస్తుందో తేనో చెప్పలేను.
ఇంత కంటూం పెట్టుకుని చాలవిచారంగా ఉంది.

నీ అన్నయ్య, శరత్.

శుభమును! కొన్నాళ్ళనించీ ఊళ్ళో వేరు. ఇలాంటి ఊరు మూడు గంటల క్రితమే వచ్చాను. రావటంతో నీ పోయకర్డు చూచాను.

మీ కాజీవజరుల్ ఇస్సాల్ దుగళి జైల్లో నిరాశాన దీక్షపూని చావుకు సిద్ధమైవున్నాడు. ఒంటిగంటబాడికి బయలుదేరి వెళుతున్నాను. ఇంకా చూడడానికి అనుమతి ఇసారో లేదో ప్రయత్నించి చూస్తాను. అట్టి అవకాశం దొరికితే నిరాశాన గీక్ష మానుకోమని బ్రతిమాలుతాను. బ్రతిమాలినా అతడు వినకపోతే ఆశలు ఎదుర్కోవలసిందే. అతడు చక్కని కవి. రసభాసురు మినహా ఉన్న అతనిలాంటి గొప్పకవి మరెవరూ లేరు.

నీ అన్నయ్య, శేఖర్.

౪౮

సామతాబెడ్, పాపత్రాన్ పోస్టు,

హావడా జిల్లా, 18 మార్చి 1933

శుభమును! లీలా! నీ ఉత్తరం అందిందమ్మా! ఇలాగే తాను నీ శ్మశానసమాచారాలు తెలుపుతూ ఉండు.

నాకు ప్రభాస్ సన్యాసి అని ఒక సోదరుడు వున్నాడు. నువ్వు విచే వుంటావు. అతడు కొన్నాళ్ళకింద బర్మానించి వచ్చాడు. మొన్న మంగళవారం రాత్రి జ్వరం వచ్చింది. ఇలాగే మాటిమాటికీ జ్వరం వచ్చి శరీరం శిథిలం అయిపోయింది. ఇక ఆ శరీరాన్ని పరిత్యజించాల్సిందేనని మాటిమాటికీ చెబుతూ

వచ్చాను. విన్న తరువాతగది విడిచివెట్టి బంటిగంటప్పుడు నన్ను వెతుక్కుంటూ వచ్చి నా గుండెమీద తలవెట్టి ప్రాణం విడిచేశాను... ..

నీ అన్నయ్య, శరత్.

౪౯

బాబే - శివపురం,
28-3-1935.

శ్రీహరిదాసు శాస్త్రికి:

మీ ఉత్తరం చదువుకున్నాను. ఈ సారి కాశీలో వున్న అంతమందినూ మీగు ఒక్కరే నాకు ఆశ్రియములా కనిపిస్తున్నారు. కాని మిమ్మల్ని గురించి నాకేమీ తెలియదు. మీ ఉత్తరం చాల పెద్దది. చదవటానికి చాలసేపు పట్టింది. ఒక విధంగా ఆలోచిస్తే మీరంతా పెద్ద ఉత్తరం రాయటానికి గాని, నేను దాన్ని చదివి అందులోని విషయాల్ని ఆలోచించటంలో గాని వృథా కాలత్రేపం అయిపోతు భావించకూడదు... ఇరవైరెండుమించి ముప్పై అయిదేళ్ళ మధ్య స్త్రీకి సంకట ప్రదమైన అస్థి అని చెప్పాలి. 22, 23 యేళ్ళు ఎచ్చాకనే స్త్రీలకు నిజమైన ప్రేమ అంకురిస్తుంది. కాని ఆ యంకురించిన ప్రేమలోని తుద యాపత్తూ ఆధ్యాత్మిక ప్రేమగా అంతరితం కాదు. ఇదొక పక్షంవారి వాదం. వీతద్వ్యతీరేక వాదంకూడా వుంది. కాని సాధారణంగా అలాజరగదు. కాని ఏ నలుగురైదు గురు శ్వక్తుల జీతాల్లోనే అలా జరిగితే మాత్రం ఎరిలాంటి భాగ్యశాలులూ లేరు. వారిలాంటి దురదృష్టవంతులూ లేరు - అని చెప్పాల్సి వస్తుంది. వారి దురదృష్టంలోనే కావ్యజగత్తులోని మాధుర్యం అంతా యిమిడి వుంది...

సమాజంలో నానకసాను లేనివాళ్ళను కేవలం ప్రేమతో సంతోష పెట్టలేదు. మర్యాద హీనమైన ప్రేమదరుల కిదిలమై పోక తప్పదు. అదొక దుర్విషయంకూడా పోతుంది. అంతే గాక...మన సంగతి కాదు, భావి సంతానం మాట అన్నిట కన్నా ప్రముఖమైనది. వాళ్ళ నెత్తిమీద మరొకరి భారం పీసు కొచ్చి పెట్టే సామర్థ్యం ఎంతగొప్ప ప్రేమలోనూ వుండదు... ఇంకోమాట నిజంగా ప్రేమించే శక్తి, నాహసం స్త్రీలకే పురుషుల కన్నా అధికం. వాళ్ళు దేన్ని లెక్కచెయ్యరు. పురుషులు భయవిహ్వములైన సన్నివేశాల్లో స్త్రీలైతే స్పష్టంగా ఉచ్చస్వరాన మాట్లాడి నిభాయించుకు పోతారు...సంఘంలోని దురాచారాల్ని ప్రతిఘటించేవాడు దుఃఖాల్ని అనుభవించ వలసే వుంటుంది.

...నిజమైన ప్రేమకోసం దుఃఖం అనుభవించాల్సిందే అంటారు. ఎవరు ఆపని చెయ్యకపోతే సంఘంలోని అసంబద్ధపు అన్యాయాన్నింటికీ ప్రతీకారం ఉండదు. సమాజ వైరుధ్యం, ధర్మవైరుధ్యం — ఈ రెండు వేరు వేరు వస్తువులు. ఈ సంగతి చాలామంది తరచు విస్మరిస్తూ వుంటారు.

—శ ర త్.

౫౦

శ్రీ అక్షయచంద్ర సర్కారుకు !

మిత్రమా ! మన నవలకు నాటకాలుగా మార్చి ప్రదర్శించాలంటే పాటించవలసిన నియమాలు : నాటకాలు అచ్చు వెయ్యకూడదు. ఇతర నాటక సమాజాల వారినెవరినీ వాటిని యధేచ్ఛగా ప్రదర్శించుకుని ఆర్థోపార్జన చేసుకోనియ

రాను, ఏదో ఘోషగా అభినయిస్తాం, అందుకోసం టికెట్లు అంటే నేనేమీ విమ్మించరు. నా 'దత్త' అనే నవలను ఎవరో నాటకంగా రాశారు. ఆ ప్రతి నేను చూచాను. నేనే దాన్ని 'విజయ' అనే పేరుతో నాటకంగా మార్చి 'స్టార్ థియేటర్' వారికి ఇద్దామని కేంద్రకాపీ రాశారు. దాన్ని తిరుగరాయటమే మిగిలి వుంది కాని నా నవలలో పున్నదోషం ఏమంటే వాటిని నాటకాలుగా మార్చాలంటే అనేకచోట్ల కొత్తమార్పులు చేయవలసి వస్తుంది. నేనుగాక ఇంకెవరన్నా అయితే అటువంటి కొత్తమార్పులు చెయ్యలేక; పుస్తకంలోని మాటల్నే కొంచెం తారుమారు చేసి నాటకం తయారు చేస్తారు; అంటే అందుకనే అలాగ ఇతరు తయారు చేసిన నాటకాలేవీ నాకు నచ్చలేదు.

—శ ర త్.

గీతి

ఆవశం 1335

శ్రీ ది లీ ప కు మా ర రాయ్ కి :

మంటూ, ... వ్యాసాలు చదివాను. చిన్నప్పిల్ల రాసినవి, మంచి చెడ్డలు నిర్ణయించాల్సిన అవసరంలేదు. చిన్న వయసులో కథలు రాయటం మంచిది; కవిత్వం రాయటం ఇంకా మంచిది; కాని వ్యాసాలు రాయటం మాత్రం అన్యాయమే. త్వరత్వరగా రాసెయ్యటం కూడదని చెప్పి. పండితుడు త్వరగా రాయచ్చు; గవయిత లాపీగానే రాయాలి. రచనలు చూస్తోంటే అమ్మాయి బుద్ధిమంతురాలుగాగే పోస్తున్నది. కాని వయసుతోపాటు మనం అర్జించుకునే వస్తువు ఒకటి

వుంది. దాన్ని అరుభవం అంటాము కేవలం పుస్తకాలు చదివి సంకమాత్రాన్నే ఇది చేశాడు. దాని మూల్యం తెలియదు. ఈ అరుభవం, దూరదృష్టి అనేవి శక్తివి ప్రసాదిస్తాయి; అంతే కాదు శక్తివి హరిస్తాయి కూడా. ఆ సంగతి గుర్తించాలి. కాబట్టి ఈ శక్తి ఉడికిపోకముందే కొన్ని పనులను (నిధులు రాయలు మొదలైన వాటిని) చిన్నవయసులోనే పూర్తి చేసేయాలి. చిన్నతనంలో రాసిపట్టుగా వెయసు వెచ్చాక రాయలేం. ఇది నా అరుభవంలో వున్న విషయం. వయసుతో పాటు గాంభీర్యం వస్తుడుతుంది. ఈ గాంభీర్యం అడుగడుగునా సంకోచాల్ని కలిగిస్తూ అడుగులులునూ వుంటుంది. మూసపు నిలో రచయితో పాటు విమర్శకుడు కూడా వుంటాడు. వెయసు పెరిగినకొద్దీ ఈ విమర్శకుడు శక్తివంతుడౌతూవుంటాడు. వెయసు మీరిన తరువాత ఏదైనా రాయటానికి కూడంట్లే ఈ విమర్శకుడు అడుగడుగునా చెయిపట్టుకుని ఆపుతూ వుంటాడు. వెయసుమీరిన నానికైనన విశదృష్ట్యా, విద్యాపాటనం దృష్ట్యా గొప్పదే కావచ్చు. కాని రసదృష్ట్యా మాత్రం సరికూడదు. కాబట్టి యావనం దాటిన తరువాత మూసపుడు రససృష్టి చేయటానికి పూనుకోవటం మంచిదికాదు. ఒకానొక వయః పరిమితి దాటిన తర్వాత మూసపుడు కావ్యంగానీ, నవలగానీ రాయ కూడదు. అవకాశం చచ్చినప్పుడు విషయోగించు కొనటమే మన కర్తవ్యం. ముగియించి ముఖాల్ని సమకూర్చే సమయం; అటువంటప్పుడు సాతకుల్ని ఆనందపరిచే ప్రయత్నం చెయ్యటం వృథా శ్రమే ఔతుంది...

మంటూ... “మామూలు జనంపట్ల మనకు శ్రద్ధ తక్కువ. సమారాధన సందర్భాల్లో వాళ్ళకు బైటప్రాగణంలో పేలపిండి మాత్రమే పంచిపెట్టించి, లడ్డులు మొదలైనవిలు వైన పిండివంటలన్నీ గొప్ప వాళ్ళనబడే వాళ్ళ కోసం అట్టి పెడతాం...” అంటూ పూజస్థాయిడైన రవిబాబు రాసిన వాళ్ళ ఉదహరించావు నీ లేఖలో. ఆ వాక్యం వినటానికి బాగానే వుంది. అది రాసినవారి బౌద్ధార్యం ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తూనే వుంది. కాని వాస్తవిక దృష్ట్యా అది చాల పొరబాటున సుఖీకరం, ప్రఖ్యాత, సంస్కారం గల వాళ్ళకు లడ్డూలే కావాలి. సుశిక్షిత సుసమాధి హృదయునికి పేలపిండి ముద్ద పెట్టి తినిపించావంటే అది అతనికి కడుపులో ఎంత గడచిపోయిందో నీకు తెలుసా? ఇక సాధారణ జనం మాట. ఈ రోజుల్లో వాళ్ళకు ప్రతిపూట లడ్డులు ఎక్కడిసించి తెచ్చి పెడతావో చెప్పు. వాళ్ళు ఈ రోజుల్లో పేలపిండితినే బ్రతుకు తున్నారు; పెద్దవాళ్ళు బోతున్నారు. కాదంటావా? ఒక ఉదాహరణ చెబుతాను. కొంతమంది సాధారణ జనులు నీవంటి నలుగురైదుగురి ఆశ్రయం సంపాదించి, రైల్వే మూడో క్లాసు పెట్టె విడిచిపెట్టేసి హఠాత్తుగా రెండో క్లాసు పెట్టెలో ఎక్కారనుకో. రెండుమూడు గంటలు అక్కడే కూచోసిచ్చిన తర్వాత తెలుస్తుంది తమాషా. ఆ పెట్టెలో వుండవలసిన రీతిగా వుండటానికి తగినట్టిక, ప్రవృత్తి వాళ్ళకు వుంటాయా? లోపల పెడకట్టల్లో కూచుని లడ్డులు ఆరగించటానికి యోగ్యత వుండాలి. అయోగ్యతకు అర్హించుకోవాలి. ఈమాట అనేక దేశాలలోని ఆలోచనాపరులు చెప్పియున్నారు. ఆ

మాట నువ్వు అంగీకరిస్తావు. లేకపోతే లోపలి దరవాజా తెరచి వూడటా చూచి ఆ బైటి ప్రాంగణములోని జనం గందరగోళంగా వచ్చి మీదపడితే మనం బ్రతుకుతామా? కాబట్టి ఆ మాట వుదాత్తమైనదే. కాని మళ్ళీ ఎప్పుడూ చెప్పకూడదు.

— శ ర త్.

౫౩

బాజీ - శివపురం,

4 ఫిబ్రవరి 1837.

మంటూ... నీ కొత్తపత్రిక ఓరియంటల్ నాకు పంపిస్తూ ఉండు. నీ వ్యాసం ప్రచురిత మాతుంది, చదువుదాం అని చాలా కుతూహలంగా వున్నాను. సాహిత్య గంగలో నువు నాకు అప్పు పడియున్నట్టు రాశావు. ఆత్మసంయమనం తప్ప నువు నా దగ్గర నేర్చుకున్నది చాల కొద్ది. అప్పుమాట నా కేమీ జ్ఞాపకంలేదు. కాని నేను నీ కొకసారి చెప్పాను. కేవలం రాయటమే కష్టమైతే పని కాదు. రాయకుండా ఉండటం కూడా చాల కష్టమే. అనగా లోపలి ఆవేశం, ఉద్బుధత అనవసరంగా, నిష్ప్రయోజనంగా బైటికి ప్రవహించకూడదు. సర్వాంశాలూ పాఠకునికి విశదంగా ఉండేట్లు చేయాల్సిందే. ఇంకా మనం చెప్పని విషయాల్ని గురించికూడా అతడు తన అభిరుచుల్ని భావాల్ని, బుద్ధి:బుద్ధి గ్రహించగలిగేందుకున్నా, మర రచనలో అతనికి అవకాశం ఇవ్వాలి. నీ రచనలో అటువంటి సూచనలు, అవకాశాలు వున్నాయి. శ్రీ..... గారు తన పుస్తకంలో ముడిచున్న ఒకానొక కుర్చివాని తెల్లదండ్రుల్ని అనేక పేజీలలో ఏడిపించాడు. పాఠకుడు విస్తుపోయి చూస్తూ

వుంటానుగాని... ఆతనికి కన్నీరు కార్చే అవసరమే లేకుండా పోతోంది. రచనలో అటువంటి సంయమం తేకపోతే సాహిత్యం చెడిపోతుంది. హాస్యంన క్రియుడు శ్రీ...బాబు చక్కగానే రాస్తాడు-చక్కగా రాయకుండా ఉండటం ఆతనికి తెలియదు. విజానికి ఆయన గొప్ప రచయితే కాని అలా సూచ్యార్థంగా రాసే నేర్పు ఆయనకు అలవడలేదు. ఈ సంగతి ఆయన పుస్తకం చదివినతర్వాత నీకు తెలిసే వుంటుంది. ఒక విధమైన అసంయమ విధానమే కనిపిస్తూ వుంటుంది శ్రీ...గారి రచనలలో కుగ్రవాడు బాగానే రాస్తాడు. విదేశాలుకూడా వెళ్ళి వచ్చాడు. కాని ఈ రహస్యం ఆతడు గుర్తించలేదు. అతని రచనలలో సాహిత్య పద్ధతులగుటే అరుచికిగమైన గద్దదభక్తి ఒకటి ప్రకటితమాత్రా వుంటుంది. దానివల్ల పాఠకుడు ఉత్పీడితుడౌతాడు, ఈ సందర్భంలో మా మామయ్య భాషకం నస్తున్నాడు, ఆయనా, నేనూ వైష్ణవుల ఉత్సాహం ఒకటే చూడ్డానికి శ్రీధారుపట్నం వెళుతున్నాం. ఆ ఉత్సాహం వైష్ణవస్వాము లిచ్చే ప్రసాదం పుచ్చుకుంటే తనకున్న ఉల్లసాహం నయమా తుంకి మా మామయ్య విశ్వాసం. స్త్రీమన దిగటంతోనే 'హా' అంటూ లేచాడు. భయపడిపోయిన ముఖంతో ఒక కాలు ఎత్తి.....

“ఏమిటేమిటి?” అని అడిగాను.

“భక్తి భావంలో నిమగ్నుడినై పోయాను.”

భక్తి లేనట్లుగా కనిపిస్తే తన ఉల్లసాహం ఎక్కడ నయం గాకుండా పోతుందోనని ఆయన భయం 'దోలా'కూడా విదేశీయ పద్ధతిలో రాసిందే. కాని అందులో అనవసరమైన భక్తి

విహ్వలత లేదు. నిరుపయోగమైన దీక్షనివరణలు లేవు ఈ రచయితకూడా విదేశాలు వెళ్ళినప్పటికీ కానప్పు. చాలా విషయాలు తెలిసినవాడే. కాని ఊరికే పాఠకునికి అంతా చెప్పేద్దామన్న వ్యాకులత ఎక్కడా కనిపించదు. ఎన్నైనా సవాలు చేసి ఫలానా రచనలో ఆ వ్యాకులత ఎక్కడ వుందో చూపించండి అని నిలవదీసి అడిగేట్టుయితే మన దానికి “అలా వేలెత్తి చూపించటానికి వీలేదు. పాఠకునికి మనస్సుకే అవగతమౌతుంది” అని మాత్రమే జవాబు చెప్పగలగ శ్రీమతి ... దేవి నవలలో వేదవేదాంత విషయాలు, ఉపనిషత్తులు, పురాణాలు, కాళిదాసు, భవభూతి-చాల మంది పంతులు వేసుకుని గండుగోళంగా చేస్తూ వుంటారు. పది పాఠాలు చదివేసరికి గచ యితి మనోభావం మనకు అర్థం కౌతుంది : “మూలం చూడండి, నే నంత పండితురాలినో. ఎంత చదవకున్నానో, ఎంత విజ్ఞానినో...” అని ఈ అహంభావం అంతా అణగి పోవాలి గొప్పభావా, గొప్ప తత్వం, గొప్ప విడియా ఇవి అవలంబనంగా ముందుకు పోవాలి జీవితంగాని, సాహిత్యంగాని. ఎర్రం మరుసుంది, ఆకులు అల్లల్లాకుతాయి; ఎని పూలు, నల్లని నీళ్ళు, తోడికోడళ్ళు వట్లాట; అత్తాకోడళ్ళు పంపుర క్రొంగ్యం, కళాకుశలుని యింట్లో అలమాగలు, సోఫాలు దీపాలు, ఒకమూల దండెంమీద వేలాడే చీరలు... ఏటన్నింటిని గురించి రాసే రోజులు పోయాయి. వాటి ప్రయోజనమూ అయిపోయింది. ఇప్పుడూ వాటిని గురించే రాయటం సాహిత్యాన్ని వంచించటమే. నువ్వు ఇటువంటివేమీ రాయవు, నేను గమనించాను. అందువల్లా, ఇంకా అనేక యితరకారణాలవల్లా

సీ గచనలంటే నాకు చాల అభిమానం. రచయిత హృదయం లోని సామూహిక అంతా రచనలో ఒక చక్కని పూవులాగ పాతకునికి ప్రస్తుత మైనప్పుడే ఆ రచనలో జీవం వుంటుంది. అని నవ చెప్పినమాట యథార్థం. ఇప్పుడు వంగభాషలో ప్రచురితమౌతున్న పుస్తకాల్లో నాయకానాయకుల చరిత్ర అంతా ఆ యా రచయితల స్వీయ జీవితాలే నని పాఠకులు భావిస్తున్నట్లు నువ్వే నా కొకసారి చెప్పావు. అందుచేతనే నేనీ నామ సజ్జన సమాజంలో అపార్థకేయిడి నై నాను.

—శ ర త్.

శిశు

కాగ్రీకం 1839

మంటూ... దేశాన్ని ఉద్ధరించదలచిన సుభాషచంద్రుని సమీపివారు నన్ను ఎలాగైనా అవమానించటానికే చూస్తున్నారు. మా యుటియుంగునిచి బాగు 'షేమ్' 'షేమ్' అంటూ కేకలు వేశారు. కిటింగ్-ని చి బాగుచాడి నా ముఖం మీదికి చీలి వెళ్ళారు. వరొకసారి సమీపివారు పన్నెండు గుర్రాలుకట్టిన బండిమీద నన్ను రెండు మైళ్ళు ఊరేగించి 'బాగుచాడికేమీ భయపడక. అదంతా మాయ' అన్నారు. ఏమైనా సీమాపనారాయణ నదిబడ్డు వేసడిచి ఒక్కొక్కే శాను. "ముక్తుడైన స్వక్తికి స్వక్తిగతమైన ఆశలు వుండవు" *A liberty man has no personal hopes* అన్నాడు అగ్రంజిబాబు. ఆ మాట లోని సత్యం అనిగతం కావటానికి నా కెంత సేపు ఓట్టలేను. బాగుచాడికి జై. పన్నెండు గుర్రాల బండికి జై. శేషప్రశ్న చదివి నువు ఆనందించినట్లు రాశావు నాకు చాల సంతోషం. "ఏమైనా చేస్తాను, కంపుగొట్టే మాటలే రాస్తాను." ఈ క

మైన మరోభావం ఆధునిక సాహిత్యంలో కేంద్రీయమైన ఆధారంగా లేదు. అందుకుగాను అటువంటి 'మాదిరి' ఒకటి చూపించాను.

— శ ర త్.

౫౫

సామతావేడ్, పోస్టు పానిత్రాన్,

22 భాద్రపదం 1933.

మంటూ రామ్ ! నీ పుస్తకం, చిన్న ఉత్తరం చేరావు. నిన్న పగలు, రాత్రి చదివి పుస్తకం పూర్తిచేశాను. పుస్తకం చాల బాగుంది. కానీ రెండు పొరపాట్లు చేశావు. భారతదేశంలోని గొప్ప గొప్ప సంగీత పాఠకుల పేర్లలో నా పేరు ఎక్కడా లేకపోవటం చూచి చాల విచారించాను. అయినా నువు ఈ పొరపాట్లు బుద్ధిపూర్వకంగా చెయ్యలే దనుకుంటాను. ఏదో వీలుపడక అటువంటి పొరపాట్లు చేశావనుకుంటున్నాను. ఇక ముందై నా దాన్ని సరిదిద్దుకోగలవని ఆశిస్తున్నాను. రాయబహదూర్ మజుందార్ మహాశయుని 'రాంగా జబా మూటో మూటో మూటో'ను కూడా నువు పుల్లెట్టించలేదు. ఆ పని కూడా చేస్తే బాగుండేది. ఆయన కిష్కంధేత విచారంగా వుంటుంది? ఇంతవరకు పుస్తకంలోని పొరపాట్లను గురించి చెప్పాను.

నీ కన్నర్టుకు నేను హాజరు కాలేక పోయాను. శరీరం అస్వస్థంగా వుండటం మొదటి కారణం. మరో కారణం ఏమిటంటే... ప్రతియేడూ మేదిసిపురంలో వరద వస్తూ వుంటుంది. వడల్పి నిలువరించే యేర్పాట్లేమీ ప్రభుత్వం చెయ్యలేదు;

చెయ్యను. ఈ వరదదేశానికి ఒక టాక్సు (పన్ను) గా తయారైంది. ఈ విధంగా ప్రతియేడూ ఆ వరద బాధితులకు సహాయం చేస్తూ వున్నందువల్ల ప్రయోజనం. ఏమిటి? గట్లు సరిగా పోయించి వరద రాకుండా ఆపుచేయించడని ప్రభుత్వానికి విజ్ఞాపన చేస్తే జైల్లో వేస్తారు. ఆ వరద బాధితులకు మిగతా ప్రజలంతా సహాయం చెయ్యటం తిండిపెట్టటం, బట్టలినె్వడం వారి మహాకర్తవ్యం అని ప్రభుత్వానికి తెలుసు. వాళ్ళ యిళ్ళ లోకి కూడా సీళ్ళు వస్తాయి. పద్మావతి ఒడ్డునే వీళ్ళంతా ఎందుకు కాపుగం వుంటానో నీకు తెలుసునా? వర్షాకాలంలో తమ యిళ్ళు, వాకిళ్ళు కొట్టుకుపోవాలనే... అటు పశ్చిమ ప్రాంతంలోవున్న గృహస్థుల దగ్గరించి రూపాయలు కాజెయ్యాలనే. అంతకంటే వాళ్ళకు వేరే ఉద్దేశం ఏమీలేదు. ఈ విషయం నువ్వు కాదనలేవు. ఈ విషయంలో నీకూ నాకూ మతిభేదం వున్నట్టు నాకేమీ అనుమానం లేదు నువ్వు బుద్ధిచుంతుడివి; నిజం తెలుసుకో గలవు.

నువ్వు విదేశాలు వెళ్ళుచున్నట్టు పత్రికలో చదివాను. నీ విదేశయాత్ర నిర్విఘ్నంగా కొనసాగు గాక! నీ ఉద్దేశం సఫలమాగాక! నేను ముసలివాడినైనాను. నువ్వు వచ్చిన తరువాత నేను నిన్ను మళ్ళీ కలుసుకోలేనేమో. ఎల్లప్పుడూ నీ శుభాన్నే ఆకాంక్షిస్తూ వుంటాను. మీరంతా జేమమే కదా!

ఎచ్చే బాదపద మానానికి నాకు శరీర వీళ్ళు దాటు తాయి. కార్తీకంలో ఒకసారి వచ్చి మిమ్మల్ని కలుసు కుంటాను.

సామకాజేడ్, పాపిత్రాన్ పోస్టు,

6 ఫిబ్రవరి 1933.

మంటూ...నీ ఉత్తరం, టికెట్లు, రెండూ చేరాయి. కన్సర్వుకు హాజరు కావటానికి నాకు తీరికలేదు. నీ ఉత్తరం వచ్చాక ఎలా వెళతాను? నువ్వు విదేశయాత్ర వెషనున్న సందర్భాలో మిత్రులు ఏర్పాటు చేస్తున్న ఉత్తరంలో పట్టాన టానికి గురువానాడు రావాలనే కోరుతున్నాను. కాని ఇక్కడ బెంగాలు-నాగపూర్ రైల్వే హరతాల్ చేసున్నారు. రైలు బయలుదేరుతుందో లేదో చెప్పలేక. ఒకవేళ రైలు బయలుదేరినా అది హాసడా చేకరికి ఏడవమిది గంటలకు తక్కువకాదు. రైలు బయలుదేరిన నేపాతే చేసేదేమిటి? వాసి, కంటిజో చూడల్సిన అవసరం ఏముంది; చెప్పాలి? వినాల్సిన అవసరం ఏముంది? ఇక్కడినుంచే హైదరాబాద్ కంకా ఆశీర్వాదిస్తాను. నీ యాత్ర నిర్విఘ్నము, సాధ్యమూ అగుగాక!

నా ఆరోగ్యం ఏమీ బాగుండటం లేదు. శరీర శిథిలమూ, శీర్షమా అయిపోతూ వుంది. 'మనీక్ హాల్' డాక్టర్ చివరభాగం చాల మధురంగా వుంది. ప్రపంచాన్ని సానుభూతితో చూడ్డం నేర్చుకున్న తరువాత అప్పుడు ప్రపంచస్వరహారాన్ని గూర్చి రాయటంలో ఎంత వ్యర్థ, ఆనందం వుందో ఈ పుస్తకం చదివాక అర్థమౌతుంది.

నీ కెప్పూమా ఏవో పనిపాటలు వుంటూనే వుంటాయి. నీ స తీరిక వుండదనలు, అయినా విదేశాలనించి తిరిగి వచ్చాక మళ్ళీ నువ్వు ఏవేవో రాస్తూ వుండాలిందే. రచనా కౌశలాన్ని,

శిల్పచాతుర్యాన్ని ఇంకా నువు ఎక్కువగా సమకూర్చుకోవాలి. కేవలం రాయటమే కాదు. రాయకుండా వుండే నేర్పుకూడా అర్జించాలి. దాన్ని అర్జించుకున్నప్పుడు ఆవేశితమైన హృదయం బహు ముఖాలుగా చెప్పదలచుకున్న దాన్ని శాంతంగా, గంభీరంగా, సూచ్యార్థంగా చెప్పగలవు. ఈ నేర్పు నీలో మధ్య మధ్య కనిపిస్తూనే వుంది; కాని అక్కడక్కడ నిన్ను నీవు మరచిపోతున్నావు. పాఠకులకు ఓపిక తక్కువ. సూరామడల మెట్లెక్కి స్వర్గానికి పోవటానికి కూడా వాళ్ళు ఇష్టపడరు. నరకానికైనా సరే వాళ్ళకు దగ్గరదారి కావాలి. ఈ విషయం జ్ఞానకముంచుకోటమే సర్వోత్కృష్టమైన రచనా కౌశలం. నీకు నా ఆశీర్వాదాలు.

—శ ర త.

౧౭

సామతాబేడ్, పానిత్రాన్‌పోస్ట్,

28 ఫిబ్రవరి 1888

మంటూ! నీ ఉత్తరం చూచుకుని ఎంతగా సంతోషించానో వివరించలేను. నీకు నాపై చాల ప్రేమ వుంది. నన్ను నువు ఎంతగానో ప్రేమిస్తున్నావు. అంతమాత్రం కూడా నేను తెలుసుకోలేకపోతే ఇక నా కీ ప్రపంచంలో తెలిసిందేమిటి?

నిన్ను విదేశయాత్ర పంపిస్తూన్న సందర్భంలో సమావేశమైన మిత్రులంతా ఏమేమి వాక్యాలు పలికారో... అంతా విన్నాను. నువు విదేశయాత్ర వెళుతున్నావు కాని తొందరగా తిరిగి రావాలి సుమీ! నువు దగ్గరలేవు అన్న భావం కలిగి పప్పుగిల్లా నాకు చాల బాధగా వుంటుంది.

‘మచేన్ పరశ్’ మొక్క మూడోభాగం నా కె-త అనందాన్ని ఇచ్చిందో వైకి చెప్పలేను. విజయ దుఃఖాన్ని మనోవ్యధను, అనుభవించి ప్రపంచ ప్రజలంతా చిహ్నం ఎలా ఐక్య కాగలరో నీ పుస్తకం చివరిభాగంలో చాల సహజంగా నిరూపితమైంది. ఒకవ్యక్తి యధాగ్రమేన కుటుంబాన్ని నువ్వు చాల బాగా చిత్రించగలవు. కాని ఆ చిత్రించుటలో శారీరక కోశలాన్ని నువ్వు అలవడుచుకోవాలి. మీ నాన్నగార్ని చేరు స్వయంగా ఎగగను. కాని నాకు నూనవుని హృదయ వేదనను సానుభూతితో అర్థం చేసుకోగల గొప్ప అనుభవజ్ఞుని నారి అంతరంగిక మిత్రులొకడు చెప్పగా విన్నాను; ఆ సందర్భాన్ని నీకు కూడా సంకమించి వుంటుంది. అది నీ హృదయంలో అనుభవ పరిపాకంలో పరిపూర్ణత పొందాలి.

నా ఉత్తరాలు ఎన్ని కావలిస్తే అన్ని ప్రకటించవచ్చు. అందుకు నా అనుమతి ఇస్తున్నాను.

నీ వంట నాకు మిక్కిలి ప్రేమ. నిన్న మొన్నటినించీ కాదు, చాల రోజులనించీ... నీ యిష్ట మిత్రులతోసహా వచ్చి ఆనాడు మా యిల్లో అల్లరి చేసి, పూరీలు తినిపోయిన నాటి నించీని, నీకు దీర్ఘాయు రావోగ్యములు చేకూరుగాక! నీ జీవితము సార్థకమౌగాక! ఇవే నా హృదయపూర్వకా శీర్షులు.

—శ ర త్.

౫౮

సామతాబేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,
భాద్రపదం 1885.

మరటూ! చాల రోజులనించి నీ ఉత్తరానికి జవాబు రాయలేదు. నీకు బాగా కోపంవచ్చి యుండవచ్చు. ఆనాడు

థియేటర్ రోడ్డులోవున్న యింటికి వచ్చాను. కాని నువ్వు తేవు, మీ మామయ్య లేడు. దొరగాని అడగటం బాగుంటుందో బాగుండదో నాకేమీ తోచలేదు. నాతోపాటు ఒక సత్పురుషుడు కూడా వచ్చాడు. ఆయనకు దొరల యిళ్ళకు చెడుతూ వుండటం అలవాటు. ఒక కాన్స్టేబుల్ పేరురాసి లోపలికి పంపించాలని ... నోరు తెరుచుకుని అలా బైట నిల్చుంటే ఆయనకు కోపం వస్తుందని ఆ సత్పురుషుడు చెప్పాడు. కాని కాన్స్టేబుల్ దగ్గర లేకపోవటంచేత ఇంటికి తిరిగి వచ్చేశాను.

రాత్రికూడా మళ్ళీ నీ 'దో ధారా'లో అనేక చోట్ల చదివాను. ఏదో అవహేళన పూర్వకంగా చదివే పుస్తకం కాదని. నిజంగా పుస్తకం చాల బాగుంది. తీవ్రంగా మనసు జొనిపి చదవాల్సిన పుస్తకం. కాని ఈ రోజుల్లో ప్రశంశా పాత్రం కలిగినంత విలువ దానిలో లేదు. ఎదువల్లనంటే... ఈ రోజుల్లో ఎవరి మాటకైతే విలువ వుండో వాళ్ళే దీన్ని అగౌరవ పరుస్తున్నారు. కాని నా మాటమీద విశ్వాసం వున్న వాళ్ళందరితోనూ చెబుతాను: “మంటూ రాసిన ఈ పుస్తకాన్ని శ్రద్ధగా మొదటినుంచి చివరవరకు చదవండి” అని. నేను కూడా కలంపట్టి రాసే వాడినే. కాని నే నిదివరకెప్పుడూ ఆలోచించి యుండని అనేక కొత్తవిషయాలు నీ పుస్తకంలో వున్నాయి.

“భారతవర్ష” 1935 జ్యేష్ఠమాస సంచికలో నీ ‘చాకర్’ కథ చదివాను. చిన్నకథల టెక్నిక్ దృష్ట్యా అది బాగాలేదు. కాని ఒక్క విషయంలో మాత్రం నీ ప్రతిభ కనిపిస్తోంది-సంభాషణ క్రమంలో, కథలురాసే పద్ధతిలో నేర్పు, ఈ సుందరమైన

సంభాషణ క్రమం—ఈ చెండా నీలో సమ్మిళితమై పరిపక్వం చెందినప్పుడు నువు మంచి సాహితీ పరుడివౌతావు ఒక్క విషయం మరచిపోవద్దు. రాస్తూ వుండటం ఎంత కష్టమో రాయకుండా ఆగటం కూడా అంత కష్టం. కాని అది ఒకరు నేర్చేదికాదు. నువ్వే స్వయంగా నేర్చుకోవాలి. నువు దాన్ని బహుస్వల్ప కాలంలోనే నేర్చుకోగలవు. నాకు తెలుసా సంగతి. ఇనాళ నిన్ను ఎగతాళి చేసేవాళ్ళంతా రేపు సత్యాన్ని తెలుసుకో గలుగుతారు. నేను వెళ్ళి పోవాల్సిన రోజు ఇసాంది. కాని నా మాట మాత్రం నీ కెప్పటికైనా జ్ఞాపకం వస్తుంది.

“శరిచ్చంద్ బౌక్ గాల్సెవర్డ్” అనే వ్యాయం చదివాను. గాల్సెవర్డ్ పేరైతే విన్నాను. కాని అతని పుస్తకాలేమీ నేను చదవలేదు. కాబట్టి అతనికి నాకూ పోలిక లేమన్నా వున్నాయో లేవో నాకేమీ తెలియదు. వ్యాసంలో నన్ను గూర్చిన ప్రశంస వుంది. గాల్సెవర్డ్ గచనలలో నించి కొన్ని వ్యాసాలు ఎత్తి రాశారు. నాకేమీ అర్థంకాలేదు. బహుశః శ్రీ అ.....బాబు గాల్సెవర్డ్ పుస్తకాలు చదివి వుంటాడు. గాల్సెవర్డ్ గొప్పగొప్ప విషయాలే రాసి వుంటాడు. అని చదవటం వల్ల మనిషికి జ్ఞానం కలుగుతుంది—అంతే ఆ వ్యాసంవల్ల నా కర్థమైన దల్లా.

అమ్మాయి ఎప్పుడూ ఏదో దుఃఖంగానే ఉంటోందని రాశావు. ఆ మాటకు నేను చాలా బాధ పడుతున్నాను. మన సమాజంలో స్త్రీలయిపుట్టటమే ఒక శాపం. దానినించి విముక్తి పొందటం అసంభవం.

అనాడు బ్రెంటన్ రసెల్ రాసిన *An out line of Philosophy* అన్న పుస్తకం చదివాను. పుస్తకం చాలా కఠినంగా ఉంది. గణితశాస్త్ర పరిజ్ఞానం లేకపోతే విషయాన్ని అర్థం చేసుకోవటం చాలా కష్టం నాకూ అర్థంకాలేదు. కాని రచయిత శక్తికీ, తెలియవాళ్ళకు తెలియజేప్పేందుకు అతడు చూపిన ఓర్పుకు ముగ్ధుణ్ణి నేనాను. తెలియని వాళ్ళపట్ల అతని కౌతూకరూపం! వాళ్ళు కూడా కొన్ని విషయాలు తెలుసుకుంటే బాగుండునే అన్న ఆయన కోరిక ప్రతి పంక్తిలోనూ వ్యక్తమౌతూ ఉంటుంది. విజ్ఞాపించుకున్నాడు, జ్ఞాని అయినవాని రచనలకూ ఏదో గడ విడచేసి వాళ్ళ రచనలకూ ఎంత తేడా ఉంటుందో బెర్ట్లాండ్ రసెల్, హెచ్. జి. వెల్సు రచనలు చదివితే బోధపడుతుంది. పెద్ద పెద్ద మాటల విసుగుతూ ప్రలాపాలుపోతారు చాలానంది. రసెల్ రాసిన *"On education"* అన్న పుస్తకం కొన్నాను. రేపు చదువుదామనుకుంటున్నాను. ఒక వేళ వచ్చే సంవత్సరం నేను విదేశయాత్ర బయలుదేరేట్టయితే కేవలం ఆయన్ను చూట్టానికే వెడతాను.

అనాడు చాలమంది యువకులు వచ్చారు. నీ 'మనేర్ పరశ్' ను ఎంతో గొప్పగా ప్రశంసించారు. దాని విషయమై నేను అన్నమాట లన్నీ యథార్థలే నన్నాను. నాకు చాల సంతోషం అయింది.

మామయ్య ఎలా వున్నాడు? ఈ సమయంలో నువ్వు ఎక్కడ వున్నావో సరిగా తెలియదు. అందుచేత ఉత్తరాన్ని మీ మామయ్య చిరునామాకు పంపుతున్నాను. ఉత్తరం నీకు చేరగలదని ఆశిస్తున్నాను. నీకు నా ఆశీస్సులు.

అట్రోగ్రాఫ్ నేనే ఒకనాడు స్వయంగా వచ్చి యిస్తాను.
పాడెయ్యలేదు.

—శరత్.

గీత

సామతావేడ్, హైదరాబాద్

24-6-1925

మంటూ! నీ పేరుమీద ఏమీ వారంటు వచ్చిందనీ నువు బైరా
గుల్లో కలిసిపోవటానికి? చాలు చాలే. ఈ ఉత్తరం చూచిన
తక్షణమే ఇక్కడికి బయలుదేరి రా. నాలుగునోజుల టుండి
మళ్ళీ కావలిస్తే వెళుదువుగాని. నాకు చాల అనుభవం వుంది,
నా మాట విను. నేను అంత నయసులో వున్నప్పుడు నాలుగు
సార్లు సన్యాసం వుచ్చుకున్నాను. ఆ చాయల ఈగలు,
దోమలు చాల తక్కువ అనుకుంటాను. అవి కుట్టితే సహించే
తాహతు పొందుదేశనులకేగాని మరింకెవరికీ అంత సామర్థ్యం
లేదు. నా మాట విని వెంటనే వచ్చేయ్యి. నువు వచ్చిన
తరువాత ఈ వర్షాకాలం పూర్తి కాగానే ఉత్తరభారతం,
దక్షిణ భారతం చూచి రావటానికి వెడదాం. నువు తోడులేక
పోతే నాకు సరిగా మర్యాదలు జరగవు. అన్నపానాలు
కూడా సరిగా దొరకవు. నువు ఎప్పుడు బయలుదేరి వచ్చేదీ
ఈ ఉత్తరం చూడగానే జవాబు రాయి. నేను స్టేషనుకు వచ్చి
కలుసుకుంటాను.

బారేన్ బాబు ఒకానొక చెట్టు ఆకు తీసుకొచ్చి నున
ముక్కుమీద దుద్దుతాట్ట. వెంటనే మనకు గతకాల పూల
వాసనలు అనుభవంలోకి వస్తాయిట. అతడి విద్య అరవింద

ఘోషవద్ద నేర్చుకున్నాడని ఉపేన్ విన్యోపాధ్యాయ్ అంటున్నాడు. నువు వచ్చేటప్పుడు అతని వద్దకుపోయి ఆ విద్య నేర్చుకురావటానికి ప్రయత్నం చెయ్యి. అతడు వెంటనే చెప్పడు. నువు అతన్ని ఒకపట్టాన విడిచిపెట్టకు. అతన్నీ, అతని ఆకునూ వీలైనంత గొప్పగా పొగుడుతూ, పుస్తకం ఒకటి చేతపుచ్చుకుని అతనితో నేతిరుగుతూ వుండు. అయ్యో, ఈ పుస్తకం ఇన్నాళ్ళనించి చదవనే లేకపోతున్నా నే-అంటూ అప్పుడప్పుడు విచారం వెళ్ళగక్కుతూ వుండు. ఈలోగా ఎలాగైతేనేం ఆ విద్య అతని దగ్గరించి సంగ్రహించ గలుగుతావు. ఉత్తర భారతదేశ సంచారం వెళ్ళినప్పుడు అది మనకెంతైనా ఉపకరిస్తుంది

అనిలవరణబాబు మట్టిని పంచదారగా కూడా మారుస్తాడట. ఆ మాయ ఎక్కువసేపు వుండదట. అయినా అయిదారు గంటలవరకూ చూడడానికి, రుచికి పంచదారగానే వుంటుందిట. నువు ఈ విద్యకూడా నేర్చుకు రావాలి సుమీ! ఒకవేళ పరదేశంలో పైసాలు అయినప్పుడు అక్కడి బాటసారులకు... అర్థమైందికదూ? నువు దాన్ని కూడా నేర్చుకు రావటం అవసరం. అనిలవరణబాబు చాల మెత్తని మనిషి. మంచివాడు. నీ కది నేర్పటానికి కతడు అభ్యంతరాలేమైనా చెప్పేట్టయితే దయ్యాల, భూతాల కథలు చెప్పి. ఒక దయ్యాన్ని నువు కళ్ళారా చూచినట్టు శపథపూర్వకంగా చెప్పి. ఇంకేం పరవా లేదు. ఆ విద్య నీకు కరత లామలకం అయినట్టే. ఈ రెండు విద్యలూ నేర్చుకుని వచ్చేట్టయితే మన యాత్రలో ఏ మాత్రమూ కష్టపడ నక్కరలేదు.

చాల రోజులైంది నిన్ను చూచి. చూడాలని చాల కుతూహలంగా వుంది నీ పాట వినాలని కూడా ఆత్మత పడు తున్నాను. ఎప్పుడొస్తావు? వెంటనే జవాబురాయి. నీకు నా ఆశీస్సులు.

ఆ విద్యలు తప్పకుండా నేర్చుకుని రావాలి. అనేక సంతర్భాల్లో అవి మనకు వుపయోగిస్తాయి. ఏమైనా నువు తొందరగా బయలుదేరి రావాలి. సన్యాసి అయిపోవటం చాల అసహ్యం మంటూ, నా మాట నమ్ము. నేటి యీ ప్రపంచ స్థితిలో సన్యాసి అవటంలో ఆనందం ఏమీలేదు; ఎప్పుడు వస్తావో సరిగా రాయి.

—శ ర త్.

— ౬౦ —

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

4 ఫాల్గుణం 1837.

మంటూ! నీ ఉత్తరం చేరింది. మొదట్లోనే రాశావు, 'రోజు రోజుకూ మీరు నా యెడల అప్రసన్నులై పోతున్నారు' అని. అప్రసన్నత అంటే విరక్తి అనే అర్థం అయితే... 'నేను అప్ర సన్నుడను కావటం లేదు, అనే అంటాను. నిజాని? నువ్వంట నాకు చాల ప్రేమ. అందుకనే... నేనీక ఎన్నాళ్ళో జీవించను, ఈ జీవితంలో నిన్ను మళ్ళీ చూడలేనేమో అన్న భావం కలిగి నప్పుడు నా మనస్సులో ఎంత బాధపడుతూ వుంటానో మీరెవ రికో తెలియదు. కాబట్టి ఈ ప్రసంగం అనవసరం. జీవితంలో అనేక దుఃఖాలు కష్టాలు తలవంచుకుని అనభవించాను. వాటిలో ఇదొకటి.

నీ రచనలవల్ల నా కొక బలం, ఆశే లభిస్తున్నాయి. కాని ఇప్పుడు నాకు చాల భాగంగా వుంది. ఆ శ్రమ స్వీకారం చేసి నువ్వు అసలే రాయలేవు. ప్రేమించకుండా, నిందలు అనుభవించకుండా, దుఃఖభారం మోయకుండా, అసలైన ప్రపంచానుభవం పొందకుండా ఇతల్ల ముఖతఃవిన్న విషయ సామాగ్రి లోనే సాహిత్య సృష్టి ఎన్నాళ్ళు చేస్తావు? ముక్కు-మూసుకుని, ప్రాణాయామం చేసి యోగబలంతో ఏమైనా చెయ్యగల నేమోగాని సాహిత్యసృష్టి మాత్రం చెయ్యలేవు. అనుభవ విస్తృతి లేని జీవితం వంగదేవు బాల వితంతువులాగ పవిత్రంగానే వుండచ్చు; ఆరంభంలో ఉద్భవించే ఆవేశంలో ఏ కొంచెమో సృష్టించవచ్చు, కాని అది చల్లబడిన మీదట స్వయంగా శ్రీహింస. నీరసము, మరు భూమిలా తయారౌతుంది. రానురాను నీ రచనల్లో విషయా బాహ్య ద్యోతకమా తుండేమో నని భయపడుతున్నాను. రచయిత అంతర్వ్యం అంతా ఒక సుండర పుష్పగుచ్ఛంలా ప్రతిఫలించినప్పుడే అది జీవ రచన అనిపించుకుంటుంది. నా పుస్తకాల్లోని నాయికా గాయకులను చూచి వాళ్ళమాటలే నా మాటలనీ, వాళ్ళ జీవితమే నా జీవితమనీ వే తకు య భావిస్తున్నా రేమో నాకు తెలియదు. అందుకనే నేను సజ్జనుల సమాజంలో ఆపాం క్షేయిడినై నాను. అనుస్రూతిగా లోకులు ఏమేమైనా అనుకుంటూ వుంటారు. అది నా మాట. నిన్ను గురించి నేను ఒకసారి ఇలా అనుకున్నాను, మంటూ బారిష్టర్ పాంసై రాలేదు. ఇది చాల మేలే. కుప్పలుకుప్పలుగా డబ్బు సంపాదించలేదు, మోటార్లలో ఎక్కే తిగడు; హైసరిక్కులు (ఉచ్చవర్గీయుల) లో పేర పొంద

లేదు. అయితే మూత్రం తక్కువేమిటి? వున్నంతలోనే ఎక్కువ
 హాని సాగిపోతుంది. కేవలం సంకీర్తనాహిత్యాలను సాబు
 ధించినంతవరకు అతడు ప్రపంచానికి చాల ఇన్సైగ్నం. విగా
 నంద ప్రపంచాని కతడు ఆనంద నిధి. మా కంజే చాలు.
 మంటూ దేశదేశాలు తిరుగుతున్నాడు. అనేక దేశాలతో,
 ఆయా సమాజాలతో, ప్రజలతో వంగదేశానికి ఒక మైక్రోవి
 సమకూరుస్తున్నాడు. అందరూ అతన్ని గుర్తిస్తున్నారు, ప్రేమి
 స్తున్నారు. అతనితో ఎక్కడికి వెళ్ళినా కావలసినంత కాసం
 లభిస్తుంది... ఇలాంటి మా ఆశలమీద, ఆనందమీద నీళ్ళు
 చిలికారు. విస్తృతానందమూర్తి, అపార స్వాతంత్ర్యప్రియుడు.
 ఒకరి అనుమతి లేకుండా అడుగై నా వెయ్యటానికి వీలేని...
 ఒక దాస్యపు పట్టా పుచ్చుకున్నాడు. అదే ఆయన ముక్తి
 సాధన మార్గం. దేశం, సాహిత్యం - అన్నీ పోయాయి. అదే
 ఆయన కీర్తితనం సర్వస్వం అయింది. నేనూ చాలా చదవు
 కున్నాను, చాల విషయాలు చూశాను, చాల పనులే చేశాను.
 ఈ విషయం మూత్రం నేను మరచిపోను. అందుకనే ఎకరేమి
 చెబుతూవున్నా నమ్మటానికి సంకోచిస్తూ వుంటాను. కాని ఈ
 విషయమై చచ్చి అనవసరం. నా చిన్ననాటి విషయం ఒకటి
 జ్ఞాపకం వస్తోంది. మా మామయ్యతో సహా గురుదాసుగారింటి
 కొకనాడు విందుకు పోయాను. మేము వెళ్ళేసరికి గురుదాసు
 గారు చాల కోపంతో వున్నాడు. ఆ కోపానికి తలమీద
 మెంటుకలన్నీ నిక్కబొడిచాయి. గంగాస్నానం చేసినంత
 మూత్రాన పాపాలన్నీ పోతాయన్నమాట తాను విశ్వసించనని
 ఒక విద్యార్థి అన్నట్ట. దానితో గురుదాసుగారికి చాల కోపం

వచ్చేసింది. ఆయన బిగ్గరగా కేకలు వేస్తూ, “న్నానం కూడా చెయ్యి నక్కలేదు. కేవలం ఒడుదొడ నిల్చుని గంగాదర్శనం చేసుకుంటే, మనసులో ‘గంగ, గంగ’ అనుకుంటేనే చాలు; తానేకాదు తన సంశంకో ఏమీ తరాలవాళ్ళూ శాశ్వతంగా స్వర్గంలో సుఖానుభూతిపొందుతాడు. ఇందులో లేశమాత్రమూ సందేహం లేదు. ఈ శాస్త్రబద్ధమైన విషయాన్ని విశ్వసించని వాడు నట్టి పాపాత్ముడు” అంటూ లోనికి వచ్చాడు. నా కప్పుడు చిన్నతనమైనా ‘గురుదాసుగారంటే ఇలాంటి వ్యక్తా?’ అనిపించింది. వాడు పూర్వకాలంలో ఎం. ఏ. ప్యాసెనారు. గణితశాస్త్రంలో ఫస్టున ఉత్తీర్ణులైనారు. పెద్ద పకీలు, గొప్ప, జడ్జి, విశ్వవిద్యాలయ వైస్ ఛాన్సలర్, చాల ధార్మికుడు, సత్యవాది; ఇతిర్లను మోసంచేసే వ్యక్తికాదు. సత్యమని తాను భావించినదాన్నే ఉద్ఘాటిస్తాడు. అందుకనే ఆయన కంటి కోపం వచ్చింది. దీన్నే అంధవిశ్వాసం అంటారు. దీన్నే నానా తక్కువ తిరుక్కలద్వారా, ఉక్తిపై యుక్తులద్వారా సత్యంగా స్వీకరించాలి. చదువు సంధ్యలు నేర్చినవారైతే దాన్నే మెరుగులు పూసి చెబుతారు; సాధారణులు మామూలు మాటల్లోనే చెబుతారు. అంతే భేదం. అలాంటివారు గురుదాసుగారంటే ఈ మాటలన్నీ నీకు చెబుతున్నావనే గాని నాకు భయంగానే వుంది. ఎందువల్లనంటే ఆశ్రమవాసులు చాల కోపదారులని అందరికీ తెలుసు. ఆశ్రమవాసులు మాటిమాటికీ తిట్టాస్తారు, కొట్టాస్తారు. ఏ ఆశ్రమంపట్లా నాకు ఇష్టం ఉండదు. ద్వేషమూ లేదు, కోపమూలేదు. అశ్రమాలన్నీ ఒకటే : శూన్యగరాభిలు. అదిమాత్రం నాకు బాగా తెలుసు.

ఆశ్రమం మాటకేం? మా లక్ష్యం నువు. నువ్వంటే నిజంగా నాకు చాల ప్రీతి. నిన్ను చూడాలని, ని పాట పాడాలని, నీతో చాల విషయాలు మాట్లాడాలని కుశూహం పడుతున్నాను. చాలా వృద్ధుడినైపోయాను. ఇంకా ఎన్నాళ్ళో జీవించను. ఒకసారి ఇక్కడికి రాలేవా?...

—శరత్.

౬౦

సామతాజ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

30 వైశాఖ 1338.

మంటూ! 'శేషప్రశ్న' చదివి నువు చాల ఆనందిస్తావురాశావు. నాకు ఆహ్లాదం కలిగింది. ఎందువల్లనంటే—మీరు సాధారణంగా దబ్బున ఆనందించరు. ప్రవర్తక సుఖువారు (చంద్రనగర్ లోని ఒక సాంస్కృతిక సంస్థ) ఈయేడు తమ తృతీయ వార్షికోత్సవాలకు నన్ను పిలవలేదు. పుస్తకం చివరి భాగంలో ఆశ్రమాన్ని కీర్తించవలసిందిగా వాడునన్ను కోరాడు. కాని చివరకు నేనా పని చెయ్యలేదని తెలుసుకున్నారు. శేషప్రశ్నలో ఆధునిక సాహిత్యం ఎలా ఉండాలో సూచించి విడిచి పెట్టాను. "ఏమైనా చేస్తాను. పట్టుదలతో కంపుకొట్టి విషయాలే రాస్తాను" అన్న మనోభావం ఈనాటి సాహిత్యానికి కేంద్రీయమైన ఆధారంగా లేదు. అందుకుగాను అటువంటి 'మాదిరి' ఒకటి సృష్టించాను. కాని ముసలితనం వచ్చేసింది. శక్తి సామర్థ్యాలు అంతరిస్తున్నాయి. ఇక దాని జవాబుదారీ యావత్తూ మీమీదే వుంది. నీ రచన లన్నింటినీ శ్రద్ధగా చదువుతున్నాను. రవీంద్రుడు నిన్ను గురించి ఉత్తరంలో రాసిన

అన్ని విషయాల్నా నిజాలే రచనలో వేగం, బౌద్ధత్యం కనిపిస్తూనే వుంటాయి. అవి నీ సత్యసాధనా ఫలితాలు; తండ్రి గారినుంచి సంక్రమించిన గుణఫలితాలు తెచ్చిపెట్టుకున్నవి కావు. అతిసహజములు. పాండుచేరీలో కాక కలకత్తాలో కూచున్నా అలాగే రాయగలవు.

మనమంతా బాధయుగ సంతానం అని అగనిందుడు చెబుతున్నాడని రాశావు. ఆ మాట సత్యమే. ఈ సత్యము నీ రచనలో ఉజ్వలతరంగా ప్రకాశిస్తోంది. కాని ఇప్పుడే నువు చాల జాగ్రత్తగా వుండాలి. సంభాణలు ఇంకా చిన్నవిగా వుండాలి, ఇంకా మధుగంగా వుండాలి. ప్రయోజనంలేని అక్షరం ఒక్కటి కూడా రాయకూడదు. ఇదే కళాకారుని ఆంతరంగిక రహస్యం. చెప్పదలచుకున్నదంతా చెప్పలేకపోయానే అనిపించ వచ్చు మొదట. కాని అక్కడే రచయిత పొరపాటు పడుతో వుంటాడు. పాఠకునికి అర్థం కాలేదని బాగా ఆర్థమయ్యేట్లు చెప్పాలన్న ప్రయత్నం రచయిత చెయ్యకూడదు. తెలిసిందా? మంటూ రచనలో తర్కవితిరక్తాలు ఎక్కువగా వుంటున్నాయి అని అంటున్నారు చాలమంది. పాఠకుడు చదివి కొంచెం ఆలోచించుకుని అర్థం చేసుకోవలసిన. అలెకాశం ఇక్కడపోతే అతడు తన బుద్ధి పరీక్షాని తెలుసుకోలేడు. ఈ సందర్భంలో నాకు చాల కోపం వస్తోంది. నేను సోమరిని, ఉత్తరాలు రాయటమంటే భయం వేస్తుంది. నువ్వు గనక నా దగ్గరేవుంటే నీ వుత్తరంలో సరిదిద్దుకోవలసిన కొన్నిచోట్లు చూపించేవాణ్ణి. చదువుతూంటే అనేక చోట్ల... ఇక్కడ మంటూ ఈ విధంగా ముగించివుంటే బాగుండేది. అని అనుకుంటూ వుంటాను.

నేను ముసలివాడినై నాను. చిన్నదాడు కూడాను. ఇక ముందు నవలా సాహిత్యం అధోగతికి దిగుతుందేమోనని అప్పుడప్పుడు భయపడుతూ వుంటాను. సంఘంలోని చిన్ననూ సాహిత్యంలో చూపెడితేదాన్ని అతిసాహసంగా పరిగణించి పోట్లాటకు దిగేవాళ్ళలో నువు లేవు. నీ శిక్షణ, సంసారం వేరు.

నువు ఈ మధ్య కొత్తగా రాసిన పద్యాలు చదివాను. చాల బాగున్నాయి ఒక సంగతి చెప్పి; అనిమితుడు వంగ సాహిత్యం చదువుతాడా? ఆయనకు 'శేషప్రశ్న' చదవటానికి ఇస్తే కోపించుకుంటాడా? ఇటువంటి పుస్తకాలు చదవేందుకాయనకు తీరిక వుండదని నాకు తెలుసు. కొంచెం చదవండిని ప్రార్థిస్తే అవమానించినట్టు భావిస్తారా? ప్రవర్తక సంఘానికి కోపం వచ్చింది గాబట్టి భయపడుతున్నాను అటువంటి మహా పండితుని అభిప్రాయం తెలుసుకోగలిగితే నా చిచనా విధానం మార్చుకోవలసి వస్తే మార్చుకుంటాను. నవలద్వారా సంఘంలోని వివిధ వర్గాలవారి మానసిక ప్రవృత్తులను తెలుసుకోవాలి అన్న అభిప్రాయాన్ని అరకొందుడు మన్నించడా? ఇటువంటి తేలిక సాహిత్యం పట్ల ఆయనకు ఉపేక్షా భావమా? పోడితే, రమ, హరిలక్ష్మి ఊ పుస్తకాల్ని నీకు పంపుతాను. నీకు నా ఆశీస్సులు.....

—శరత్.

౬౨

సామతాబెడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

5 భాద్రపదం 1898.

మంటూ! నేను వెంట వెంట జనాబు రాయ్ పోవటానికి కారణం నువు పంపినవన్నీ నేను శ్రద్ధగా చదవకపోవటం

వల్ల కాదు. అరవిందుడు అప్పుడప్పుడు ఇస్తున్న సందేశాల్ని, మీ రడిగే ప్రశ్నలకు ఆయన చెబుతున్న సమాధానాల్ని నువు నాకు పంపిస్తున్నావు. శ్రద్ధగా చదువుతున్నాను. వాటినిగురించి ఆలోచిస్తున్నాను. మళ్ళీ మళ్ళీ చదువుతున్నాను. కాని చాల అంశాలు నాకు దుఃఖగాహంగానే ఉన్నాయి. వారి ప్రజ్ఞ (Consciousness) ఏయే స్థాయిలో ఉంటే ఆ యా స్థాయి ననుసరించిన సూక్ష్మాతి సూక్ష్మములైన అంశాలను వారు చెబుతున్నారు. అని నా బుద్ధికి అందటంలేదు. కవిత్వాన్ని గురించి వారు చెప్పిన నిబంధనలు స్వదా పాటించ దగినవి కావు. నీ ఏయే కావ్యాల్ని వారు సర్వోత్కృష్టములని చెబుతున్నారో అవే నీ మిగతా కావ్యాలకన్నా నిమ్మశ్రేణికి చెందినవే నని సోపాన రణంగా నిరూపించవచ్చు. అంతేకాదు ఆ మిగతా కావ్యాలే నీ సర్వోత్కృష్ట రచనలని నా ఉద్దేశం—భాషలో, భాషలో, ఛందస్సులో కొన్ని రోజులనించీ నువు పూర్తిగా సాహిత్యసాధనలో మునిగి వున్నట్లు తోస్తుంది. ఇక నీ సాధన ఫలించి తీరుతుంది.

నా పుట్టినరోజు పండక్కు నువు పంపిన గీతం కవిత్వ దృష్ట్యా బాగానే ఉంది. కాని దానికి అతియోశక్తి దోషం పట్టింది: మొన్న నళిని సర్కారు (వంగదేశంలో రాజకీయవేత్త) వచ్చినప్పుడు ఆయనతో చెప్పారు: 'మంటూ ఈ గీతాన్ని పాడాలని కోరుతున్నాడు' అని. ఆయన దానికి స్వరకూర్చేందుకు మీ దగ్గరికు పంపుతాడు. నా జన్మదినోత్సవనాడు ఈ గీతాన్ని నీ పేరుమీద ప్రసారం చేయటానికి రేడియో అధికారి అంగీకరించాడు; నళిని పాడతాడు. సరే...నా పోడలి

మొదలైన పుస్తకాల్ని హరిదాస్ చట్టోపాధ్యాయ్ నీకు పంపించలేదా? పంపించమని రాశాను.

ఇంకా కొన్ని విషయాలు రాయాలని ఉందిగాని పోస్టు కట్టివేసే వేళ అయింది.

ఒకమాట: అభిజాత్య వర్గంవారు 'పరిచయ' అనే పేర ఒక త్రైమాసపత్రిక ఆరంభించారు. అందులో నీ మిత్రుడు నరేంద్రనాథ్ (విమర్శకుడు, వంగవాసి కాలేజిలో ఆంగ్ల భాషా పాఠ్యాయుడు) 'శేషప్రశ్న' పై విమర్శరాశాడు. దాని సారాంశం ఏమంటే; ఈ పుస్తకం గోరా కొడుకు. (గోరా రవీంద్రుని నవలలో ఒకపాత్ర) 'కమల్' చరిత్ర గోరా చరిత్రకు సకలుట. సూతసత్వం ఏమీ లేదుట. నరేంద్రనాథ్ కు కన్నులు గౌరవర్ణంగా ఉన్నందువల్ల బుద్ధికూడా మార్జాల బుద్ధిలా తయారైంది. ఇంతకూ చిత్రం ఏమిటంటే... అతను కూడా కమల్ పాత్రను దొంగిలించి ఒక నవల రాస్తున్నాడు. అది అచ్చు జేతోంది. సాంత పత్రిక కాబట్టి. ఫ్రెంచి, జర్మనీ భాషలు వచ్చునని అతనికి చాల గర్వం.

ఇక ప్రేములేదు నీకు నా ఆశీస్సులు...

— శ ర త.

౬౩

సామెతాబేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,
విజయదశమి 4 కార్తీకం 1898.

మంటూ! ఈ విజయదశమికి నీకు నా ఆశీర్వాదాలు. చాలరోజులనించీ నీకు ఉత్తరం రాయకుండా ఉన్నందుకు విచారిస్తున్నాను.

నీ 'దోలా' నవల మొదటి పేజీలు కొన్ని. పంపిస్తున్నాను. నా యీ కొట్టివేతల వ్యవహారంమూచి నువు విసుగెత్తిపోయి—“చాలు చాలే నువ్వాయ! నీ బిచ్చం అక్కర్లేదు, ఏమీ అక్కర్లేదు. నీ కుక్కను ఉసిగొలుపు, నా రాతప్రతి నాకు వెంటనే పంపించేయ్యి” అని ఈసారి ఉత్తరంలో రాస్తావేమోనని నాకు భయంగా ఉంది.

నీకు మల్లేనే నేనుకూడా...కళ కళకొరకే, ధర్మం ధర్మకొరకే, సత్యం సత్యంకొరకే...అనే ఇటువంటి సూత్రాన్ని ఒప్పుకోను. కళోపలబ్ధి అందరికీ ఒక రీతిగానే జరగదు. అది ఆంతరంగికమైన సుపు. ధర్మం, సత్యం అనేవి కేవలం పదాలు కావు అంతకుమించిన ఒక విష్టత వాటికి ఉంది. ఆసంగతి మనం మరచిపోకూడదు. కథారచన ప్రయోజనం చిత్తరంజనమే అని అంగీకరించినా చిత్తము, రంజనము అనే రెండు పదాలున్నాయక్కడ. డాక్టర్ జిత్సేంద్రనాథ్ మజుందారు ఎం, డిగ్రీ, మంటూ రామ్కూ చిత్తం ఒకేవిధంగా ఉండదు. ఒకనికి ఆనందం కలిగించలేని సన్నివేశం మరొకనికి అమితానందం కలిగించవచ్చు. 'దోధారా' లో పదిహేను ఇరవై పేజీలకంటే అధికం చదవలేకపోయిన ఒక సుశిక్షిత వ్యక్తిని నే నెరుగుదును. పుస్తకం అంతా నే నెలా పూర్తి చెయ్యగలిగానో మరి నాకే తెలియదు. కథారచనకు పాటించాల్సిన నిబంధనలు అందులో ఎంతవరకు అతిక్రమించబడ్డాయో నాకు తెలియదు. తెలుసుకోవాలన్న కోరిక నాకు లేదు. అయినా నాకు ఆనందం, తృప్తికలిగింది. ఆ మాట నిజం. ఇక కళ అంటే ఏమిటో తెలిపించాలంటే ఆ సంగతి నాకు తెలీదు. ఆ విషయమై నేను

చెప్పేదేమీ లేదు కాని ఈ యాభైయేళ్ళ వాని మనస్సును సమాధాన పరచటం చాల కష్టం. నువు అనేక విషయాల్ని బాగా ఆలోచించి రాశావు. కాని నవల రాయటానికి వాటి ఆవశ్యకత ఏమీలేదు అని నేను చెప్పజాలను. కాని నవలా రచన గురించి నాకు తెలిసినంతవరకు... 'స్వపన' చరిత్రను పరిశీలించి చూచినమీదట... పుస్తకంలోని ఆది అంతాలకు సమన్వయం కుదరినట్లు తోచటం లేదు. అదీగాక మొదట్లో చాల భాగం తగ్గించవలసి వుంటుంది. ఆసాంతం రుచి తగ్గకుండా ఉండాలి. మరొక సంగతి: అదేపనిగా రాయటంకంటే రాయకుండా ఉండటమే కష్టం... వంద్యోపాధ్యాయ్ నిజంగా చాల బాగా రాస్తాడు. కాని రాయకుండా వుండే మెళుకువ అతనికి తెలియదు. ఆ సంగతి నీ కతని రచనలలో బోధపడటం లేదూ! ఆయన పుస్తకాలు చదువుతున్నప్పుడు నేను అనుకుంటూ ఉంటాను: పాపం ఈయనకు 'రాయకుండా ఉండే మెళుకువ' తెలిస్తే బాగుండునే అని. హృదయంలోని ఆ వేషం కారణంగా చెప్పదలచుకున్న విషయం ప్రయోజనాన్ని మించి ఒక్క వాక్యం కూడా ఎక్కువ చెప్పకూడదు. ఒక వాక్యం తక్కువ చెప్పటమే మంచిది. చాల భాగం తగ్గించేయవలసి వస్తుందేమోనని నీకు బాధగా ఉండేట్టయితే సాహిత్యవేత్త అయిన ఏ మిత్రుని అభిప్రాయమైనా అడిగి చూడు. ఇంతవరకు నేను కొట్టివేసిన ఆ యా అంశాలను చివరిభాగంలో అక్కడక్కడ జోడించుకోవచ్చు. ఇంతకూ నీ అభిప్రాయం ఏమిటో ముందుగా తెలుసుకుంటే... ఆ తరువాత అవసరమైన చోట్ల కొట్టివేసి త్వరలోనే పంపిస్తాను.

నీ మిత్రుడు నీ రేంద్రనాథ్ రాయ్ ఉత్తరాలు చదివాను. నా మీద నీ కెంతో శ్రద్ధ, భక్తి, ప్రేమ వున్నాయి. కాని అందువల్ల అయేదేమీ లేదు. కొండంతగా పెరిగిపోయిన నా శ్మశ్రి గర్వం లేక మైనా తగ్గుతుందన్న భావం నాకు లేదు. ఇక పోతే ఆలీ... బాబు సంగతి, అతను ఎంత అధముడో చెప్పటానికి వీలేదు. తర్కవితర్కాలలో నా పేరు ఆయన సేతుతో ఎక్కడ జోడిస్తారో నని భయపడుతున్నాను. ఆ సంగతి తలుపుకు ఎస్తే మరి వాళ్ళు కంపమెత్తి నట్టుగా ఉంటోంది, ఆ వ్యక్తి విషయంలో అంతకన్నా నేను చెప్పదలచుకోలేదు. విదేశీపాలకుల చేతి కీలుబొమ్మలై స్వదేశ సాభాగ్యాన్ని విస్మరించిన ద్రోహుల జాతికి చెందినవాడేవీడు అని మీరూ ఒకరోజున తెలుసుకోగలరు.

త్వరలోనే త...ను వెళ్ళి కలుసుకుంటాను నువు నాకు ఉత్తరం రాసినట్టు నే నతనితో చెప్పును. నువు సూచించిన విషయం నిజమో అబద్ధమో తర్కించి తెలుసుకుంటాను. త... ఏమంటాడో చూస్తాను. అరవిందుని గురించి నే నా మాట ఎప్పుడూ అనలేదు. దేశమంతా ఆయన పట్ల భక్తి చూపుతోంది. నే నొక్కడినేనా చూపండి? అయినా ఆశ్రమవాసులంటే నా కంత యిష్టంలేదు, అందుకు కారణం త... మాటలు; మిగతా ఆశ్రమవాసులను గురించినా కుగల అభిప్రాయాలున్నాయి. అదీగాక నువు ఆశ్రమంలో చేరటం నాకు చింతగానే వుంది. నువు వి. సి. యన్ గాని బి. యల్ గాని ప్యాసుకాలేదని నాకు విచారంగానే వుండేది. కాని సంగీత సాహిత్యాల్ని నీ కర్మ డేత్రాలుగా చేసుకున్నందుకు ఆ విచారం మరచిపోయాను.

అందరూ పెద్ద పెద్ద సర్కారు ఉద్యోగాల్ని సంపాదించి స్వదేశీ యల్ని జైల్కు పుషిపూ ఉంటారు. మంటూ అలా ఎందుకు చేస్తాను. నన్ను నన్నా కేమీ అపంతేదు. భావతీయ కలా ప్రాసన్నాన్ని పాశ్చాత్యుల వృష్టికి తెచ్చి, దాన్ని పాత పద్యం లోనుంచి ఉత్కృష్టమైన ఒక కొత్త మార్గంలోకి తీసుకురా గలిగాడంటే దేశాని కంతకన్నా నారవం, ప్రతిష్ట ఇంకేం కావాలి? దేశీయులకు 'సింఘాని' అనే ఎస్తువొకటి ఉండనీ, దాన్ని మన సంగీతంలో కూడా ప్రవేశ పెట్టాలని నువ్వే ఒకసారి నాకు చెప్పావు. ఈ పనంతా వాదిలిపెట్టేసి బైరాగుల్లో చేరా నన్నప్పుడు నాకొక పెద్దగాయం తగిలినట్లు బాధ పడ్డాను. ఈ జీవితంలో మళ్ళీ నేను నిన్ను చూడలేనేమో! అది నా కెంత బాధ కలిగిస్తుందో నీకు తెలుసా? ఆ సంగతి ఇంకా కు తెలి లినా, తెలియక పోయినా నీకు తెలిసే వుంటుంది, అది నాకు చిరుంతన దుఃఖహేతువు.

ఒక తమాషా విషయం చెప్పనా? ఒకనాడు ఏదో అర్జంటు పనిమీద బ్యాంకుకు వెళ్ళాను. అక్కడ కేషియర్ వంగదేశస్తుడు, జ్యోతిషం బాగా చదువుకున్నవాడని కూడా విన్నాను. త్వర త్వరగా నా పని ముగించేసి నా జాతకం ఉంచా అని అడిగాడు. రాశి చక్రంమూత్రం నా నోటు బుక్కులో ఉండన్నాను. అడిగి తీసుకుని రాసుకున్నాడు. నా హస్తముద్ర కూడా తీసుకున్నాడు. డస్కులోనించి పంచాంగం తీసి గుణించాడు. చివరకు ఏమిచెప్పాడో తెలుసునా? ఇంకొక్క సంవత్సరంబో నా జీవితపంథా మారిపోతుందన్నాడు. నేను ఆధార్మిక మార్గానికి దిగుతానట. రాశికుండలిలో ఆసంగతి ఉన్నట్లు

కాశీలో కూడా ఒక పండితుడు చెప్పాడని, కాని నాకామాట మీద విశ్వాసంలేదని, ఆధ్యాత్మికం అనేది నాలో అసలు ఏమాత్రమూ లేనేలేదని చెప్పాను. సంవత్సరం దాటినతర్వాత మనం మళ్ళీ కలుసుకున్నప్పుడు ఆలోచిద్దాంలేండి.” అన్నాడు. సంవత్సరం దాటిన తరువాతకూడా నా నోట అదే మాట వస్తుంది అని చెప్పాను. అతడు కేవలం తలదాచుకున్నాడు. రాసినుండలి చూచి లెక్కవేసి ఫలితం చెబుతే అది జరిగి ఊర వలసిందేనని ఆయన నమ్మకం.

ఒక సంగతి నీకు ఇదివరకే చెప్పాను. మా వంశానికి సంబాధించిన ఇతిహాసం ఒకటి వుంది. నాసోదరుడు ప్రబాస్ ను ఎరుగుకువుకదా! అతని తండ్రి, తాత ... ఎనిమిదితరాలనించి సన్యాసాశ్రమం పుచ్చుకుంటూనే వస్తున్నారు. నేను ఒక్కడినే నా స్త్రీకుడుగా తయారైనాను. అనుసృతంగా వస్తున్న ఆచారం నాదాకా వచ్చేసరికి తల్లకిందై పోయింది. ఇప్పడీవయసులో ఒకనికింద శిష్యత్వం చేయటానికి నాకు బుద్ధిపోదు. ఆ కేషియర్ మహాశయుడు మాత్రం నేను నిస్సంశయంగా బైరాగినై పోతానని చెబుతున్నాడు.

మీ అనిలవర్ణబాబు మట్టిని పంచదార చేస్తున్నాడని విన్నాను. ఆశ్రమంలో కావలసిన పంచదార అంతా అతడే సప్లయి చేస్తున్నాడని చెబుతున్నారు. నిజమేనా! నాకు మాత్రం అనుమానంగానే వుంది. అలా పంచదార ఉత్పత్తి చేయగలవాడు ఆశ్రమంలో వచ్చి ఎందుకు వుంటాడు. కలకత్తా వెళ్ళి సునాయాసంగా ఒక పంచదార దుకాణం తెరుస్తాడు.

బారిన్ తనకు కలుస్తూనే ఉన్నాడు. ఇక మళ్ళీ తాళకూడకు వెళ్ళనని చెబుతున్నాడు. మీ 'మదర్' అంటే మాత్రం అతనికి చాల భక్తి. ఆమె ఒక అద్భుతమైన వ్యక్తి అనీ, చాల సూక్ష్మస్పృహగల ప్రజ్ఞాశీలియనీ చెబుతున్నాడు. ఆమె ఎంత పనియైనా చేయగల శక్తిమతియనీ, తీక్షణబుద్ధిశాలియనీ చెబుతున్నాడు. ఆశ్రమంలోని అందరి విషయాలు ఆమెకు అపగతమేననీ... ఎక్కడ చూచినా ఆమె ఆదేశాలు ఉపదేశాలేననీ చెబుతున్నాడు. అందుచేత కొత్తగా వచ్చిన వాళ్ళు ఆమెను గురించి మొదట రకరకాలుగా అభిప్రాయపడుతూ వుంటారుట. కొందరు తిరిగి వెళ్ళిపోతూ వుంటారుట కూడాను.

'దోలా'లో నేను కొట్టివేసిన ప్రదేశాలు జాగ్రత్తగా గమనించు. అలా కొట్టి వేసిన అంశాలు చివరిభాగంలో అక్కడక్కడ జోడించవచ్చు. కోపగించుకోకుండా అలోచించిచూడు. మరొకసారి నా ఆశీస్సులు.

అనిలవగణబాబు పంచదార తయారు చేస్తున్న విషయం నిజమో అబద్ధమో వెంటనే తెలియచెయ్యి. నిజంగానే తయారు చేస్తున్నట్లయితే జావానించి వచ్చే పంచదారను బాయ్ కాట్ చేదాం. అది నిజంగా దేశానికి ఎంతో లాభదాయకమైన పని.

—శ ర త్.

౬౪

సామతాబేడ్, పోస్టు పానిత్రాన్,

10 జైత్రం 1339.

మంటూ! నిజంగా ఈసారి అపరాధమే. జాబు రాయటం ఆలస్యం కావటమేకాదు. రెండుసంవత్సరాల క్రింద రైలుపెట్టె

గుమ్మంతగిలి గాయం అయింది. అలాగే ఇంతవరకూ ఈడ్చుకోచ్చాను. కాని రెండు నెలలయింది మంచం ఎక్కాను. ఎక్స్ రే తీయించుకోవటానికి నేను రేపు కలకత్తా వెడుతున్నాను. వస్త్రజయంతి అయినతర్వాత ఈ రెండు నెలలనించీ రాత్రిళ్లు నిద్రలేదు. బాధ అంతలేకుండా వుంది. రాత్రింబగళ్ళు శూలం పెట్టి పొడిచినట్టుగా వుంటోంది. ఇది నయమౌతుందో లేదో! నయమౌతుందన్న ఆశ నాకు మాత్రం లేదు. మళ్ళీ లేవకుండా పడిపోతినా ఒక రకంగా మేలే. మృత్యువు సమీపిస్తున్నట్లే తోస్తున్నది. నీకు ఉత్తరం రాయటం లేదుగాని, నువు పంపుతున్నవన్నీ శ్రద్ధగా చదువుతూనే వున్నాను, మీ నిష్ఠ, గాంభీర్యం, ఆశయం నాకు బాగా నచ్చాయి. ఎందుకు నచ్చాయో కారణం మాత్రం నా కెంత యోచించినా అవగాహన కావటం లేదు.

నీ 'జలాతంకే ప్రేమబీజ్' అను ప్రహసనం చదివాను. కలకత్తా వెళ్ళి వచ్చాక తిరిగి పంపిస్తాను. చాలా బాగుంది. కాని అంత ధీర్ఘంగా ఉండకూడదు. తగ్గించాలి. తగ్గిస్తే రస స్ఫూర్తి వస్తుంది. ఈ మాటే నీకు సూచించాలనుకున్నాను.

శిశిర భాదుడే అభినయిస్తాడని అతనిమీద భరోసా పెట్టుకుంటే లాభంలేదు. కలకత్తానించి వచ్చాక మళ్ళీ జవాబు రాస్తాను, ఇప్పుడు కలం కదలటం లేదు.

మంటూ! చాలరోజులనించీ నీకు ఉత్తరం రాద్దామని అనుకుంటూనే వున్నాను. కాని రాయ బీక పోయాను. ఇవాళ కలం పుచ్చుకు కూచున్నాను. కాస్త రాస్తాను.

శ్రీకాంత అయిదవ భాగం ఆరంభించి పూర్తి చేశాను. అభయ మొదలైనవారి గాథ. నాలుగో భాగం బాగుండ లేదని మీరుంటేమాత్రం రథం అక్కడే ఆపేస్తాను.

ఇక్కడ నా సొంత విషయం కాస్త చెప్పాలి. సాధారణములు, సహజములు అయిన సంఘటనలు మాత్రమే తీసుకుని ఈ అయిదో భాగం పూర్తి చేయాలని నా ఆభీప్రాయం. సూర్యార్ధంగా రాయగల నేర్పుద్వారా ఎక్కడి కక్కడ స్తవ పరచి రాస్తూ ఎంతసేపు రసస్పృశ్చ చేయటానికి వీలుంటుందో చూస్తాను. ఉపదాన-ఉపకరణలతోగాక, అనాధారణ సంఘటనలతోగాక, అతి సాధారణములైన రోజువారీ గ్రామజీవిత సన్నివేశాలతోనే ఈ పుస్తకం నిండివుంటుంది. విస్తృత స్థానాలు ఉండవు. గాంభీర్యం ఉంటుంది. పుంఖాను పుంఖంగా ఉండదు. సాహిత్యసంయమమే గోచరిస్తుంది. కేవలం రసకుల ఆనందంకోసమే రాస్తాను. ఒకవేళ నవల బాగుండక పోవచ్చు. కాని సాహిత్యసంయము లేని విశృంఖల రచనగా మాత్రం ఉండదు. ఈ విషయంలో నీ ఆభీప్రాయం ఏమిటో తెలుపు.

సర్వతోముఖము, సుదూర ప్రసృతము అయిన నీ విజ్ఞానం ఆశ్రమంలో చేరినతరువాత గంభీర్యం, అగాధము, అంతర్ముఖం అయింది. నిజంగా అయింది. ఈ విషయాన్ని నేను కొన్నాళ్ళ నుంచీ గమనిస్తూనే ఉన్నాను. నీజ్ఞానం, సాండిత్యం వినయభూష.

నాతోకాక శాంతి కంటే ముందు నాయి. స్వయంగా నువు ఆఘాతం తీసుకుపోతే నీ పాండిత్యపు లాకీ విశరి ప్రతీఘాతం చెయ్యలేదు. ఈ గుం పచోలేస్తున్న కొద్దీ... మంటూ నా వాడేనన్న ఆనందంతో ముక్కునైపోతున్నాను. సామర్థ్యం ఉన్నప్పటికీ అతడు నిర్లక్ష్యంగా ఉదాసీనబావమే చూపుతున్నాడు; కోపం తెచ్చుకుని ఇతర్లమీద దాడి చెయ్యడు; ఇతర్లను అవమానించడు. అతనికేమీ భయంలేదు; అతని మిత్రులకు లోటులేదు. అతని సభ్యత అతనికి ఏడుగడ. మంటూ... కొందరు సాహిత్య సేవకులై ఉండి కూడా తొడివాళ్ళను అవమానిస్తూ ఉంటారు. అలాంటి వాళ్ళంటే నాకు చాలా భయం. ఇతర్లను తుచ్చులుగా నిరూపిస్తే తప్ప తమ గొప్పతనం బయటికి రాదనుకుంటారు వాళ్ళు.

“పుష్పపాత్ర” మాసికపత్రికలో నీ రచన చూచాను. అనేక విషయాలు రాస్తూ బూ... గారికి స్త్రీలంటే ఉన్న విద్వేషాన్ని సకారణంగా ఖండించావు. రచనలో నీ హృదయ సంక్షోభం కనిపించింది. నీకు అతనియెడల స్నేహం ఉంది. ఎక్కడ అతనిమీద తీవ్రమైన చెబుతీస్తావో అని నేను సంకోచిస్తూనే చదివాను. కాని నువు ఇంకా వోతులు వెదకి తెలుసుకోవలసిన అంశాలు ఉన్నాయి. సప్త అల్పజ్ఞుడైనప్పుడు అతని సాహిత్యస్పృహ గొప్పది కాజాలదు... అని ఎవరో అన్నారు. అదిగాని నేనూ విన్నవిస్తున్నాను. “ఒక మెన్లో సావిత్రిలాంటి పరిచారిక దొరికితే నే నెప్పుడూ మెన్లోనే ఉంటాను” అని రాశాడు బూ... కాని మెన్లో ఉండటమే చాలదు, తాను సతీతో సంబంధించినా కూడా కావాలి, లేకపోతే సావిత్రి హృదయాన్ని ఆకర్షించలేడు, ఆమరణాంతం మెన్లోనే పడివున్నా సరే. అగ్ని

గాక సావిత్రి కేవలం పరిచారికల వర్గానికి చెందిన వ్యక్తి కాదని అతనికి తెలియలేదు. ఒకప్పుడు లక్ష్మీదేవికూడా దురదృష్టవశాత్తు ఒక భావ్యాణునియింట దాసీగా ఉండల్సి వచ్చిందని పురాణాల్లో రాశారు. అప్పుడు ఒకప్పుడు ఉత్తరకు సంగీతం నాట్యం నేర్పాల్సివచ్చింది. అటువంటి ఉపాధ్యాయుడు దొరికితే ఆడపిల్లలాతా అతని దగ్గరే సంగీతం, నాట్యం నేర్చుకునేందుకు ఉపబాటపడతారు అని మనం అనాల్సిందేనా? సాంప్రదాయాల్ని బట్టి వేశ్యలలోకూడా ఉచ్చసీచాలు ఉంటాయి. ఒక వేశ్యదగ్గర మరో వేశ్య దాసీగా వుంటుంది. అప్పుడాయిద్దరి వ్యవహారం ఒకటేనా? దాసీదాన్ని అనుభవించాలంటే కొంచెం ఖర్చుతో వెళ్ళిపోతుంది దాని యజమానురాలిని తెలుసుకోవాలంటే చాల ఖర్చు చేయాల్సి వుంటుంది; తేలిగ్గా వారకదు. ముఖానికి పొడగు పులుముకుని వరండాలో వచ్చినిం్చుడు. నువ్వు మధురభాషిణి అయిన రాజలక్ష్మి పాత్రను సృష్టించావు. ఆమె దగ్గరం అందరికీ జేతుందా? ఎన్నెన్నో ఉపకరణాలు కావాలి; ఎంతో ప్రయత్నం చెయ్యాలి. సొంత డబ్బుగానీ; మిత్రుడైన ఒక రాజకుమారుని డబ్బుగానీ బోలెడంత ఖర్చుచెయ్యాలి అప్పుడుగాని ఆమె మేడమీదికి అడుగుపెట్టే అవకాశం ఉండదు. దారినపోయే పురుషుని చెయ్యపట్టుకుని పెంకుటింట్లో లాకు-పోయే చౌకపారు స్త్రీ పరిచయం తేలిగ్గానే లభిస్తుంది - బీడవాని అనుభవం మేడమీదికాదు, కింది వసారాలోనే కాబట్టి అతడు శ్రీకాంతుని సామాన్యస్త్రీనే అర్థంచేసుకో గలుగుతాడు. ఈ ఉదాహరణలన్నీ అనవసరంగా చెప్పినేమో! రాస్తోంటే నాకే సిగ్గుగా

ఉంది. ఇంతకూ స్త్రీ జాతిపట్ల ఏమ్యాభావాన్ని ప్రచారం చెయ్యటమే ఆదర్శవాదం అనుకునేవారు నిజానికి ఆదర్శవాదులూ కాదు, యదార్థవాదులూ కాదు. వారిది కేవలం నటన, ధర్మలేని స్వర్ధ, అజ్ఞానజనితమైన అహంకార స్త్రీలతో యుద్ధం చేద్దామన్న స్పిరిట్ ల్లాం)తో సాహిత్య సృష్టి కానేరదు. నీకు నా ఆశీస్సులు సామానా కలిస్తే నా ఆశీస్సులు అందించు.

—శ ర త.

౬౬

సామతాబేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

10 బాద్రపదం 1340.

మంటూ...నీ ఉత్తరం చేరింది. శ్రీకాంత నాలుగవ భాగం మీద నువుపంపిన విమర్శనా వ్యాసం కూడా చేరింది. వ్యాసం పెద్దదిగా వున్నట్లునిపించింది మొదట అక్కడక్కడ తగ్గించాలేమో ననిపించింది. కాని రెండోసారి చదివినమీదట తగ్గించాల్సిన అవసరం ఏమీలేదని నిశ్చయించాను. ఈ వ్యాసం నా పుస్తకం మీద రాసింది కాబట్టి నాకింతగా నచ్చింది కామాలని చాలసాదు అనుకున్నాను. కాని నువు ఇటువంటి విమర్శనా వ్యాసం ఏ యితర్ల పుస్తకంమీద రాసినాసరే నాకు ఆనందమే కలిగిస్తుందనిపించింది. చాలసేపు ఆలోచించిన మీదట. విమర్శించిన రీతిలో మాధుర్యము, సహృదయత కనిపిస్తున్నాయి. విమర్శన చక్కగావుంది, వ్యాయాగకూడా ఉంది సహృదయతైన పాఠకులందరికీ నచ్చుతుంది. అదీ గత కథోపకథనంలాగ మంచి కైలిలో రాశావు. మంటూ... ఒక

చక్కని రచనాపద్ధతిని కనిపెట్టావునుమీ. ఆ నీతిగా రాయక పోజే ఆ వ్యాసాన్ని...ఎంతబాగున్నప్పటికీ... ప్రజలు ఓపిగ్గా చదువు - చదువుకూంటే ఒక చక్కని కథలా ఉంది. ఈ వ్యాసాన్ని ఏ మానవత్రికైనా సంపుటాను ప్రచురణకు, అందులో ఎక్కడా వాక్యాలు తీసివేయవద్దని కూడా సంపాదకునికి రాస్తారు - కాని ముందుగా నీవు ప్రూఫ్ పంపటం సాధ్యపడుతుందో లేదో చెప్పలేను. వీలుపడితేమాత్రం పంపించే యేర్పాటుచేస్తాను.

‘శ్రీకాంత’ చతుర్థభాగం నీకింత గొప్పగా నచ్చినందుకు నే నెంతగా ఆనందిస్తున్నానో మాటల్లో చెప్పలేకుండా వున్నాను. ఆ భాగం సహృదయులైన పాఠకులకు ఎ-తో మనోహరంగా వుండాలన్న ఉద్దేశంతోనే చాల కష్టపడి శ్రద్ధగా రాశాను. అద్భుతవశాత్తు ‘శ్రీకాంత’ కు నీ వంటి పాఠకుడు ఒకడైనా దొరికినందుకు నేను చాల ఆనందిస్తున్నాను. ఇంకేమను చదివినా సరే, చదవకపోయినా సరే, నాకు విచారం లేదు. నువ్వు చాల సంవత్సరాలసంచీ అనేక భాషల్లో అనేక ఉత్తమోత్తమమైన గ్రంథాలను చదువుతూ వున్నావు. అయినా నా వంటి ఒక మూర్ఖుడు రాసిన పుస్తకం కూడా చదవటానికి నీకు తీరిక లభించిందంటే...నా కాశ్చర్యంగా వుంది. నే నొక ఊడ సామాన్య స్థాయికి చెందిన రచయితను. నాకు తెలుసా సంగతి. నేను విద్యావంతుణ్ణి కాదు, పండితుణ్ణి కాదు. పల్లెటూరి వాణ్ణి. మనసుకు ఏదీ తోస్తే అదే రాస్తాను. అందుచేతే ఈనాటి పండితులు, ప్రొఫెసర్లు వన్ను విమర్శిస్తూ వుంటే సమర్పించుకోలేక నోరుమాసుకు కూచున్నాను. వాళ్ళముందు

నేను లెక్కకురాని ఒక సాధారణ వ్యక్తిని. ఇటువంటి పరిస్థితిలో నీ పంటి మిత్రుని ప్రశంస లభిస్తూవుంది. నేను చాల గర్వపడుతున్నాను - ఆ పండితులందరినీ మించిన పండితుడిని నీవని. నీ వ్యాసం నాకు కొండంత అండ, నాకు ఒక ఓదార్పు.

చాలరోజులైంది నిన్నుజూచి. ఒకసారి చూడాలని కోరినా ఉండి దసరాకు ఒకవేళ నేను పాండుచేరీ వచ్చేట్టయితే నే నక్కడ రెండు మూడు రోజులుండటానికి వీలుంటుందా? ఆశ్రమంలోనే ఉండాలన్న నియమం లేదని నాకు తెలుసు. అక్కడ ఏదైనా ఖోటాల్ ఉందా? ఉంటే నాకు వెంటనే తెలుపు.

—క ర త.

౬౭

సామతాజ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

19 మార్చం 1940

మంటూ ... చాలరోజులనించీ నీకు ఉత్తరం రాయలేదు. ఇవాళ వుదయం లేవటంతోనే నీకు వుత్తరం రాయాలని ప్రబలమైన ఇచ్చ పొడసూపిందింది. ఎందువల్లనా అని ఆలోచిస్తున్నాను. బహుశః బరీద్ పురపు దినేశ్ బాబు సంగతి అనుకుంటాను. నేను ఫరీద్ పూర్ వెళ్ళి మూడురోజుల క్రితం తిరిగి వచ్చాను. అక్కడ సాహిత్య సమ్మేళనం జరిగింది - మునిసి పాలిటీవారు అడ్రసు ఇచ్చారు. వేదికమీద ఒకరు సుదీర్ఘము భావగర్భితము అయిన వ్యాసం చదువుతున్నారు. సభలో 'అనామీ'నిగురించి వ్యాఖ్యానాలు బయలుదేరాయి. నూటికి డెబ్బయిమంది దాన్ని అసహ్యించుకుంటున్నారు. ఇంతలో

ఒక సజ్జనుడు “నేను ‘అనామి’ పుస్తకాన్ని మొదటివించి చివరదాకా నాలుగుసార్లు చదివాను. ఇంకా నాలుగుసార్లు చదవాలనిపిస్తున్నది” అన్నాడు అప్పుడు—

“అదేమిమాట దినేశబాబు! మీరు ఖరీదేపుపు లాయర్లలో రత్నంలాంటివారు. ప్రచండ తార్కికులు మీరు. మీకీ దౌర్బల్యం ఏమిటి?

“దినేశబాబూ! మీకు మతేమన్నా చెడిపోయిందా యేమిటి?”

“దినేశబాబూ! చూస్తున్నానుగా! మీరు ప్రపంచంలో ఎనిమిదో ఆశ్చర్యం (Eighth Wonder)లా వున్నారే!”

ఇలా చాల మాటలు విడిపించాయి.

నేను మూగవాడలా కూచున్నాను. ఏమీ మాటాడ లేదు. ఆ తరువాత దినేశబాబు నేను ఒంటరిగా వున్నప్పుడు కలుసుకుని “శరత్ బాబూ! అన్ని పుస్తకాలూ అందరికోసమూ రాయబడవు — నేను శాంతదాసు బాబాజీగారి శిష్యుణ్ణి వైష్ణవుణ్ణి. భగవంతుడంటే నాకు విశ్వాసం వుంది — దీనిపై బాబు కొన్ని అసాధారణ భావాలచేత ప్రేరితుడై కవిత్వం రాశాడు, నాకు సమయం దొరికినప్పుడల్లా చదివి పదవశేషం పొందుతూ వుంటాను — నాకా కావ్యం ఎంతగా నచ్చిందో ఇతర కేం తెలుస్తుంది?” అన్నాడు. ఆయన నిష్కపటంగా సత్యం చెప్పాడు. నువ్వు ఏ తీగను శృతిచేశావో ఆయన హృదయంలోకూడ అదే తీగ మోగింది; ఎవరి హృదయంలో ఆ తీగ శృతి కాలేదో వాళ్ళు ఆ పుస్తకాన్ని నాలుగుసార్లు చదివిన వాళ్ళనుచూచి ఆశ్చర్యపడి మాత్రమే ఊహిస్తారు, దుర్బాష

లకు కూడా దిగుతారు. మాషణ ఎంత ఎక్కువగా వుంటే అంత గొప్ప సమర్థులైన విమర్శకులమని అనుకుంటూ వుంటారు. ఇదీ వ్యసనం, చూస్తున్నానుగా.

కొద్దిరోజులమించీ నీకొక విజ్ఞప్తి చేద్దామనుకుంటున్నాను. ఆ... బాబు రచనలు గురించి అతనికి నీమీద విశ్వాసం వుంది. నువ్వు చెబితే అతను ఏమూటైనా వింటాడు. సాహిత్య సంయమం అతన్నికూడా నేర్చుకోమని చెప్పి. సాహిత్యసంయమం అనేది ఒకరకంగా సహజంగా వుత్పన్నమదే టువంటిది. అది లేనివాడు మరొకనికి తెలియజెప్పటం కష్టం, ఇతర రచనలనే పునరుద్ధరించటం విసుగు పుట్టిస్తుంది— అనేవియు అతనికి తెలియజెప్పి ఫలానా రచయిత “.....” ఈమాటలతో నే నంగీకరిస్తున్నాను, వారి “.....” ఈ వాక్యాలు చాల బాగున్నాయి—అంటూ ఇలారాస్తే ఏం ప్రయోజనం? ఇలాంటి రచనవ్వారా...” చూడండి, నేనెంత చిన్నవయసులో ఎన్ని పుస్తకాలు చదివానో! నాకెంత తెలుసునో!” అని బడాయి చెప్పుకున్నట్టుగా వుంటుంది. మంటూ నీరచనలలోనించి అతడు ఎత్తితీసి పుదహరించిన వాక్యాల్ని ఒకసారి చదువుకోమని చెప్పి. ఆ... కాబు ఇంకా చిన్నవాడు ఇప్పుడే అతకి తెలియజెబితే కొంతఫలం వుండకపోదు. ఇలా ఎత్తిరాయటానల్ల నిన్ను అనుకరించగలనని అనుకుంటూ న్నాడు కామాయి. అది సాధ్యమైన పనికాదు. ఇంకా అనేక రకాల అసంయమం కనిపిస్తుంది అతని రచనలో ఒకవేళ బూ... బాబునే అతడు సాహిత్యంలో ఆదర్శకంగా పెట్టుకున్నట్టుయితే ఆ అసంయమం అలా వుండిపోవలసిందే - మాగ్గులం చాల

కష్టం ఈ మాటలన్నీ నీకు చెప్పలేక చెప్పలేకనే చెబుతున్నాను. మంటూ, రచనలో సంయమం అలవడచుకోటం అన్నింటికన్నా చాలాకష్టం తేలిగ్గా రాయటానికి వీలైతదాన్ని రాయకూడదు. రచనలో ఈయమగుణం కనిపించినప్పుడే రసికుడైన పాఠకునికి సంతృప్తి కలుగుతుంది పోనీ ఆమాట నేను రాసిన ఆలేఖ 'స్వదేశ' ప్రచురణలో ప్రచురితమైన తరువాత ఆ కవి నాకొక వుత్తరం రాశాడు. ఆ వుత్తరం చివర "నామీద నువు అనేకసార్లు తీక్షణమైన భాష వుపయోగించి దాడి చేశావు. కాని నేను కోపం తెచ్చుకుని నిన్ను పరోక్షంగా నిందించి కళి తీర్చుకోటానికి ప్రయత్నించ లేదు. నన్ను నిందిస్తూ రాసిన వ్యాసాలిస్తులో ఈ రచనకూడా ఒకటి అని రాశాడు.

ఈలేఖ రాసి నేను చాలా అన్యాయం చేశానని ఒక నాడు ఉమాప్రసాద్ (శ్యామ్ ప్రసాద్ ముఖర్జీ అన్నగారు) కూడా అన్నాడు. ఆలేఖలోని ప్రతి పంక్తిలోనూ విషం వుంటుంది. కాని నేనేంచెయ్యను. రాసింది ప్రచురితమై పోయింది. కవితో నాకు విరోధం వచ్చేసింది. కాని ఇదేవిషయంపై 'స్వదేశ'లో నువు రాసినలేఖ చాలా బాగుంది. నువు విచారం మాత్రం వెళ్ళబుచ్చావు. కోపమేమీ ప్రకటించలేదు. ఆపనే నేనూ చేయలేకపోయాను. అదేమిటో మరి అతని 'పరిచయం' చదివే సరికి వాళ్లు మండిపోయింది. అప్పుడు కలం, కాగితం తీసుకుని రా రేశాను.

'శ్రీకాంత్' నాలుగో భాగంమీద విమర్శ 'విచిత్ర' పత్రికలో చదివాను. అది 'శ్రీకాంత్'మీద గాక మరొక

పుస్తకంపూజ విమర్శ అయివుంటే ముక్తకంఠంతో నిన్నెంత గానో పాడి వుండేవాణ్ణి. రచన నిజంగా చాలా బాగుంది. నిజంగా పుస్తకం చదివి ఆర్థంచేసుకున్న వ్యక్తి తన ఆనందాన్ని అభివ్యక్తం చేసినట్టుగా వుంది.

నేను పుత్తరాలు రాస్తున్నా, రాయకపోయినా నువుమాత్రం మామూలుగా రాస్తూ వుండు. నీ దగ్గరనుంచి పుత్తరాలు వస్తూవుంటే నాకు తృప్తిగా వుంటుంది. మిత్రుడు సురేష్ మైత్ర (శివపూర్ ఇంజనీరింగ్ కాలేజి ప్రొఫెసరు— అతని యింటికి మనం అప్పుడప్పుడు వెడుతూ వుండేవాళ్ళం) అతనుకూడా అరవించుని భక్తుడే నువు నాకు పంపిన రచనలన్నీ (నేను నీకు తిరిగి పంపకండా నాదగ్గర వున్నవాటిని) తనకొక సారి చదవటానికి పంపమని అడుగుతున్నాడు. పంపుతానని చెప్పాను. నువు కోపపడకు సుమీ! సురేష్ బ్రహ్మసమాజానికి చెందిన వాడైనా మనిషి మంచివాడు.

—శ ర త్

౬౮

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

20 మార్చం 1940.

మంటూ... ఇప్పుడే నీ రిజిస్టర్ ఉత్తరం చేరింది.

1. 'గంనేల్ పరశే' పంపించు రెండుమూడు పుటలు చేతనయినంతవరకు రాస్తాను. కాని ముందుగానే చెబుతున్నాను కిఫ, నవల అయితే తప్ప మరింకేమీ రాయలేను. భాషాపాండిత్యం తక్కువ కావడం చేత వ్యాసం రాశానంటే అక్షర నీయంగా తయారౌతుంది. నేను ఉత్తరాల్లో రాస్తున్న భాష

మాస్తున్నావుగా! ఆనాడు 'స్వదేశ్'లో ఆ కవిని గురించి రాసిన నాక్యాలు ఎంత కఠినంగా ఉన్నాయో! కాని నా గ్రామీణమైన భాషలో ఆనందం ప్రకటించాలన్న లోభం అణచుకోటం కష్టం. అందుకోసమే రాస్తాను. నన్నెవరూ అడ్డగించలేరు.

2. హీరేన్ విషయం- ఆనాటి ఉత్తరంలో తెలిపాను. 'అనాది'ని గురించి సమాఖ్యచనజరిగే సభలో పాల్గొంటాను.

3. 'స్త్రికాంత్' నాలుగో భాగంమీద నువ్వరాసి 'విచిత్ర'లో ప్రచురించిన విచారం అందరూ చదివి తీరుతారు. అయినా 'రంగేల్ పాత్'లో పాలు ప్రచురించటం బాగుంటుందని నా ఊహ. ఇంకెవరి అభిప్రాయమన్నా అడిగి తెలుసుకో.

"పథకే దాజేదాక్"ను గురించి సమీక్ష రాయకండా ఉండటమే మంచిది. ఇప్పుడు ప్రభుత్వ నిబంధనలు చాల కఠినంగా వుంటున్నాయి. అనేకపుస్తకాల్ని ప్రభుత్వం నిషేధించుతోంది.

నువ్వు ఇప్పుడు రాస్తున్న... రెండు మూడు నెలల్లో ముగియవచ్చు సనుకుంటూన్న నవల ఇదివరకు వాటికన్నా చాల బాగుండవచ్చు. కథాసంవిధానం ఎలావున్నా భాష సహజంగా వుండాలి. విషయగత చప్పులు స్వల్పంగా వుండాలి; ఒకేచోట కుప్పలుగా వుండకూడదు, మొదటి అధ్యాయంలో కొంత, రెండో అధ్యాయంలో కొంత... అలా పల్చపల్చగా వుండాలి-ఉపమాలంకారాలు, వుదాహరణలు రవీంద్రుడలాగ నిర్భక్తంగా, అసంబద్ధకంగా ఇమిడివరాదు. మనిషిని సామ్మించాలి అలంకరించటం, నగల మకాణంలో 'మోకేసు' అమగ్గుటం రెండూ ఒకే పద్ధతిలో వుండవు. ఈసంగతిబాగా జ్ఞాపకం పెట్టు

కోనాలి గవర్నర్ అలంకారాలు విస్తృతంగా వుంటే పాఠకు డికి చాల వీడగా వుంటుంది, ఇంతటితో ముగిస్తున్నాను. వుప దేశాలు వుచితంగా చాల ఇస్తున్నాను. సాహిత్య సంయమ పాఠాలు చదువుతున్నా నేమో అందరికన్నా నేనే అసంయమి నౌతున్నాను. నీకు నా ఆశీస్సులు.

—క ర త్.

౬౯

F66 మహాహరపురం, కాశీఘాట్, కలకత్తా,

8 శ్వేత్వం 1312.

మంటూ... మొదట నా పరిస్థితి చెబుతాను మొన్న యింటినించి తిరిగిరాగానే తలనొప్పి ఆరంభమైంది. బుద్ధదేవ భట్టాచార్య, డా. కానాయా గంగూలీ కూచుని వున్నారు. ఎ. డో అనుపత్తికి ఫోనుచేసి మాట్లాడుతున్నారు. చివరకు డ్రాయింగురు పిలిచి కాఫీ సిద్ధంగా వుంచమని చెప్పారు, అంటే నేను నెత్తురు ఒత్తి (Blood pressure) ఎంత వుండో చూపించుకోటానికి వెళ్ళా న్నాను. ఒత్తికి ఆధికం కాకుండా వుంటే సరే. ఒత్తికి ఆధికం అయితేమాత్రం పరమానం దంగా మంచుమీద పడు ని కాలక్షేపం చేస్తారు. అంతరికం నాకు ఆనందకరమైన, విశ్రాంతికరమైన పరిస్థితి ఎప్పుడొస్తుంది? భగవంతుడలాగే చెయ్యండి సోనీ...

నువ్వు రాసిన వుత్తరం నాకు ఎరుకు బుద్ధదేవచేత చది విచుకున్నాను. మిగతా సగాన్ని ఎప్పుడైనా ఫ్రెంచిభాష వచ్చిన మిత్రుడు సంభవిస్తే చదివిచుకుంటాను.

మంటూ... ఈ క్షుద్రమైన 'నిష్కృతి'ని పుచ్చు ని యుద్ధరంగంలో దూకటం..... నీనాదేకు కత్తి పుచ్చుకుని

మన్నపోతుల్ని నుకటానికి వ్రద్యమించటం లాంటిది నిజంగా నీకంతబలం లేదు. కేవలం నీకు నీ గురుదేవుల ఆశీర్వాద బలం వుంది. నామీద నీకు నిష్కపటమైన ప్రేమ భక్తి వున్నాయి. నాద్వారా నీకు లభించిన బలం మాత్రం ఏమీ లేనట్టే వుంది.

నువు 'శ్రీకాంత్'ను అనువదించటానికి (ఇంగ్లీషులోకి) ఎందుకు సంకోచిస్తున్నావు? అనువాదం నువ్వే చెయ్యాలి. ఆనాడు భవానీని పిల్చి 'శ్రీకాంత్' నాలుగో భాగం ఇచ్చి అందులో ఏదైనా ఒక పాఠాన్ని అనువదించమని చెప్పారు. ఏదైనామిది రోజులైన తర్వాత తానురాకండా ఉత్తరం రాశాడు. తనకు శక్తి చాలదన్నట్టుగానే సూచించాడు. వైగా అతని ఉత్తరాలోని ఇంగ్లీషు చూస్తే ఆమాట నిజమే ననిపించింది. చేతికాదని నిజమే రాశాడు. ఒకవేళ అతడు రాసినా వార్తా పత్రికల భాష రాస్తాడు సోమనాథ్ మైత్రీ 'రెండో' భాగం అనువదించటానికి పూనుకున్న సంగతి నాకు తెలియదు. 'పిచిత్ర' పత్రికకు సంబంధించిన వుపేన్ ఆ యేర్పాట్లయన్నా చేశాడేమో! కనుక్కుంటాను. నువుతప్ప ఇంకెవరూ ఈపని చెయ్యలేనే నానమ్మకం 'నిష్కృతి'ని నువు అనువదించావు. అంతకన్నా బాగా ఎవరు అనువదించగలరు? 'శ్రీకాంత్'ను అనువదించవలసిందిగా నిన్నుకోవటం నాకిష్టం లేదు - ఎందుకల్లనంటే అది చాల భారమైనపని. దానిమూలాన నీ సొంత పనులకు ఆఘాతం కలుగుతుంది.

'నిష్కృతి' విషయంలో ఏ యేర్పాటుచేస్తే బాగుంటుందని నీకు తెస్తుందో అలాగే చెయ్యి నేనిక్కడ చిన్న కథల్ని అనువాదం చెయ్యటానికి ప్రయత్నిస్తాను - పండిత

మహాశయని అరునాడం నాదగ్గి కేవుంది. దాన్ని చూస్తే నువు చాల విచారపడతాననుకుంటాను. మాయను నేనెంతోపాకూ కలుసుకోలేను. చెండుమూడు బోజ్జల్లో కలుసుకుంటాను నీకు నా అకేస్తులు. మిగతా సమాచారాలు బుద్ధదేవునివ్వారా నీకు తెలుస్తాయి.

—శరత్.

౭౦

౭౭౭, మహాహరపురం కలకత్తా,

౩ మార్చు 1941

మంటూ! నిన్న రాత్రి స్వగ్రామంవించి తీర్చిపెచ్చాను రాగానే నీ ఉత్తరం చూచాను. ఒక్కొక్క అంశమే తీసుకుని పనులగా జనాబు రాస్తాను.

1. 'నిశికాంత' చిత్రపటం చాల చక్కగా వుంది. చాల బోజ్జుకు నీ ముఖం చూచాను, చాల ఆనందం అయింది. ఇప్పుడు నిన్ను చూడాలని మరంత కుతూహలంగా వుంది. కాని ఆశ పగులుకున్నాను. ఈ జీవితంలో నిన్నిక చూడలేనని పిస్తోంది.

2. టైపురైటర్ సక్రమమైన స్థితిలో నీకు చేరిందని విని చాల సంతోషించాను. అది ఆక్రమం చేడేలోగానే ఏ భాగం ఎక్కడ పాడొతుందోనని భయపడ్డాను. ఆనాడు హాకీన్ వచ్చి 'మంటూ అన్నయ్య టైపురైటరు పాతదై పోయింది. కొత్త మిషనుకావాలని రాశాడు' అని చెప్పాడు. 'అయితే వెంటనే కొని పంపించేయ్యి' అన్నాను. అంతశ్రమా పడలే పడ్డాడు. నేను కేవలం జడపదార్థాన్నేగా! నా పల్లె పల్లె

అవదు. డబ్బుకు 'చెక్కు' మార్కెట్ రాసి యిచ్చాను నీ కామిషన్ నచ్చిందని విని చాల సంతోషించాను. అంతేనా నాకు అనందదాయకమైన విషయం నుంచే ముడి. తన స్వస్వం త్యాగంచేసిన వ్యక్తికి ఏదో ఇవ్వటం ఇవ్వటం కాదు, పొందటమే, నాకు నీ వద్దనించి చాల లభించింది. చాలానే...

3. శ్రీ అరవిందుని స్వహస్త లిఖితమైన ఉత్తరాన్ని భద్రంగా దాచి వుంచుకున్నాను. అది ఒక రత్నం.

4. విష్కృతి అనువాదం చాల చెక్కగా వుండేట్లు నువు చేసినై సంతగా ప్రయత్నించావని నమ్మకమే. నీకు నా మీద చాల ప్రేమ వున్నందు వల్ల కాదు. యవార్థసన్యాస ప్రతీతి వున్నా కున్నవారి స్వభావమే అలా వుంటుంది. పిలుగాకపోలే చెయ్యనే చెయ్యరు. చేస్తేమాత్రం లోటుపాట్లు వుండేలా గు చెయ్యరు.

5. శ్రీ అరవిందుడే స్వయంగా పర్యవేక్షిస్తూ నన్నాకు కాబట్టి అనువాదం బాగానే వుండచ్చు. కాని మంటూ! పుస్తకంలో నాకు సంబంధించిన గుణం ఏముంది? అది అరవిందుని కెలా నచ్చిందో నాకు బోధపడటం లేదు. నచ్చకపోతే ఆశ్చర్యపడేవాడినికాదు, విచారపడేవాడినికాదు. నువు 'శ్రీకాంత్'ను ప్రచారం చేయగలిగితే...పాశ్చాత్యులు ఒక వంగ సవలా రచయితను శ్రద్ధాధక్తులతో చూడగలరని నే నాశించగలను, నువు ప్రయత్నించేయ్యగలవు. అరవిందుని ఆశీర్వాద బలం వుంది. ఈ అసంభావ్యమే ఒకనాడు సంభవంకావచ్చు. నాకు ఆశ్చర్యం.

6. అనువదించే విషయంలో పూర్ణ స్వాతంత్ర్యాన్ని నీకు ప్రసాదించాను—నువు కేవలం అనువాద కర్తవేగా.

స్వయంగా గొప్ప విచయితృకూడా కాబట్టి నిన్ను నిందించే వాళ్ళు, కించపించేవాళ్ళు వున్నారు. వుండని వాళ్ళ కుచేష్టులు చూస్తూ నేవున్నాం. అయినా నీ ప్రతిభ, సాధన అసాధారణాలు. అన్నింటికీ వెనుక నీ గురుదేవుని ఆశీర్వాదం వుంది. వాళ్ళ కుచేష్టులే సఫలమైన నీకై నిర్ధకం ఔతుందా? అలా ఎప్పుడూ చిగమ మంటూ!

7. పీఠాధినాథ్ నన్ను (పాశ్చాత్యులకు) పరిచయం (Introduce) చెయ్యాలనుకుంటున్నారు అన్న విషయంపై నాకు ఆశలు లేవు. నే నంటే వారికి ఇష్టంలేదు. అయినా వారికి తీరిక ఎక్కడంది? సాహిత్య సేవాధర్మాన్ని వారు నాకు బోధించిన గురుతుల్యులు. వారి రుణాన్ని నేను తీర్చుకోలేను. వాగంటే నాకు చాల గౌరవం, భక్తి. ఇందుకు ప్రమాణం మాత్రం బాహ్యంగా కనిపించటం లేదు. నాపట్ల వారికి వున్న వైముఖ్యం అపారం. అందువల్ల వారి సహాయం అర్థించి ప్రయోజనం వుండదు.

8. హరీన్ ఇవాళ... రేపటిలోగా వస్తాడు. నీ కాగితం పంపించమని చెబుతాను.

9. ఇక నీ సంగతి : నీకు నేను చాల కృతజ్ఞుణ్ణి. ఇంత కంటే ఏం చెప్పను మంటూ! ఉత్తరం రాయటమనేది నాకు చాల కష్టమైన పని. వాళ్ళువంచి జాగ్రతగా రాయనే లేను. అందువల్ల రాయడలచుకున్న సంగతులే కొన్ని మరచిపోతూ వుంటాను. రాయటం ఇష్టంలేక కాదు. అది నా ఓర్పులేని తనం. నా మాట విశ్వసించు.

నీకు నా ఆశీస్సులు. హరీన్ ను అడిగానని చెప్పు.

10. అరవిందుని కొత్త ఉగాదిపాట (ప్రార్థన గేయం)
చాల బాగుంది, వారు నిజంగా ఒక గొప్ప కవి.

—శ ర త్.

80

556, మహానాథ ఫుల్లర్, కలకత్తా

7 మే 1941.

మంటూ... చాలరోజులనించీ మీరు ఉత్తరం రాయలేక పోయాను. ఇది అన్యాయమే, నాకు తెలుసు. అంతకుమించి చెప్పాల్సిన కబురేమీ లేకపోవటమే దానికి శిక్ష. ఓర్పులేని నావంటి సోమరి దగ్గరకు అప్పుకప్పుడు భగవంతుడు జొరమిత్తుడిని పంపిస్తూ ఉండకపోతే నేను పాతాళానికి కుంగిపోవలసిందే. అలా భగవంతుడు పంపించిన మిత్తుడే బుద్ధదేవ్ భట్టాచార్యుల ఆయనోచ్చి ఆ కబురు ఈ కబురు చెప్పి నెట్టుకూ వుంటాడు. నీకుమల్లనే అతడూ నాకు అంతరంగిక మిత్రుడు. ఎప్పుడూ నా మంచి కోరుతూ వుంటాడు. నా కీర్తి ప్రతిష్ఠలు విస్తారంగా కోరుతూ వుంటాడు. ఆనాడు నన్నతడు బలవంతాన హాఫ్ మన్ గారి గదిలోకి తీసుకుపోయి కూచోబెట్టి నేను గీసిన చిత్రాన్ని ఆయనకు చూపించి నన్ను పరిచయం చేశాడు. నేనొక గొప్ప రచయితనని అతని నమ్మకం. అందుచేత గొప్ప రచయితలకు అర్హమైన సన్మానం నాకూ జరగాలని అతని కోరిక. నేను అనేకసార్లు చెప్పుకుంటున్నాను : నేను గొప్ప రచయిత నేమీ కాదని, యూరప్ నన్ను సన్మానించదని, కాని అతడు అంటాడు కదా : “అయితే దిలీప్ బాబు వ్యర్థంగా ఎందుకు ప్రయాణం చేశాడు? అతడు వ్యర్థమైన పరిశ్రమ చేసేవాడు కాదు. అరవిం

మను నిమిగ్గా అతనికి ఆకలి కల్పించి యుండునని అరవించునని తెలుసు."

వశిష్టసేను భార్య అమెరికన్ యువతి కొన్నాళ్ళ క్రితం వచ్చి 'నిష్కృతి' అనువాదం ఏదీ? చూస్తూ ఇవ్వండిని చాల ప్రతిమానించి. అందులో అరవించునని కలం చిందులు వున్నాయని ఆమె కెవరో చెప్పారు. అందుకనే పట్టుదలగా అడిగింది. ఒకప్రతి తనకిస్తే ఏపేజీలో ఆమెరికాకు తీసుకుపోయి అక్కడ దాన్ని పోషించేందుకు ప్రయత్నం చేస్తానని చెప్పింది. ఇదివరకామె 'పక్షియా' పత్రిక సంపాదకురాలుగా వుండేది. అక్కడి సంఘప్రచురణ సంస్థలామెకు బాగా పరిచయం. 'నిష్కృతి' గాక 'శ్రీకాంత' అయినట్టయితే నాకు ఆశగా వుండేది. ఆ దేశంలో 'నిష్కృతి' కెలా ఆదరణ లభిస్తుంది చెప్పి? 'బహుశా' ఒక ప్రతినాకు పంపించు. ఎలావుందో చదివి చూస్తాను. బుద్ధదేవుడుకూడా నీకీ పాటికి ఉత్తరం రాసేవుంటాడు. నువ్వు నన్ను పంపమని రాసినవన్నీ అతన్ని పంపమని చెప్పాను. ఈపాటికి పంపించే వుంటాడు. 'నిష్కృతి' ని. ఫ్రెంచి భాషలోకి కూడా అనువదించాలన్న సంకల్పం నీకు వుంది! పని కూడా ఆగిపోయింది. బాగానేవుంది నాకుమాత్రం అశావహంగాలేదు అయినా శ్రీ అరవించునని ఆశీర్వాదబలంవల్ల అసంభావ్యంకూడా సంభవం కావచ్చు.

నువ్వు సన్యాసివి అయినా నాకింద నీకు చాల ఖర్చు పోతోంది. బుద్ధదేవుని రాగానే కొంత పంపిస్తాను అతను బాగా చదువుకున్నవాడు. సంస్కృత భాష. వనస్పతి శాస్త్రం అతనికి బాగావచ్చు. కాలేజీలో అతడు బోధించేవి అవే.

‘శ్రీకాంత్’ కూడా అనువదించటానికి పూనుకో. బ్రతికి వుండగా ‘శ్రీకాంత్’ అను వాదాన్ని చూడాలని నా కెంతైనా కోరిగ్గా ఉంది.

సాహనా, నువు కలిసి తయారుచేసిన సంగీతశాస్త్ర సంబంధ గ్రంథం చేరింది. జాగ్రతగా అలమారులో దాచి పెట్టాను సాహనాను నా ఆశీస్సులు.

నేను వెంట వెంట జవాబు రాయటంలేదని నువు నా మీద ప్రతీకారానికి దిగబోకు సుమీ! వారిం పదిరోజులు మేముంతా నూ స్వగ్రామం వెళుతున్నాం. వెళ్ళేముందు ఉత్తరం రాస్తాను. ఈగోగా ‘నిష్కృతి’ అనువాదప్రతి ఒకటి కలకత్తా అడన్ కే పంపించు. మీగంతా శ్రేయమేకదా! నీకు నా ఆశీస్సులు.

—శ ర త్.

౭౨

566, మనోహర్ పుటల్, కలకత్తా,
31 మార్చం 1942.

మంటూ! నీ పోస్టుకార్డు, ‘బహువల్లభ’ ఫారాలకట్ట చేరాయి. గత ఏడేనిరుది మాసాలనుచీ నేను అస్పృశతగా వుంటూన్న సంగతి నీకు తెలియదేమో! మంచంగోనే పడి వున్నానని చెబితే అతియోశక్తి కాదు. పోయిన జ్యేష్ఠ మాసంలో మా స్వగ్రామంనించి వస్తాన్నప్పుడు దారిలో వడ దెబ్బతగిలింది. అప్పటినించి కళ్ళు మంటలు, తలపోటుచాల బాధపడ్డాను. ఇప్పటికీ పూర్తిగానయం కాలేదు. నయం బాతుండో కాదో నాకు తెలియదు. పెగా మూలవ్యాధి ఒకటి; మాటి మాటికీ జ్వరం తిరగబెడుతూ ఉంది. ఇప్పుడు

జ్వలంతో ఉండే నీకు ఉత్తరం రాస్తున్నాను. కాపురం స్వగ్రామంలోనే. అప్పుడప్పుడు కాన వాంటో బాగున్నప్పుడు కలకత్తా వెస్తున్నాను. గ్రంథపఠన, రచన అన్నీ బుద్. వారా పత్రికకూడా చదవటంలేదు. ఈ జీవితంలో మళ్ళీ గ్రంథపఠనకు గాని, రచనకుగాని అవకాశం లేకుండా ఇలా సుస్తీగా కాలం గడపాల్సి వచ్చినా నాకు విచారంలేదు. శక్తి సామర్థ్యాలు ఉన్నంతవరకు చేయగలిగినదంతా చేశాను. అంతకుమించి ఇంకా చెయ్యలేకపోతే విచారం ఎందుకూ? అంత్యంలో నేను బైరాగి. ఇక ముందుకూడా బైరాగిలాగే బ్రతుకుతాను.

ఒకనాడు బుద్ధదేవ్ మంటూ రాసిన 'దోలా' చాల బాగుందంటూ చెప్పిస్తున్నాను. విని నేనేమీ ఆశ్చర్యపడలేదు. మంటూకు నవలా రచనలో కౌశలం నానాటికీ అభివృద్ధి చెందు తున్నదని నాకు తెలుసు. అకృత్రిమమైన సాధన ఫలించ కండా వృథాపోతుందా? అదీగాక నీది కళాహృదయం. నీ హృదయం ఎంతవిశాలమో అంత నిర్మలము, పరిచింతా కలి తము. నీ పాటల్లో గుణవంతులైన వారిపట్ల నీ ప్రేమలో.. నీ పనుల్లో... నీ రసిక హృదయం చిన్నతనంలోనే నాకు గోచ రించింది. అందువల్లనే నీవంటే నాకు నిష్కపటమైన ప్రేమ. ఆ ప్రేమ ఎట్టి బాహ్యసంఘటనల వల్ల గాని, ఘాత ప్రతిఘా తాలవల్ల గాని నడలిపోయేదికాదు. నేడు నీ రచనా కౌశలం ఫలించింది. ఇదినాకు ఆనందప్రదమైన అంశం. నీకు సుఖము చేకూరుగాక! నీజీవితము సార్థకమగుగాక!

బుద్ధదేవవసు రచించిన 'బాసర్ ఫుర్' విషయంలో రవీంద్రనాథ్ ఠామి రాశాడో నేను చూడలేదు. నాకన్నా

రవీంద్రుడే నవలలు చక్కగా రాస్తాడని బుద్ధజేష్ చెప్పి యున్నట్టయితే... ఆచూట విజయే గుంటూరు. అది సత్యం, పరమసత్యం అని నానునప్పుకూ వెలుగు.

అసీకాక ... నాకంటే ఎవరన్నప్పు, ఎవరు తక్కువ అనే విషయాన్ని పునస్కరించుకుని విచారించటంగాని సంతోషించటంగాని నాకక్కలేదు. ఎవరైనా నాపుస్తకం ఒకటి తీసుకుని 'ఇది నవల అనటానికి నీలేదు' అని అన్నట్టయితే అందువల్ల నాకు తాత్కాలిక వేదవత్స మరేమీ కలగదు. ఈమాట విశ్వసనీయంగా తోచకపోవచ్చు. అధిక నీచత్వాన్నే ప్రకటిస్తున్నానని మీరనుకోవచ్చు - కాని నేను నా బ్రతు కంతా ఆ సాధనలోనే గడిపాను. అందువల్లనే ఎవడెలా ఘోరంగా విమర్శించినా నేను మాటాడలేదు; జవాబు చెప్ప లేదు. దేశావసరంలో ఒకటి రెండుసార్లు మాత్రం రవీంద్రునికి విరుద్ధంగా రాశాను. కాని అది నా ప్రకృతికాదు, వికృతే. అనేక కారణాలవల్ల పొరపాటు చేశాను.

ఆరోగ్యం చెడిపోతూ వుంది - ఎక్కువ రోజులు జీవించలేమోనని వీస్తుంది. జీవితశేషం ఇలాగే శాంతంగా గడిపేస్తాను. దేశావసరంలో చేసిన కొన్ని పొరపాట్లకు పశ్చాత్తాపమే కలుగుతోంది. ఒక్కమాట జ్ఞాపకం ఉంచుకోమంటూ : నువ్వు ఎవరికీ ఎప్పుడూ మనస్సుకు బాధ కలిగించవద్దు, నీ పరిశ్రమే నీకు ఫలప్రియమై ఉస్తుంది.

నీ యిళ్ళు అమ్మేస్తున్నావా? ఏం అవసరం వచ్చింది? ఈ దేశంలో నీకున్న సుబాధాలన్నీ తెంచివేసుకుంటున్నావు. అది తలచుకుంటే నాకు బాధగా ఉంటోంది.

ఎప్పుడూ ఉత్తరాలు అస్తవ్యస్తంగానే రాస్తూ ఉంటాను. అసందృభపు విషయాలు ఏమైనా రాసివుంటే లక్ష్యం చెయ్యకు. కొంచెం అరోగ్యం చికిత్సేనీ రెండు పుస్తకాలూ శ్రద్ధగా చదువుతాను.

—క ర క.

23

శ్లోకం 1340.

మంటూ! 'శ్రీకాంత్' నాలుగో భాగం విషయమై నేను కొంచెం చెప్పాలి: సాధారణములు, సహజములు అయిన సంఘటనలు మాత్రమే తీసుకుని ఈ నాలుగోభాగం పూర్తి చెయ్యాలని నా తలంపు. సూచ్యార్థ రచన ద్వారా... ఎక్కడికక్కడ క్లుప్తపరచి రాస్తూ ఎ తపరకు రసస్పృహ చెయ్యటానికి వీలు ఉండో చూస్తాను. ఉపాదానపుపకరణాలతోగాక... అసాధారణ సన్నివేశాలతో గాక... అతిసాధారణములైన దైనిందిన గ్రామజీవన సంఘటనలతోనే ఈ పుస్తకం నిండి వుంటుంది. విస్తృతవర్ణనలు వుండవు, గాంభీర్యం వుంటుంది; దీర్ఘవివరణలు వుండవు; సూచ్యార్థ ప్రధానంగా వుంటుంది. రసికుల ఆనందం కోసం రాస్తాను. ఒకవేళ నవల బాగుండక పోవచ్చు. కాని సాహిత్యసంయము లేని విశృంఖల రచనగా మాత్రం ఉండదు.

'పుష్పపత్ర' వైషాఖ శ్లేషమూసాల సంచికలో 'బుద్ధ దేవ్ ఔర్ యధార్థవీర్' అనే శీర్షికతో నువ్వురాసిన వ్యాసం చదివాను. అందులో సావిత్రిని గురించి కూడా ప్రస్తావించావు, విషయం తేటతెల్లంగా రాశావు. సావిత్రి దాసీకులానికి చెందిన

మరిన్ని కాదన్న సంగతి అందరూ మరచిపోతూ వుంటారు ఎందుకో. లక్ష్మీదేవికూడా ఒకప్పుడు దురదృష్టవశాత్తు ఒక బ్రాహ్మణుని ఇంట దాసీత్వం చెయ్యాలన్న చింతని పురాణాల్లో రాశారు. సంప్రదయాల్ని బట్టి వేళ్ళలో కూడా ఉచ్చసీచ వర్గాలు వున్నాయి. ఒక వేళ్ళదగ్గర మరో వేళ్ళ దాసీగావుంటే ఆ యిద్దరి సంప్రదయాలూ ఒకే రీతిగా ఉండవు. దాసీని పొందటా తేలికే కాని, దాని యజమానురాలిని పొందాలంటే చాలా అంతరాయాలు ఉంటాయి.

స్త్రీజాతిని దూషిస్తూ ప్రచారం చేసేవాళ్ళు తాము యదార్థ వాదులమని భావిస్తూ ఉంటారు. వాళ్ళు యదార్థ వాదులూ కాదు, ఆదర్శవాదులూ కాదు. కేవలం దాంభికులు అహంకారులూను. మహిళలను ఏవగించుకుంటూ కట్టువైస మాటలు వ్రాయడం బడాయి కావచ్చు. కాని ఆ దృక్పథంతో అసలైన సాహిత్య సృష్టి జరగదు.

—శ ర త్.

౭౪

10 శ్లోఘం 1386

శ్రీ భూపేంద్ర కిశోర్ రక్షితరాయ్ కి :

భూపేన్ ! నువు ఒక మాసప్రతికా సంపాదకుడివి. (Catch-words) మీద వ్యామోహం నిగ్రహించుకోలేక పోతున్నావు, విప్లవం, 'విద్రోహం'—ఈ రెండుపదాల అర్థం ఒకటి కాదు. విప్లవం వేరు, విద్రోహం వేరు. ఈ సంగతి నువు గమనించాలి. విప్లవంతో పరాధీనదేశం స్వతంత్రం అయిందా? చరిత్రలో ఎక్కడైనా దానికి ఆధారం ఉందా? ఒక స్వతంత్ర

దేశంలోనే విప్లవంచార్వారా ప్రభుత్వంగాని, నానూజక నీతిగాని
మాట్టుచేందుతుంది. అంతేగాని 'విప్లవంచార్వారా ఒక పరాచీన
దేశం కృత్రిమం పొందగల' దన్నమాట నాకర్థం కావటంలేదు.
విప్లవం అనేది సర్వకలహం, గృహకలహం అన్నమాట - ఆత్మ
కలహం, గృహపిచ్చేదం అన్నమాట. ఈ చిత్రికలహం గృహ
విచ్ఛేద-సర్వ సమేమి సాధించటానికి వీలున్నా, శత్రువుల్ని
మార్కతం జయించలేం. విప్లవం సమైక్యతకు శత్రువు.

—శరత్.

౭౫

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోసు,

10 జైత్రం 1934

భూపేక్ ! ఈ ఉగాది సందర్భంలో మీ వేణుకు నా
హృదయపూర్వకమైన ఆశీర్వాదాలు. సాహిత్యం లేని జాతికి
అభ్యోగతే. ఈ సత్యాన్ని మనం అనేక ఆవేశాల్లో పడి మరచి
పోయాం. ఏ తత్ఫలితంగా మన జాతీయ జీతం నా నాటికి
హీనాతి హీనం అయిపోతున్నది. సమాజంలో కుళ్ళు పేరు
కుంటోంది, దుఃఖపరిస్థితులు పెంపొందుతున్నాయి. మనం
కళారా చూస్తూనే ఉన్నాం. నీ వంటి కొందరు యువకులు
ఈ చిన్న పత్రిక ఆధారంగా ఒకచోట చేరి సక్రమమైన కృషి
చేస్తున్నందుకు నాకు చాల సంతోషం. మన జాతి అనుభ
విస్తూన్న కష్టాలన్నింటికీ పరాధీనతే కారణమని మీ పత్రిక
చక్కగా నిరూపిస్తున్నది. అదే పద్ధతిలో, అదే నీతితో మీ
పత్రిక కొనసాగుగాక !

—శరత్.

సామశావేడే, పానిత్రాన్ పోస్తు,

4 శ్లోకం 1౫౭.

భూవేన్ ! కొన్నాళ్ళ క్రితమే నీ ఉత్తరం చేరింది. కాని ఈమధ్య నేను 'కుమిల్లా' వెళ్ళివలసి వచ్చింది. అందుచేత జనాబు ఆలస్యంగా రాస్తున్నాను. వేరే ఏమీ అనుకోవద్దు. మీరు మళ్ళీ ఎప్పుడొస్తారు ? మిమ్మల్ని మళ్ళీ ఎప్పుడు కలుసుకుంటాను, అని ఇలా ఆలోచిస్తూ ఉన్నాను. గాక్రమంలో ఈ యింట్లో ఒంటరిగా కూచుని. సాహిత్యం ద్వారా నీకు నాకు పరిచయం కలిగింది. నువ్వు దేశాన్ని ఎక్కువగా ప్రేమిస్తున్నావు. ఏమి అపరాధం చేశావని నన్ను జైల్లో వేశారు, శీఘ్రంగా విముక్తిపొంది తిరిగి సాహిత్య ట్రేడింగ్లో ప్రవేశించగలవని ఆశిస్తూ అందుకోసం భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నాను.

'శేషప్రశ్న' నవల నీకు వచ్చిందని విని చాలా సంతోషించాను. అందులో అనేక సామాజిక సమస్యల్ని చర్చించటం జరిగింది. కాని వాటి పరిష్కార మార్గాలు నిర్ణయించే భారం మీ మీద ఉంది. భవిష్యత్ వ్యవస్థానిర్మాణ బాధ్యత మీకు ఆనంద ప్రదమే, కాని ఈ పుస్తకం ఆనేకమందికి నిరాశ కలిగిస్తుందేమోనని నా ఉద్దేశం. అటువంటి వాళ్ళకు అందుతో ఆనందం కలగదు. ముఖ్యంగా కథావస్తువు చాల చిన్నది. అది చదువుతూంటే హాయిగా కాలక్షేపం బెతున్నట్లు ఉండదు. అరమోడ్పు కన్నులతో ఆనంద పారవశ్యం అనుభవిస్తున్నట్లుగా ఉండదు. అయినా అర్థం చేసుకోగలవాళ్ళు ఏ కొద్దిమందైనా ఉండకపోతారా అనే ఉద్దేశంతో ఆ పుస్తకం రాశాను. అటువంటివాళ్ళు కొద్దిమంది ఉన్నా నాపని సార్థకమైనట్టే. అన్నిరకాల

రచనలూ అందరికీ నచ్చవు. అభిరుచులు భేదిస్తాయన్న మాట నే నంగీకరిస్తాను.

అది అనునిక సాహిత్యం క్రిందికి వస్తుంది. ఆ మార్గంలో కూడా ఒక 'మాదిరి' చూపెడదాం అనుకున్నాను. ముసలి వాడినైనాను, రాయగలక కి తగ్గిపోతుంది. అయినా కూడా రేపటి ప్రముఖ పాఠులు కావడానికీ మీ వంటి వారికీ...పచ్చి బూతుగా తయారు చెయ్యకూడనే అత్యాధునిక సాహిత్యం సృష్టించవచ్చున్న సూచన ఇద్దామనుకున్నాను. కేవలం కోమలప్రేమ రసానుభూతి కలిగించడమే గాక...బుద్ధికి బల కారకమైన భోజనం సమకూర్చటం అత్యాధునిక సాహిత్యం యొక్క ముఖ్య ప్రయోజనం. ఇకముందు మీరైనా ఏదైనా రాయదలచుకుంటే చాల చదవాల్సి ఉంటుంది. కేవలం పాఠకులకు మనోరంజనం చేసినంత మాత్రాన రచనాప్రయోజనం నెరవేరేనట్లు కాదు.

జైల్లో ఉన్నావు. కావలసినంత తీరిక ఉంటుంది. వృధా కాలక్షేపం చెయ్యద్దని నా కోరిక. ఇప్పుడు నీకు లభించిన ఏకాంతవాసం నీ భవిష్యత్తున కళ్యాణ ద్వారాన్ని తెరువ జాలినదిగా వినియోగ పడాలి. మానవ ప్రకృతిని తెలుసుకో. ఆ విజ్ఞానమే సాహిత్య సృష్టికి అసలైన సామగ్రి. ఈ సత్యాన్ని ఎప్పుడూ విస్మరించకు.

నా శరీరారోగ్యం వృద్ధాప్యానికి తగినట్లుగానే ఉంది. ఉత్సాహంగా వుండు. కనుక ఆపదలు అంటకుండు గాక !

—శ ర త.

శ్రీ కృష్ణమాయానారాయణ భౌమిక్కు:

పతికా నిర్వహణకు కావలసిన విషయాలను ప్రశ్నించావు. నేనెప్పుడూ ప్రతీక నడపలేదు. కాబట్టి నాకు ప్రత్యక్షమైన భవం ఏమీ లేదు. కాని ప్రతినేలా చాల ప్రతీకలు చదువుకూ వుంటాయి. అందుల్లో నాకు తోచినదేమిటో... ఒక మానవప్రతీక బహుజనామోక్ష పాదాలంటే చక్కని రచనలు వుండాలి. మరొక స్తంభానికి కోపం తెప్పించాలని రాసే విమర్శనలు మొదట సంతోషంగా వున్నట్లు కనిపించినా, తాత్కాలికంగా పాతకుల చిత్రాన్ని నిర్మూలించినా వాటికి స్థాయి వుండవలసి... కొంచెం పరిశీలించి చదివితే తెలిసిపోతుంది. కొందరు తమ అనుభవాలకు వచ్చిన కొన్ని సూక్తులకు కవిత్వం ఇచ్చేస్తారు. వందల వాటికి ఒక కొత్తరసం వచ్చినా; సత్కములుగా, పరిశుద్ధములుగా వివరించినా; భావభావాలూ, ఎంత రుచిగానూ వుండి పాతకుల వృత్తిని అక్షర్లలో చేసే అయినా... వాటిలో అంతస్సారం శూన్యమనీ, చాల కాలం నిర్భయండా జాలనని తెలుసుకో.

(Intellectual story) బుద్ధివాదాన్ని అనుసరించిన కథ అంటూ ఒకమాట ఈమధ్య తమ వినిపిస్తూ వుంది. దీని స్వరూపం నే నింతవరకా చూడలేదు. చూచినా గుర్తించలేక పోయానేమో! ఒకనాడు కాకతాళియంగా ఒకకథ చదివాన, రచయిత పండిత్యం బహువైచియ రచన మధ్యలో కుంటు పడి పోయింది. అటువంటి రచనలకు ప్రతీకలో స్థానం ఇవ్వకూడదు.

కథలో రచయిత బుద్ధికి కనిపించటం దోషమని కాదు, హృదయస్పృత్తి బహుళంగా వుండాలి.

—శరత్.

౯౮

శ్రీ అతురానందరాయ్ కి :

1340 పరిచయ పత్రికలో శ్రీ దిలీపకుమార రాయ్ కి రాయబడిన రవీంద్రుని 'పత్రసాహిత్యకీ మాత్రా' విషయమైనా అభిప్రాయాన్ని అడిగావు. ఆ ఉత్తరం స్వీకృతమైనది. అయినా పత్రికలో ప్రచురితం అయినందువల్ల ఇంద్రుని చదవటానికి ఉద్దేశింప బడినదేనన్న మాట. కాబట్టి నువు నా అభిప్రాయాన్ని అడగటం సహజమే. కాని నాలుగేసి పేజీల పొడుగాటి ఆ ఉత్తరాల్లోని చివరి పంక్తులో 'వెంటనే కొంత పైకం పంపించు' అని రాసినట్లుగా యూఎస్ అంతా త్వరగానే తన యంత్రాలు, తుపాకులు, ఫిరంగులు, డబ్బు, దస్తకం, మానం, మర్యాద అన్నింటితోనూ ఒక్కసారి మునిగిపోతుంది అనేదే రచయిత భావం అయినట్లయితే... అటువంటి పరిస్థితి ఈ జీవితంలో చూడగలుగుతానా? చాల వయసు గడిచిపోయింది మరి... అని పరితాపం చెందుతూ వున్నాను.

ఇంకా అనేకమంది విషయమైకూడా ఆయన ఆశీర్వాదాలు కున్నాడు. వారిలో నేనుకూడా ఒకడినని మీకు అనుమానంగా వుంది కదూ? మీ అనుమానం నిరాధారం కాదు. వాళ్ళు 'మరించిన వసుగులు' 'చిలకపలుకులు పలుకుతూ వుంటారు' 'కుస్తీలు పడుతూ వుంటారు' 'కసరత్ చేస్తూ వుంటారు' 'ప్రాబ్లమ్ సాల్వ్ చేస్తూంటారు' అని కవి ఆరోపించిన నిందలు.

ఈ మాటలన్నీ ఎవరు ఎవరిని అన్నప్పటికీ అందంగా లేవు; చెవికి ఇంపుగానూ లేవు. స్వయంగా విన్నప్పుడైతే కోపం కలిగిస్తాయి. అటునంటి మాటలవల్ల కళప్రయోజనం నెరవేరదు. పైగా విన్నవారి మనస్సుకు కూడా కష్టం కలిగిస్తాయి. అందును గురించి మన మనోవ్యధ ప్రకటించటం అనవసరం; ప్రతీకారానికి పూనుకోటం వ్యర్థం. వాళ్ళు ఏ చిలకపలుకులు మళ్ళీ పలుకుతున్నారో, ఏ కుస్తీపట్లు చూపిస్తున్నారో, ఏ కనగత్ పట్టెలు ప్రదర్శిస్తున్నారో చెప్పమని ఆ వృద్ధకవిని నిలనవీసి అడగటం సమంజసంగా వుండదు. నా చిన్ననాటి సంగతి ఒకటి జ్ఞాపకం వస్తోంది. మేమంతా ఆటలాడుకుంటూ వుంటే ఒక అబ్బాయి 'అముక్ బాబు మైల తొక్కాడు' అని అరచాడు. ఇక చేసేదేముంది? వాడు ఎక్కడ కాలు వేశాడో, ఎవరు చూచారో, అది నిజంగా తొక్కారని పెంకో లేక కొబ్బరి చిప్ప—ఈ విచారణ అంతా చేసినందువల్ల ప్రయోజనం ఏముంది? వాళ్ళ అమ్మ మాత్రం వాణ్ణి సచేలన్నానం చేయించి నెత్తిమీద గంగాజలం చల్లిగావి ఇంట్లోకి రావీడు. ఎందువల్ల? వాడు తొక్కాడు కాబట్టి, మన దశకూడా ఇప్పుడు అలాగేవుంది.

‘సాహిత్యకీమతా’ ఇంకా ఇలాంటివే కవిగారి వ్యాసాలు చాల మటుకు అంగంచేసుకో జాలిన బుద్ధి నాకు లేదని అంగీకరిస్తాను. వారు గుర్తొల్ని ఏనుగుల్ని, జంతుజాలాన్ని దుకాణాల్ని ఉపయోగాలుగా, ప్రదాహరణాలుగా తీసుకొన్నావుంటారు. మానవసంఘ సమస్యల విచారణలో, స్త్రీపురుషుల పరస్పర సంబంధ వివరణలో ఇవన్నీ ఎందుకొస్తాయో అని నాకు బోధపడటం లేదు. అవన్నీ వచ్చి ఏ సమస్యను పరిష్కరిస్తాయి?

రిస్తాయో మరి ! వివటానికి బాగానే వుండచ్చు. కాని వాటి వల్ల సాధించే ప్రయోజనం ఏమీ వుండదు.

ఒక ఉదాహరణ నూచిస్తాను. కొన్నాళ్ళ క్రింద వారు హరిజనులకు జరుగుతోన్న అన్యాయాల్ని చూచి కుర్చులై పోయి పక్షిరస సంఘానికి చెందిన మోతిబాబుకు ఒక ఉత్తరం రాశారు.

అందులో వారు... “ఒక బ్రాహ్మణ స్త్రీ పిల్లిని పెంచుతోందనుకుందాము ఆ పిల్లి ఎంగిలి చూతితో వచ్చి ఆమె నడిలో కూచుండినట్లొస్తే, అలెమాత్రంచేతనే ఆమె పవిత్రత భంగం అయిపోయిందా? ఆమె ఏమీ ఏవగించుకోదు” అని రాశారు. ఆమె భంగం కాలేదు. కాని ఈ ఉదాహరణవల్ల హరిజనులకు ఏమీ సాధించిపెట్టింట్టు? ఏ సమస్య పరిష్కారం అయింది? ఈ పిల్లి ఉదాహరణ పుస్తకం చదువు ఆ బ్రాహ్మణ స్త్రీ దగ్గరకుపోయి “పిల్లివంటి ఒక నిశ్శుభ్ర జంతువు నీ వాడిలో కూచుంటే నువ్వేమీ ఏవగించుకోలేదు. అతి ఉత్కృష్టజీవిని నేను. వచ్చి నీ వాళ్లో కూచుంటాను — ఏవగించుకోకు” అని పలకవచ్చా? పిల్లి ఎందుకువచ్చి బడిలో కూచుంటుందో, విడలి ఎందుకు అన్నం పట్లెంమీద వచ్చి నాలుతుందో... ఈ తరకం ఉపయోగించి మానవునికీ మానవునికీ మధ్యవుండే న్యాయాన్యాయాలను పరిష్కరించలేము. ఈ ఉపమానాలు కళ్లు మిగులుట్లు గొలిపేట్లు ఉండవచ్చు. వింటానికి ఇంపుగానే వుండవచ్చు. కాని పరిశీలించి చూస్తే మొదట ఎంతో విలువైనదిగా కనిపించినవి, సారహీనమైనవేనని తెలుసుకోగలుగుతాం.

ఈనాడు అనేక కారణములు పుష్కలముగా నున్నవి. మంచి యంత్రపరిశ్రమలను వినిపిస్తున్నాము. పరిశ్రమలు వినిపించుచున్నాము. అందులో తప్పేమీ లేదు. కాని అదే ఈనాడు సేనాని అయిపోయింది. తమకు జెలిసో, జెలియకుండానో మొత్తము మీద కొందరికి సాత్వాత్మ సంపూర్ణ కలిసింది. జటువంటి వాళ్ళ సుఖదుఃఖాలను హేతువులు జటిలములైనాయి. వాళ్ళ జీవనపద్ధతి మారిపోయింది. గ్రామంలోని నైతుల జీవితానికి, వారి జీవితానికి పోలికేలేదు. ఇది చాల విచారించదగిన అంశం. ఈ అంశానికి సంబంధించిన నానావిధ సంఘటనలను సమకూర్చి గ్రంథం రాస్తే అది సాహిత్యం కాదా? కాదని కవి గానుమాడా చెప్పటంలేదు. కాని వారి అభ్యంతరం ఏమంటే, సాహిత్య సంబంధాలను ఉల్లంఘించరాదట. అయితే ఈ సంబంధాలను విజ్ఞులించటం ఎలాగ? పోల్లూమననీ, తిట్టుకునీ కాదు కదా! సాహిత్య యొక్క చిరంతన మూలనితినీ అనుసరించి అది విస్తరణం జేతుండని కవిగా రంటారు. కాని మరీ ఈ మూలనీతి రిచయిత బుద్ధి, అనుభవం, గన్పొంది — వీటన్నిటిని మించి వేరే ఇంకొకదన్నా ఉందా ఏమిటి? చిరంతన మనేది లేనేలేదు. అదొక వట్టి మృత్యువు.

“నేటి నవలాసాహిత్యపు గతి అలాగే వుంది. మానవ తత్వ విచారం అనే స్థూపంకించి అది నలిగిపోతూ వుంది” అన్నారు కవిగారు. ఇందుకు బహుళంగా ఎవరన్నా “అట్లే నవలా సాహిత్యపు గతి అలాగేమీలేదు. మానవ తత్వ విచారం అనే స్థూపం అడుగున అదేమీ నలిగిపోవటం లేదు. మానవ తత్వ విచారం అనే సూర్యకాంతిలో అది సమాజస్వలంగా ప్రకా

శిస్తోడి" అని చెప్పేట్టయితే ఎటువంటి ఉదాహరణ చూపించి ఆయన్ను తృప్తి పరచగలం? ఇంకొక మాటకూడా ఈరోజుల్లో ఎక్కువగా వినిపిస్తూ వుంది, కవిగారే దాన్ని మొదట ప్రచారం చేశాడు. "ప్రకృతిస్తుడైన న్యక్తికి కథ వినాలన్న ఆపేక్ష వూడి తీరుతుంది" అని ఆ మాట అంగీకరిస్తూనే—“ఔను. మేము ప్రకృతిస్తులమే. కాని సమయం దాటింది" వయసుమీరి పోయింది. రాజకుమారుని కథలు, మండూక రాజు మండూక రాణి కథలతో తృప్తి కలగ దిప్పుడు" అని పాఠకుడెవరన్నా అనేట్టయితే అది అసీతి కనమైన మాట అని నేననుకోను. కథలో తత్వ విచారం వుండబట్టే అది పఠనార్హం ఔతుంది. ఒక విశుద్ధమైన కథ రాయాలంటే తత్వ విచారం చెయ్యగల శక్తిని చయిత పరిత్యజించ నక్కర్లేదు—అని పాఠకులే చెప్పగలుగుతారు.

కవిగారు రామాయణాన్ని, భారతాన్ని తీసుకుని రాముని చరిత్రనూ, భీష్ముని చరిత్రను సమీక్ష చేసి—ఆ రెండు గ్రంథాల్ని ఎందుకూ పనికిమాలిన వాటికింద కట్టేశాడు. నేనీ విషయమై ఏమీ బదులు చెప్పదలచుకో లేదు. ఎందువల్ల నంటే ఆ గ్రంథాలు రెండూ కేవలం కావ్యాలు మాత్రమే కాదు; ధర్మాల్ని ప్రబోధించే సంహితలు. కొంతవరకు బహుశః చరిత్రలు కూడాను. ఒక నవల లాగా రాసిన చరిత్రలు మాత్రమే నవి భావించరాదు. కాబట్టి మామూలుగా కావ్యాలను, నవలలనూ వలేనే ఈ గ్రంథాల్ని కూడా అదే కొలతమానంలో విలువ నిర్ణయించటానికి ప్రయత్నించ కూడదు.

లేఖలో కవిగారు *Intellect* అన్న పదాన్ని పలుసార్లు వ్రప
యోగించారు. నిద్ర అని అర్థం వచ్చేట్లు కొన్ని చోట్ల, బుద్ధి
అని అర్థం వచ్చేట్లు మరి కొన్ని చోట్ల వాడారు. 'ప్రాబ్లెమ్'
అన్న పదాన్ని గూడా అలాగే బహుళంగా వ్రయోగించారు.
నవలలో చాల ప్రాబ్లెమ్ (సమస్య)లు వుంటాయి—స్వర్గకిగత,
నీతిగత, సామాజిక, నాంసారిక మొదలైనవి. పైగా కథావిధా
నానికి సంబంధించిన ప్రాబ్లెమ్ ఒకటి వుంటుంది. ఇదే అన్నింటి
కన్నా కఠినమైన ప్రాబ్లెమ్. కుమార సుభద్రామణి వున్న ప్రాబ్లెమ్
ఉత్తరకాండలో రామచంద్రుని ప్రాబ్లెమ్, *Doll's house* లో స్త్రీల
ప్రాబ్లెమ్, యోగయోగ లో శుము ప్రాబ్లెమ్—ఇవన్నీ ఒకే
రకమైనవి కాను. 'యోగాయోగ పుస్తకం విచిత్రత' పత్రికలో
ప్రచురితమాత్రున్నప్పుడు... ఒక్కొక్క అధ్యాయం సాగు
తూన్నకొద్దీ మేముచేసే గండుగోళాలు జాస్తిపెట్టావచ్చాయి.
అనుపు, ఆజ్ఞ లేక, ఉద్బంధుడై మధుసూదనుడులా అస్తమానం
ఇతిగతమై ఆక్రమణ చేస్తూ వుంటాడు. ఇటువంటి వ్యక్తిద్వారా
రిచయిత తెచ్చిన ప్రాబ్లెమ్ చివరకు ఎలాగ ప్యూచసిస్తుందో
నేను ఊహించలేక పోయాను. కాని ఒక లేడీడాక్టరు వచ్చి
చివరకు చాల తేలిగ్గా పరిష్కారం చేసేస్తుంది. మన జలధి
దాదాకూడా ప్రాబ్లెమ్ ను కల్పించకుండా వుండడు. చాల కోప
దారి మనిషి. అతడు రాసిన ఒక పుస్తకంలో అటువంటి వాడే
ఒక వ్యక్తి ఒక పెద్ద సమస్య తెచ్చిపెడతాడు. కాని తత్పరి
ష్కారం మరోవిధంగా జరిగింది. బుసలు కొట్టుకుంటూ ఒక
సర్పం వచ్చి అతన్ని కాటు వేస్తుంది. "ఇదేమిటి? ఇలా
అయిందే?" అని జలధరబాబును అడిగాను. "ఏం, పాములు
కాటు వెయ్యవు? అని జవాబు చెప్పాడు.

అభిరుహించి ఒకటి వుంది. నీండులు అన్నాడుకదా :
 “ఇప్పుడు నన్ను మరల కాస్తా కూర్చుంటావని లభించిందా ?
 కాని నీవాడు - ఇది ప్రభావం చూపుచు తగినాడేదా ?
 ఇంకా కొన్నాడురాజే అని ఎవరూ అనుకునేవాడే ఉండదు”
 అని. ఇంకా బాధచుచు కాని అది అనుమానమేగాని ప్రమాణం
 మూత్రం కాదు. భవిష్యత్తులో ఎప్పటికైనా మళ్ళీ ఇబ్బనకు
 తన పూర్వుల వాదనలు తిరిగి రావచ్చు. సాహిత్యానికి
 చరిత్రకారులను కథకులైకోర్చు కాదు.

—క ర త.

౭౯

25 శ్రావణం 1341.

శ్రీ. అవినాశచంద్ర ఘోషాల్ కు :

‘వాతాయనం’ ప్రత్యేక సంచిక శ్రద్ధగా చదివాను.
 సోమరినై ఉపేక్షాభావంతో అంతల పారెయ్యలేదు.

అందులోని అన్ని విషయాలూ నాకు పరితృప్తి కలి
 గించాయని చెప్పలేదు. అందులోని ఏ విమర్శక వ్యాస
 మున్నూ విద్వేషంతోనూ, వ్యక్తిగతమైన ఈర్ష్యతోనూ కళం
 కితమైనట్లు కనిపించలేదు. ఇది ఆనందకగిమైన విషయం కాని
 అలా ఎక్కడైనా కళంకతమైపోయి.....అది నేను గమనించ
 కుండా ఉన్నట్లుంటే..... నేను చెప్పదలచుకున్న విషయం
 ఏమంటే—ఇవరకు అనుందేదో అయింది. ఇకముందునుం
 దైనా ఒక్క సంగతి బాగా జ్ఞాపకం పెట్టుకోవాలి. అసహనం,
 క్రోధం, నైర్మల్యం సాహిత్యంలో వుండకూడదు. అపనిందలు
 వేసి ఇతరులను కించపరచాలని ప్రయత్నించే రచయిత రాతలను

పాతకులు చాలాకాలం పోలచేరు. క్రమశః వాళ్ళ నృప్తిలో ఆ గవయితే అల్పముగా కృషి చేయ జరుగుతుంది, అతని గుట్టు ఎప్పుడైతే నా బయట పడుతుంది. అటుంటి ఈర్ష్యా పంపూరితములైన వాడైనా అల్ప పత్రిక మర్నాన నశిస్తుంది, పత్రిక ఉద్దేశం శిథిలమై పోతుంది. ఇట్టి విచక్షణలన్నీ ఫలితం లేని పరిశ్రమ అన్నమాట మోక్షానికి మంచిచేయుగల సామర్థ్యం పత్రికకు తగ్గిపోతుంది ఇంకన్నా పత్రికకు అప్రతిష్ఠ ముద్రేముంటుంది? అసశ్యం, అన్యాయం, కుళ్ళు చాలా కాలం పోతకవు.

—శ ర త్.

౮౦

7 క్రావణం 1342.

దేశంలో వాగపత్రికల న్యూస్ పే ఎక్కువైంది. ఇప్పుడు అవి ప్రజల దృష్టిని అధికంగా ఆకర్షిస్తున్నాయి. వారి దైనుదిన జీవితంలో వాటి ఆవశ్యకత ఏర్పడిందన్నమాట. ఇది సంతోష ప్రదమైన విషయమే. కాని సిద్ధించిన యీ ప్రతిష్ఠతో తృప్తిపడి ఊరుకుంటే లాభంలేదు. పత్రిక ప్రతిష్ఠ దిన దినాభివృద్ధి చెందాలి. అందుకు పనిచెయ్యాలి. నీ కృషి సాధారణ ప్రజల సౌభాగ్యానికీ అభ్యుదయానికీ వినియోగపడాలి. ఏవో తదితరమైన ఉపాయాలవల్ల పత్రిక తన ఉనికిని స్థిరపరచుకున్నంత మాత్రాన సార్థకత లేదు.

నిన్ను నేను చిన్నప్పటినుంచీ ఎరుగుదును. నీ ఆజ్ఞా లను నా ముందు అనేకసార్లు చర్చించావు. నా చిన్నతమ్ముడు

లాగ నాపద్ద పుడచేళాలు స్వీకరించావు. నీ జీవన యాత్రలో నా మాటలు నువ్వు మరచిపోకుండా ఉంటావని నా ఆశ.

పత్రిక నడపటం అనేది అనేక బాధ్యతలతో కూడు కున్న పని. అంతేకాదు, అనేక విఘ్నాలు పస్తూ వుంటాయి. ప్రాతికూల్యాన్ని అనేకం ఎదుర్కోవలసి వస్తుంది. కాబట్టి ఓపిక ఆత్మనిగ్రహం అవసరం. నిశ్చలమైన విమర్శనాశక్తి వార పత్రికకు ప్రాణం. శత్రువైముఖ్యం వెద్ద దోషం. అన్నింటినీ మించి నీ చరిత్ర విశుద్ధమైనది, నీకు సమాజంలో గౌరవం వుంది. దుర్భాషలుగాని పలుకరాదు, సాజన్యంలేని రాతలు రాయకూడదు. ఇతర్లను నిందించి కించపరచేందుకు కాదు... ఇతర్లకు అభ్యుదయ మార్గాన నడిపించేందుకే నీ శక్తి ఎల్లప్పుడూ కేంద్రీకృతం కావాలి. అదే నా కోరిక — ప్రగతి రాన నీకు అప్రతిహత విజయము లభించుగాక !

— శ ర త.

౮౦

17 అక్టోబర్ 1841.

శ్రీమతి లాల్ రాయ్ కి :

సత్యం, శివం, సుందరం... ఇవి కళాసాధనకు మూల సూత్రాలని పెద్దలు చెప్పారు. అంటే సాధన సత్యాన్ని, సౌందర్యాన్ని ఆధారం చేసుకుని వుండాలి; దాని ఫలితం లోక కళ్యాణం — విజ్ఞాన పిపాసకి తృప్తివిజ్ఞానం మాట కాదు. మామూలు సాంసారిక అర్థంలోనే విజ్ఞానం అన్న పదాన్ని వాడుతున్నాను. అంటే వైజ్ఞానికునికి సత్యం ఒక్కటే మూల మంత్రం. అతని సాధన ఫలితం సుందరం కావచ్చు, కాకపో

వచ్చు. కళ్యాణం కావచ్చు, కాకపోవచ్చు. అయితే మంచిదే. కాకపోయినా మంచిదే అతనికి దేనిమీదా ఆశ క్తి వుండదు.

కాని సాహిత్య సేవలో నిమగ్నుడైన యుండి చాలానోజుల నుంచీ చూస్తున్నాను కదా; అడుగడుగునా సత్యం సుందరం అన్న ఈ రెండింటికీ నిర్భయమే కనిపిస్తూ వుంది. పరిపంచంలో ఒక సంఘటన సత్యంగా జరిగియుండవచ్చు. కాని అది సాహిత్యంలో సుందరం కాకపోవచ్చు. పరిపంచంలో సుందరం అయినది సాహిత్యంలో మిథ్య బోధించి చూడదు. సత్యమని నే నెరిగివున్నదానికి రూపకల్పనచేసి చూద్దురుకదా అది భేద త్వుగా తయారైపోయింది. అంతేగాను, అసత్యాన్ని వర్ణించి నప్పటికీ సుందరమైన రూపం తయారు కావటంలేదు. 'శివం' అనుదాని విషయంలోనూ వ్యవహారం ఇలాగే వుంది. కాబట్టి సాహిత్య వేత్తలలో ఈ ప్రశ్న ప్రసంగికంగా కనిపిస్తోంది.

ఒక ప్రశ్న అడుగుతాను : సత్యము సౌందర్యానికి విరోధియై, కళ్యాణం - అకళ్యాణములు గోణములైతే సాహిత్య సాధనలో ఈ సమస్యకు సమాధానం ఏమిటి?

—క ర త

౮౨

శ్రీ పరువతి చట్టోపాధ్యాయ్కి :

...నే నెందుకు నాటకాలు రాయటంలేదో తెలుపవలసిందిగా కోరావు. అసలు ఈ ప్రశ్న నీకు రెండు కారణాలవల్ల ఉడుంచి వుంటుంది. మొదటిది : నాటక రచయిత ఇంకా ఇతరుల రాసిన నవలలను నాటకాలుగా మార్చి రాసినవాడు అయిన శ్రీ యోగేశ చౌదరి 'వాతాయన' పత్రికలో నాట

కాల్ని గురించి సమీక్షిస్తూ వెలువరించిన సామాలు నీకు పూర్తిగా నచ్చలేదు కామా... : నువు అనేక నాటక ప్రదర్శనాలు చూసివుంటావు... భావన, భావ, కథాసంచిధానం—ఇవన్నీ వినున్నావా స్పష్టితతో పరిశీలించిన మీదట నీకు... శరత్ బాబు నాటకాలు గనక రాస్తే నాటక రంగంలో కొంచెం అభిలషనీయమైన పరిసరన వస్తుంది—అనే అభిప్రాయం వచ్చింది వుంటుంది.

నీ ప్రశ్నకు నేను చెప్పే జవాబు ఏమంటే — నేను నాటకాలు రాయను. అందుకు కారణం : నాకు ఓపిక లేదు. ఒక వేళ ఓపిక లేదన్నమాట మరచిపోయి నాటకాలే రాయటానికి ఆంధ్రీస్తినా కూలి గిట్టదు. అంటే—నేను కేవలం డబ్బు కోసమే రాస్తున్నానని అనుకోవద్దు. ప్రపంచంలో మనిషికి దాని ఆవశ్యకత చాలా వుంది. కాని అదొక్కటే ప్రధానం కాదన్న సంగతి నే నెప్పుడూ మరచిపోను. నవలరాస్తే మాన పత్రికా సంపాదకుడు దాన్ని శ్రద్ధగా వచ్చి పట్టుకుపోతాడు. నవలైతే అచ్చువేయటానికి ప్రచురణ కర్తలూ చాలామంది వున్నారు. నవలలు చదివేవాళ్ళూ చాలామంది వారుకుతారు. కథలు, నవలలూ రాసేటప్పుడు పాటించాల్సిన నిబంధనలు నాకు తెలుసు. అవి నాకు తెలియజెప్పండి అని అంటూ పోయి మరొకరి కాళ్ళు గడ్డాలు పుచ్చుకోవలసిన దుర్గతి నాకు లేదు. కాని నాటకం రాయాలంటే...దాని మంచి చెడ్డలు నిర్ణయించేవాడు ప్రధానంగా స్టేజీ అధికారి బోతున్నాడు. ఫలానా ఫలానాచోట్ల Action (నటన) ఎక్కవ అక్కర్లేదని మనం చెబితే అతడు “ప్రేక్షకులు ఒప్పుకోరు. ఈ నాటకం

ప్రదర్శించటానికి వీలేదు—బాగుండదు” అని అన్నాడంటే —
అతని నిర్ణయానికి తిరుగు వుండదు, అతడు స్వచ్ఛాదు. అతనికి
ప్రేక్షకుల అభిరుచులన్నీ తెలుసు. అందువల్లనే నేను నాటక
రచనకు దిగలేదు.

బహుశః నేనూ నాటకాలు రాయగలనేమో. నాట
కంలో ఎక్కువ ప్రయోజనీయమైన వస్తువు కథోప కథనం.
అది చక్కగా లేకపోతే ప్రేక్షకులను ఆకర్షించటం కష్టం.
అట్టి కథోపకథనం సాగించటంలో నాకు అభ్యాసం వుంది.
విషయం ఎలా చెప్పాలి?...ఎంత సగళంగా చెబితే పాఠకుల
మనస్సుకు హత్తుకుపోతుంది? — ఈ కాశల్యం నాకు లేకపో
లేదు. అదిగాక చక్కని సన్నివేశాల్ని సృష్టించే నేర్పు
కూడా నాకు వున్నదనే నా విశ్వాసం. నాటకంలో చరిత్ర
సృష్టికోసం సన్నివేశాలు ఏర్పాటు చెయ్యాలి వస్తుంది.
చరిత్ర సృష్టి రెండు రకాలు. ఒకటి : సన్నివేశాల పరం
పర సహజముగా పాత్రలను ప్రేక్షకుల ముందు ప్రవేశపెట్టుట.
రెండు: ఘటనా పరంపరలో నించి ఆయా పాత్రలలో పరివర్తన
చూపుట. ఈ పరివర్తన మంచికీ కావచ్చు, చెడుకీ కావచ్చు.
ఇరవై సంవత్సరాల క్రింద ఒక వ్యక్తి విల్ సన్ హోటల్లో భోజనం
చేసేవాడు; అబద్ధాలాడేవాడు, ఇంకా అనేక కార్యాలు చేస్తూ
వుండేవాడనుకో. ఇప్పుడతను పరమ ధార్మిక వైష్ణవుడుగా
మారిపోయాడు. ఈ పరివర్తన కపటమైంది కాదు, నిజంగానే
జరిగిందనుకుందాం. అనేక సంఘటనలకు వశుడై, పది పదిహేను
మంది సత్పురుషుల ప్రభావంచేత నిజంగా అతనిలో ఈమార్పు

నచ్చి యుండవచ్చు. కాబట్టి ఇంకా సంతోషము కలిగింద అతడున్నదా?—అవీ సత్యమే; ఈనాడు మారిపోయిన తరువాత అతని దశ—ఇవీ సత్యమే. కాని మార్పు ఏదో విధంగా చూపిద్దామంటే లాభంలేదు. నాటకంలో, రచనా విధానంలో పాఠకునికి ప్రేక్షకునికి ఈ మార్పుతా సత్యమే ననిపించేట్లు వుండాలి. రచనలో ఎంత చెడకినా ఈ పరివర్తనకు కారణం ఏమిటో కనిపించటం లేదే—అని వాళ్ళు అన్నట్లుగా వుండకూడదు. రచన చాల కష్టం, మరో సంగతి : నవలలో వలెగాక నాటకంలో ఒక్కొక్క సన్నివేశాన్ని ఒకానొక నిర్ణీతమైన హద్దును దాటి సాగించకూడదు. నాటకంలో ఒకటి తరువాత ఒకటిగా సన్నివేశాల్ని వృత్తాంతాలుగానో, అంకాలుగానో విభజించుకోవాలి. కొంచెం పోయితిన్నీ సే అదికూడా నాకు దుస్సాధ్యం కాదు. కాని నేను నాటకం రాస్తాననుకో. దాన్ని ప్రదర్శించే దెవరు? సుశిక్షితులు, బాగా తెలిసిన వాళ్ళు అయిన నటీనటులు ఎక్కడ దొరుకుతారు? నాటకంలో నాయకపాత్ర ధరించి నటించగల అభినేత్రి నాకింతవరకెక్కడా కనిపించలేదు. ఇలాగే ఇంకా అనేక కారణాలవల్ల నేను సాహిత్యంలో ఈ దిక్కుకు అడుగు పెట్టటానికి మనస్కరించటం లేదు. వర్తమాన నాటక రంగం ఇంకా బాగా అభివృద్ధి చెందుతుందనే ఆశిస్తున్నాను. నాటకరంగంలో కూడా వాస్తవికతకు ప్రాధాన్యం వచ్చినప్పుడు నేనూ ఏదైనా రాస్తాను. కాని ఎక్కువగా నా మీద అటువంటి ఆశలు పెట్టుకుని లాభంలేదు.

జహసారాచాధురీతి :

నీ పత్రిక వార్షిక సంచికకు నన్నేదైనా రాయమని కోరావు. ఇప్పుడు నేనేమీ అధికంగా రాయటం లేదు. సాహిత్య ధర్మం, మాపం, నిర్మాణ-ఇత్యాది అంశాలకు గురించి మధ్య మధ్య చాలమంది సమీక్షిస్తూ వచ్చారు. కాని సాహిత్య ప్రయోజనానికి సంబంధించిన అంశాన్ని మాత్రం ఎవరూ స్పృశించలేదు. లోకకళ్యాణానికి వుపకరించే కత్తి సాహిత్యంలో ఎంతవరకు వుండో ఎవరూ సమీక్షించలేదు. కావ్యం రసపుష్టి కలిగి పాతకుని మనస్సుకు ప్రవిమలానందం చేకూర్చినట్టే మానవునిలో అంతర్నిహితమై వుండే కుసంస్కారాల మీద దెబ్బ తీస్తుంది కూడానని ఎంతమంది ఒప్పుకుంటారు? అట్టి సాహిత్యంలో ప్రయోజనం మానవాభ్యుదయం. మానవుని దృష్టి పోతుంది. అట్టి సాహిత్యం ప్రసాదించే నూతన సంపదల్లా అతని సమానశీలము, త్నమీశీలము అయిన మనస్సు విశ్వైకంత మాతుంది.

కాని వంగదేశంలోని ఒక జాతివారిలో ఈ ఫలితాలు కనిపించటంలేదు. వారు సాహిత్యం సృష్టిచేస్తూవున్నా, దానిలో పాటు ఒక వేదన, క్షోధ ఎక్కువగా ప్రకటితమౌతూ వుంది. మీ యుసల్మాన్ జాతిని గురించే చెబుతున్నాను. కొందరు కోపించి భావను వికృతం చేయటానికి కూడా వెనుకాడటం లేదు. అందుకు కారణం లేదని నే ననటం లేదు. కాని కోపం చల్లారిన తరువాత ఏ నాటికైనా ఆ కారణం అంత బలీయమైచది కాదని నారే గ్రహించుకో గలుగుతారు. ఏకాక్షణంవల్ల

నైనాగానీ ఇంతవరకూ వంగదేశంలో సాహితీ వ్యాసంగం ఎక్కువగా హిందువులదే. చాల కాలం ముసల్మానులు వ్రదాసీనులుగానే వున్నారు. కాని సాధన ఫలితం ఊరికేపోదు. వాగ్దేవి వాళ్ళనూ కనికరించింది. వాళ్ళలోనూ కొద్దిమంది రచయితలు బయలుదేరారు. వారిని నేను మరచిపోను. కాని ఎక్కువమంది ముందుకు రావటంలేదు. అందువల్ల మీలో కొందరు కోపం వచ్చేసి వంగ సాహిత్యాన్ని యావత్తూ హిందూసాహిత్యం అని ముద్రలేశారు. ఆవిధంగా ఆక్షేపించినందువల్ల చర్చించి రుజువు చేసేసట్లు అవదు.

కాని వంగసాహిత్యంలో ఎంతమంది రచయితలు తమ గ్రంథాల్లో ముసల్మానుల జీవితగాథలను చిత్రించారు. వారి సుఖదుఃఖ సమస్యలను చర్చించారు? వారితో సన్నిహిత సంబంధం ఎలా లభిస్తుంది? వారి హృదయాలు ఎలా తెలుసుకోగలగటం? వారి హృదయాలను తెలుసుకోలేక పోయా రన్నమాట నేను అంగీకరిస్తున్నాను, అందువల్ల ఏర్పడిన మష్పలితమూ కాస్తా కూస్తాకాదు. ఇందుకు ప్రక్రియ ఇప్పుడు ఆలోచించవలసి వుంది.

ఈ విషయమై ఒక ముసల్మాన్ మిత్రుడు కొన్నాళ్ళ క్రితం నాదగ్గరకు వచ్చి చాల హృదయ బాధ వెల్లడించాడు. అతడు సాహిత్య సేవకుడు, పండితుడు అధ్యాపకుడు, పాఠ సంప్రదాయాల కుళ్ళుతో అతని హృదయం కలుషితంకాలేదు. హిందువులు, ముసల్మానులు ఈ రెండు సంప్రదాయాలవారూ ఒకే దేశంలో ఇరుగుపొరుగునే వుంటూ, పుట్టినదాదిగా ఒకే భాష మాట్లాడుతూ కాలక్షేపం చేస్తున్నప్పటికీ అదేమిటో

మరి భిన్నభిన్నంగా, అలాగే అలాగే సంచరిస్తూ వున్నాను. అలాగే అలాగే. ఇరువర్గాల వాడే ప్రాంతిక జాతి. అలాగే అలాగే. ఏమో యిచ్చి పుచ్చుకోవాలి లేదా? అలాగే అలాగే. అలాగే అలాగే. సాన్నిహిత్యం కలిపించు. అలాగే అలాగే. కాకాం తెలుసుకోలని ప్రయత్నించు. అలాగే అలాగే. ఈ విభేదాల్ని రూపుమాపాలి. ఈ రెండు వాడులను కలిపి ఒక ముసల యీ మహదంతరాన్ని పూడ్చేయ్యాలి లేకపోతే ఎవరికో షేమం లేదు—అన్నాడతడు.

“బేను - ఆమాట నిజమేకాని ఈ దుస్సాధ్యాన్ని సాధించేందుకు మార్గం ఏమన్నా ఆలోచించావా?” అని అడిగారు.

అతడన్నాడు: “సాహిత్యం ఒక్కటే అందుకు మార్గం మీరు మమ్మల్ని బైటికి లాగండి స్నేహబుద్ధితో, నాను భావితో మా సమాచారంకూడా రాయండి. కేసరిం హిందువుల కోసమే హిందూ సాహిత్యం సృష్టించకండి. ముసల్మాన్ పాఠకులుకూడా ఉన్నారన్న సంగతి జ్ఞాపకం పెట్టుకోండి. పైకి ఎంతో అంతరం ఉన్నట్టు కనిపిస్తున్నా ఇరుపక్షాల వారికో కష్టనష్టాలు, సుఖదాఖాలు సామాన్యమే కదా?”

నేనన్నాను: “బేను ఆమాట నాకు తెలుసు. కాని అనురాగంతోపాటు విరాగం, ప్రశంసతోపాటు తిరస్కారం, మంచిమాటలతోపాటు చెడ్డమాటలకూడా కథాసాహిత్యానికి అవశ్యకత్యములే. కాని ఆ సంగతి మీరు విచారించరు; కోపం తెచ్చుకుంటారు; ప్రతీకారానికి బయలుదేరి వస్తారు. ఆ సంగతి

తలచుకుంటేనే వాళ్ళు జలదరిస్తుంది. లేనిపోని గొడవ తెచ్చి పెట్టినట్టవుతుంది.”

మరి కొంత సేపటివరకూ మేమెవరమూ మాటాడ లేదు. నేను చివరకన్నాను “మీరు వీరులనీ, మేము వట్టి పిరికి వాళ్ళమనీ మీలోకొంతమంది అంటూ ఉంటారు. హిందువుల రచనల్లో తమను నిందించినట్టు ఎక్కడైనా కనిపిస్తే మీరు ఊరుకోరు; కళి తీర్చుకోటానికే ఉద్యమమే తాగు. మీరంతా వీరులమని చెప్పకుంటే స్వక్రిగతిగా నాకేమీ ఇబ్బందిలేదు. అదీగాక ‘మేము వీరుల’మన్న భావం మీకు మారిపోతే ఎక్కువగా ఉత్తిగస్తులు అయ్యేది మీరే. ఆ సంగతి నాకు తెలుసు.”

నా యువకమిత్రుని ముఖం వివర్ణమైపోయింది. అడిగాడు “...మీరే ఈ సహాయ నిరాకరణం శాశ్వతంగా సాగిపోతూ ఉండాలిందేనా?”

నేనన్నాను: “ఉహూ! శాశ్వతంగా ఇలా ఉండదు. ఎందువల్లనంటే సాహిత్యసేవికులు భిన్నమతాల వారైనా లోతుగా ఆలోచిస్తే వారి జాతి, సంప్రదాయం విభిన్నంకాదు. మూలతః వారి అందరి హృదయం ఒకటే. ఈ సత్యాన్ని గుర్తించి నేడున్న ఈ మహదంతదాన్ని తొలగించాల్సింది మీరే.”

“అందుకు ఇవాళనించే ప్రయత్నిస్తాను” అన్నా డతడు.

“ప్రయత్నించు. నీ ప్రయత్నం ఫలిస్తే నీకు భగవంతుని ఆశీర్వాదం ప్రతిరోజూ అనుభావ్య మౌతూ ఉంటుంది” అన్నాను నేను.

కా జీవనూ ద్ కు :

నెండురోజుల క్రితమే నీ ఉత్తరం. 'మిత్రపరిచారో' అందాయి. చివరికథ 'హమీద్' తప్ప మిగిలిన మూడుకథలు చదవినాను. ఈ నాడు కథలు చదివి ఆనందించటం, వాటిని ప్రశంశించటం దుస్సాధ్యంగా ఉన్నాయి. ఒక పుస్తకాన్ని ఉపహాసంగా పొంది రచయితకు నాలుగు మంచిమాటలు చెప్పి ఉత్సాహపరిచే అవకాశం ఇప్పుడు కల్పించినందుకు ధన్యవాదాలు. నాకు నిజంగా చాల సంతోషం అయింది. ఇది నిజంగా నీ ప్రథమ ప్రయత్నమే అయితే ముచ్చుగుడు ఇంకా ఉత్తమ రచనలు వెలువరించగలవని ఆశిస్తున్నాను.

నీరచనలో ఉద్దాపదాల కొన్ని వ్యవహారంలోకి తెచ్చావు. అది చాలా మంచిపని. లేకపోతే ముస్లమానులు ఈ భాషను తమ మాతృభాషగా నిస్సంకోచంగా స్వీకరించలేదు. ఇది హిందువుల భాష అనీ తమ భాష కాదని పదే పదే అనుకుంటూ ఉంటారు. ఇరుగు పొరుగు వారుగా జీవిస్తున్న ఈ రెండు జాతులవారి మధ్య సాహిత్య సమైక్యత చేర్చుకోవటానికి ఇలా అనేక ఉద్దాపదాలు వ్యవహారంలోకి తీసుకురావటం ప్రయోజనకరమైన సాధన ఔతుంది కాని అందరు సాహిత్య పరులూ ఇందుకు ఒప్పుకోరు; నేను మాత్రం ఒప్పుకుంటాను.

నీకు ఒక్క విషయం జాపకం చెయ్యాలని నా ఊహ. సాహిత్య శ్రేత్రంలో నేను చాల రోజులనుంచీ కృషిచేస్తున్నాను. కొంత అనుభవగూడా గడించినవాడినే. ఏదో ఉప

దేశం చేస్తున్నానని కోపంతెచ్చుకోవద్దు హిందువులలోనూ, మహ్మదీయులలోనూ అన్ని జాతుల్లోనూ మంచి చేయండిటారు. చెడ్డవాళ్ళూ ఉంటారు. - 1914 ముచిలోనూ ఉండదు. ఇంకా ముఖ్యంగా జాపన ముచిలో వలసిన అంశం ఏమంటే ఏచయితే ఏ ఒక్క నిశేషజాతి సాంప్రదాయికుడు మాత్రమో అయిఉండదు. అతడు హిందువుడు, మహమ్మదీయుడు, క్రైస్తవుడు, యూదేయుడు—అన్నీని.

—శరత్.

౧౫

సామతావేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

24 ఆషాఢం 1883.

శ్రీ ఉమాప్రసాద్ ముఖోపాధ్యాయకు !

ఉమాప్రసాద్ ! నీ ఉత్తరం మొన్నచేరింది. పూర్వం లాగే ఇప్పుడు కూడా... ఇప్పుడు కాదు ఇక ముందుకూడా ఎల్లప్పుడూ నువు ముందడుగు వేస్తూ వుండాలనీ నిజంగా నా కోరిక. నువు ఎక్కువగా అధ్యయనం చెయ్యలేదనుకో. ఆ సంగతి నాకు తెలుసు. అయినా తేలిగ్గా నిన్నుమించి ముందడుగు వేయగలవాళ్ళు అరుదు.

ఆ తరువాత నేను మళ్ళీ కలకత్తా వెళ్ళలేదు. ఇక్కడే ఈ సంకుచిత వలయంలోనే ఎలాగో రోజులు వెళ్ళబుచ్చు తున్నాను. ఒకసారి ఎప్పుడైనా పట్నం ముఖం చూచివచ్చానంటే మళ్ళీ ఇక్కడి పరిస్థితులకు అలవాటు పడేసరికి వారం పదిరోజులు పడుతోంది.

అవీగాక పరాకాలం బూదనోడుచ వెన్నెలం కష్టం. పూర్వంలాగ ఓషిక లేదు. పటుశ్శు లేదు కొన్నాళ్ళ క్రితం ఒక రాత్రిపూట చెడుమెట్టు వున్నచోట ఒకకేసెట్టు వున్న దనుకుని దిగబోయే సరికి ఏమి జరగాలో అదే జరిగింది. పైకి మనిషిని బాగానే వున్నాను. కాని పిల్లలదగ్గర బాధ, నడుము నొప్పి ఇంకా పూర్తిగా తగ్గనే లేదు.

పరీక్షలు ప్రధాన రాయాలి. కుముదబాబు రిలిజే... అతని ఉత్తరం అందిందని చెప్పి. వ్యాసం ఏమయిందో నాకు తెలియదు. బహుశః పోయింది కామాలు.

నీ పుస్తకం నా దగ్గరే వుంది. చివరి అధ్యాయాలు చూస్తున్నాను, మొదట పరీక్షలు గానీ.

అందరూ నన్ను ఇంకా రాయమంటారు. ఏమిరాయాలో నాకే బోధపడటం లేదు. అంతా అర్థహీనంగా, అనవసరంగా కనిపిస్తోంది. ఇతర రచయితవలె నేనూ నా మనస్సును పూర్వం వలె సాహిత్యసేవ వైపు మరలించుకో గలిగితినా బహుశః ఇంకా అనేక 'బిందుకాలల్లా' 'చరిత్రహీన్'లను రాస్తాను. కాని ఆ దశ మళ్ళీ ఎస్తుందని నాకు తోచదు. రాస్తేమాత్రం ఏం ప్రయోజనం? లోకులు ఆనందిస్తారా? ఆనందించగల అర్హత వాళ్ళను మొదట సంపాదించుకోని. అప్పుడు బిందుగా రబ్బాయి, రామునిబుద్ధిమంతతనం లాంటివి రాసేవాళ్ళు చాల మంది పుట్టు కొన్నారు.

స్కిల్ ఇంకా భవానీపూర్లోనే వున్నాడా? చెయి చూడ్డం నేర్చుకోవాలని నాకు కోరిగ్గా వుంది. నీకు నా ఆశీర్వాదాలు.

ఉమావ్రసాద్ ! నిన్న నీ ఉత్తరం చేరింది. అంతకు ముందుకూడా ఒక ఉత్తరం రాశావు, చేరింది. జవాబు రాయ లేక పోయాను.

ఇప్పుడే ఒక పల్లెవానికి మందిచ్చి వస్తున్నాను. ఒళ్ళంతా టించర్ అయోడిన్ రాసి; జావ కాచిపోసేయ్యేర్పాటు చేసివచ్చాను. నిన్నరాత్రి వాడిపడవ మునిగిపోయి వాడిమీది సంచి కొట్టుకుపోయింది.

ఒక రకంగా నిశ్చింతగానే ఉన్నాను. ఇల్లు నూపనారా యణ (నది)కు ఒప్పగించేసి ఒక నిట్టూర్పు విడిచాను. పోలాల మీద, అడవులమీద నదికి ఎంత కోపమెలా బాగా అర్థమైంది. మీరు వంతెనమీదుగా నడిచి వచ్చేవాళ్ళు కదూ ! ఆ వంతెన ఇప్పుడు లేదు. పోలాలన్నీ నీటిమయం అయిపోయాయి. వంగ దేశంలో 'వద్రుతువులు' అంటే యేమిటో ఒక యేడాదిపాటు ఇక్కడ కాపురం ఉండకపోతే తెలియదు. ఇదీ ఒక రకంగా మేలే.

ఇంకా పది పథాలుగు కోజలదాకా ఈ వరదలు ఇలాగే వుంటాయి. పంటలు పాడైపోతాయి. ఇక్కడనుంచి నేను త్వరతో బైటపడే ఆశ ఏమీ కనిపించటంలేదు.

ఫౌంటెన్ పెన్ అలాగే పడివుంది. టార్పిలైట్ పగిలి పోయింది. నీ వకీలు పరీక్షాఫలితం ఏమైనట్టు ? నీకు నా ఆశీస్సులు. నా శరీరస్థితి మరీ అభ్యాన్నంగా లేదు.

బిజూ... చాల కోజులనించీ నీ దగ్గరనుంచి ఉత్తరాలేవు. నువ్వు ఎక్కడ వున్నావో కూడా నాకు కబురు తెలియదు. ఇది మకుకన్నా నా ఆరోగ్యం బాగానే వుంది. రెండు 'ఇమేజిన్' ఇంజక్షనుల ఫలితం ఊరికీపోలేదు. కొంచెం రక్తం పట్టింది. సానటోజన్ బేషడం ప్రచ్ఛకుంటున్నాను. మాడీపలరసా యనం కూడా సేవిస్తున్నాను. మనో చాంచల్యం తగ్గించి నాని బలహీనం మాత్రం ఎక్కువగానే వుంటోంది. వుండనీలే 'భారత లక్ష్మి' అనే మాసపత్రికకు సంపాదకుడుగా వుండటానికి అంగీకరించాను. ఇలా ప్రతిదానికి అంగీకరిస్తూనే వుంటాను మరి. ఇనాళే ఒక ఉత్తరం రాశాను. నేను పెట్టిన వరతుకు వారు బిప్పులున్నాగంటే సంపాదకత్వం స్వీకరిస్తాను. ప్రపంచంలో అందరికీ జరిగినట్టే నాకూ జరిగింది. ప్రపంచంలో బుద్ధిచుంతులూ వుంటారు, తెలివిగిక్కువ వాళ్ళు వుంటారు. ఒక పక్షం కిడి పోవటం తప్పదు. అయిదారువేల రూపాయలదాకా నాకు ఖాకీలు వున్నాయి. 'భారతలక్ష్మి'కి సంపాదకుడుగా వుద్యోగం స్వీకరించి ఈ బాకీ మొత్తం తీర్చేస్తాను. వాళ్ళు నాకు నాలుగోవంతు భాగం ఇస్తారు. వాళ్ళు ఎంతోకోకట్టలుగా వ్యవహరిస్తున్నారో నేనూ అలాగే వ్యవహరిస్తాను. అంటే వాళ్ళు నన్ను మోసం చేయడానికి వీలేకుండా ప్రవర్తిస్తాను. దసరా పండగలయిపోగానే వ్యవహారం పరిష్కారం చేసుకుంటాను. ఈలోగానే ఉత్తరాలు వస్తున్నాయి చాలమంది దగ్గరనుంచి... తమ రచనలు తీసుకుని అశ్వత్థుగా డబ్బు పంపించండి అంటూ ఇంతకు నా కంటువంటి శక్తి వుంటే నా! ఆ శక్తి నాకిప్పుడే తెనా కావాలి.

నిన్ను చూచి చాల రోజులైంది. మీ యిల్లో వాళ్ళకు జ్వరం నయమై నట్లుంటే నువ్వు ఒకసారి ఇక్కడికి రాకూడదూ? నీకు నా ఆశీస్సులు.

—శ ర త్.

రార

24, అశ్వనీదత్త రోడ్, కాశీపూర్ - కలకత్తా,
12 కార్తీకం 1343.

బిజూ! నిన్న పల్లెటూరునుంచి ఇక్కడికి రాగానే నీ ఉత్తరం చూశాను. వెంటనే తిరిగి రావాల్సి వచ్చింది. పెద్ద కోడలుకు న్యూమోనియా జ్వరం వచ్చిందని అక్కడికి కబురు పంపారు. గాభరా ఏమీ లేదు. త్వరితగతినే నయంకావచ్చు. లేకపోతే దీదవాణ్ణి - కలకత్తాలో ఎన్నాళ్ళని ఈ ఖర్చులు భరాయించగలను?

నా 61 వ జన్మదినానికి కవిగారు అకృత్రమమైన భాషలో మంగళాశీస్సు పంపించారు. 'ఆనంద బజార్' పత్రికలో ప్రచురితమైనంతవరకు నీకు పంపిస్తున్నాను. కవిగారి స్వహస్త లిఖితమైన ఆశీర్వాదమే నాకు పంపించారు. నువ్వు ఇక్కడికి వచ్చి నప్పుడు...చారి ఇతర ఉత్తరాలతోపాటు దీన్ని కూడా నీ వద్దకు దాచిపెట్టటానికి ఇస్తాను.

నేను పూర్ణారోగ్యంగా లే ననుకో. అయినా పూర్వం కంటే ఆరోగ్యంగా వున్నాను. ఇప్పుడు జ్వరం రావటం లేదు. నీకు నా ఆశీస్సులు. మీ అన్నలకు నా వందనాలు!

—శ ర త్.

రవీంద్రనాథ తాకూర్ కు :

(శ్రీ) చరణములకు ! ఇచ్చాళ మేము మీ నద్దకు రా
దలచి బయలుదేరాం. కాని మధ్యలో (శ్రీ) ప్రేమధబాబు ఇంటి
నుంచి తెలిఫోన్ చేసి కనుక్కుంటే, మీరు బోలాపూర్ వెళ్ళి
నట్టు తెలిసింది. బహుశః మీరు మా ఘోర్ననాలకు తిరిగివస్తా
రేమో ! కాని అప్పుడొచ్చి మిమ్మల్ని కలుసుకోవడానికి మాకు
తీరదనుకుంటాను.

మా పల్లెటూరులో ఒకచిన్న సాహితీసమితి స్థాపించాం.
ఒకటి రెండు నెలలో ఎక్కడో ఎవరి యింట్లోనైనా సమావేశం
జరిపడానికి ఆలోచిస్తున్నాం. భారీ యేర్పాట్లమీ రేవు, అతి
నాధారణమైన రీతిలో జరుగుతుంది. నిరుడు ప్రమధబాబును
వట్టుకుని సభాపతిని చేశాం.

మేము చాలరోజులనించీ మాలో మేము తర్కించు
కుంటూ...మీ పాదధూళిలో ఈ మా సమితి పవిత్రం కాగల
సావకాశం వుందో లేదో నిర్ణయించుకో లేకుండా వున్నాం.

మీరు తిరిగి యింటికి వచ్చాక అనుమతి యిస్తే మేము
వచ్చి తమ దర్శనం చేసుకుంటాం.

మీ సేవకుడు

శరచ్చంద్ర చట్టోపాధ్యాయ్.

బాబే - శివపురం, హావడా,

.౪ వైశాఖం-1321.

(శ్రీ) చరణములకు...మీరు నా పట్ల మిక్కిలి పాపం తృపులైనట్లు పిల్లలద్వారా విన్నాను, మిమ్మల్ని గురించి నేనే దైనా లేనిపోని మాట ఆవేశంలో అంటే ఎవరి ప్రాంతమిచ్చు. కాని ఆ మాట నిజమో అబద్ధమో తెలుసుకోవాలని ఆ స్వేచ్ఛ మీ దగ్గరకు వచ్చి అడగటం మంచిపని కాదు. ఆ పాపాబ్దేవతీయుడు రాసిన లేఖను పురిస్తూ రించుకొని మీరు ఇద్దరం విషయమే చాల ఘోరమైతే వారు. అసలంతా లేఖరాయ కూడానే వుంటే ఈ గొడవంతా వచ్చేది కాదు—ఇలా ఆ సమయంలో ఏమేమి మాటాడారో నాకు సరిగా జ్ఞాపకం లేకు, నేను కల్పించి అబద్ధాలు చెప్పేవాడిని కాదు నా నోట ఎప్పుడూ అబద్ధమనేది రాదని కాదు ఈ సారి మీరు విడచాలించి వచ్చాడు చాల మారిపోయారనీ, వంగదేశ ప్రజలపట్ల మీ కిదిమీది కుండిన ప్రేమ, వాత్సల్యం ఇప్పుడు లేవనీ రాటం, అహమ్మోద్యమం పట్ల మీకు లేకమాత్రమూ శ్రద్ధ, విశ్వాసం లేవని...ఇలా కొన్ని మాటలు నే నన్న మాట నిజమే.

ఒకనాడు మీమ్మల్ని కలిసి మాట్లాడి కొంతోనే తిరిగి వచ్చేశాను. ఆ తరువాతనే కొన్ని లేనిపోని విషయాలు ప్రచారం చేసి పుంటాను. లోకులు అపార్థం చేసుకుంటే చేసుకుంటారు లే అన్న నిర్లక్ష్యభావం నాకు కలిగివుంటుంది.

మీ యెడల నేను మహాపరాధమే చేశాను. కాని ఇది మొదటి తప్పే కాబట్టి త్షమించండి. మీ ఒక్కరి దగ్గరకు నిప్పు ఇంకెవరి దగ్గరకూ...వాళ్ళెంత గొప్పవాళ్ళయినా సరే...నేను పాపాచారణంగా వెళ్ళను. కాని నా స్వయం కృతాపరాధం పట్ల నే

మళ్ళీ మీ దగ్గరకు రావటానికి ముఖం చెల్లకుండా చేసుకున్నాను. ఇది నాకు చాల విచారంగా వుంది.

మీ అశక్తమంది శిష్యులుగో చేరొకడిని. వారికి మల్లనే నేను కూడా మిగ్గుల్ని ఎప్పుడూ సింపించలేదు. కాని ఈ సారి ఈ దౌర్భాగ్యం ఎందుకు పట్టిందో తెలియదు. ఇవే మీకు నా నమస్కారాలు.

— సేవకుడు, కరత.

౯౦

బాబే - శివపురం, హావడా,

26 వైశాఖం 1836.

శ్రీ చరణములకు... తుదమైన స్వార్థపురస్కరించుకుని మీరు దేశానికి అనుగ్రహం చేకూరుస్తూన్నారని... ఇంత పెద్దనింద నేను నిజంగా మీమీద వేసివట్టయితే... ఉత్తరం రాసి తునూపణ యాచించినా అది పరిహాసాస్పదంగానూ, మిగ్గుల్ని అనమాన పరిచినట్లుగానే వుంటుంది అందువల్ల నే మీ ఉత్తరంలోని ధోరిణి తీవ్రకోప చిహ్నితమై వున్నదంటే ఆశ్చర్యం లేదు.

ఈ సమాచారమంతా మీకు చేరవేసిన వాళ్ళు నా అపరాధాన్ని కొండంతగా మీకు చెప్పి వుంటారు.

కర నేను చెప్పేదేముంది ? మీకు నా నమస్కారాలు.

— సేవకుడు, కరత.

కాశీ - శివపురం, హావడా,
2 మాఘం 1330.

(శ్రీ) చరణములకు...మీకు వెయ్యిపనులుంటాయి; ఊణంకూడా తీరిక వుండదని మాకందరికీ తెలుసు. అయినా మీకా ఉత్తరం ఎందుకు రాశానుటే—మీగు గీతం మాటాడి నంత తేలికగా రాయగలరు. ఆ గీతం ఒక్కటి వుంటే నా నాట కంఠాని లోపాలన్నీ అడుగున బడిపోతాయి—అలా అనుకుని రాశాను.

సత్యేంద్ర బ్రతికివుంటే మీ ఉత్తరం తీసుకుపోయి చూపించి గీతం రాయించుకు వచ్చేవాడిని. ఈ ఉత్తరాన్ని అతడు అజ్ఞగా పరిగణిస్తాడు. కాని అతనిప్పుడు పరలోకంలో వున్నాడు. నేనిప్పుడెవరి దగ్గరకుపోయి రాయించుకు రాగలను?

మీరు కలకత్తా వస్తే ఊపిరి తీసుకోవడానికి కూడా తీరిక వుండదు. అటుపంటప్పుడు నేనిపని పెట్టుకుని వచ్చి మిమ్మల్ని బాధించను. అనేక సమస్యారాలు.

—మీ సేవకుడు, శరత్.

సామకాశేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,
26 మాఘం 1336

(శ్రీ) చరణములకు...ఈ దసరాపండుగల సందర్భంలో మీకు నా అశేష సమస్యారాలు, అనేకములైన బాధ్యత గల పనుల్లో నిమగ్నుడనై యున్నందున నా సమస్యారాలు పంపించటం ఆలస్యమైంది.

మీ ఆశీర్వాదము నాకు సర్వోత్కృష్టమైన పురస్కారము. మీ రిచ్చింది స్వల్పదానమే అయినా సాహిత్య సేవకునికి మహాసంపద బోతుంది. మీ దానం నాకు శిరోధార్యం.

నా అప్పయ్యం మంచిది. పోయిన భాద్రపద మాసంలో మీరు కలకత్తా రాలేదు. వచ్చివుంటే ఆనాడక్కడ జరిగిన అత్యాచారం చూచి మీరు చాల బాధపడి వుండేవారు. మిక్కిలి విచారకరమైన విషయం ఏమంటే నాతో సమవయస్కులైన సాహితీపరులే ఈ ఉపద్రవాన్ని తేవడీశారు. నేను నాజీ మాత్రుడుగానే వున్నాను. నిరుడుకూడా జయంతి వుత్సవాలప్పుడు వాళ్లు ఇంత గల్లంతు చేశారు; నే నెరుగుదును. ఒక సారి వచ్చి మీకు నా నమస్కారాలు చెప్పకోవాలని కోరిగ్గా వుంది. కాని మీరేమన్నా అనుకుంటారేమో నని సంకోచిస్తున్నాను.

మీ వొంట్లో ఎలా వుంది ఇప్పుడు? ఆరోగ్యం సరిగా లేకుండా వున్నా కూడా మీరింతగా పరిశ్రమ చేస్తున్నారంటే నిజంగా చాల ఆశ్చర్యంగా వుంది.

—మీ సేతుడు, శరత్.

కొత్త

కాజీ - శివపురం, హావడా,

12-10-1920

శ్రీ కేదారనాథ వంద్యోపాధ్యాయకు :

కేదారబాబూ ! మీ సమాచారం వినిపించారు. ఇక నా సమాచారం వినండి !

కొన్నాళ్ళవించి వెన్నెముకలో పోటుగా వుంటోంది. ఇది మొదట అంత బాధ అనిపించలేదు. కాని అకస్మాత్తుగా ఒకనాటి రాత్రి పోటు ఎక్కువై నిద్రమెలకువ వచ్చింది. ఊపిరి తీయటం కూడా కష్టమని పించింది. వేడినీటి కాపు పెట్టాడు; తోమించాను. తెల్లనారే సరికి కాస్త తగ్గింది. కాని మళ్ళీ సాయంత్రం అయేసరికి డాక్టర్ని పిలవక తప్పలేదు. అప్పటినుంచీ బాధపడుతూనే ఉన్నాను. ఆ తరువాత ఒకనాడు మోటారు లోనించి జారిపడ్డాను. నడుములు పట్టుకుపోయాయి. కాని స్లొమందు ఉండిగా అందుకు ప్రతిక్రియ! దాన్ని నమ్ముకుంటే దుర్దినాలు చాలవకు తప్పిపోగలవు. మూలవ్యాధి వస్తేనే గాని మనం కైలాసానికి వెళ్ళలేము. ఇది శ్రీ దేవాదిదేవుడు మనకిచ్చినవరం. ఆ వ్యాధి లక్షణాలు కనిపించకుండా ఉన్నంత సరికూ మనకు నిశ్చింత విచారపడల్సిన అవసరం ఏమీ లేదు.

ఇందు మూలాన్నే సురేశ్ కు జవాబు రాయలేదు. అతని అసంపూర్తి కథవిషయమై నా అభిప్రాయం చెప్పవలసిన తరుణం ఇంకా రాలేదు. ఇంకా రెండుమూడు రచనలతనివి చూడాలి. మాటనుబట్టి అతను లేనిపోని అర్థాలు తీస్తాడేమో! పత్రం, చిత్రం ఇటువంటి వాటిని బాగున్నాయని చెప్పటానికి వీలేదు. కాని మున్ముందు ఇంకా బాగా రాయగలడని ఆశించవచ్చు.

జ్వరం వల్ల ఈసారి 'భారత వర్ష'కు 'లేన్ దేన్' శీర్షిక క్రింద నేనేమీ రాసిపంపలేదు.

మీచేతిలో చుక్కాని ఉన్నన్నినాళ్ళు 'ప్రవాసజ్యోతి' మునిగి పోతుండేమోనన్న భయం ఉండనక్కరలేదు. ఈ చెడు

రోజుల్లో మీరు నల్లచుందు ఎక్కువగా తగిలిస్తూ ఉండాలి, కర్రవ్య చాలనను మించిన వస్తువు ప్రపంచంలో మరేదీలేదు.

—శ ర త.

౯౫

హాజీ-శివప్రసం, హావడా,

12-11-1920

కేదారబాబూ ! మీ ఉత్తరం లికిసి నేను భారత పూగులో ఉండగా నాకుచేరింది. మీ పట్ల నాప్రసక్తన పెంచా పాత్రింగానే ఉంది. తప్పనిసరిగా అలా చేయవలసి వచ్చింది. మరి ఇకముందెన్నడూ అలా చెయ్యరు. జ్వరితో మంచం ఎక్కారు. జ్వరం నయం అయ్యాక మరో ఇబ్బంది వస్తోంది. ఈ నెలలో మీకు ఏదైనా రచన పంపి-చేవాడినే. కాని 'భాత వర్ష'కు ఏమీ పంపలేక నాయినందునల్ల మీకూ పంపటం మానేశాను. వాళ్ళకు పంపటంకా మీకు పంపితే వాళ్ళకు చాల బాధ కలుగుతుంది, అంతేకాదు, వాళ్ళను అవమాన పరచినట్లుగా కూడా ఉంటుంది.

ఈ నెలనుంచి మళ్ళీ నియమితంగా పంపిస్తూవుంటారు. నాతో వ్యవహారం పెట్టకున్న వాళ్ళకు ఇలాగే జరుగుతూ ఉంటుంది. బుద్ధిప్రాస్థానిగా నేనేమీ అన్యాయం చెయ్యరు. కాని ఇలాగే ఇంకా అయిదుగురిని కూడా ఇబ్బంది పెట్టాను. మీరు ఊమించాలి.

మీకిప్పుడు ఆరోగ్యంగా ఉంటోందా ? అప్పుడప్పుడు కబురు తెలుపుతూ వుండండి. ఈ సారి సాధ్యమైనంత తొందర,

గానే పంపిస్తాను. మీరు ఆంధోళన పడనక్కర్లేదూ, మీకూ, మిత్రులకూ నమస్కారములు.

—శరత్.

౯౬

బాబే, శివపూరు, హావడా,

6-4-1924

కేదారబాబూ ! నా మాటలకూ చేతలకూ, సామం జన్యం లేకండా ఉంది. మిమ్మల్ని ఒకసారి కలుసుకోవాలని నేను మాటిమాటికీ అనుకుంటున్నాను, అని చెబితే మీరు నమ్మరు. మీకు నేను ఉత్తరాలు కూడా రాయటంలేదు. సాధారణంగా ఎవ్వరికీ రాయనని చెప్పవచ్చు. కాని మీకు నామీద ఎంతో ప్రేమ ఉన్నదన్న సంగతిమాత్రం ఎప్పుడూ మరచిపోను.

వార్తాపత్రికలద్వారా కబురు తెలుసుకుని నాకు దీర్ఘాయుష్యం కలగాలని కోగుతూ మీరు ఉత్తరం రాశారు. అటువంటి మిత్రప్రేమ హృదయాన్ని మరచిపోను.

కాని దీర్ఘాయుష్యం ఎందుకు చెప్పండి. ‘రేపువచ్చెయ్యి’ అని కబురువస్తే “ఇంకొక రోజు ఆగి వస్తాలే” అని మాత్రం నేను అనను. నిజం చెపుతున్నాను.

చాలకాలం బ్రతికాను. ఇక తిన్నగా ఎప్పుడో జారు కోటమే మంచిది. చూచే వాళ్ళకూ, వినే వాళ్ళకూ ఇంపుగా వుంటుంది. 49 ఏళ్లునిండితేనే గాని నాకు మారకం లేదని జాతకంలో వుందిట. “ఎందుకు బాబూ ! నాకు దబ్బున విడుదల ప్రసాదించండి. ఇంగ్లీషువాడి జైళ్ళలోనించి కూడా విడుదల

లభిస్తూనే ఉంటుంది. నన్ను విడుదల చేసేయ్యండి" అంటారు నేను.

కేదారబాబూ! నేను చాలా చలసిగాయాను. ఇంతేతప్ప నాకు వేరే రోగం ఏమీలేదు. నన్ను ఆయాస పెట్టబానికే చూస్తారు.

మీ స్వచ్ఛందం, మీకు ఎలా వున్నాను? మీరు కాశ్లో ఎందుకు వుంటుంటేను? ఈ పబ్లిక్లో మధ్య మధ్య సెనో పరిచితులు కనిపిస్తూనే వుంటారు. అదే ఇక్కడ వున్న విశేషం.

అత్తదప్పడు మీ కబురు తెలుపుతూ వుండండి. నమస్కారాలు.

— నేమడు, శరత్.

౯౭

కాశీ - శివపురం, హావడా,

24-0-19-40

కేదారబాబూ! మీ ఉత్తరం ఇవాళ వుదయనే చేరింది. అనేకపనుల్లో విలుగుడుడనై వుంటున్నాను. గొజూ చాల ఉత్తరాలే ఎస్తున్నాయి. కాని మీ ఉత్తరాన్ని పంక్తులు చదువుతున్నప్పుడు లభిస్తూన్న ఆనందం మరెక్కడా కనిపించటం లేదు. ప్రేమ హృదయంలోనుంచి ఎస్తూ అవి తెచ్చే సామగ్రి చాలానే ఉంది. కేదారబాబూ! మానవుని నిష్కల్మషమైన ప్రేమను నేనెరుగుదును. అది నేను మరచిపోను. నీరీగం ఇంకా ఆరోగ్యం పొందితేను. చాల విశీర్ణమై పోయింది. ఒకవేళ అది ఏనాటికైనా తన వ్యాపారం ముగించేట్టుయితే నేను బాపును మనసు. కాని హృదయంలో చాల వ్యభిచితాను.

కొత్తగా ఏమైనా రాస్తున్నప్పుడల్లా “ఈ రచనలో భావాల్ని సహృదయులో గ్రహించే శక్తిగల వ్యక్తి ఆయన తప్ప మరెవరున్నాడు” అని అనుకుంటూ ఉంటాను మీ రచనలను గురించి మీరెప్పుడూ ఒక్కమాటకూడా చెప్పలేదు. ఇంతవరకు ప్రచురితాలైన మీ పుస్తకాలన్నీ చదివాను. ఈ ప్రశంసకు బదులు మళ్ళీ ప్రశంస అప్పగించటానికి నాకు సంకోచంగా వుంటుంది. మీరు విశ్వసించరేమో నని అనుమానం వస్తుంది.

ఇర్రాకాలం వస్తుంది. దసరా వెళ్ళిపోతుంది. మీరు ఇక్కడికిరాను, నేను అక్కడికిరాను. మీరు నాకన్నా వయసులో పెద్దవారు. మీరు నన్ను ఆశీర్వదించండి. నేను మిక్కిలి అలసిపోయాను. తుచ్చ సుఖాలు, తుచ్చ దుఃఖాలు కొంత సేపు నవ్వటం, కొంతసేపు ఏడవటం కనుగొంటిపోయింది. నాకు 48 ఏళ్ళు గడిచాయి. చాలు చాలు. ఇంకా నేనిక్కడ ఉండి పొందవలసిందేముంది? ఇంకా ఎందుకాలస్యం? మీరు నన్ను ఆశీర్వదించండి.

—శ ర త్.

౯౮

సామతాజ్, హైదరాబాద్, .

8 జూలై 1933

కేదారబాబూ! మీ పాష్టకారు చేరి చాలా గోజులైంది. ఉత్తరం చిన్నదైనా సాన్నిధ్య పిచ్చిలుగా ఉంది. మీరు నామీద ఎందు కింత ప్రేమో నాకు తెలియదు. ఒకడు మరొకని ప్రేమించటానికి హేతువులు కాదనిన గుణాలు నాలో ఏమీ లేవు. పైగా దోషాలే అసంఖ్యాకంగా వున్నాయి.

అనాడు రవిబాబు నిలవకుమార్ రాయకి రాశాడు: "శత్రు బాబు బుద్ధిపూర్వకంగా ఏ ద్వీచాంతామో వెళ్ళిపోయి నిప్పునిమై నిర్బంధ దీక్షలో ఉన్నాడట! అతని బాడ బాబు తెలియటంలేదు. పిను తప్పకుండా తెలిసేవుంటుంది. ఎప్పుడైనా కలిస్తేగాని, ఉత్తరం ద్వారాగాని, అతనక్కడున్నాననే నేనతని ప్రేమాభివృద్ధిని వాచిస్తున్నానని చెప్పు" అని.

కేదాబాబూ! నిర్బంధదీక్షలోనే ఉన్నాను. నేను పట్నంలో ఉన్నా, గ్రామంలో వున్నా, అరలు ప్రపంచానికి పూర్తిగా మూలమైపోయాను.

రోజురోజుకూ ఆరోగ్యం నిల్చిందైపోతుంది. ఏ! వయేకుదాటగానే చచ్చిపోతానని జాతకంలో వున్నమాట నీకూ జ్ఞాపకంవుండకదూ? ఇంకా చెండేను. మాత్రమే శ్మశాధి వున్నదన్నమాట. భగవంతుడు ఎలా చేసినా చెయ్యని నాకు శ్రమ మాత్రం అధికం చెయ్యకుండా ఉంటేచాలు.

కాన్ పూర్ వెడనామరుకున్న నాటికి ఒక రోజు ముందుగా చాలసార్లు డోకులు వెళ్ళాయి. పొట్టలో చాల నొప్పి పుట్టింది. డాక్టరుగారి ఆజ్ఞ పకారం అయిదారు రోజులు మాచూమీదే పడివున్నాను. ఇప్పుడు కొంచెం కులాసాగానే వుంది. మిమ్మల్ని ఒకసారి వచ్చి కలుసుకోవాలని ఎంతైనా కుశూహలం ఉంది. ఎడలు కొంచెం తగ్గితే కాశీవస్తాను. వచ్చేముందు నాకోసం ఒక ఇల్లు అద్దెకు తీసుకుని వుంచ సలసిందిగా మీకు రాస్తాను.

ఇప్పుడు నేను చేస్తున్న పనేమీ లేదు. మామనారా
యణ నది ఒడ్డున ఇల్లాకటి కట్టారు. రాత్రింబగళ్ళు పడక
కున్నీగా పడి వుంటున్నాను.

హరివాన్ కలిస్తే నా ఆశీస్సులు అక్కడికి అందించండి.
ఇంచు మించు ఆరోగ్యం గానే వుంటున్నాను. మామూలు
ను స్తీరిప్పితే మరేమీ లేదు. మీకు నా సమస్యారాలు.

—శ ర త్.

కా

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

22 కార్తీకం 1933

కేదారబాబూ! మీ ఉత్తరం చేరింది. రాయవలసిన
విశేషాలేమీ ఎక్కువ లేవు. ఎప్పుడక్కడికి వచ్చి మీతో
పాటు కాలక్షేపం చేద్దామా అని వుంది. నెనింత హృదయ
దౌర్బల్యం కలవాడినది ఇంతవరకు ఎరుగను. ఈ వ్యథ
(భౌతిక వియోగ జప్తి) ఎలా భరించ గలను.

—శ ర త్.

౧౦౦

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

23-2-1933

కేదారబాబూ! ఇంతవరకూ బ్రతికే వున్నాను. మీకు
నా సమస్యారాలు. మరి మీరో! ఉన్నాను కదూ? బ్రతికే
వుంటే మీ సమాచారం తెలపండి. లేకపోతే ఏం చేస్తాం.
ఇప్పటి నా పరిస్థితిగో మీకు జనాబు రాయలేకపోయినా
నాకు కోపంరాదు. నిజంగా నాహృదయం; చాల ఉదాత్తమూ

క్షమాకోరిము, అయిపోయింది. భాగ్యం చెప్పరా? ముందే
వాటిపోయిందా?

—శరత్.

౧౦౧

సామతావేడ్, పానిత్రాన్ పోస్ట్,

23 మే 1914

కేవారబాబూ! ముస్కాం చెయ్యాలి అని
నచ్చింది. అందుకనే కాక రాబానికి నిష్పయం చేసు
కున్నాను. ఒక యిల్లు అద్దెకు మాటాడి వుంచుకున్నానని త్వ
లోనే ఉత్తరం రాస్తాను.

కాని మరి నువ్వు అక్కడలేవేమో! అక్కడ భగవాన్
విశ్వనాథుడు లేకపోయినా నాకు ఇబ్బంది ఉండదు. కాని
నువ్వు లేకపోతే మాత్రం నాకక్కడ బక్కబోజుకూడా గడవజే!
ఈ మాట అతిశయోక్తిగా భావించి నిర్లక్ష్యం చేస్తావేమో!
నాసంగతి మీకు బాగా తెలుసునుగా!

—శరత్

౧౦౨

సామతావేడ్, పానిత్రాన్ పోస్ట్,

10-6-1918

కేవారబాబూ! మళ్ళీ ఇన్నాళ్ళకు మీకు ఉత్తరం
రాయటానికి తీరిక చిక్కింది. నిజమైన అంతరంగిక ప్రేమ
పున్నచోట భ్రమకు తావులేదు. మన యిరువురి బాహ్యచరణ
పురస్కరించుకుని ఎవరూ మనం ఒకరి నొకరిని జ్ఞానం చేసు
కుంటున్నామనుకోదు. నీ రచనలు చదువుతున్నప్పుడెల్లా నాకు

కాశీ జ్ఞాపకం నసూది. నాకీ అంత్య కాలంలో. లభించే పాదేయం అంతే కామాలు! ఇదివరకల్లా నాకు కాశీ వెళ్లాలని పిస్తూ వుండేది, ఇప్పుడా కోరిక లేదు. ఎందువల్లనంటే నువ్వు కాశీలో ఉండటం లేదాయె. కేదారబాబూ! మీరు కారు కాశీ వదిలిపెట్టినట్టేనా? ఇంతకూ పున్నామ నక్షత్రం నే ఉంటారా? దాన్ని విడిచిపెట్టాలంటే మీకు చాల బాధ లున్నాయి, నాకు తెలుసు.

ఇక్కడ సామంతాబేత్ లోనే నా నివాసం స్థిరమైపోయి చట్టుది. కాని నా కిక్కడేమీ బాగుండటం లేదు. ఎక్కడ వుంటే బాగుంటుందో అదీ నాకు తెలియటం లేదు. దసరా వెళ్ళాక ఆ విషయంలో ఒక నిర్ణయానికి వస్తాను.

నా 'పోడశి' ని గురించి మీ కెవరు చెప్పారు? శిశిర బాబు అభినయం మీరు చూచారా? చాలబాగ అభినయిస్తాడు సుమీ! నా నవల ఆధారంగా తిరుగ రాయబడిన నాటకం అది. అచ్చుకూడా అయింది, మీరు చదవారా? 'నాటకం' ఎలా వున్నా ప్రదర్శనం మాత్రం బాగుంటోంది.

మీ ఆరోగ్యం ఇప్పుడేలా వుంటోంది? కులాసాగా వుంటోందా? మీరు ఇంకా కొన్నాళ్ళు బ్రతికి వుండి ఇంకా కొన్ని కథలు రాయాలని నా కోరిక. మీరు రాస్తూన్న ప్రతి పంక్తి చదవుతున్నాను. మధుగంగా వున్నందువల్ల సుమీ! సాహితీపరుని రచనలు కావటంవల్ల చదువుతున్నాను.

నేను ఇంకా బ్రతికే వున్నాను; ఈ బ్రతికి వుండటం విసుగు పుట్టించేంతగా మామూలు పాట అయిపోయింది. జవాబు రాయటం మరచిపోవద్దు.

సామెతలేడే, హరిత్రాన్ పోస్టు,

27 మార్చి 1968

కేదార బాబూ ! విజయదశమి, సంధ్యాసమయం విను నాభక్తిపూర్వక నమస్కారాలు. ఏదైతే మీ తులను పొందికేను సాధిక జన్మడై నైనానో నా.రిలో మీ రొకరు. కాని నేను స్నేహ మర్యాదను జడత్విముఖోనూ, సోమరితనంబోనూ మాత్రంతోనే పొందించి యుండలేను. మిమ్మల్ని తలచుకో కుండా ఒక్క నెలకూడా గడవకు. బాహ్యంగా సీతోహానాలు ఏక్కువా తున్న కొద్దీ మీరు నన్నెక్కడ ఉపాధి చేసు కుంటారోనని భయపడుతూ వుంటాను.

—క ర త్.

1 కాత్తికం

‘కుండలీ కాథలాథల్’ ఇవాళ ఉదయమే పూర్తి చేశాను. బాగుంది. నావంటి మామూలు మనిషిని ఏనుగుకుని ఇతరవారివాన్ని ఇస్తున్నారు ? సాహిత్యపరులు ఏనుగుకుంటు న్నారు దాన్ని గురించి.

చాల బాగుంది. దీనులను, దుఃఖితులను వీడితలను ఆత్మీయులుగా భావించి చురుగంగా మీవలె రచన సాగించే వాళ్ళు అరుదు. భగవంతుడుమీకు చక్కని భాష దైక్ ప్రసా దించాడు. పుస్తకంలో ఒక హిలోషదేశం కూడా వుంది. “ఏ రోజు నై... కలం పట్టలేకపోలే ఆరోజులా స్పృహగా గడిచి పోయినట్లుగానే విచారం కలుగుతుంది.” అన్నాడొక యువకవి. రాసినా రాయకపోయినా ఈ పరమ సత్యాన్ని ఇక

నుంచి ప్రతిదిమూ పాలిస్తాను. నెలలతరబడి గడచిపోతున్నాయి. కలం పడదామంటే మనసు పోవడంలేదు. మీ ఆశీర్వాదం వల్ల ఇకబ్రతికి వున్నన్ని నాళ్ళూ ఆమాట జ్ఞాపకం పెట్టుకుంటాను.

పుస్తకంలోవున్న ఒకే ఒక పొగపాటు సూచిస్తున్నాను, మీరు కోప్పడకండి. భగవంతుడు నీకు చక్కని రచనా కౌశలాన్ని ఇచ్చాడు, కాని విశ్వస్యవంతుడు మితవ్యయమే చేస్తూ వుండాలి. ఆ సంగతి మరచిపోకూడదు. రచనా పాటవం చాలదు. రచన సయమంకూడా వుండాలి.

మీరు మళ్ళీ కాశీ ఎప్పుడు వెళ్లెదీ నాకు ముందుగా కాస్త రాయండి. ఇకనుంచి మీ వుత్తరాలకు మర్నాడే జవాబు రాస్తూవుంటాను. నమస్తే.

విజయను ఆశీర్వదిస్తూ మీరు రాసిన వుత్తరం ఇప్పుడే చేరింది. నమస్కారములు.

—శ ర త్.

౧౦౫

సామతావేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

25 కార్తీకం 13 6

కేదారబాబూ ! మీరు దయచేసి రాసిన వుత్తరం చేరింది. కాస్త ముక్కుకు ఇంతి చిక్కితే జవాబు రాద్ధామని కాలక్షేపం చేశాను. కాని అటువంటి సదవకాశం లభించేట్లు లేదు. అయినా ఏదో రెండు ముక్కలు రాద్ధామని కూచున్నాను. ఇప్పటికీ చాల ఆలస్యం అయిపోయింది. అపరాధం ఇంకా ఎంతకాలం మొయ్యను ? అందుకనే రాస్తున్నాను.

గ్రామంలో వివాహం ఏర్పరచుకున్నందుకు తగినఫలితాలు బాగానే అనుభవించాడు. కావాలి, క్రీమినల్ కేసుల్లో చిక్కుకుని ఉన్నాడు. కావునాచు.

ఈ మూడేళ్ళలో ఇక్కడ కిర్మిషాంగా, అంటే అంటుకుండా, శాంతంగా కానీ ఉన్నాడు. కాని గ్రామదేశం సహించలేక పోయింది నా పాడలమీద ఎక్కడ సవాం చేయటం సాగించింది. జమీందార్లను తిప్పించుకున్నా స్థానికంగా వుండే వుద్యోగస్థుల బాధ మస్సహంగా వుంది. శిశులయ్యానికి చాలాబోజుల క్రితం జమీందారు నాలుగైదేకరాల భూమి దానం చేశారు, కాని ఇక్కడి వుద్యోగస్థుడు సహించలేకుండా వున్నాడు. బీద ప్రజలు ఏడిచారు, మొత్తుకున్నారు. నేనూ ఈ వ్యవహారంలో తగులుకున్నాను. 'నే నసలు వ్యవహారంలో జొరబడ్డానంటే ఓడిచిపెట్టేవాడిని కాదు' అని అతనికి కబురు చేశాను. దావా మొదలైంది, గండరగోళం ఎక్కువైంది. ఇది ఏదో విధంగా పూర్తి అయినదిర్వాత ఎక్కడికేనా సారిపోదామని చూస్తున్నాను. ఒక రకంగా పట్టుచాసమే చాలా మేలు.

ఆ పుస్తకంలో పైకి హాస్యంగా కనిపిస్తున్నా అనేక లోతైన మధురములైన అంశాలు వున్నాయి. పుస్తకం నా గదిలో పక్కమీదే వుంది. ఆప్పుడప్పుడు సావకాశం దొరికి నప్పుడెల్లా పది పదిహేను నిమిషాలు చదువుతున్నాను.

భాద్రాదీ మహాశయిని కథ నేను చదవలేదు. 'వసుమతి' వచ్చిందే తడవుగా పైకి వెళ్ళిపోతుంది. మళ్ళీ నా చేతికి రాదు. ఇంట్లోనే వుంటుంది. తీసుకుని చదవటం కష్టం కాదు.

చదివిన తరువాత కబురు తెలుపుతాను. కాని కథ మీదే. మీరే రాశారు ఆ సమస్యలన్నీ పరిష్కరించటం నాకేం చేశానాతుంది? మీమీద సాండిత్యం వుపయోగిస్తే లోకులు సహిస్తారా? ఏమైనా ఆ కథను నాశనం చెయ్యాలిదే. మీకోసాగా కాశీ చేరుకుంటే నేను లాహోరుంచి తిరిగి వచ్చేటప్పుడు అక్కడ దిగుతాను. నమస్కారాలు.

—శ ర త.

౧౦౬

సామతాజేడ్ పానితాన్ పోస్ట్,

7 ఫువ్యం 1937

కేదారబాబూ! ఎప్పుడూ కూడా అవకాశం జారి పోయిన తర్వాతనే మళ్ళీ విడిపోతూ ఉంటుంది. అందువల్లనే ఈ జీవితంలో అనేక వస్తువులు అతి సమీపంలోకి వచ్చినా కూడా చేతిలో చిక్కించుకోలేక పోయాను. మాటి మాటికీ ఉత్తరం రాద్దామనుకుంటాను. కాని రోజులు గడిచిపోతూనే ఉంటాయి. చివరకు ఎలాగై నేం రాసిన వుత్తరానికి ఇంతవరకూ జవాబు రాలేదు. నా నొసటిరాత ఇంతేనని ఊహిస్తుంటాను. ప్రేమించి కబురు తెలుసుకుంటూ ఉండటంలో గెలుపు నీదే. మరో జన్మ అంటూ వుంటే అపీలు చేస్తాను.

నేను ఎలా వున్నానో తెలుసుకోవాలని మీకు కోరిగ్గా వుందా? బాగానే వున్నాను. రాత్రిం బగళ్లు పంచపాళీలో పడక కుర్చీలో పడి వుంటున్నాను. కుడికాలు అవుడు. కుడి చెవి వినిపించిదు. మూలవ్యాధివల్ల రక్తస్రావం, క్షణ క్షణానికి కునికిపాల్లు తీస్తున్నాను. స్వప్నాలు కంటున్నాను. మళ్ళీ

మేలుకుంటున్నాను. ఎదురుగా నది కనిపిస్తూ వుంటుంది. నదిలో వెనుతూ వుండే పడవల్ని లెక్కపెడుతూ వుంటాను. అకస్మాత్తుగా మళ్ళీ ఎప్పుడో నిద్ర వచ్చేస్తుంది; సర్వం మరచి పోతాను. కొంతసేపటికి కళ్ళు తెరిచి “ఎవర్రా లెక్కపడ ? చిలుము గొట్టం నింపి తీసుకురా” అంటారు. నింపి తీసుకొస్తాడు. పీల్చి చూస్తాను పొగరాదు. కోపంవచ్చి వాడిమీద కేకలేస్తాను. “మీరు నిద్రపోతుంటే లోపల పొగాకంతా కాలి పోయిందయ్యా” అంటాడు వాడు. అది నిజమో, అబద్ధమో పరిశీలించి తెలుసుకునే శక్తి లేదు. “నిద్రపోతున్నానుట్రా ? అబద్ధాల వుట్టా ? మళ్ళీ నింపి పట్టుకురా. ఢిల్లీ నుంచి తెచ్చిన ఈ చిలుము గొట్టం ఈ వేళప్పుడు ఆరిపోవటం ఏమిటి ?” అని పెద్దగా కేకలు వేస్తాను. వాడు వెళ్ళిపోయినతర్వాత నాలో నేను అనుకుంటాను. “భగవంతుడనేవాడు నిజంగా వుంటే నా నొకర్ని మన్నించి తీసుకుపోడేం ? ఇంతగా నిన్ను నిందించే వాడు మరెవరూ లేరు. శాబూ చప్పున తీసుకుపోదూ !”

ఏనాటికైనా తీసుకుపోతాడు. నాకు తెలుసు. కాని నాకుమల్లె వాడూ కొన్నాళ్ళు గడపాలి. పిలుపు వచ్చింది. మృత్యువు సమీపిస్తోంది. నిద్రపోతూ నిద్రపోతూ మధ్యమధ్య మేలొకని పుస్తకం తీస్తాను చదవటానికి. గ్రంథ పఠనం చాల రోజులనుంచీ జీర్ణించిన అలవాటు. ఎంతో నల్లమందు ఒంట్లో జీర్ణించిపోయింది. చాలమంది చేతులో ఓడిపోయాను. కాని ఆబ్ కాబీ వాళ్ళనుమాత్రం నేనే ఓడించాను.

నా ఉత్తరాల్లో భాష అస్తవ్యస్తంగా ఉంటుంది. ఎంతో కష్టంమీదగాని అర్థంకాదు. అదే మీకు శిక్ష. అందువల్ల

కోపం వచ్చి అప్పుడప్పుడు కబురు తెలుపకుండా ఉంటారేమో నుమీ ! నమస్తే !

—శ్రీ రత్న.

౧౦౭

సామిథాబేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,
5 ఆషాఢం 1888

కేదారబాబూ ! ప్రేమపూర్వకంగా మీరు రాసిన ఉత్తరం సకాలంలోనే అందింది. కాని వ్యగ్రచిత్తుడనై ఉండటం వల్ల జాబు రాయటం ఆలస్యం అయింది. నిన్న హావడా జిల్లా ఎన్నికలు జరిగాయి. తిట్టుకున్నారు, కొట్టుకున్నారు; లాటీలు విసిరారు. కొన్ని హత్యలుతోగాని ఈ ఎన్నికలు పూర్తి కావేమో ననిపించింది. నేను సభాపతిని. అందువల్ల నేనుకూడా నియమానుసారం తయారుకావలసి వచ్చింది. సభలో గల్లంతు జరుగుతుండేమానని భయపడ్డాను. అందువల్ల ఆవరణచుట్టూ ముండ్ల ఊగ చుట్టించాను. ఏర్పాట్లన్నీ నిర్విఘ్నంగా సాగాయి. పదేళ్ళనుంచీ నేనే సభాపతిగా ఉంటున్నాను. ఒక విధమైన స్వార్థం ఏర్పడింది. ఇవాళ తేలిగ్గా విడిచిపెట్టటానికి ఇష్టంలేదు. ఎలా విడిచిపెడతాం ? మా పక్షంవాళ్ళ వాదం ఏమిటో తెలుసునా ? “మేము పొరపాట్లు చేస్తే చేశాం. మీరెవరు అడగటానికి ? దేశానికి స్వతంత్రం రావాలంటే మావల్ల వస్తుంది. మీవల్లేం రాదు. మీ రిందులో ఏమీ జోక్యం కలుగజేసుకోవద్దు” వాళ్ళు ఈ మాటలకు ఒప్పుకుంటే కదూ ! అందువల్లే మాకు కోపం వస్తుంది. కాని వస్తుతః మా ‘సుభాషీదళం’ వారి స్వభావం మీకు మల్లెనే సాధువుగానే ఉంటుంది. ఇక

నాకు కొంత తీరిక చిక్కుతుంది. ఒకటి చెండు నెబల్లో పుస్తకం రాసేస్తాను. మీ ఉద్దేశం ఏమిటి?

మీగు కలకత్తా వచ్చినప్పుడు నాకు కబురు చెయ్యలేదేం! దారి ఖరాబుగా ఉన్నా ఏదో వుపాయం దొరిక్కపోతుందా! మళ్ళీ కాశీ ఎప్పుడు వెడతారు? మనం ఒకసారి కలుసుకుంటే బాగుంటుంది. వెంటనే మీ జేమం తెలపండి.

—శ ర త్.

౧౦౮

24 అక్టోబర్ 1943, రోడ్,
కాశీఖాట్ - కలకత్తా.

24 కాత్తికం 1343

కేదారబాబూ! నేను మీకు హృదయపూర్వక నమస్కారాలు పంపుతున్నాను. ప్రపంచంలోకి నేను మీకంటే ఆలస్యంగా వచ్చాను. అందువల్ల ప్రపంచంనించి ఆలస్యంగానే వెళ్ళాలన్న కఠిన నిబంధన భగవంతుడేమీ విధించి యుంచలేదు. ఈ సంగతి నీకు తెలపటం అవసరమని నాకు తోస్తున్నది. ఒక యూరోపియన్ ఆఫీసులో ఒక గుమాస్తా వుండేవాడు. ఒకనాడు దొరగారు కోపగించుకోగా అతడన్నాడట: "yes Sir, I come late, but I always go early" (అవును సీ నేను ఆలస్యంగానే వస్తాను. కాని ఎప్పుడూ ముందుగానే వెళుతూ వుంటాను) అని. అలా కూడా జరగవచ్చు, కేదారబాబూ!

—శ ర త్.

హవాడా టైల్వేస్టేషన్.

1-4-1930

చారుచంద్రవంద్యోపాధ్యాయకు :

చారూ!...ఇవాళ థాకాకు ప్రయాణమై వచ్చి కూడా తిరిగి ఇంటికి వెళ్ళిపోతున్నాను. ఇవాళ కలకత్తాలో రైల్వే కార్మికులు C. S. P. C. A కు విరుద్ధంగా సమ్మె చేస్తున్నారు. పరిస్థితులు భయంకరంగా వున్నాయి. పోలీసు సార్జెంట్లు వీపులు వింగకొడుతున్నారు. సిపాయీలు కూడా వచ్చి తుపాకులు పేల్చారు. నలుగురు చనిపోయారట.

కలకత్తాలో వ్యవహారం ఇలా వుంది. హవాడాలో కూడా C. S. P. C. A వుంది. దానికి నేనే సభాపతిని. ఇక్కడ కూడా విభేదాలు ఏర్పడ్డాయి మేజిస్ట్రేటు, పోలీసు సూపరింటెండెంట్లు కలసి ఇవాళ ఎలాగైతేనేం గందరగోళం జరుగుకుండా ఆపు చేశారు. కాని రేపు ఏమీ కానున్నదో చెప్పలేం. నేను సభాపతిని కావటం చేత ఇచ్చోట్లు వీడి ఎక్కడికీ వెళ్ళేందుకు వీలేకుండా వచ్చింది, కనుకనే తిరిగి ఇంటికి పోతున్నాను.

నువు విచారపడతావని నాకు తెలుసు. కాని పరిస్థితులు ఇలా దైవికంగా మారిపోయాయి. ఏం చెయ్యను.

ఇక్కడ హడావిడి లగ్గిన లెర్నాత ఆఫీసు వ్యవహారాలు చక్కబెట్టుకుని వస్తాను నిన్ను కలుసుకోటానికి ఊహించు.

—శ ర వ

బాకే - శివప్రసం, హావడా,

22-4-1925

చారూ! ఇప్పుడే నీ ఉత్తరం చేరింది. నా మనస్సు ఇప్పుడు ఉత్తర ప్రత్యుత్తలాలు రాసే స్థితిలో లేదు. కాని నీకొక విషయం తెలుపవలసి వుంది. నేను అక్కడి నించి తిరిగి వచ్చేటప్పుడు త్రోవలో మృతప్రాయంగా పడివున్న దూడ కనిపించింది. నీకూ జ్ఞాపకం వుండే వుండవచ్చు. ఆ తరువాత మెడ నులినివేసిన కోడి కనిపించింది. 'ఇవాళ త్రోవలో ఇన్ని శవాలు కనిపిస్తూ వున్నాయే?' అని అడిగాను. 'ఒక ఉడుము కూడా చచ్చిపడి వుందని నువు చెప్పావు. "ఎక్కడ?" అని నే నడిగాను. నేను దాన్ని చూడలేదు.

ఆ తరువాత మనం స్టేషను చేరుకున్నాం. నన్ను రైలు ఎక్కించి మీరు వెళ్ళిపోయారు. రైలు కదిలిన కాసేపటికి ఆ వైపున రాబందుల గుంపు, ఒక చచ్చిపోయిన కుక్క కనిపించాయి. నా పెంపుడు కుక్క ఆస్పత్రిలో వుంది. నా మనస్సు ఆ సమయంలో ఎంత ఖరాబైపోయిందో చెప్పలేను. ఇంగ్లీషు భాషలో *Superstition* (అంధ విశ్వాసం) అనబడే వస్తువు నాలో లేదు. కాని దారిలో మూడు శవాలు కనిపించేసరికి నాకు క్షణం కూడా శాంతిలేకుండా పోయింది.

ఇంటికి రాగానే ఢేలూ (కుక్క) కులాసాగా వున్నట్టు అనుపత్రి నుంచి కబురు తెలిసింది.

27-4-1925

గురువారంనాడు కుక్కను ఇంటికి తీసుకొచ్చాను. మళ్ళీ గురువారంనాడు వృదయం 6 గంటలకు భేలూ చచ్చిపోయింది. 24 గంటలూ నాకు తోడుగా వుంటూన్న కుక్క ఇప్పుడు లేదు. ప్రపంచంలో ఇంత బాధాకరమైన పరిస్థితి కూడా సంభవిస్తూ వుంటుందని నాకు తెలియదు. నా కిష్టాదౌక విషయం తెలిసివచ్చింది. ప్రపంచంలో *Objective* అనేది ఏమీ లేదు. అంతా *Subjective*. ఇంతకూ అది ఒక కుక్క; అంతకు మించి ఏమీ కాదుకదా ! భగత మహాపతిగాధ ఎన్నటికీ అబద్ధంకాదు.

—క ర త్.

28 మాఘం 1842

చారూ ! ఈ మధ్య నేను ఇంటికి వచ్చాను. గ్రామంలో మట్టి యిల్లు, రూపనారాయణ నది-నన్ను ఎక్కడున్నా ఆకర్షిస్తూ వుంటాయి. కాని వాటి మాయలోనించి తప్పించుకుని బైటికి పోవడానికి యింకా ఎన్నోనాళ్ళు వ్యవధిలేదు, పాత స్నేహితులంతా నాకన్న ముందే వెళ్ళిపోయారు. వారంతా ఎప్పుడూ జ్ఞాపకం వస్తూవుంటారు. పుపాధ్యాయుడు విపి నగుప్త చనిపోయాడు. అతని శ్రాద్ధానికి రమ్మంటూ యిప్పుడే ఆహ్వానం వచ్చింది. ప్రతిరోజూ సాయంత్రమప్పుడు అతడూ నేనూ కబుర్లు చెప్పుకుంటూ కాలక్షేపం చేసేవాళ్ళం. నువ్వు నా పాత స్నేహితులలో వాడివే. నీ కన్నా ముందుగానే నేను దాటిపోగలనని ఆశిస్తున్నాను. అస్తమానం గడచిన రోజులు గురించే స్మరించుకుంటూ వున్నాను. భవిష్యతును

గురించిన అబోధనే రావలసివేయ. ఈ సంకతులన్ని చెప్పటం
కల్ల నే మనస్సుకు భాగ కలిగించబడు తప్ప మిగిలే లేదు.

నే నేండు ఉత్తరాలు చేరాయి, వానిక ప్రవాళి కల్పించి
చాలని సంకల్పించి నీతో ప్రవాళిని నాది విషయమై
రాదాప్ర, వారికి నా పట్లగల ప్రేమ ప్రేమ అవే నాకు ఉన్నది.
ఆ మాట తలచుకున్నప్పుడెల్లా నాకు సత్కృతి ప్రసాదించి.

నేను భాగా వస్తే మీరు ముట్టోనే ప్రసాదించారు. వాళ్ళకి
పూర్వక సమస్యకాలంబించి నీ భాగ్యతో చెప్పి. ఆయనది
అదే పూర్వకమైక ఆనందాన్ని నేను అనుభవించి చెప్పి
చాలనది.

—శ్రీకృష్ణ.

౧౧౩

5 ఆక్టోబర్ 1894

‘అత్మకర్త’ సంపాదకునికి :

మీ ‘అత్మకర్త’కి భాగ్యదమాన సంచికలో ఒక
బాటసారి ‘సాహిత్య విమర్శ’ అనే శీర్షిక క్రింద రాసిన వ్యాసం
చదివారు. అనేక సుకర్పణ్ణ పత్రికల్లో వంగ సాహిత్యంబి
నితని, అవినీతిని చర్చిస్తూ చాల కటువైన మాటలే రాస్తు
న్నారు. రసచర్చ చేస్తూ చాల కటువైన రసాన్నే ప్రసహించ
జేస్తున్నారు. గుడిలో అర్చకుల సంఖ్య ఎక్కువైనకొద్ది దేవు
నికి భోగం విస్తారంగా జరిగవలసిందిపోయి కుంటుపడుతోంది.

ఆధునిక సాహిత్యపరులమీద చాల కటువైన మాటలే
విరుగుతున్నారు. అలా దూషణ పాత్రుత్వానుభవించి
నే నొకడిని. ‘శనివార్ కీ చిట్టి’ అందుకు నిదర్శనం.

బాటసారి రాసిన 'సాహిత్య విమర్శ'లోని చాల అంశాలతో నేను ఏకీభవిస్తున్నాను. కాని ఒక్క విషయంలో మాత్రం నాకు మత భేదం ఉంది.

రవీంద్రుని సంగతి రవీంద్రునికే తెలియాలి. కాని నా స్వవిషయం నాకు తెలిసికంటేనాకు—శరత్చంద్రుడు 'కల్లోల్' 'కాలీకలమ్' మొదలైన వేమీ చదవకు. చదవటాని కతనికి తీరిక ఉండదేమో" అని బాటసారి అనుమానిస్తున్నాడు... చదివినా నాకు అన్ని విషయాలూ అర్థం కావన్న సంగతి నేను ఒప్పుకుంటాను. అదీగాక చదవకుండానే నేను ఇన్ని సంగతులూ తెలుసుకోగలగని నాదించటంలేదు.

ఇతరులకు నా సంగతి. ఇకపోతే వినాదం దేన్ని గురించో, పరిష్కార మార్గం ఏమిటో... నా కది అగమ్య గోచరంగా ఉంది.

రవీంద్రనాథ్ సాహిత్య ధర్మమై నిర్వచించాడు. సరేశ్ చగ్గద్ దానికి హద్దులు నిర్ణయించాడు. ఆ తర్వాత, పాండిత్యం చూసి ముగ్ధుడైనానా. ఇంకా వేరే చెప్పేదేముంది? కాని చాలానే చెప్పటమైంది. ఎవరి హద్దులో ఎవరు కాలు పెట్టారో, ఈ కగ్రసాము ఎందు కాగింది అయిందో ఎవరికి తెలుసు? 'విచిత్ర'లో శ్రీ ద్విజేందనారాయణ బగచీ 'సీ మానేజర్ విచార్' మీద తన వుద్దేశం తెలియబరిచాడు. ఇంకా వేరే గట్టి వ్యాసం అది. అందులో చాల విషయాలు, చాల భావాలు ఉన్నాయి. గంభీరంగా వుంది. పాండిత్యమూ వుంది, వేద వేదాంతాలు, వ్యాయాసాస్త్రం, గీత, కాలిదాసు శ్లోకాలు, వ్యాకరణ ప్రకరణలు—అన్నీ వున్నాయి అందులో.

వారెనా! మానవుడు ఇన్ని ఎప్పుడు చదువుతాడో! ఎలా జ్ఞాపకం పెట్టుకుంటాడో!

అతని యెదుట 'మంజుండు నిర్మిత క్రీడా గాంధీసభాలో' సరేశ్చంద్రుడు పూర్తిగా వెల వెల బోయాడు. జీతం బత్తెం లేని మా నాటక సమాజం మెంబర్లలో సరిసింహబాబు అని ఒక నటుడు వున్నాడు. చాల గొప్ప నటుడు. రాముడు, రావణుడు, హరిశ్చంద్రుడు అన్ని వేషాలూ తానే వేయగలడు. అకస్మాత్తుగా ఇంకో న్యక్తి ఊడిపడ్డాడు ఎక్కడినుంచో. అతని పేరు రామ సరిసింహబాబు ఇంకా చాల గొప్ప నటుడు. కంఠ మాధుర్యంలోనే గాక హస్తపద విశేషాలందు కూడా ప్రతిభ శాలి. ఈ కొత్తగా వచ్చిన రామ సరిసింహబాబు ముందు మా సరిసింహబాబు స్లగ్గపక్ష తదియనాటి చంగుడి వలె కాంతిహినుడై బోయాడు. అతని ముఖం నేను చూడలేదు. కాని ఊహకు ఎలా కనిపిస్తున్నదంటే... చేతులు మోడ్చి "ప్రభూ! ఈ బ్రతుకు బ్రతికేకంటే అడవిలోకి వెళ్ళిపోనటం మంచిదిలా తోస్తోంది" అని బ్రహ్మదేవునికి విజ్ఞప్తి చేసుకుంటున్నట్టు కనిపిస్తుంది.

ద్విజేంద్రబాబు శైల జటిలంగా వుంటుంది. కత్తిగాగ పడునైన దృష్టిగలవాడు. మంచి తార్కికుడు. ఒక పెద్ద ఎలలో ఆలిచిప్పలు, చేపలు వేరుచేయగల పరికరాలు కలవాడు.

ఏమి అతని నిన్నయాలు! ఏమి అతని నవచ్ఛ! చదివినకొద్దీ శృంగి కలగదు. ఎప్పుడూ, సరేశ్చంద్రుని ఇరువైపుల వుంచుకుని గొప్ప తెలివితేటలతో ద్విజేంద్రబాబు సింహావలోకనం చేశాడు.

కాని ఇంతకూ ఏ ప్రయోజనం !

అదే చాల విచారకరమైన విషయం. సరేశచంద్రాగాని ద్విజేంద్రనాథ్ గాని సాహిత్యపరులే. వారి భావాలు ఆనగత ములే బోతున్నాయి. కాని నీరి ఆదర సతాకరాన్ని ఆధారం చేసుకుని బైటిచాళ్ళు వచ్చి వుత్సాహంతో దూరి తాండవం ఆరంభిస్తే ఉడకించేదెవరు ?

ఒక పురాహరణ చెబుతాను. 'ప్రవాసి'లోనే శ్రీ వ్రజ దుర్లభభూషణ అనే ఒక వ్యక్తి రస విచారం చేస్తూ ఒక వ్యాస-రాశాడు యువకి రచయితలమీద అతని దాడి. రస సృష్టిని గురించి తన అభిప్రాయాన్ని వివరిస్తూ ఇలా రాశాడు. "ఈ కోణల్లో శిశువులు, విద్యార్థులు, అవివేకులు రాజనీతిని గూంచి చెప్పిస్తూ వున్నారు. అలాగే అనుభవంలేని సాహిత్య పరులు కూడా ఉబ్బు సావాదించాలన్న పుద్గేశంతో గంభరచనకు దిగుతున్నారు. నీని ఫలితం... గరిటె పట్టేవాడు కలం బడితే ఏమాతుడో అదే అయింది "

ఈ వ్యక్తి వుద్యోగం చేసి చాలాఉబ్బు కూడబెట్టాడు. బ్రతుకంతా నౌకరిలో గడిపినందుకు పెద్ద పెన్షన్ కూడా పొందు తున్నాడు. అందుచేత సాహిత్య సేవకుల సురంతర దారిద్ర్యం చూచి ఎగతాళి చెయ్యటాని కట్టకి సుకోచంలేదు. దారిద్ర్యం అనేది అపరాధం కాదనీ, అన్ని దేశాల్లోనూ, అన్ని యుగాల్లోనూ వారుస్వయంగా ఉపవాసాలు వుంటూ ఇతర్లను పోషించానీ ఆ పెద్దమనిషికి తెలియదు. అటువంటివారి మూలంగానే ఈ నాటికీ సాహిత్యం అంటే గౌరవం వుంది.

సాహిత్యంలోని మంచి చెడ్డలను గురించి సమీక్షించటమూ, సాహిత్యపరుల సౌఖ్యాల కోసం పోయ్యాడిందికో లేని దారిత్రావాన్ని సమీక్షించటమూ ఒకటే కాదు. ఈ సంగతి పండితుడూ, సహృదయుడూ అయిన 'ప్రచాసి' సంపాదక మహాశయినికి తెలియక పోలేదు. ఈ వ్యాసం ఆయనకు కష్టం కలిగించక పోలేదు. అప్పుడాయన నవయితను పిలిచి చెప్పి 'భాయీ! మానవుని దారిత్రావాన్ని అవహేళన చెయ్యటం సభ్యత కాదు. లంచాలు సంపాదించి ధనమిచ్చేయి అని మాత్రాన గనపర్చు చేయగల అధికారం లభించదు. లంచాలు సంపాదించటానికీ, గనపర్చునూ చాలతేడావుంది. నీకు ఆర్థం కాదులే" అని చెబుతాడని నా విశ్వాసం.

—శ ర త్.

౧౧౪

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

1-6-1927

శ్రీ మణింద్రనాథ్ రాయ్ :

మణింద్ర! నీ ఉత్తరం సకాలంలోనే అందింది. కాని శరీర అస్వస్థతచేత రేపు రేపంటూ కాలయాపన చేశాను.

నువ్వు మాదగ్గరకు వస్తానని విషయం చాల సంతోషించాను. కాని నీకు చాల యిబ్బంది కలుగుతుంది. ఎండలిక్కడ చాల తీవ్రంగా వున్నాయి. రెండుగంటలప్పుడు మైదానంమీద నడిచి రావటం చాల భయంకరమైన విషయం. వర్షాలు కురిసిన తరువాత ఎప్పుడైనా వస్తే బాగుంటుంది. అదీగాక నేను 6 వ తేది

దాక శివపురంలోనే వుంటాను. కొంచెం పనీ వుంది. శిశిర బాదుడీ థియేటర్ లో 'షోడక్' విహంగుల్లు చూడాలి.

'భారతి' పుస్తకం ప్రచురితం కావటంతోనే శిషరామ చక్రవర్తి నాటకంగా మార్చాడు దాన్ని. నేను దాన్ని ప్రదర్శన యోగ్యంగా సరిచేశాను. బహుశః మరీ అస్యంగా వుండదు. వీలైతే నువుకూడా ఒకసారి వచ్చి చూడు.

ఈలోగా ఒకరోజున సెలవుపెట్టి మీ ధగ్గగకు వస్తాను. వచ్చి మీ నాన్నగార్ని కలిసి, బ్రాహ్మణభోజనం చేసి వద్దామని చాల కొరిగ్గా వుంది. మీ ఇంట్లో భోజనం చెయ్యటం మంటే నాకు చాల ప్రీతి. ఇక్కడ అంతా షేమం. కేవలం మూలవ్యాధివల్ల కక్షస్రావం ఎక్కువ కావటంచేత నీరసంగా వున్నాను.

మీరు కులాసాగానే వున్నారనుకుంటున్నాను భూపేన్ బాబు ఎలా వున్నాడు? నీకు నా ఆశీస్సులు.

—మీ అన్నయ్య, శరత్.

౧౧౫

సామతాజేడ్, పానిత్రాన్ పోస్టు,

27-8-1927

మణీంద్ర! నీ పుత్తరం చేరింది. నీ పుత్తరం చదువుకున్న తక్షణమే బయలుదేరి వద్దామనిపించింది. కాని తమ్ముడూ! నాకు ఆరోగ్యంగా వుండటంలేదు. రెండు వారాలనుంచీ ఇన్ ఫ్లూయెంజాలాగ జ్వరం వచ్చి చాలపరుకు సత్తువ లాగేసింది.

అదీగాక స్టేషన్ కు వెళ్ళే దోప... ఇటీవల కథాల మూలాగా తలచుకుంటే భయం వేస్తోంది. పాలకొల్లో ఎక్కడ పోతామనుకుంటే ఏ మాత్రం మీరించుచేనా పోతున్నప్పుడు బోయీలు కాలుజారి కాలవలో పడేసారేమోనని భయం. ఇక్కడ భలే చోట్లో నచ్చి పడ్డాను. ఇక్కడి పజలకు ఒక విశేషం ఉంది. వర్షాకాలంలో వాళ్ళకు గిట్టెలు మొలుస్తాయి. ఎంత బుద్ధిగానైనా సంతోషంగా నడిచి వెళ్ళగలరు. వారి పక్షతా మేమోనన్న భయం వాళ్ళకు లేదు నాకు మాత్రం ఇంకా గిట్టెలు మొలనలేదు. ఇంకా రెండు మూడేళ్ళు ఇక్కడే వుంటే నాకూ గిట్టెలు మొలుస్తాయని అంతా అంటున్నారు. మొలిస్తే మొలుస్తాయేమో! కాని నాకు గిట్టెలు మొలన నక్కలేదు. ఇదివరకల్లా ఎక్కడ వుండేవాడినో అక్కడికే వెళ్ళి పోతాను" అని చెప్పాను నేను.

ఇంకా మీ నాన్న గారిని కలుసుకోకుండా ఎన్నాళ్ళిలా గడుపుతానో చెప్పలేదు. వారిది మధుమైన స్వభావం. వారి యెడల నాకు చాల శ్రద్ధ వారికి నా సమస్యారాలు. కొంచెం ఆగోగ్యం కుదురుకుంటే వచ్చి కలుసుకుంటాను.

పోడశీ నాటక ప్రదర్శనం ఒక్కసారే చూశాను. వానలో తడిసి, బుద్ధిగా నడిచి ఇస్కూయింజా తెచ్చుకున్నాను. వీలుగా వుంటే నువ్వు ఒకసారి వచ్చి చూసిపో. నిజంగా శిశిర బాబు, చారు (జీవానందుడు, పోడశీ) అభినయిస్తుంటే చూసి తీరాలి. నీకు నా ఆశీస్సులు.

—మీ అన్నయ్య శరత్.

మిత్ర దేవీ !

ఉత్తరాలు రాయబానికి నాకు కాగితం ఇంకా చేరలేదు. బహుశః మరచిపోయా రనుకుంటాను. మళ్ళీ జోరుగా జ్వరం తిరగబెట్టింది. నెత్తురుతీసి పరీక్ష చేసినమీదట ఏమీ కనిపించకపోయినా... ఇది మలేరియా తప్ప మరేమీ కాదని ఆయన నిశ్చయం చేసేశాడు. నా రోగంగాధ వదిలిపెట్టెయ్యి. ఒకమాట : ఇప్పుడు గొప్పవారి యిళ్లలో ఆడపిల్లలకు 'అంజలి' అని పేరు పెడుతున్నారు. కాని అందరూ 'అంజలీ!' అని స్పష్టంగా రాస్తున్నారు. 'అంజలి'ని 'అంజలీ' అని రాసినంత మాత్రాన స్త్రీలింగం ఔతుందా? నంగభాషలా అలా ఔతుందని కొంతమంది అంటున్నారు - నాకైతే తెలియదు. వీలుగా వుంటే ఒకసారి నువ్వు ఇక్కడికి వచ్చిపో. నీకు నా ఆశీర్వాదాలు !

—నీ అన్నయ్య, శకత్.

౧౧౭

[1913 చివరలో రాసింది]

...కొన్నాళ్లు వెలపుపెట్టి బర్మాలోనే ఆరోగ్యవంతమైనచోటికి ఎక్కడికేనా వెళ్లి కాలక్షేపం చేద్దామనిపిస్తూ వుంటుంది అప్పుడప్పుడు. కలకత్తాకు వెళ్లాలనిపించటం లేదు. ఏదో నిర్ణయించుకుని ముచ్చుకు రాస్తాను. మొత్తంమీద కులాసాగానే ఉన్నాను చదువు, రాత బందైపోయాయి పూర్తిగా. మీరు నన్ను కలకత్తాలో వచ్చి ఉండమని రాస్తూ

న్నారు. బాగానే వుంది, కాని నా కిష్టంలేదు. ఈ అనారోగ్య స్థితిలో వున్న నాకకీ వదిలిపెట్టుకుంటే ఎలానాడో వేకుండా తెలియకాదు బాగుండదు. ఎవరి ఇల్లోనైనా వెళ్ళి చూడటం చేసి అసంభవం. ఈ దొంగ స్థితిమైన నోరాన్ని ఎవరి ఇంటికి తీసుకుపోను; ఆసుపత్రిలోనే చచ్చిపోతాను. నాకు చాలామంది బంధువులు, మిత్రులు ఉన్నారు. నాకు తెలుసు. కొన్ని నోజల పాటు నన్ను కలిపెట్టి చూడవలెను. ఇద్దరు కష్టపెట్టటం నా కిష్టంలేదు. ఒకవేళ వెడితే మా ఆక్కయ్యగారింటికి వెడతాను. ఒక విధంగా ఆమె యితే నా ఇల్లారు. ఆమె కూడా మంచి స్థితిలోనే వుంది. నన్ను కన్నుని మాటి మాటికీ నోరాడునానా ఉంది. కాని ఈ అస్వస్థ నోరాన్ని తీసుకుని వెళ్ళటం నా కిష్టంలేదు! ఒకవేళ ఆకస్మాత్తుగా చచ్చిపోయి ఆమెకు లేచిపోని కష్టం కలిగిస్తానేమోనని నా భయం బహుశః ఇది అకాంక్షితే కావచ్చు. ఎవ్వరూ నాకు చాలా బాధ కలిగించే సమయం. అది గడిచిపోయింది. ఇక నెమ్మదిగా కోలుకోగలననే ఆశిస్తున్నాను. ఈ యస్థిలో నేను “చరిత్ర హీను”ని గనక పూర్తి చెయ్యలేకపోతే ఇంకెవరు పూర్తి చేస్తారు? ఈ ప్రశ్న ఇదినాకొకసారి అడిగాను. దీనికి సరైన జవాబు చెప్పినా మనస్సుకు చింతలేకుండా చెయ్యి.

మరో సంగతి తెలుసుకోవాలని కోరినా ఉంది. ‘నాకీకా మూల్య’ పూర్తి అయింది. ఇంతమంది దాన్ని ఇంతగా ప్రశంసిస్తానని నే నెన్నడూ అనుకోలేదు. అనేకమంది పరిచితులు, అపరిచితులు దానిపై తమ అభిప్రాయాల్ని తెలుపుతూ ఉత్తరాలు రాస్తున్నారు. అంటే పుస్తకం చాలా మందిని ఆకర్షిం

చిదన్న మాట. నాకు మళ్ళీ బాగా ఆరోగ్యం చిక్కితే ఇది వరకు సంకల్పించినట్లుగానే చేస్తాను.

ఇంతకూ అది ఒక స్త్రీ గురించిన గ్రంథం అనుకుని ఎవరూ తీవ్రంగా విమర్శించటానికి పూనుకుని ఉండకపోవచ్చు. అది నేను రాసిందేనని మణిలాల్ కు ఎలా తెలిసింది? మానసి ప్రవాసి, సాహిత్య మొదలైన పత్రికల వాళ్ళకు కూడా ఎలా తెలిసింది? చువ్వు ప్రచారం చెయ్యలేమకద! ఔను. నా రచనల్ని బాగా ఎరిగినవాళ్ళు, విమర్శించగలరు; సాధారణ పాఠకులకు నూత్రం తెలియదు.

—శరత్.

[?]

54, 86, వంస్టీట్, రంగూన్,
1-1-26

...మీనో నాకు పరిచయ భాగ్యం లేకపోయినప్పటికీ మీ ప్రశంస, ఆశీస్సు పొంది ధన్యుడనైనాను. మీరు ఒక వృద్ధులని వ్రాశారు. నేనూ ఒక రకంగా వృద్ధుడినే. నాకు 39 ఏళ్ళు ఒకవేళ వయసులో మీకన్న చిన్నవాడినైతే... నా నమస్కారాలు స్వీకరించండి.

ఉత్తరంలో మిమ్మల్ని గురించి మీరు ఎక్కువగా తెలుపుకొనలేదు. వివిధ సభ్యులకు కేంద్రస్థానాలైన వివిధ ప్రాంతాల్ని చూసినప్పించుకున్నానే మీరు మాతృదేశంమీద మమతనడలలేదు. పైగా నృద్ధిచెందింది అని రాశారు. ఆ మాట కూడా సరికాదేమోననిపిస్తుంది. జ్ఞానం, అనుభవం ఆధారంగా

జన్మభూమిలోని గ్రామసీమలమీద ప్రేమ ఉత్పన్నమౌతుం
దన్నమాట సరికాదు. అనేక గ్రామాలుంచి వచ్చి కలకత్తాలో
కాపుగు ఉంటూన్న వాళ్ళు చాల మందిని చూశాను. వారి
వారి జన్మస్థలాలు నే నెరుగుదును. కాని వారి కష్టములు అంత
లేకుండా పూది వారికిగల సాగుర్థులలో నూనో వంతైనా
మనో మార్గంలో వినియోగించి ట్టుయితే ప్రస్తుతం దుఃఖ
భూయిష్టములైన గ్రామసీమలు సేభాగ్యవంతము కాతాయి

నాకు అట్టి తీరిక లేదు. సామర్థ్యమూలేదు. నే నేమీ
చేయలేకపోతున్నానంటే నా శక్తిమీ లేదు. కాని ప్రతివాని
దృష్టి గ్రామసీమలవైపు ఆకర్షితం కావాలి. కాబట్టి అభ్యంత
అప్రియములు, క్లేశదాయకములూ అయినప్పటికీ నేను గ్రామ
సీమలను గురించి మంచి మాటలే రాస్తూ వుంటాను. ఎప్పు
వాస పోజలు కాల్పనిక దృష్ట్యా గ్రామ జీవితాన్ని గురించి
చేసే ప్రశంసలు చాల ఎక్కు నిజంకావు. గ్రామాలు రోజు
రోజుకూ అధోగతివై పే నడుస్తున్నాయి. ఈ అంశాన్నే
'గ్రామీణ సమాజ్' అను పుస్తకంలో పంస్తుంటు చేయటా
నికి ప్రయత్నం జరిగింది. కాని ప్రయత్నానికి ఫలితానికి ఎంత
అంతరం వుందో నా రచనకూ ఫలసిద్ధికి అంతే అంతరం ఉంది.

మీరు దాన్ని నాటకంగా ప్రచురించ వలసిందిగా
కోరాదు. అలాచేస్తే బహుశః బాగానే ఉండవచ్చు. కాని
నాకు ఓపిక లేదు. కనుక ఉన్నదో లేదోకూడా నేను పరీక్షించి
చూచుకోలేదు. ఇంకెవరన్నా ఓపిక ఉన్నవాళ్లు ఆ పనిచేస్తే
బాగుంటుంది. కాని ఆ పనికి నేను పూనుకున్నా ఎక్కర్థపరిశ్రమే

జేలేంది. ఏ నాటక సమాజమూ దాన్ని ప్రదర్శించటానికి పూనుకోదు. కాని మీ సలహా జ్ఞాపకం ఉంచుకుంటాను. వీలుగావుంటే అటువంటి ప్రయత్నం చేయగలిగితే చేస్తాను. ఇదివరకు ఒకసారి మా గ్రామంలోని పండిత మహాశయుడు ఆ పుస్తకాన్ని ఎవరో నాటకంగా రాయటానికి పూనుకున్నట్లుగా తెలిపాడు. కాని ఇంతవరకూ ఆ పని జరగలేదు.

వీమైనా మీ సలహా నేను మరచిపోను—మీకు నా వమస్కారాలు !

—శ్రీ కరవీర చరణ్ చట్టోపాధ్యాయ్.

